

BOS[®]

10 godina

BEOGRADSKA OTVORENA ŠKOLA

1 9 9 3 - 2 0 0 3

Izdavač

Beogradska otvorena škola

Beograd, Masarikova 5, Palata Beograd, XVI sprat

Tel: (011) 30 65 800, 36 13 112

Tel/Fax: (011) 36 13 112

E-mail: bos@bos.org.yu

<http://www.bos.org.yu>

Za izdavača

Vesna Đukić-Šećibović

Uredništvo

Tim Beogradske otvorene škole

Lekutra i korektura

Miroslav Maksimović

Tehnički urednik

Jovan Đorđević

Prepress

DOSIJE

ISBN 86-83411-19-2

Štampa

Colorgrafx, Beograd

Beograd, 2003.

Sadržaj

I

Misija	7
Đuro Šušnjić: Zašto Beogradska otvorena škola	8
Слободан Г. Марковић: Десет година Београдске отворене школе	10
Istorija centara Beogradske otvorene škole	18
Centar za obuku i trening	18
Centar za istraživanja religije	20
Centar za razvoj obrazovanja	22
Centar za proučavanje informacionih tehnologija	23
Centar za evropske i američke studije	25
Centar za izdavačku delatnost	27
Savetodavni centar za obrazovanje	29
Postignuća Beogradske otvorene škole	30

II

Žarko Trebješanin: Moj pogled na BOŠ	41
Ivan Vejvoda: Tribina desete generacije studenata BOŠ-a „Evropa, juče–danas–sutra“	42
Ljubiša Rajić: Moram priznati... ..	43
Јелена Милошевић: Моје импресије о Београдској отвореној школи	44
Zia Gluhbegović: Srećnim sticajem okolnosti... ..	45
Svetlana Tomić: Pčela na prozoru	46
Ljubiša Uzelac, Nebojša Matijašević: Oktobar 2023. godine	47
Refik Šećibović: Kako početi priču... ..	48
Lazar Šestović: O BOŠ-u	48
Letnja Credibel škola	49
Соња Лучић, Урош Ђемаловић: О психолошким радионицама у БОШ-у	51
Dušan Kovačević: Aloha	54
Студенти су на крају рекли	55
Predavači o BOŠ-u	56

III

Milan Vukomanović: Mit, religija i filozofija u Grka	59
Радивој Радић: Четири византијска пребегу у Србији	65
Vlado Pavićević: Ustav za Evropu	69
Čedomir Čupić: Značaj govornišтва za politički život	77
Refik Šećibović: Obrazovne i istraživačke nevladine organizacije u Srbiji i izbori u 2000. godini	79
Dejan Šoškić: Evropska integracija Srbije: finansijske usluge	87
Dejan Erić: Šta je novo na svetskim finansijskim tržištima?	94
Galjina Ognjanov: Veštine komuniciranja u cilju uspešne prodaje	102
Слободан Г. Марковић: Елефтериос Венизелос и Србија – српско-грчка сарадња као опредељење –	110
Ranko Radović: Očuvanje malih sredina i njihove autentičnosti	115

IV

Skupština	119
Članovi Upravnog odbora	119
Profesionalni tim	121
Demonstratori	123
Saradnici	126
Voditelji programa Odeljenja za napredne dodiplomske studije	126
Predavači programa Odeljenja za napredne dodiplomske studije	130
Tutori programa Odeljenja za napredne dodiplomske studije	165
Najbolje ocenjeni predavači Odeljenja za napredne dodiplomske studije	171
Saradnici Centra za obuku i trening	178
Saradnici Centra za istraživanja religije	179
Saradnici Centra za razvoj obrazovanja	180
Saradnici Centra za proučavanje informacionih tehnologija	181
Saradnici Centra za evropske i američke studije	181
Студенти	183
Struktura Alumni organizacije Beogradske otvorene škole (Šta rade bivši studenti BOŠ-a?)	191
Domaći donatori i partneri	196
Strani donatori i partneri	197

I

Misija

Beogradska otvorena škola (BOŠ) je nevladina, neprofitna obrazovna organizacija posvećena širenju znanja i unapređenju istraživanja u društvenim i humanističkim naukama.

BOŠ ima cilj da privuče, obrazuje, okupi i organizuje talentovane studente i druge učesnike iz Jugoistočne Evrope, kako bi formirala mrežu budućih lidera u različitim sektorima društva.

Škola unapređuje tradicionalni sistem visokog obrazovanja preispitujući njegove osnovne premise.

BOŠ nudi napredne, interdisciplinarne, dodiplomske studije društvenih i humanističkih nauka i različite profile obrazovnih programa bazirane na interaktivnim nastavnim metodama.

Cilj Škole je da omogući svojim polaznicima da postanu samostalni, samouvereni građani, sposobni da deluju u složenim procesima tranzicije ka demokratiji.

Non scholae, sed vitae discimus!

Zašto Beogradska otvorena škola

Formalni sistem obrazovanja koji pružaju obrazovne ustanove ne može da zadovolji sve potrebe i želje za obrazovanjem. Zbog toga može doći do sukoba između formalnog sistema obrazovanja i ličnih potreba i želja, koje taj sistem ne uzima u obzir.

Neformalne obrazovne oblike valja sagledati ne samo kao dopunu formalnog sistema obrazovanja nego i kao njegovu kritiku: pravo na pobunu protiv zastarele i umorne škole nikad ne zastareva, kao i pravo na izbor vlastitog životnog puta!

Pobunjeni čovek rano shvata da se mora okrenuti sebi i vlastitom učenju ako hoće da razvije svoje duhovne moći i mogućnosti. I zaista, savremeni ljudi više nauče izvan ustanovljenih oblika učenja nego u ustanovama predviđenim za učenje. Tako postaje razumljiva činjenica da je više naučnih i kulturnih dostignuća nastalo izvan naučnih i kulturnih ustanova nego u njima: otkrića nastaju tamo gde ih niko ne očekuje, a do otkrića dolaze ljudi od kojih se to ne očekuje! Biti odgovoran za nova iskustva znači biti uvek u razvoju: čuvaj se zatvorenog sistema, ma kako se u njemu osećao siguran! Pisac Pobunjenog čoveka tačno kaže: „Svest dolazi na svet pobunom.“

Ako ste do sada više pažnje posvećivali ustanovljenim oblicima obrazovanja, onda je kucnuo čas da sami preuzmete odgovornost za ono što znate i šta sve možete saznati. Rad na samome sebi jeste odgovor na izazov idućeg stoleća: razvoj ličnosti nije moguće zamisliti beg stalnog učenja! To je oblik učenja na vlastitu ruku, odluka se donosi slobodno, bez spoljašnje prinude – upravljanje vlastitim kulturnim razvojem. Svako za sebe određuje gde će da uči, šta će da uči i na koji način, sa kim, kada, zašto, i koja je svrha tog učenja. A učenje podrazumeva i „odučavanje“ od svega što je pojedinac naučio, a što je već zastarelo: neminovna ravnoteža u strukturi znanja!

Beogradska otvorena škola nije obična škola, iako se u njoj marljivo uči. U njoj se, naime, ne školuje uski stručnjak koji se ustručava da bilo šta misli i čini

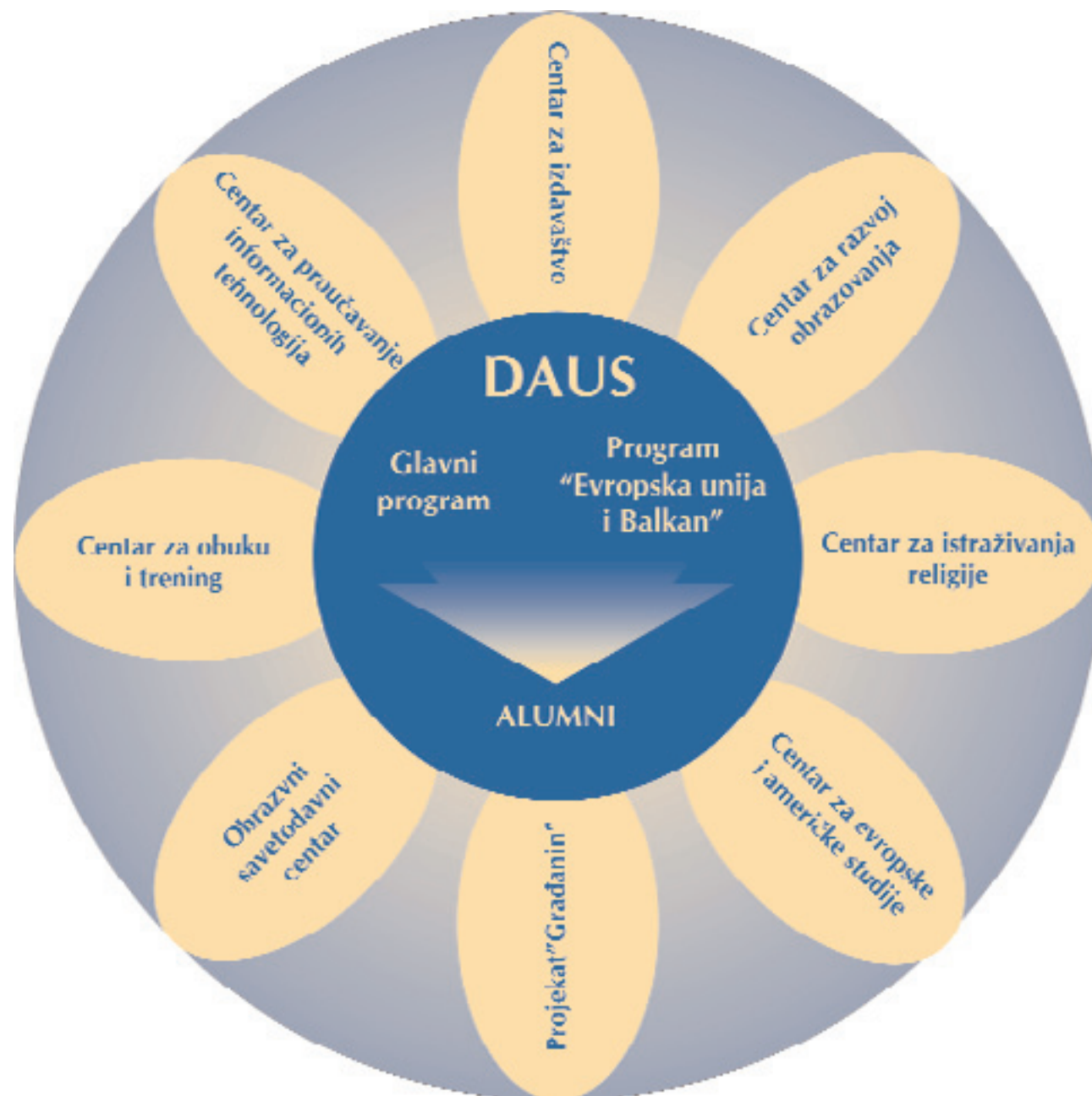
izvan svoje struke, nego razvijena ličnost otvorena za sutrašnji dan sveta. Da Škola prevazilazi uobičajeno obrazovanje za jednu struku i zahteva razvijenijeg duhovnog čoveka vidi se već po tome što su polaznici ove Škole uspešni studenti završnih godina raznih struka.

Zalažemo se zato za Školu koja razvija kritičko mišljenje a ne za Školu koja neguje pasivno pamćenje: neko može puno da pamti a da ništa ne razume! Želimo da iz naše škole ne izađu uski stručnjaci nego široko obrazovani ljudi: Škola ne proizvodi toliko stručnjake koliko stvara mislioe! Hteli bismo da osnovni metod našeg rada bude strpljiv i plodan razgovor a ne predavanje ex-cathedra: od kulture govora prema kulturi razgovora! To je jedini put koji može da jemči da među misliocima ne bude dogmatika, među vernicima fanatika, a među političarima tirana.

Nije reč o tome da se studentima predaje puko znanje, nego da se kod njih razvije volja za saznanjem. Ne radi se o tome da se ponude gotove istine, nego da se razvije ljubav prema istini i životu, istini i smislu. Isključivi cilj Škole nije da polaznici mnogo toga znaju, nego da nauče kako se stiče znanje.

1994.

Десет година Београдске отворене школе

Како је све почело

Суморне 1993. године, када је Србију потресала хиперинфлација, и када су међународне санкције достигле врхунац, у Београду је заживела племенита идеја, смишљена да помогне даровитим студентима у времену хаоса и безнађа.

Ову идеју осмислили су г. Маринко Вучинић, г. Бранко Драгаш и др Рефик Шећибовић, стари познаници којима се пружила прилика да остваре замисао до које су дошли још у студентским данима. Она је реализована у оквиру пројекта названог Кредибел школа. Др Рефик Шећибовић је преточио дугогодишње изучавање образовних проблема у Југославији у овај пројекат, показавши једним малим опитом како би могао да се изврши део реформи високог образовања у Србији. Г. Бранко Драгаш, директор Кредибел корпорације, одлучио је да стане финансијски иза пројекта Кредибел школе, укључивши га у шире замишљени концепт помагања установа које се баве обновом грађанског духа и културе, а г. Маринко Вучинић, директор издавачке куће Терсит, која је дала значајан допринос покушају да се обнови грађански дух Београда, помогао је уобличавању Школе својом имагинацијом, искуством и разборитошћу. Кредибел школа почела је са радом 17. новембра 1993, интерном одлуком Кредибел банке.

Први полазници Школе били су најбољи студенти економије и психологије. Циљ је био да се оформе личности широких видика и схватања, које ће бити способне да разумеју сложеност савременог света, а не уски стручњаци скраћених и ограничених погледа. У тренутку када се земља нашла у полуратном стању и када је Србија почела да се фаталистички удаљава од света, требало је најбољима омогућити да не потону у општој клими узалудности. Зато је један од задатака новообразоване Школе био да најуспешније оспособи да своју земљу и себе сагледају на рационалан и реалан начин, и да не прекидају везе са светом идеја, знања и нових искустава. Водећи се оваквим задацима, Школа је за свој мото изабрала стару латинску мудрост *Non scholae, sed vitae discimus*. Одабранима који би се показали као успешни, било је обезбеђено даље запослење у Кредибел корпорацији. Први полазници Школе, током 1993/1994. године означени су као „**нулта генерација**“. Они су као опитна генерација имали да опробају пројекат и да покажу његове врлине, али и слабости. Школа је почела рад у просторијама на Теразијама, да би се убрзо преселила у прикладнији простор у улици Краља Петра.

Први стручан приказ Школе дала је Ана Пешикан, која је руководила избором кандидата за Школу. Она је сврстала Кредибел школу у вид неформалног образовања који се уклапа у сличне светске трендове. Како је истакла: „Ова школа не претендује да буде паралелна редовним школама тј. да школује стручњаке одређеног профила и да им даје дипломе. Она претендује да пружа информације, знања, да буде скуп пажљиво одабраних, квалитетних, разноврсних, али у хармоничну целину добро укомпонованих знања, која су потребна стручњаку (свеједно које струке) који жели да свој посао обавља компетентно и креативно.“¹ У време када је Школа настала, ово је био усамљен покушај унапређења знања и вештина, и ширења видика најуспешнијим студентима.

Програм Кредибел школе мењао се у складу са занимањима и потребама полазника, али су уочљиве биле три области:

1 Ана Пешикан, „Credibel banka u zemlji obrazovanja“, *Credibel almanah*, Терсит, Београд 1995, стр. 215.

1. пословно образовање и васпитање,
2. општа култура и информисаност и
3. формирање Кредибел имица.²

Састав првог Управног одбора Школе, као и састав стручног тима одговарали су програмском усмерењу Школе. Први управни одбор чинили су Бранко Драгаш, Зоран Крстановић, проф. др Љубиша Рајић, др Горан Питић, проф. др Иван Ивић, проф. др Ђуро Шушњић, др Никола Самарџић, др Цане Тулић и мр Боровој Рашуо. Стручни тим чинили су др Рефик Шећибовић, први директор Школе, др Горан Петковић, мр Ана Пешикан, Ангелина Марковић, и мр Предраг Голубовић.³ Полазник нулте генерације Тијана Недељковић те године почиње са програмом психолошких радионица, које се са великим успехом и данас изводе у БОШ-у.

Школске 1994/1995, уписана је „**прва генерација Кредибел школе**“,⁴ која је пажљиво изабрана са готово свих факултета друштвених наука у Београду. Свечаност поводом отварања Школе је уприличена 14. октобра 1994, у просторијама у ул. Краља Петра, које су служиле за сценографију Кустуричиног филма *Подземље/Underground*. Од тада се 14. октобар слави као дан Школе.

Будућа оријентација Школе ће бити усмерена ка придобијању најбољих студената завршних година из области друштвених наука и хуманистичких дисциплина. На тај начин, окупљани су најбољи студенти различитих усмерења, који су први пут после гимназије могли да се посвете ширем кругу дисциплина. За предаваче Школе предлагани су и довођени најеминентнији философи, научници и стручњаци из области друштвених наука, као и истакнути уметници. Организоване су трибине о актуелним политичким збивањима, уз учешће научника и политичких актера. Завршетак године крунисан је летњом школом, од 10. до 20. јула 1995, у бајколиком амбијенту замка Дунђерских, у Бачкој. То је била

прилика за полазнике да, уз помоћ присутних стручњака из области економије, права, социологије, историографије, књижевности и уметности, напишу *Предлог програма ђрејорода југословенској друштва*. *Програм* је, након школе, штампан, а у уводу је остало записано: „*Програм ђрејорода* прве генерације Кредибел школе изгледа данас као истинска утопија, јер заговарати свеопшти друштвени препород у друштву које је само негација утопијског, више је него изазов.“ *Програм* садржи три дела: економски опоравак, политички опоравак и културни препород.⁵ Оно што је одликовало полазнике и Школу у првој генерацији јесте велики лични оптимизам и њен успешан развој.

У трећу академску годину, 1995/1996, ушло се са великим очекивањима. Организовано је најамбициозније отварање нове школске године, у конаку Кнегиње Љубице, 14. октобра 1995. На отварању је представљен опсежан издавачки програм. Штампан је први *Зборник радова полазника*, први *Зборник радова ђредавача*, и већ поменути *Програм ђрејорода југословенској друштва*. Информатор Школе штампан је на пет језика. *Зборник радова ђредавача* обухватио је радове следећих стручњака: проф. др Љубомир Максимовић, проф. Владета Јеротић, проф. др Ђуро Шушњић, проф. др Коста Чавошки, др Никола Самарџић, др Душан Т. Батаковић, проф. др Љубиша Рајић, мр Дејан Ерић, др Небојша Јанићијевић, др Горан Петковић и мр Дејан Шошкић.⁶ *Зборник* открива опредељеност Школе ка мултидисциплинарности, као и складан однос радова из друштвених наука и из хуманистике.

Очекивало се да ће трећа академска година довести до даљег развоја Школе. Међутим, изненадне финансијске потешкоће су јој „Кредибел корпорације“ довеле су у питање планирани програм. Иако су јој ускраћене многе погодности које је претходна генерација имала, ова изузетно мотивисана **трећа генерација** није посустала, него се још више међусобно зближила и показала да је дух Школе опстао и да је могуће превазићи различите препреке.

2 *Zbornik predavanja Credibel škole*, Терсит, Београд 1995, стр. 5 (у Зборник је укључен и списак предавања током 1994/1995, стр. 7–10).

3 *Informator Credibel škole 1995–1996*, Терсит, Београд 1995, стр. 46–52.

4 Ради лакшег сналажења, „нулта генерација“ је касније означена као прва, а „прва генерација“ као друга, па надаље до последње десете, да би се у десет година Школе уклопио исти број генерација.

5 *Program preporoda jugoslovenskog društva: predlog / Credibel škola, prva generacija polaznika 1994/1995*, Београд, Терсит, 1995.

6 *Zbornik predavanja Credibel škole 1994/95*, Терсит, Београд, 1995.

Прве године Београдске отворене школе

Подстакнути искуством ове генерације, сарадници су уз велике личне напоре и одрицања успели да створе услове за даљи наставак Школе. На састанку који је директор Школе, Рефик Шећибовић, одржао са сарадницима, крајем пролећа 1996, донета је, на инсистирање сарадника, одлука да се Школа не гаси, иако је остала без икаквих средстава. Ваљало је, након удобног искуства финансирања из једног моћног извора, прећи на прикупљане новца од фондација, и ослонити се на волонтерски рад сарадника.

У новонасталим околностима Школа се региструје као удружење грађана, тј. невладина организација, под именом Београдска отворена школа. Сви оснивачи Школе били су претходни сарадници Кредибел школе. Школа је однеговала и подржавала елиту духа коју су водили висока професионалност, различите идеје и погледи, дијалог, толеранција, рационалност и разборитост. Све то припада отвореном духу спремном за примање и давање. Зато јој је и дат назив Београдска

отворена школа: он је упућивао и на укључивање Школе у мрежу организација грађанског друштва у Србији.

Као одговор на питање *Зашто Београдска отворена школа?*, проф. Ђуро Шушњић дао је следеће одређење шта БОШ јесте/би требало да буде:

Београдска отворена школа није обична школа, иако се у њој марљиво учи. У њој се, наиме, не школује уски сѝручњак који се усѝручава да било шта мисли и чини изван своје сѝруке, него развија личности отворене за суѝрашњи дан свѝта... Искључиви циљ Школе није да ѝолазници много ѝога знају, него да науче како се сѝиче знање.

Образован је нови Управни одбор у саставу: др Рефик Шећибовић, проф. др Иван Ивић, проф. др Хасан Ханић, Маринко Вучинић, др Јелица Минић и Ангелина Марковић. За другог директора Школе изабран је Бранко Вуксан, председник Управног одбора је

постao проф. др Чедомир Чупић, а потпредседник проф. др Вукашин Павловић.

Школске 1997/1998. БОШ је пресељен у Палату Београд – познатију као Београђанка. Изабран је трећи директор БОШ-а, Весна Ђукић-Шећибовић, а стални тим Школе чинили су Милорад Бјелетић, Андреј Ерор и Слободан Марковић. Уписана је **пета генерација полазника**, а дошло је и до иновација у програму. Уведен је модуларни систем, а програм је подељен на пет целина: 1. Грађанско друштво, 2. Савременост, 3. Савремена економија, 4. Регионалне студије, и 5. Вештине и стил, са могућношћу формирања нових модула према интересовањима полазника. Ускоро су се нашли и нови покровитељи Школе: Фондација Фридрих Еберт и Скупштина града Београда. Настављајући са праксом да студентима пружа најновије и најквалитетније, Школа је у сарадњи са Институтом Европског универзитета из Фиренце (European University Institute in Florence), организовала семинаре из Европских студија са иностраним предавачима. Студенти БОШ-а (акроним по коме студенти називају Школу) имали су прилику да међу првима чују појединости о програму радикалних економских реформи групе 17 економиста.

Наишавши на велико разумевање у Фонду за отворено друштво у Београду, Школа је успела да настави са радом, академске 1996/1997. године. **Полазници четврте генерације** Школе били су међу првим учесницима Студентског потеста 1996/1997, показујући да се не мире са незакоњем и да су спремни да се активно укључе у решавање друштвених проблема.

До овог времена, појавило се неколико сродних установа у Србији. Према евиденцији Центра за развој непрофитног сектора, БОШ је, током 1997, био једна од 33 невладине организације из домена образовања и истраживања у СРЈ.⁷

До 1998. нарастао је број неформалних организације које су се бавиле образовањем и цивилним друштвом. Један од првих приручника који је побројао овакве иницијативе сместио је БОШ међу 130 пројекта-

та у СРЈ који су се, у то време, бавили образовањем за демократију и цивилним друштвом.⁸ Као установа посвећена идеалима грађанског друштва, и као део академске заједнице, БОШ је одмах реаговао на усвајање Закона о високом образовању, којим је значајно ограничена аутономија универзитета, маја 1998. У просторијама БОШ-а одржани су уводни састанци и расправе које су убрзо довеле до образовања Алтернативне академске образовне мреже – ААОМ-а, у лето 1998, у чији се рад активно укључио већи број сарадника БОШ-а.

Крајем 1997, БОШ је, на сопствену иницијативу, посетила представница Програма за подршку високом образовању (Higher Education Support Program – HESP), Института за отворено друштво из Будимпеште, Зорана Гајић. Посета се показала као прекретница у даљем развоју Школе, јер је ХЕСП био и остао најважнији програм за подршку високом образовању у регионима Централне и Источне Европе. У то време ХЕСП је отварао разне могућности за програме из Србије. Тада је почела подршка летњим школама из политикологије, економије и социологије.

Међутим, међу тридесетак установа које је ХЕСП подржавао преко своје мреже није било ни једне из Србије. Делегација ХЕСП-а је током посете Школи учила да би БОШ могао да се уклопи у једну од постојећих мрежа које подржава овај програм – у мрежу невидљивих колеца. Следила је дуга преписка, размена мишљења и помоћ ХЕСП-ових стручњака. Уз велику подршку и стручну помоћ гђе Гајић, као и уз велики рад и залагање сарадника, Школа је успела да задовољи мерила ХЕСП-а, и да постане прва образовна установа из Србије која је, најпре, добила привремену помоћ ХЕСП-а, на пролеће 1998, а затим, у јулу 1998, ушла у мрежу установа које подржава ХЕСП.

Са обновљеном вером у даљи развој, Школа је дочекала петогодишњицу. Јубилеј је прослављен свечано, марта 1999, у Дому омладине, под сенком надлазећег напада НАТО-а на Србију. Свечаност је отворена представом коју је припремио Љубивоје Тадић, а затим је про-

7 Branka Petrović i dr., *Directory of Nongovernmental Non-profit Organizations in the Federal Republic of Yugoslavia*, Belgrade 1997. О БОШ-у на стр. 249.

8 Dragan Popadić i Mirjana Vasović (priređivači), *Lekcije iz demokratije. Projekti iz oblasti obrazovanja za demokratiju i civilno društvo*, Centar za antiratnu akciju, Београд 1998, стр. 55.

мовисан *Зборник* треће, четврте и пете генерације полазника, чиме је обновљен овај важан издавачки подухват.⁹

Београдска отворена школа као установа високог образовања

Са уласком у ХЕСП-ову мрежу, дошло је до највећег преобликовања програма Школе, као и до установљења академских програма и правила која су, уз мање измене, опстала до данас. **Шеста генерација** уписана је академске 1998/1999. по систему одабира студената који је знатно пооштрен и отада укључује неколико опсежних тестова, и интервју са комисијом. Од овог времена, напуштен је назив полазници и замењен називом студенти, што је указивало на удаљавање школе од неформалног образовања и приближавање Школе високошколским уџансама. Ипак, БОШ је задржао једну веома важну црту неформалног система – истрајавање на непрекидном усавршавању наставних метода.

Уведена су два академска, двосеместрална, једногодишња програма за студенте завршних година основних студија са факултета друштвених и хуманистичких наука. Програми су названи, помало неодређено, *Главни* и *Опћворени*. Сваки програм од тада уписује по 35 студената. *Главни програм* састојао се од три обавезна модула у сваком семестру, и по једног изборног, од понуђена три. Обавезни модули су били Грађанско друштво 1 и 2, Вештине 1 и 2, Тржишна привреда и Европске студије. Из списка обавезних модула се види и промена усмерења Школе. Она ће све више ићи у правцу академских програма за најбоље студенте, као и семинара за ширу публику који се бави грађанским друштвом, демократијом и европским студијама.

Промењена је и мисија Школе. Од општехуманистичког гесла *Non scholae, sed vitae discimus*, прешло се на чвршће одређена очекивања. Према новој мисији, „Циљ Школе је да омогући студентима да постану

самостални, самопоуздани, поштовани грађани, способни да делују у оквиру сложености демократског друштва.“¹⁰ Из ове мисије, као и из програма, види се двострукост задатка БОШ-а, у тадашњим околностима: 1. унапређење знања и вештина кроз програме високог образовања, 2. нагласак на садржајима који воде ка увођењу грађанског друштва у Србији.

Поред тога, уведена је и једна новина – **туторски рад** – која је значајно обогатила академски програм. Овај метод почео је да се примењује од 1992. у пештанском *Невидљивом колеџу* (Invisible College), а затим је ХЕСП на-

правио мрежу оваквих установа у Пољској, Литванији, Словачкој, Молдавији и Киргистану. Овој мрежи придружило се неколико установа које су у већ постојеће и развијене програме уклопиле туторски рад, а међу њима и БОШ. Оваква врста рада представља индивидуалан, елитни облик образовања, у ком сваки од студената *Главног програма* бира за татора истакнутог представника академске заједнице у Србији, са којим годину дана ради на одређеној теми. Видљиви производ ове сарадње је рад, најчешће први научни рад студента, који се, на крају године, објављује у *Зборнику радова Школе*. Тако се научно и стручно искуство једне заједнице, без препрека,

⁹ *Zbornik Beogradske otvorene škole. Radovi polaznika generacije 1995/1996, 1996/1997, 1997/1998*, БОШ, Београд 1999. У овом *Зборнику* дат је и историјат првих пет година Школе: Слободан Марковић, „Уз петогодишњицу Школе“, стр. 9–12.

¹⁰ *Информатјор Београдске опћворене школе 1998/99*, Београд, октобар 1998, стр. 7.

преноси онима који су најспремнији и најспособнији да га приме.¹¹ У претходних пет година (1998–2003) кроз овај облик рада прошло је 175 студената БОШ-а који су припремили исти број научних радова, а који су радили са више од сто еминентних стручњака из земље и иностранства.

Шеста генерација уписана је у јесен 1998. по новом програму и са великим ентузијазмом. По први пут је организована зимска школа, у истраживачкој станици Петница студенти и професионални тим Школе прошли су обуку за рад на рачунарима. Крајем марта, Школа је прекинула рад због почетка НАТО интервенције. Падање првих бомби на

Београд, 24. марта, студенти су дочекали у Школи, на предавању др Милана Вукомановића на тему *Човек као религијско биће*. Рат је накратко прекинуо извођење наставе, али је она обновљена, почетком априла, у ул. Маршала Бирјузова, будући да су постојала страховања да ће зграда Београђанке бити једна од мета интервенције. „Тако је, уз звуке сирена, завршена школска 1998/99. година“, забележио је један од тадашњих студената,¹² док је други означио долазак на предавања у БОШ, под сиренама, као колективну терапију.¹³

Ово је једина генерација БОШ-а која је издавала свој часопис, а полазници ове генерације припремили су и, 2000, објавили први БОШ-ов лексикон из области економије.¹⁴

Рат је завршен. Режим је остао на власти. Расположење у Београду је било суморно, али су Бошовци и даље били пуни наде. На прослави додељивања диплома шестој, „ратној“ генерацији, која је одржана средином октобра 1999, у клубу XL, у Сарајевској улици, председник Управног одбора БОШ-а, проф. Чедомир Чупић је рекао:

Трагајући за истином и смислом животиња, али и за истином заједнице у којој живиће, ојределили сће се да итражиће излазе и да се одуириће демонима рушења, иустошења и унишћавања.

*Ви итреба да се суочиће, без зебње и крииични када су знања и веићине у иићању, сћрасни у йослу и љубави, а йлеменићи у йријатељсћиву. Дивиће се и радујће сазнавању и онима иићо живоић унаићејују, јер дивљење је својсћиво чесћићићих људи, а зависћи ниских душа. Нека вас кроз живоић води разум, разборићосћ, леићоћа, мера, одгворносћ и сћрасћ.*¹⁵

Седма генерација уписала се, академске 1999/2000, у Школу, која је била веома добро технички оремљена, и која је након пет година могла поново да понуди студентима једну школу изван Београда, зимску

11 Cf. Слободан Марковић, *Реч уредника, Зборник Београдске отворене школе: радови сћуденаћћа генерације 1999/2000*, бр. 4, Београдска отворена школа, Београд 2001, стр. 9–10.

12 Зоран Скопљак, „Првих шест година. У почетку беше идеја...“, *Арђонауић*, лист студената БОШ-а, бр. 1, стр. 4.

13 *Исћо*, стр. 5.

14 *Leksikon ekonomskih pojmova* (redaktori Milica Bogdanović i Lazar Šestović), Dosije, BOŠ, Београд 2000. Друго издање изашло је 2002: *Ekonomija od A do Z. Leksikon ekonomskih pojmova*.

15 *Исћо*, стр. 6.

БОШ као вишестрана установа

Током 1999. и 2000. дошло је до увођења нових активности у БОШ-у. Када је уписана **Осма генерација**, академске 2000/2001, БОШ је већ имао садашњу сложену структуру. Мада формално и даље невладин организација, БОШ је, у стварности, вршио три функције. Он је постао: 1. установа додатног високог образовања, 2. невладина организација посвећена ширењу грађанског друштва, 3. истраживачка установа посвећена изучавању алтернативних облика образовања и истраживањима религије. У складу са овим, БОШ је подељен на три одељења: 1. Одељење за напредне додипломске студије, 2. Одељење за грађанско друштво, 3. Истраживачко одељење. Поред тога, све већа пажња се упућивала бившим студентима, који су образовали Организацију бивших студената (алумни) са око 400 чланова.

Најважнија промена у наставном плану за ову годину била је реорганизација Отвореног програма, који се од тада зове *Програм Европска унија и Балкан*. Тиме је афирмисано раније усмерење БОШ-а ка Европским студијама. Са истим циљем, БОШ је, уз подршку Фондације Конрад Аденауер, образовао тим од демонстратора Школе који је припремио пројекат промоције Европске уније у Србији и припремио пројекат Будућност и Европа. Пројекат је обухватио припрему четири образовне емисије о ЕУ, као и издавање часописа *Еуроџранзиција*. Емисије су наишле на широк пријем и приказане су на најгледанијим телевизијама у Србији и Црној Гори.

Ово је и прва година у којој је БОШ добио сталне стране предаваче преко Програма грађанског образовања (Civic Education Project) из Будимпеште, када је у БОШ дошао најпре др Рори Кин (Rory Keane), а касније и др Марк Даунс (Marc Downs). Уведена је и летња школа представљања стручних радова, чиме је турски рад у БОШ-у пригодно заокружен.¹⁶

Последње две генерације БОШ-а студирале су у смиренјим околностима. **Девета генерација** је уписала БОШ у јесен 2001. године. Она је

школу академског читања и писања под вођством проф. др Љубише Рајића. Од овог времена просторије БОШ-а се континуирано налазе на XVI спрату Београђанке, а Школа је била у стању да пружи и рачунарску учионицу, донацију ХЕСП-а, која се сваке наредне године додатно опремала, као и библиотеку са све већим бројем страних наслова. *Грађанско друштво I и II* је остало као једини обавезан програм, док су од шест изборних програма студенти могли да бирају три. Настава енглеског језика унапређена је увођењем ТОЕФЛ теста.

Ова академска година одржавала се под снажним притиском режима на установе грађанског друштва. Упадом специјалаца МУП-а у Београђанку, маја 2000, БОШ је морао да прекине рад на неколико дана. Као одговор на овакву климу у Србији, седма генерација је показала велику енергију и спремност да се активно укључи у политичка дешавања, па може да се означи као „превратничка“. У хотелу „Лепенски вир“ студенти Главног програма су прошли обуку из тимског рада и стекли вештине које су им олакшале конструктиван друштвени ангажман. Велики број студената БОШ-а, крајем академске године, узео је активно учешће у настојањима да дође до демократске промене власти у Београду. Неколико студената наступили су као кандидати за одборнике испред странака демократског усмерења, а било је и више активних сарадника Народног покрета Отпор.

И сарадници, и предавачи Школе, укључили су се у настојања да дође до демократске смене власти, организацијом бројних семинара широм Србије ради мобилизације становника да постану грађани и да преузму одговорност за демократску друштво у своје руке. Овим активностима Школа је само наставила програме грађанског образовања које је изводила од лета 1996, када је организована прва летња школа за активисте странака демократског усмерења.

Занимљиво је сетити се да је, у време одржавања драматичних политичких избора, БОШ организовао, од 22. до 24. септембра 2000, међународни округли сто: „Интеррелигијски дијалог као вид помирења у југоисточној Европи“. Ово је био први скуп овакве врсте у Србији, који је, после више година, окупио стручњаке за религију са простора бивше Југославије.

16 О активностима школе, у овој години, видети чланке у следећим дневним листовима: *Глас јавности* од 24. октобра 2000, бр. 803, „Школа за лидере“; *Вечерње новости* од 20. октобра 2000, „Таленти у клупама“; *Данас*, од 23. октобра 2000, бр. 1120, „Допунско образовање за talentovane studente“ и *Борба*, бр. 1718, фебруар 2001 „Петница“ за студенте”.

пре свега упамћена по томе што је велики број студената показао интересовање да се даље ангажује у Школи. Из њених редова регрутовао се највећи број демонстратора, чиме је дошло до смене генерације међу демонстраторима крајем године. **Десета генерација** је уписана, на јесен 2002, са жељом да се што више изједначе *Главни програм* и *Програм ЕУ и Балкан*. Ово је прва генерација у којој студенти *Главних програма* нису водили главну реч у иницијативама. Посебну пажњу јавности је привукла трибина *Европа јуче, данас, сутра* коју су организовали студенти *Програма ЕУ и Балкан*, уз учешће угледних говорника.

БОШ се, од мале образовне установе, развио у организацију у којој је, средином 2003, радило тридесетак запослених, а кроз коју је прошло, у претходних десет година, више стотина домаћих и страних предавача.

Маја 2001, БОШ је основао Центар за проучавање информационих технологија – ЦЕПИТ. Током 2002, овај Центар, уз подршку шведске Фондације Улоф Палме, покренуо је значајан образовни пројекат са циљем употребе савремених информационих технологија у образовном процесу, грађанском образовању и развоју грађанског друштва. Запажено је издање ЦЕПИТ-а *Информатички преглед: Београд 2002*.¹⁷ Центар је током академске 2002/2003. године оспособљен да организује виртуелну наставу. Организована је мрежа гимназија у Србији која је, преко ЦЕПИТ-а, укључена у пројекат виртуелне школе са темама из области демократије и транзиције. Припремљени су и компакт дискови са наставним материјалом.

На овај начин БОШ је ушао у XXI век, сасвим спреман за изазове нове технологије, предњачећи, као и у протеклом десетлећу, у осавремењавању наставних метода у Србији.

17 Goran Milovanović, Ivan Bakić, Nenad Golčevski, *Internet pregled: Beograd 2002. Korisnici interneta u Beogradu, njihove karakteristike, ponašanje na mreži i političke orijentacije*, БОШ, Београд 2002. в. приказ у: *Vreme*, „Internet ponašanje: Pristojni, ali frustrirani”, 16. јануар 2003, стр. 54–55.

Istorija centara Beogradske otvorene škole

Centar za obuku i trening

Beogradska otvorena škola osnovana je 1993. sa ciljem da zadovolji potrebe studenata koji su želeli više i bolje od onog što im je nudio sistem i državni univerzitet. Po prirodi stvari, bila je upućena na akademsku zajednicu i Beograd kao mesto ostvarivanja misije. Nakon prvih nekoliko godina rada, prepoznata je potreba društva i za drugom vrstom znanja i veština osim strogo akademskih, potreba za građanskim obrazovanjem. Izrazita potreba mladih, posebno iz unutrašnjosti Srbije, da aktivno učestvuju u procesima demokratizacije društva zahtevala je obuku koja će ih osnažiti i ohrabriti, omogućiti im da, kako stoji u misiji Beogradske otvorene škole, „postanu samostalni, samouvereni građani, sposobni da deluju u složenim procesima tranzicije ka demokratiji“. Začeci aktivnog učešća BOŠ-a u političkim promenama društva datiraju iz 1995. godine. Na prvoj letnjoj školi o političkoj, ekonomskoj i kulturnoj rekonstrukciji sami su studenti druge generacije razvili *Predlog programa preporoda jugoslovenskog društva*.

Beogradska otvorena škola 1996. godine započinje programe u okviru Odeljenja za građansko obrazovanje: ti programi nude mladim ljudima koji žele da menjaju društvo u kojem žive, članovima demokratski orijentisanih političkih stranaka, sindikata, studentskih i drugih nevladinih organizacija, čitav spektar znanja i veština potrebnih za uspešno učešće u društvenom životu. Nakon nekoliko godina, Odeljenje za građansko obrazovanje menja svoj naziv u Centar za obuku i trening. Centar sprovodi svoje aktivnosti koristeći savremene interaktivne nastavne metode, kao što su treninzi, radionice i simulacije, a nastavu organizuje u formi letnjih i zimskih škola, vikend seminara i intenzivnih kurseva.

Teme koje se najčešće obrađuju u okviru Centra za obuku i trening su:

- *obrazovanje za demokratiju*, koje ima dvostruki cilj: podizanje svesti o značaju demokratizacije i razvoj veština neophodnih za uspešno uključanje mladih ljudi u taj dugoročni proces;

- *menadžment u nevladinim organizacijama*, kojim se podržava razvoj građanskog društva a učesnici se, na iskustvu Beogradske otvorene škole, jedne od prvih i najrazvijenijih nevladinih organizacija u Srbiji, obučavaju kako da uspešno vode svoje organizacije;
- *timski rad*, koji kvalitativno doprinosi izgradnji tima i razvoju timskog duha u različitim organizacijama.

Centar je, pored ovih redovnih aktivnosti, organizovao i brojne specifične programe, kao što su:

- *programi za manjine*, koji imaju za cilj osnaživanje manjina i poboljšanje njihovog položaja u društvu,
- *kursevi računara* za različite ciljne grupe,
- *industrijski odnosi* ili slične aktivnosti tematski vezane za tačno određene oblasti društvenog života.

Na inicijativu pokojnog dr Zorana Đinđića, a u saradnji sa podmlatkom Demokratske stranke, tada jedne od najjačih opozicionih stranaka u Srbiji,

Beogradska otvorena škola je 1996. godine organizovala letnju školu „**Obrazovanje za demokratiju**“, prvu nekomunističku političku školu u Srbiji od Drugog svetskog rata. U periodu 1996–1998, kroz tri letnje škole ovog tipa, održane u Kušićima pored Ivanjice i na Tari, BOŠ je okupio preko 400 mladih ljudi i obučio ih tehnikama timskog rada, osnovama demokratije, kompromisu i konsenzusu, retorici, javnom nastupu, prezentaciji, pregovaranju i drugim veštinama neophodnim za demokratsko političko delovanje.

Od 1998. godine, ciljna grupa Centra se proširuje i na druge demokratske stranke, nevladine, studentske, manjinske i druge organizacije narastajućeg građanskog društva u Srbiji. U narednim godinama više stotina mladih ljudi biva obučeno na različitim obrazovnim projektima Centra, prolazeći kroz jedinstven obrazovni metod razvijen u Beogradskoj otvorenoj školi. Svoje aktivnosti predstavnici BOŠ-a posebno intenziviraju u 2000. godini, kada su, tokom široke kampanje nevladinih organizacija za izlazak na izbore, obišli veliki broj gradova Srbije, radeći sa Građanskim parlamentima.

Polaznici letnjih škola i seminara Centra za obuku i trening bili su nosioci građanskog protesta i demonstracija protiv nedemokratskog režima koje su bile organizovane u drugoj polovini devedesetih godina prošlog veka, a danas su odbornici u opštinskim i gradskim skupštinama, poslanici u republičkom i saveznom parlamentu, zaposleni u javnoj upravi, aktivisti u vladajućim i opozicionim demokratskim strankama.

Prvu regionalnu školu „Obrazovanja za demokratiju“ za učesnike iz bivše Jugoslavije Centar je organizovao 2000. godine u Travniku, u Bosni i Hercegovini, okupivši aktiviste političkih stranaka, sindikata i nevladinih organizacija iz Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Srbije. Bila je to prva takva škola u regionu koja je uspela da okupi mlade iz zemalja koje su u tom periodu bile još uvek na izuzetno niskom stepenu političkog i društvenog dijaloga i saradnje. Polaznici Škole su bili članovi podmladaka demokratski orijentisanih političkih stranaka, nevladinih i studentskih organizacija. Oni su tokom trajanja škole formirali koherentnu grupu mladih ljudi koji će u budućnosti biti u mogućnosti da razvijaju međusobnu sarad-

nju na međunarodnom, institucionalnom nivou. Druga regionalna škola je održana 2001. godine u Laktašima pored Banja Luke, okupljajući nove polaznike iz iste ciljne grupe. Na trećoj regionalnoj školi, održanoj 2002. godine, prvi put su se kao polaznici pojavili i aktivisti iz Hrvatske. Škola je održana u Mostaru, gradu koji je jedan od najsimboličnijih pokazatelja strahota ne samo fizički razorenog grada, već i raspadnutog građanskog društva. I u 2003. godini, slavljeničkoj godini BOŠ-a, održana je regionalna letnja škola „Obrazovanja za demokratiju“, četvrta po redu, ponovo u Mostaru.

Da bi doprineo unapređenju rada trećeg sektora u Srbiji i zadovoljenju potreba organizacija građanskog društva, Centar, u dogovoru sa partnerskim organizacijama, organizuje seminare o **menadžmentu u nevladinim organizacijama (NVO)**. Cilj seminara je da se učesnicima prenesu znanja i praktične veštine koje su zaposleni i saradnici u Beogradskoj otvorenoj školi stekli tokom niza godina rada i rešavanja svakodnevnih problema u radu organizacije, posebno znanja iz oblasti razvoja i izvođenja projekata. Od 1998. godine, ova vrsta obuke je organizovana za debatne klubove, brojne humanitarne nevladine organizacije i aktiviste ekoloških i romskih organizacija.

Timski rad je još jedna od nedovoljno poznatih i razvijenih društvenih veština i novih obrazovnih oblasti u kojima je Beogradska otvorena škola bila jedan od pionira delovanja. Centar za obuku i trening je organizovao na desetine seminara o tehnikama timskog rada, ulogama u timu, timskom odlučivanju i pregovaranju i ostalim problemima vezanim za zajednički rad na ostvarivanju zajedničkog cilja. Ovi seminari su organizovani za lokalne i regionalne poverenike G17 plus, aktiviste Narodnog pokreta Otpor i druge nevladine i političke organizacije.

Programi za manjine su specifični obrazovni programi koji imaju za cilj poboljšanje manjinskih prava. Ovi programi su formirani tako da podučavaju i treniraju aktiviste manjinskih grupa, kako bi oni uzeli aktivniju ulogu u društvenom životu, štiteći i promovišući prava svoje manjinske zajednice.

Kursevi računara i industrijski odnosi se organizuju po potrebi za unapred definisanu ciljnu grupu. Do sada je Beogradska otvorena škola organizovala kurs računara za zaposlene u Ministarstvu za rad i zapošljavanje, kao i intenzivni kurs o industrijskim odnosima za mlade sindikalne aktiviste Srbije.

Centar za istraživanja religije

Istorija

Centar za istraživanja religije (CIRel) je osnovan početkom 1999. godine, kao istraživački i obrazovni centar unutar Beogradske otvorene škole koji se primarno bavi religijskim pitanjima. Centar je nastao kao rezultat brojnih obrazovnih programa iz oblasti religije, realizovanih tokom devedesetih godina dvadesetog veka. Kao inicijatori i osnivači ovog centra pojavili su se znameniti univerzitetski profesori: prof. dr Đuro Šušnjić, dr Milan Vukomanović, dr Refik Šećibović, prof. dr Jelena Đorđević, prof. dr Dragoljub Đorđević, prof. dr Čedomir Čupić, prof. dr Joseph Julian (Univerzitet u Sirakuzi, SAD), prof. dr Zorica Kuburić, dr Goran Bašić i dr Mirko Blagojević.

Tokom prve godine svog postojanja, koja je bila značajno obeležena intervencijom NATO snaga i uslovima koji su nastali nakon ovog rata, kreiran je petogodišnji istraživački plan koji je trebalo da bude realizovan kroz sledeće projekte:

- Interreligijski dijalog kao vid pomirenja u Jugoistočnoj Evropi;
- Pravoslavno hrišćanstvo i novi verski pokreti u Srbiji;
- Mit, mitologija i politika u Srbiji;
- Verske granice na Balkanu i Jugoistočnoj Evropi;
- Etničke i verske manjine u Jugoistočnoj Evropi: prožimanja i konflikti.

Svoje prve značajne aktivnosti CIRel je započeo 2000. godine, kada su realizovana tri projekta:

Poslediplomski multidisciplinarni program Studije religije. Ovaj program je bio prvi program te vrste ne samo u našoj zemlji, već i u Jugoistočnoj Evropi uopšte. Po svom karakteru, bio je to jedan kooperativni i ekumenski program. Saradnja se ostvarivala između sekularne akademske zajednice i teologa koji pripadaju različitim religijskim institucijama u našoj zemlji: Srpska pravoslavna crkva, Rimokatolička crkva, protestantske crkve i denominacije, Islamska i Jevrejska verska zajednica. Nastava u ovom programu se odvijala u okviru pet zasebnih kurseva: 1. Izabrani problemi sociologije religije; 2. Rano hrišćanstvo i hrišćanska biblija; 3. Pravoslavno hrišćanstvo; 4. Filozofija religije i hrišćanska teologija; 5. Kultura i religija. Na kursovima je bilo angažovano tridesetak uglednih nastavnika iz zemlje i inostranstva, a same studije su imale izrazit interdisci-

plinarni karakter. Ovaj multidisciplinarni program je nastavljen i u školskoj 2000/2001. godini.

Međunarodni okrugli sto Interreligijski dijalog kao vid pomirenja u Jugoistočnoj Evropi. Ovaj projekat je realizovan u Beogradu, u periodu 22–24. septembra 2000. godine. Na okruglom stolu radili su učesnici iz SRJ, Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Makedonije, Švedske i SAD, kao i zainteresovani studenti Beogradske otvorene škole. U okviru projekta, posebna pažnja je bila posvećena sledećim pitanjima:

- teorijske i praktične pretpostavke interreligijskog dijaloga i tolerancije u multikonfesionalnim društvima;
- religijske implikacije sukoba u Jugoistočnoj Evropi;
- nacionalizam, religijski sukobi i rešavanje konflikata;
- religijski dijalog i pomirenje na području Balkana i Jugoistočne Evrope;
- kultura mira i tolerancije među religijama;

- zaštita manjina i „malih“ verskih zajednica u multietničkim i multikonfesionalnim sredinama;
- obnova kulturnog i religijskog nasleđa na području bivše SFRJ.

Ovom okruglom stolu prisustvovali su i predstavnici nezavisnih medija i domaćih NVO. Saopštenja i izlaganja sa ovog skupa Centar je objavio u istoimenom zborniku.

Partnerstvo i učešće u međunarodnom makro-projektu The Network for Democracy, Human Rights and the Protection of Persons Belonging to Ethnic and Religious Minorities in South-Eastern Europe. Ovaj projekat iniciran je pod pokroviteljstvom Evropske unije i u saradnji sa European Center for Ethnic, Regional and Sociological Studies (ECERS) iz Maribora. Tokom 2000. godine započela je realizacija jugoslovenskog dela ovog makroprojekta, pokrenutog u okviru Pakta za stabilnost Jugoistočne Evrope.

U isto vreme, Centar za istraživanja religije je nastavio sa značajnom međunarodnom saradnjom, tokom koje je više inostranih predavača posetilo Centar i održalo predavanja.

Od 2001. godine, Centar za istraživanja religije započeo je još jedan tip aktivnosti, ponovo jedinstven u čitavom regionu Jugoistočne Evrope. Naime, nakon prve dve godine rada, postalo je evidentno izuzetno interesovanje mladih iz regiona za sveobuhvatno, nepristrasno obrazovanje iz oblasti studija religije.

Stoga je Centar odlučio da organizuje prvu *regionalnu školu „Religije Balkana: susreti i prožimanja“*. Škola je organizovana u julu 2001. godine na Paliću, nadomak Subotice, slikovitog multikonfesionalnog, multikulturnog grada na severu Srbije. Školu je pohađalo 30 mladih teologa, studenata društvenih i humanističkih nauka i mirovnih aktivista iz zemalja bivše SFRJ zahvaćenih brutalnim ratom tokom devedesetih godina: Bosne i Hercegovine, Srbije, Hrvatske i Crne Gore. Na ovoj letnjoj školi, Centar je započeo specifičan tip obrazovanja o verskim zajednicama, koji se zasniva na celodnevnoj radnoj ekskurziji, tokom koje polaznici, predavači i organizatori posete verske objekte svih konfesija zastupljenih u mestu domaćinu i okolini. Na taj način, polaznici i predavači su u mogućnosti da posete hramove koji su među najznačajnijim spomenicima kulture i tradicije naroda Zapadnog Balkana. Ova praksa je nastavljena i u narednim ciklusima. Kako su sve letnje škole su bile organizovane u blizini Subotice, Centar je imao čast da sarađuje sa velečasnim Andrijom Kopilovićem, čije su plemenite aktivnosti u očuvanju verskih zajednica Subotice i okoline nadaleko poznate.

Tokom prve letnje škole nastavljena je i saradnja sa Mevludom Dudićem, direktorom medrese u Novom Pazaru, Jakobom Fajferom, župnikom iz Odžaka i Markom Oršolićem, direktorom IMIC-a „Zajdeno“ iz Sarajeva, koji su u organizaciji i realizaciji narednih sesija Centra bili nezamenljiva pomoć.

Nakon izuzetnog uspeha škole i velikog interesovanja polaznika za nastavak rada, organizovana su **dva follow-up seminara „Religije Balkana: dijalog i pomirenje“ i „Religije Balkana: iskustva i perspektive“**, sa ciljem da se polaznici detaljnije upoznaju sa praktičnim iskustvima i radom na terenu, kao i mogućnostima sopstvenog angažmana u lokalnoj zajednici i regionu u kome bi mogli da primene znanja i veštine iz oblasti religije i verskog dijaloga stečene na skupovima Centra za istraživanja religije. Seminari su održani u Bosni i Hercegovini, prvi u Laktašima pored Banja Luke, a drugi u Sarajevu. Specifičnost ciklusa se ogledala u tome što su se kao predavači, pored znamenitih naučnih stručnjaka iz oblasti religije iz regiona, pojavila i sveštena lica, predstavnici najznačajnijih verskih zajednica iz pomenutih zemalja. Kao rezultat jednogodišnjeg rada sa ovim mladim ljudima, formirana je **CIRel mreža**, mreža pojedinaca i njihovih lokalnih organizacija, koja ima za cilj da obezbeđuje raznorodnu podršku svojim članovima u akcijama i projektima za sprečavanje i rešavanje verskih konflikata.

Na kraju ciklusa, CIRel je prikupio radove predavača i polaznika CIRelove mreže i objavio zbornik *Religije Balkana: susreti i prožimanja*.

Shvatajući značaj ovakve vrste edukacije, Centar za istraživanja religije je odlučio da nastavi sa ovim trodelnim ciklusom, tako da je u školskoj 2002/2003. ciklus organizovan po drugi put. Okupljajući novih 30 polaznika iz regiona, Centar je proširio listu predavača i ovog puta školu i seminare održao na Paliću, u Novom Pazaru i u Budvi, ponovo insistirajući na multikulturalnosti mesta u kojima su održani skupovi. Tokom održavanja druge letnje škole, Centar je imao čast da ugosti i Njegovo preosveštenstvo Irineja Bulovića, episkopa bačkog.

Nakon novog ciklusa CIRel mreža je proširena na 60 članova i njen značaj je postajao sve evidentniji. Šezdeset članova ove mreže, dolazeći iz gotovo svakog većeg mesta Bosne i Hercegovine, Srbije, Hrvatske i Crne Gore, započeli su ili nastavili svoje lokalne projekte, ovog puta uz značajnu logističku pomoć i pomoć u kontaktima sa znamenitim pojedincima iz regiona.

Kao rezultat rada ove generacije, objavljen je zbornik *Religije Balkana: drama razumevanja*.

U septembru 2003. godine, CIRel je započeo treći ciklus, organizujući treću regionalnu školu, ovog puta u Kikindi, okupljajući nove polaznike. Kao i prethodne generacije, i ova grupa mladih ljudi je izrazila izuzetno zadovoljstvo što je imala priliku da prisustvuje ovakvom skupu, upozna se međusobno i sa sjajnim predavačima, i ispoljila veliku želju da nastavi saradnju, kako međusobnu, tako i sa Beogradskom otvorenom školom.

Od nastanka Centra za istraživanja religije, njegovi predstavnici, predavači i studenti učestvovali su i na brojnim konferencijama i okruglim stolovima vezanim za delikatnu temu religije, verskog dijaloga, uvođenja veronauke, itd., kako na nacionalnom, tako i na regionalnom i međunarodnom nivou.

Aktivnosti i ciljevi Centra za istraživanja religije su znani u čitavom regionu, a i šire, prvenstveno zbog ideje tolerancije, dijaloga, poštovanja, razumevanja i pomirenja koje Centar svesrdno podržava.

Centar za razvoj obrazovanja

Istorija

Centar za razvoj obrazovanja Beogradske otvorene škole je osnovan početkom 2000. godine kao Centar za alternativno obrazovanje. Centar su osnovali najeminentniji stručnjaci iz oblasti obrazovanja, među njima dr Refik Šećibović, mr Iskra Maksimović, Vigor Majić, i drugi, s ciljem da potpomognu unapređenje obrazovnog procesa u Srbiji kroz istraživanja i primenu novih pristupa u obrazovanju. Nedugo nakon svog nastanka, postalo je evidentno da se aktivnosti koje Centar obavlja ne ograničavaju samo na alternativno obrazovanje, te je Centar za alternativno obrazovanje preimenovan u Centar za razvoj obrazovanja.

Aktivnosti Centra se mogu grupisati u dve oblasti:

- razvijanje i primena savremenih nastavnih metoda u procesu obrazovanja i
- istraživanja i predlozi reforme obrazovnog sistema u Srbiji.

Kroz prvu grupu svojih aktivnosti Centar je omogućio Beogradskoj otvorenoj školi da kreira jedinstven nastavni metod, poznat kao **BOŠ-ov nastavni metod**, baziran na izrazitoj interaktivnosti, koja studentima BOŠ-a omogućava aktivno učešće tokom same nastave. S obzirom na strukturu Beogradske otvorene škole i njenu fleksibilnost, bilo je jednostavno eksperimentisati i tražiti metod na

koji studenti najbolje reaguju i koji obezbeđuje najbolje rezultate. Upravo zahvaljujući stručnom timu Centra za razvoj obrazovanja, omogućeno je da Beogradska otvorena škola, pored klasičnih predavanja, u svoj nastavni proces uvede i savremene vidove obrazovanja i obuke, kao što su radionice, treninzi i simulacije. Evaluacije studenata su pokazale izuzetno zadovoljstvo studenata načinom rada u BOŠ-u i uveravanja da su na ovaj način, kroz sopstveni angažman tokom predavanja, naučili daleko više nego prilikom klasičnog pasivnog slušanja predavača. Uzimajući učešće kao predavači u Beogradskoj otvorenoj školi, profesori, od kojih je najveći deo aktivan i na univerzitetima, bili su u mogućnosti da rezultate svog rada primene i na svojim matičnim fakultetima, što, posredno, potpomaže i reformu nastavne metodologije u zvaničnom sistemu visokoškolskog obrazovanja.

Druga grupa aktivnosti Centra za razvoj obrazovanja vezana je za stručnu analizu obrazovnog sistema u Srbiji i predloge njegove reforme i unapređenja. 2000. godine je u okviru Centra formiran i **Obrazovni forum**, ekspertska telo koje je osnovano sa ciljem da potpomogne reformu obrazovnog sistema. Forum su osnovali najpoznatiji stručnjaci iz oblasti obrazovanja: prof. dr Ivan Ivić, dr Ana

Pešikan, mr Iskra Maksimović, prof. dr Srbijanka Turajlić, prof. dr Gordana Zindović, dr Dijana Plut, dr Refik Šećibović, Vigor Majić, prof. dr Ratko Jankov, prof. dr Ljubiša Rajić i dr Aleksandar Bogojević. Obrazovni forum se bavi naučnim i stručnim istraživanjem u domenu obrazovanja i vaspitanja mladih stručnjaka iz oblasti obrazovanja. Kasnije je Obrazovni forum postao samostalna organizacija, i nakon formiranja nove Vlade Srbije 2001. godine, postao savetodavno telo Ministarstva prosvete i sporta.

U okviru ove grupe aktivnosti Centra, u julu 2001. godine je izrađena prva temeljna studija o srednjem stručnom obrazovanju u Srbiji. Nemačko društvo za tehničku saradnju (GTZ), agencija Vlade Republike Nemačke, je od stručnog tima Centra za razvoj obrazovanja naručilo izradu dve studije: **Stručno obrazovanje i obuka u Srbiji: preliminarne studije i Trenutno stanje i predlozi za reformu srednjeg stručnog obrazovanja**. Studije obuhvataju analizu situacije u kojoj se u tom trenutku nalazilo srednje stručno obrazovanje u Srbiji, kao i moguće pravce njegove reforme. Rezultati do kojih je stručni tim Centra došao prilikom prikupljanja podataka i izrade ovih studija usvojeni su od strane Vlade Republike Srbije i iskorišćeni su kao poluge reforme srednjih stručnih škola u Srbiji.

Predstavnici Centra su uzeli učešće i na brojnim konferencijama i tribinama koje se bave problemom savremenog obrazovanja, i ostvarili kontakte sa značajnim međunarodnim organizacijama iz oblasti unapređenja obrazovanja.

I ostale aktivnosti Centra za razvoj obrazovanja bile su usmerene ka podršci reformi obrazovnog sistema, tako da ne čudi što je najveći deo stručnjaka okupljenih oko ovog Centra nakon demokratskih promena u Srbiji prišao različitim institucijama zvaničnog sistema obrazovanja, kao i Ministarstvu prosvete i sporta u Vladi Republike Srbije, kako bi i institucionalno potpomogao nužnu reformu obrazovnog sistema Srbije.

Centar za proučavanje informacionih tehnologija

Istorija

Centar za proučavanje informacionih tehnologija Beogradske otvorene škole osnovan je maja 2001. godine, sa ciljem da učestvuje u razvoju informatičkog društva u Srbiji. Saradnici CePIT-a su uglavnom alumnisti BOŠ-a, ali je CePIT široko otvoren za saradnju sa svim domaćim i stranim stručnjacima.

Široko definisani cilj CePIT-a izražen je u četiri osnovne programske tačke:

1. razvoj obrazovnih programa na Internetu,
2. naučno-istraživački rad u oblasti socijalne informatike i srodnim disciplinama,
3. promocija važnosti koncepta informatičkog društva u javnom mnjenju Srbije, i
4. podsticanje elektronskog izdavaštva.

Pre samog započinjanja rada Centra, trebalo je oformiti tim za realizaciju ambicioznih projekata, organizovati rad u okviru centra i napraviti dovoljno kvalitetan veb sajt koji će biti prva legitimacija ozbiljnosti naših namera. Ovaj temeljni posao uspešno je obavljen u prvoj polovini godine, zahvaljujući strpljenju i upornosti Marinka Vučinića, programskog direktora centra i člana Upravnog odbora BOŠ-a, te energiji i entuzijazmu nekolicine alumnista škole.

U skladu sa svojim ciljevima, u jesen 2001. godine CePIT organizuje prvi seminar pod nazivom „**Internet, društvo, individua**“, namenjen studentima BOŠ-a, a posvećen temama iz graničnih oblasti koje povezuju savremene informaciono-komunikacione tehnologije i različite društvene nauke: e-commerce, pravna regulativa Interneta, digitalna umetnost, virtuelne zajednice. Iste godine, u organizaciji CePIT-a započinju prvi virtuelni obrazovni programi u Srbiji i prvo obimno naučno istraživanje preferencija i ponašanja na mreži korisnika Interneta kod nas.

Prve javne aktivnosti CePIT-a u 2002. godini bile su usmerene na organizaciju tribina, okruglih stolova i seminara posvećenih aktuelnim izazovima koje razvoj informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT) postavlja pred različite oblasti društvenog funkcionisanja. Ovi seminari: „**Internet, kultura, društvo**“, „**Internet, kultura, mediji**“, „**Biblioteke kao distributeri kurseva učenja na daljinu**“, „**Internet pregled: Beograd 2002**“ su održavani u saradnji sa Bibliotekom grada Beograda.

Istovremeno, u CePIT-u se radilo na razvoju prvih, eksperimentalnih *virtuelnih kurseva*. U tom procesu, Centar se trudio da uskladi svetske trendove u ovoj oblasti sa mogućnostima i potrebama koje postoje u našoj sredini. Uložen je veliki napor da se za kratko vreme oformi mreža pouzdanih partnerskih organizacija u unutrašnjosti Srbije, da se okupi tim predavača spreman da se upusti u ovu „virtuelnu avanturu“, da se obezbedi tehnička podrška izvođenju kursa i, možda i najvažnije, da se uspostavi originalna metodologija izvođenja virtuelnih kurseva. Rezultat su dva pilot virtuelna programa, koji su trajali od oktobra do decembra

2002. godine. Program „*Temelji demokratije*“ bio je namenjen gimnazijalcima i odvijao se u saradnji sa gimnazijama iz pet gradova u Srbiji – Subotice, Bačkog Petrovca, Ivanjice, Kragujevca i Velike Plane. Drugi kurs, pod nazivom „*Srbija u tranziciji*“, pretežno je bio namenjen studentima, aktivistima lokalnih nevladinih organizacija, te zaposlenima u sektoru obrazovanja i kulture. Polaznici su selekcionisani od strane naših saradnika iz partnerskih organizacija iz takode pet gradova: Subotice, Prokuplja, Niša, Vršca i Novog Pazara.

Tokom 2003. godine, CePIT je nastavio i značajno unapredio svoj program virtuelnih kurseva. Organizovana su dva nova kursa: „*Aspekti globalizacije*“, namjenjen širokoj populaciji, i „*Šta je to demokratska država*“, namenjen srednjoškolcima. Ove jeseni, započeta su još dva virtuelna kursa: jedan, pod nazivom „*Mala škola novinarstva*“, u koji je sada uključeno već devet gimnazija u Srbiji, te kurs „*Evropske integracije*“, koji je CePIT-u doneo i nominaciju za nagradu za najbolji projekat u oblasti elektronskog obrazovanja, od strane specijalnog žirija Svetskog samita o informatičkom društvu koji će u decembru 2003. godine biti održan u Ženevi, pod pokroviteljstvom Organizacije Ujedinjenih Nacija.

Druga značajna oblast delovanja CePIT-a je naučno-istraživački rad u oblasti uticaja i efekata savremenih tehnologija na pojedince, ali i na društvo uopšte. Tako je tokom 2002. godine CePIT izveo prvu značajniju studiju preferencija i ponašanja korisnika Interneta kod nas. Ovo istraživanje sprovedeno je na reprezentativnom uzorku beogradske populacije u januaru 2003. godine i objavljeno je u formi knjige pod nazivom: „**Internet pregled: Beograd 2002.**“

Tokom 2003. godine, CePIT-ov istraživački tim sproveo je još jedno značajno istraživanje korisnika Interneta, a ovog puta uzorkom su obuhvaćeni građani svih okruga u Srbiji. Rezultati ovog istraživanja takođe će biti predstavljeni u formi knjige čiji se izlazak očekuje u januaru 2004. godine.

Uspešna organizacija prvih virtuelnih kurseva u Srbiji, te pažnja koju je u naučnoj i široj zainteresovanoj javnosti privuklo prvo istraživanje korisnika Interneta kod nas, pokazatelji su da je CePIT, dve godine nakon osnivanja, opravdao svoje postojanje i da postoji široki prostor za njegovo dalje delovanje u našem društvu.

Centar za evropske i američke studije

Od samog osnivanja u teškoj 1993. godini, pod sankcijama Evrope koja se ubrzano ujedinjuje i Sjedinjenih Američkih Država, Beogradska otvorena škola je imala jasnu viziju saradnje sa demokratskim i razvijenim svetom.

Sankcije u oblasti obrazovanja i kulture su bile apsolutno kontraproduktivne: umesto da motivišu na promene, one su kažnjavale potpuno nevine – studente i čitavu akademsku zajednicu. Znali smo da svet sa kojim smo u nesporazumu treba pre svega poznavati, izučavati i razumeti, a zatim uložiti ogroman napor u obrazovanje građana Srbije šta evropske integracije i međunarodni standardi ljudskih prava menjaju i doprinose kvalitetu njihovog života.

Prvih godina rada teme iz oblasti evropskih integracija su bile uključene u predavanja i tribine u ostalim obrazovnim programima, u okviru humanističkih i ekonomskih disciplina kojima se Škola tada prevashodno bavila. Ti sadržaji su objedinjeni uz pomoć člana Upravnog odbora Beogradske otvorene škole i generalnog sekretara Evropskog pokreta u Srbiji dr Jelice Minić. U vreme velikog građanskog protesta u proleće 1997. organizovan je prvi sistematski akademski modul Evropskih studija za studente Beogradske otvorene škole. Saradnja sa Evropskim pokretom je krunisana zajedničkom organizacijom tri jednonedeljna intenzivna kursa o različitim aspektima evropskih integracija na proleće 1998. godine. Predavači na intenzivnim kursovima dolazili su sa Instituta evropskog univerziteta iz Firence, prestižnog posleddiplomskog fakulteta pod direktnim pokroviteljstvom Evropske unije. Narastajuća politička kriza je prekinula plodnu saradnju sa Institutom. Četvrti, već pripremljeni seminar je u jesen iste godine otkazan zbog prve pretnje bombardovanjem.

Od jeseni 2000, jednosemestralni modul Evropskih studija i izučavanje neposrednog okruženja Srbije (Balkana) su dalje razvijani tako da su postali jednogodišnji akademski program Evropska unija i Balkan za 35 odabranih studenata. I danas ovaj Program čini okosnicu bavljenja evropskim i regionalnim integracijama kao akademskom disciplinom u Beogradskoj otvorenoj školi i neprestano se, inicijativom mladih saradnika koji su ponikli u Školi, razvija u pravcu sličnih programa u ostalim evropskim zemljama.

Projekat *Srbija – Evropska unija: od isključenja do integracije* sastojao se od četiri jednodnevna seminara u četiri velika grada Srbije: Kragujevcu, Nišu, Novom Sadu i Beogradu, u zimu 2000. i proleće 2001. Uz učešće predstavnika političkih stranaka i nevladinih organizacija, mladih lidera koji su zainteresovani za evropska pitanja i institucije, domaćih stručnjaka i stranih diplomata, seminari

su imali veliki odjek u gradovima u kojima su izvedeni. To je bilo vreme velikog i nerealnog optimizma, činilo se da je dovoljno što nema nedemokratskog režima i da su vrata Evrope širom otvorena. Vladalo je veliko interesovanje za inicijative Evropske unije za stabilizaciju odnosa u Jugoistočnoj Evropi, a posebno za, u to vreme značajan, Pakt za stabilnost, u koji je bivša SR Jugoslavija tih meseci primljena. Seminari su imali cilj da, kao i uvek kada to organizuje Beogradska otvorena škola, prenesu znanja ali i upozore da iza svih promena u društvu stoji uporan i

dugogodišnji rad. Projekat, koji je izvođen uz pomoć organizacije Paks Krist, je uspešno okončan petim, završnim, seminarom u Beogradu i višednevnom posetom više od dvadeset učesnika iz čitave Srbije evropskim i međunarodnim institucijama u Briselu i Hagu.

Posle demokratskih promena 2000. godine i otvaranja društva i medija za šire evropske i regionalne procese, osetila se izražena potreba javnog mnjenja za osnovnim informacijama o evropskim integracijama. Kao i više puta do sada,

Beogradska otvorena škola je ponudila svoj originalni odgovor – ovoga puta u potpuno novoj formi – produkcijom pravih profesionalnih obrazovnih TV emisija.

Projekat *Evropa i budućnost*, pripremljen početkom 2001. uz svesrdnu pomoć fondacije Konrad Adenauer, čine četiri obrazovne emisije: *Evropska ideja*, *Evropski standardi*, *Evropska unija* i *...A gde smo mi?*. Premijerno su prikazane na B 92/Anem mreži nezavisnih medija, a zatim na državnim televizijama Srbije i Crne Gore i više lokalnih televizija. Autori emisija su demonstratori i saradnici BOŠ-a. Preko dvadeset stalnih predavača BOŠ-a i ambasadora više evropskih država u emisijama objašnjava istorijat ideje i put izgradnje jedinstvene Evrope i kakve sve korenite promene naše društvo treba da izvrši da bi se priključilo tom toku, a složene pojmove i terminologiju evropskih integracija i institucija gledaocima emisija, građanima Srbije i Crne Gore, na razumljiv način objašnjavaju studenti Odjeljenja za napredne dodiplomske studije BOŠ-a. Ceo projekat *Evropa i budućnost* je zaokružen sa dva broja časopisa *Eurotranzicija* i više stotina video kaset sa snimljenim emisijama koje su distribuirane bibliotekama, školama, političkim strankama i nevladinim organizacijama sa ciljem da se koriste kao sredstvo u obrazovanju širih slojeva građana.

Proslava dana Evrope 9. maja 2001. u Budvi je naredni projekat sa ciljem približavanja ideje zajedničkog evropskog doma građanima. Uz pomoć opštine, organizovano je više obrazovnih aktivnosti, javnih predavanja i performansa na ulicama Budve. Proslava je krunisana svečanom akademijom na kojoj su govorili ambasador Švedske, u to vreme predsedavajuće Evropskom unijom, dr Mikael Salin, ministar spoljnih poslova Crne Gore Branko Lukovac i stalni predavač BOŠ-a dr Rori Kin.

Višegodišnja saradnja sa švedskim partnerima bila je povod da BOŠ učestvuje u proslavi stogodišnjice Nobelove nagrade decembra 2001. Svečanost je upriličena u saradnji sa Ambasadom kraljevine Švedske u Beogradu i Skupštinom grada Beograda, uz prisustvo diplomatskog kora, akademske zajednice i studenata Beogradske otvorene škole.

Novu energiju akcijama Beogradske otvorene škole u oblasti evropskih integracija dali su – kao i obično u razvoju BOŠ-a – studenti. Grupa studenata programa *Evropska unija i Balkan* generacije 2002/2003. je uložila veliki trud i uspešno organizovala tribinu *Evropa – juče, danas sutra* uz učešće visokih gostiju: ambasadora Delegacije Evropske komisije Džefri Bareta, ambasadora Nemačke Kurta Leonbergera, ambasadora Slovenije Borisa Šukljea i savetnika Vlade Ivana Vejvode. Deo studentskog projekta je i multimedijalni CD, razvijen u saradnji sa ambasadama evropskih zemalja i predstavništvima evropskih institucija u Beogradu, koji sadrži projekte iz oblasti kulture i obrazovanja dostupne građanima Srbije.

Ohrabrena uspehom, ova grupa bivših studenata, uz punu podršku uprave, dotadašnje programe Evropskih integracija Beogradske otvorene škole, unapređuje u Centar za evropske i američke studije koji, kao i ostali centri BOŠ-a, nastavlja rad na obrazovanju građana Srbije i bivše Jugoslavije.

Centar za izdavačku delatnost

Već u prvim danima delovanja Škole postojala je jasna svest da je čovek obasjan posebnom vrlinom da iza sebe ostavlja pisane tragove. Zato su i početna predavanja i aktivnosti u Školi bili praćeni zbornikom predavanja i zbornikom autorskih tekstova naših studenata. Tako je uspostavljena izdavačka delatnost u BOŠ-u, koja je pratila njegov programski i organizacioni razvoj i dobijala svoj poseban profil i sadržaj. Izdavačka delatnost se razvijala u nekoliko pravaca. Osnovna delatnost su bili zbornici tutorskih radova studenata BOŠ-a i izrada Prospectusa Škole koji je inoviran shodno programskim izmenama u nastavi. Delatnost centara koji rade u okviru Škole bila je praćena publikacijama i knjigama koje su nastajale kao rezultat njihovih aktivnosti. Posebno treba naglasiti knjige koje su autorski radovi naših saradnika, ali i izdanja koja su nastajala kao rezultat studentskih inicijativa. U Školi je prisutna praksa da se za svaki modul štampa neka vrsta hrestomatije iz pojedinih oblasti koja služi studentima u nastavi kao praktikum za određene teme koje su predmet rasprave. U Školi je danas prisutno i elektronsko izdavaštvo, tako da gotovo nema aktivnosti koja ne dobija i svoj elektronski oblik.

U do sada objavljenim **zbornicima studentskih radova** možemo pratiti osnovnu analitičku i teorijsku nit vezanu za bazična pitanja i dileme stvaranja i održavanja našeg demokratskog društva. Posebno je bilo značajno opredeljenje da studenti ne obrađuju teme sa svojih matičnih fakulteta, već da se u radovima bave i temama koje im omogućuju upoznavanje sa oblastima kojima se neposredno ne bave. Na taj način se postiže jedan od osnovnih ciljeva Škole da se u njoj stvara široko i svestrano obrazovana ličnost koja neće biti orijentisana samo na usku oblast svoje struke. Prateći teme kojima su se studenti do sada bavili, možemo prepoznati osnovni koncept u razvoju Škole, sadržan u stalnoj otvorenosti prema najsavremenijim i najizazovnijim problemima društva, kulture, ekonomije, religije, urbanizma, psihologije, istorije, prava, politike, evropskih integracija, medija i informatike. Upravo je ta stalna otvorenost bila i glavna zaloga za neprestani programski razvoj BOŠ-a. Svaka nova generacija studenata davala je svoj poseban

pečat, ali i unosila sebi svojstven način mišljenja u zbornike radova. U zbornicima su naši studenti objavili svoje prve naučne radove i to su bile njihove prve bibliografske jedinice, što je bilo od velikog značaja za njihov budući naučni rad. Zato svako onaj ko hoće da vidi kako se programski razvijala Beogradska otvorena škola ima u zbornicima studentskih radova pouzdano svedočanstvo i putokaz.

Knjiga „**Britansko viđenje Srbije i Balkana 1903–1906**“, Slobodana G. Markovića, nekadašnjeg studenta, sada predavača i voditelja tutorskih radova u školi, predstavlja jedinstvenu studiju u našoj historiografiji i bavi se na veoma moderan i inspirativan način viđenjem Balkana i Srbije posle 1903. godine.

Knjiga Lazara Marićevića „**Samopoštovanje i autoritarnost – prilog proučavanju autoritarnosti**“, koji je radio u Školi kao psiholog, veoma je vredna studija o nastanku i razvoju autoritarne ličnosti. Knjiga je značajan doprinos kako psihologiji ličnosti tako i socijalnoj psihologiji i daje značajan podsticaj daljim istraživanjima autoritarnosti.

Leksikon ekonomskih pojmova, čiji je redaktor bio Lazar Šestović, doživeo je tri izdanja i daje izvanredan pregled osnovnih ekonomskih pojmova. Nastao je kao rezultat rada studenata ne samo sa Ekonomskog fakulteta nego i drugih studenata sa Glavnog i Otvorenog programa.

Priručnik **Akademsko pisanje** (objavljen u saradnji sa Civic Education Project-CEP), koji su priredili Rori Kin (Rory Keen) i Mark Dauns (Mark Downes), saradnici i predavači Beogradske otvorene škole, svojevrsan je priručnik za studente u kome se daju osnovna uputstva za pisanje tekstova i naučnih radova iz različitih akademskih oblasti.

Dva broja časopisa **Eurotranzicija**, rađenog u saradnji sa Fondacijom Konrad Adenauer, jasno su pokazala da se problematici evropskih integracija u Školi prilazi na veoma ozbiljan i naučno zasnovan način. Pored časopisa Eurotranzicija, u sklopu akcije *Budućnost i Evropa* objavljene su i četiri video kasete u kojima su razmatrana različita pitanja evropskih integracija: **Evropska ideja, Evropska unija, Evropski standardi, Gde smo mi**. Školski časopis **Argonaut** imao je cilj da predstavi rad Škole i pruži najosnovnije informacije o njenim različitim programskim sadržajima i ostalim dešavanjima koja prate njen rad.

U okviru Centra za istraživanja religije objavljena su tri zbornika (**Inter-religijski dijalog kao vid pomirenja u Jugoistočnoj Evropi, Religije Balkana: susreti i prožimanja, Religijski dijalog: drama razumevanja**) u kojima su publikovani tekstovi koji se bave složenim pitanjima uspostavljanja istinskog međureligijskog dijaloga i tolerancije i naučno relevantne i zasnovane rasprave o naj-složenijim problemima religijskog života.

Istraživanje o korisnicima Interneta u Beogradu koje je rađeno u sklopu delovanja Centra za proučavanje informacionih tehnologija objavljeno je kao posebna knjiga **Internet pregled – Beograd 2002. godine**, i predstavlja svakako najreferentnije istraživanje ovog značajnog fenomena u našoj sredini.

Aspekti globalizacije je još jedna knjiga koja je nastala kao rezultat studentske inicijative ali i kao rezultat ozbiljnog bavljenja problematikom globalizacije u okviru modula *Sukob civilizacija i Prožimanje civilizacija*.

Publikacija **Projekat Građanin – uputstvo za nastavnike i učenike** je priručnik za sprovođenje programa građanskog obrazovanja koji se odvija u okviru Projekta Građanin koji je namenjen učenicima šestog razreda osnovnih škola.

Pored papirnih izdanja brojnih knjiga, časopisa, zbornika i priručnika, Beogradska otvorena škola održava korak sa savremenim izdavaštvom i sve svoje aktivnosti beleži i u **elektronskom izdanju**. Aktivnosti Škole se beleže u video zapisu i putem CD-a distribuiraju svim predavačima, polaznicima i partnerima Škole.

Izdavačka delatnost Beogradske otvorene škole pratiće i dalje programski razvoj škole, kao sastavni deo napora da se na što kvalitetniji i svestraniji način obeleže najvažnije aktivnosti u Školi.

Savetodavni centar za obrazovanje

Savetodavni centar za obrazovanje Beogradske otvorene škole je 1. septembra 2002. godine preuzet od Fonda za otvoreno društvo, koji je do tada administrirao programe ovog Centra. Rad Centra obuhvata oglašavanje i administriranje stipendija za sledeće univerzitete:

- *Univerzitet u Kembridžu*, magistarske studije iz oblasti društvenih i humanističkih nauka,

- *Univerzitet u Oksfordu*, magistarske studije iz oblasti društvenih i humanističkih nauka i devetomesečna i tromesečna istraživanja,
- *Univerzitetski koledž Londona (University College of London)*, magistarske studije iz oblasti društvenih i humanističkih nauka,
- *Centralno evropski univerzitet u Budimpešti*, magistarske i doktorske studije iz oblasti društvenih i humanističkih nauka,

- *Američki univerzitet u Blagoevgradu* (Bugarska), četvorogodišnje dodiplomske studije,
- *Soros Supplementary Grants Program*, program delimične podrške za studiranje u Istočnoj i Jugoistočnoj Evropi i zemljama bivšeg SSSR-a,
- *Global Supplementary Grants Program*, program delimične podrške za doktorante,
- *Oxford College Hospitality Scheme*, jednomesečna istraživanja za post-doktorante,
- *Undergraduate Exchange Program*, jednogodišnje studiranje u SAD za studente III godine dodiplomskih studija u Srbiji.

U okviru Savetodavnog centra za obrazovanje, tokom akademske 2002/03. godine, radio je Savetodavni centar za studiranje u SAD, koji je pružao sveobuhvatne informacije zainteresovanim za studiranje u SAD, kao i mogućnost polaganja standardizovanih testova engleskog jezika.

Postignuća Beogradske otvorene škole

1993.

Credibel škola

Selekcija, organizacija i izvođenje nastave za 20 studenata – akademska 1993/94. godina.

1994.

Credibel škola

Selekcija, organizacija i izvođenje nastave za 25 studenata – akademska 1994/95. godina.

1995.

Credibel škola

Selekcija, organizacija i izvođenje nastave za 45 studenata – akademska 1995/96. godina.

Letnja škola o političkoj, ekonomskoj i kulturnoj rekonstrukciji Jugoslavije, zamak Dunderski, Bečej, 20 polaznika, 10 dana.

Centar za izdavačku delatnost

Zbornik tutorskih radova studenata – generacija 1994/95.

Zbornik izabranih predavanja – generacija 1994/95.

Informator BOŠ-a za 1995/96. godinu.

1996.

Odeljenje za napredne dodiplomske studije

Selekcija, organizacija i izvođenje nastave za 60 studenata – akademska 1996/97. godina.

Centar za obuku i trening

Letnja škola „Obrazovanje za demokratiju“, podmladak Demokratske stranke, Kušići, 90 polaznika, 21 dan.

1997.

Odeljenje za napredne dodiplomske studije

Selekcija, organizacija i izvođenje nastave za 100 studenata – akademska 1997/98. godina.

Centar za obuku i trening

Letnja škola „Obrazovanje za demokratiju“, podmladak Demokratske stranke, Tara i Kušići, 180 polaznika, 21 dan.

Centar za izdavačku delatnost

Informator BOŠ-a za 1997/98.

1998.

Odeljenje za napredne dodiplomske studije

Selekcija, organizacija i izvođenje nastave za 35 studenata Glavnog programa i 35 studenata Otvorenog programa – akademska 1998/99. godina.

Centar za obuku i trening

Letnja škola „Obrazovanje za demokratiju“, podmladak Demokratske stranke, Kušići, 180 polaznika, 21 dan.

Prva letnja Škola društvene akcije, Subotica, 30 učesnika – članova političkih stranaka i nevladinih organizacija, 15 dana.

Follow-up za trenere Škole društvene akcije, Beograd, 20 polaznika, 7 dana.

Seminar „Obrazovanje za demokratiju“ za lokalne aktiviste u Kovačici, Kovačica, 25 polaznika, 3 dana.

Seminar „Obrazovanje za demokratiju“ za aktiviste romskih nevladinih organizacija, Novi Sad, 30 polaznika, 3 dana.

Seminar „Obrazovanje za demokratiju“ za lokalne aktiviste u Subotici, Subotica, 25 polaznika, 3 dana.

Seminar „Menadžment u nevladinim organizacijama“ za Debatne klubove u Jugoslaviji, Beograd, 32 polaznika, 3 dana.

Centar za evropske i američke studije u saradnji sa Evropskim institutom Univerziteta u Firenci, Italija

Intenzivni kurs „Zajednička spoljna politika Evropske unije“, organizovan u Beogradu, 25 polaznika, 5 dana.

Intenzivni kurs „Zaštita ljudskih prava i prava manjina u Evropi“, Beograd, 25 polaznika, 5 dana.

Intenzivni kurs „Šta je Evropa, a šta Evropska unija“, Beograd, 25 polaznika, 5 dana.

Centar za izdavačku delatnost

Informator BOŠ-a za 1998/99. godinu.

1999.

Odeljenje za napredne dodiplomske studije

Zimska škola kursa kompjutera za studente BOŠ-a, Petnica, 35 studenata, 7 dana.

Selekcija, organizacija i izvođenje nastave za 35 studenata Glavnog programa i 35 studenata Otvorenog programa – akademska 1999/00. godina.

Alumni organizacija

Tri seminara „Zamisli Beograd“ za članove više organizacija, Beograd, po 2 dana.

Projekat „Zona učivosti“, Beograd.

Projekat „Oživimo ukras Beograda – Botaničku baštu“, Beograd.

Centar za obuku i trening

Letnja škola „Obrazovanje za demokratiju“ za aktiviste političkih stranaka, studentskih i nevladinih organizacija, Divčibare, 30 polaznika, 7 dana.

Centar za istraživanja religije

Poslediplomske studije religije organizovane u okviru Alternativne akademske obrazovne mreže, akademska 1999/00. godina.

Centar za izdavačku delatnost

Zbornik studentskih radova (generacija 1995/96, 1996/97, 1997/98).

Projekat „Atlas – posledice rata u Jugoslaviji“, u saradnji sa AAOM-om, Beograd.

Prospektus BOŠ-a za 1999/00. godinu.

2000.

Odeljenje za napredne dodiplomske studije

Zimska škola akademskog čitanja i pisanja za studente Glavnog programa, Petnica, 35 studenata, 7 dana.

Selekcija, organizacija i izvođenje nastave za 35 studenata Glavnog programa i 35 studenata programa „EU i Balkan“ – akademska 2000/01. godina.

Letnja škola timskog rada za studente Glavnog programa, Lepenski Vir, 35 studenata, 7 dana.

Alumni organizacija

Projekat „Zamisli Beograd“, akcija Parking prostor Hilendarska, Beograd.

Seminar „Eurizacija i tranzicija jugoslovenske ekonomije“, organizovan u saradnji sa Ekonomskim institutom, Beograd, 35 polaznika, 5 dana.

Centar za obuku i trening

Prva regionalna letnja škola „Obrazovanje za demokratiju“, Travnik, BiH, 25 polaznika iz Bosne i Hercegovine, Srbije i Crne Gore.

Dva seminara o projektnom menadžmentu, organizovana za humanitarne i nevladine organizacije koje se bave pitanjima izbeglica, sponzorisane od strane IOCC-a.

Seminar o timskom radu organizovan za humanitarne i nevladine organizacije koje se bave pitanjima izbeglica, sponzorisan od strane IOCC-a.

Regionalna letnja škola „Romi – predrasude, zablude i alternative“, Vlasina, organizovana u saradnji sa Društvom za unapređivanje romskih naselja, 22 polaznika iz Srbije i Crne Gore, Slovenije, Bosne i Hercegovine, Makedonije, Rumunije i Bugarske, 15 dana.

Brojni seminari u saradnji sa Građanskim inicijativama, održavani za građanske parlamente širom Srbije.

Centar za istraživanja religije

Međunarodni okrugli sto „Interreligijski dijalog kao vid pomirenja u JIE“, Beograd, 30 učesnika, 3 dana.

Okrugli sto „Uloga veronauke u školama“, Beograd.

Poslediplomske studije religije organizovane u okviru Alternativne akademske obrazovne mreže, akademska 2000/01. godina.

Centar za evropske i američke studije

Projekat „Budućnost i Evropa“.

Snimanje, prikazivanje na ANEM-u i državnim televizijama Srbije i Crne Gore i distribucija TV emisije „Evropska ideja“.

Snimanje, prikazivanje na ANEM-u i državnim televizijama Srbije i Crne Gore i distribucija TV emisije „Evropska unija“.

Snimanje, prikazivanje na ANEM-u i državnim televizijama Srbije i Crne Gore i distribucija TV emisije „Evropski standardi“.

Snimanje, prikazivanje na ANEM-u i državnim televizijama Srbije i Crne Gore i distribucija TV emisije „A gde smo mi?“.

Okrugli sto „EU–Srbija: od isključenja do integracije“, Kragujevac, 30 učesnika.

Okrugli sto „EU–Srbija: od isključenja do integracije“, Niš, 30 učesnika.

Okrugli sto „EU–Srbija: od isključenja do integracije“, Novi Sad, 30 učesnika.

Okrugli sto „EU–Srbija: od isključenja do integracije“, Beograd, 30 učesnika.

Centar za izdavačku delatnost

Zbornik tutorskih radova studenata, generacija 1998/99.

Studentski časopis „Argonaut“.

Rečnik ekonomskih pojmova.

Prospektus BOŠ-a za 2000/01. godinu.

2001.

Odeljenje za napredne dodiplomske studije

Zimska škola „Timski rad“ za studente oba programa, Pokajnica, 70 studenata, 7 dana.

Selekcija, organizacija i izvođenje nastave za 35 studenata Glavnog programa i 35 studenata programa „EU i Balkan“ – akademska 2001/02. godina.

Letnja škola prezentacije tutorskih radova, Lepenski Vir, 35 studenata, 7 dana.

Alumni organizacija

Kursevi nemačkog jezika za članove Alumni organizacije, organizovani u saradnji sa Ministarstvom prosvete, kulture i nauke Republike Austrije.

Centar za obuku i trening

Druga regionalna letnja škola „Obrazovanje za demokratiju“, Laktaši, Republika Srpska, BiH, 25 polaznika iz Bosne i Hercegovine, Srbije i Crne Gore.

Seminar „Menadžment u nevladinim organizacijama“, organizovan za zaposlene u dobrotvornoj organizaciji Srpske pravoslavne crkve „Čovekoljublje“, Prohor Pčinjski, 2 dana.

Seminar „Timski rad“ za 34 regionalna i lokalna poverenika G17+, Arandelovac, 3 dana.

Seminar „Timski rad“ za 35 regionalnih i lokalnih poverenika G17+, Arandelovac, 3 dana.

Centar za istraživanja religije

Prva regionalna letnja škola „Religije Balkana: susreti i prožimanja“, Palić, 30 polaznika iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Srbije i Crne Gore, 9 dana.

Prvi regionalni follow-up seminar „Religije Balkana: dijalog i pomirenje“, Laktaši, Republika Srpska, BiH, 15 izabranih polaznika sa prve regionalne letnje škole, 5 dana.

Centar za razvoj obrazovanja

Okrugli sto „Alternativno obrazovanje, nevladine organizacije i demokratizacija Srbije“.

Istraživačke studije „Srednje stručno obrazovanje i obuka u Srbiji: preliminarna studija i pregled“ i „Trenutno stanje i predlozi za reformu srednjeg stručnog obrazovanja“.

Centar za proučavanje informacionih tehnologija

Seminar „Internet, društvo, individua“, Beograd, 20 polaznika, 3 dana.

Centar za evropske i američke studije

Follow-up vikend seminar „EU–Srbija: od isključenja do integracije“, Beograd, 20 polaznika.

Proslava Dana Evrope, niz predavanja, prezentacija i svečana akademija, Budva, Crna Gora.

Proslava Dana Nobela, organizovana u saradnji sa Ambasdom Kraljevine Švedske, Beograd.

Centar za izdavačku delatnost

Zbornik tekstova sa međunarodne CIREL-ove konferencije „Interreligijski dijalog kao vid pomirenja u Jugoistočnoj Evropi“.

Knjiga „Britansko viđenje Srbije i Balkana 1903–1906“, magistarska teza Slobodana Markovića, člana BOŠ Alumni organizacije i programskog direktora BOŠ-a.

Prvi broj časopisa „Eurotranzicija“.

Drugi broj časopisa „Eurotranzicija“.

Zbornik tutorskih radova studenata, generacija 1999/00.

Knjiga „Samopoštovanje i autoritarizam“, Lazara Marićevića, člana Alumni organizacije i koordinatora nastave BOŠ-a.

Treći elektronski broj časopisa „Eurotranzicija“ na www.eurotranzicija.org.

2002.

Odeljenje za napredne dodiplomske studije

Zimska škola timskog rada za studente oba programa, Zlatibor, 70 studenata, 7 dana.

Selekcija, organizacija i izvođenje nastave za 35 studenata Glavnog programa i 35 studenata programa „EU i Balkan“ – akademska 2002/03. godina.

Letnja škola prezentacije tutorskih radova, Zlatibor, 35 studenata, 7 dana.

Alumni organizacija

Kursevi nemačkog jezika, organizovani u saradnji sa Ministarstvom prosvete, kulture i nauke Republike Austrije.

Centar za obuku i trening

Treća regionalna letnja škola „Obrazovanje za demokratiju“, Mostar, BiH, 18 polaznika iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Srbije i Crne Gore, 8 dana.

Seminar „Menadžment u nevladinim organizacijama“ za članove ekoloških organizacija iz Vojvodine, Novi Bečej, 24 polaznika, 6 dana.

Seminar „Menadžment u nevladinim organizacijama“ za aktiviste romskih NGO-a, Zaječar, 5 dana.

Seminar „Menadžment u nevladinim organizacijama“ za članove ekoloških organizacija iz Srbije, Banja Vrujci, 24 polaznika, 7 dana.

Seminar „Javni nastup, retorika i medijsko prezentovanje“ 35 regionalnih i lokalnih poverenika G17+, Arandelovac, 3 dana.

Vikend seminar „Timski rad“ za 26 aktivista Narodnog pokreta Otpor!, Banja Vrujci, 3 dana.

Vikend seminar „Timski rad“ za 30 aktivista Narodnog pokreta Otpor!, Banja Vrujci, 3 dana.

Intenzivni kurs „Industrijski odnosi“, organizovan u saradnji sa sindikatima Srbije, Beograd, 25 polaznika, 5 dana.

Kurs kompjutera za 23 polaznika, zaposlena u Ministarstvu za rad i zapošljavanje, Beograd, 2 meseca.

Centar za istraživanja religije

Drugi regionalni follow-up seminar „Religije Balkana: iskustva i perspektive“, Sarajevo, Bosna i Hercegovina, 15 izabranih polaznika sa prve regionalne letnje škole, 5 dana.

Druga regionalna letnja škola „Religije Balkana: susreti i prožimanja“, Palić, 30 polaznika iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Srbije i Crne Gore, 9 dana.

Centar za proučavanje informacionih tehnologija

Seminar „Internet, kultura, društvo“, Beograd, 20 polaznika, 4 dana.

Seminar „Internet, kultura, mediji“, Beograd, 20 polaznika, 3 dana.

Virtuelna škola „Srbija u tranziciji“, 20 studenata i aktivista nevladinih organizacija, 2 meseca .

Virtuelna škola „Osnove demokratije“, 20 gimnazijalaca iz Srbije, 2 meseca.

Centar za izdavačku delatnost

Prospektus BOŠ-a za 2001/02. godinu.

Rečnik ekonomskih pojmova „Ekonomija od A do Z“.

Zbornik radova sa CIREL-ove prve regionalne letnje škole „Religije Balkana: susreti i prožimanja“.

Zbornik tutorskih radova studenata, generacija 2000/01.

Udžbenik za građansko vaspitanje za učenike šestih razreda osnovnih škola u Srbiji.

Priručnik za nastavnike građanskog vaspitanja za šeste razrede osnovnih škola u Srbiji.

CD ROM sa video materijalom sa seminara „Menadžment u nevladinim organizacijama“, održanog u Novom Bečeju.

CD ROM sa video materijalom sa seminara „Menadžment u nevladinim organizacijama“, održanog u Banji Vrujci.

Savetodavni centar za obrazovanje

Savetodavni centar za studiranje u SAD

Projekat Građanin

Prevođenje, adaptacija, štampanje i distribucija udžbenika i nastavnog priručnika za učenike i nastavnike šestih razreda osnovnih škola u Srbiji iz predmeta Građansko vaspitanje.

2003.

Odeljenje za napredne dodiplomske studije

Zimska škola timskog rada za studente oba programa, Zlatibor, 70 studenata, 7 dana.

Selekcija, organizacija i izvođenje nastave za 35 studenata Glavnog programa i 35 studenata Programa „EU i Balkan“ – akademska 2003/04.

Letnja škola prezentacije studentskih radova, Zlatibor, 70 studenata, 6 dana.

Alumni organizacija

Kursevi nemačkog jezika, organizovani u saradnji sa Ministarstvom prosvete, kulture i nauke Republike Austrije.

Centar za obuku i trening

Vikend seminar „Timski rad“, napredni kurs za 32 aktivista Narodnog pokreta Otpor!, Banja Vrujci.

Četvrta regionalna letnja škola „Obrazovanje za demokratiju“, Mostar, BiH, 21 polaznik iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Srbije i Crne Gore, 7 dana.

Centar za istraživanja religije

Prvi regionalni follow-up seminar „Religije Balkana: dijalog i pomirenje“, Novi Pazar, 15 izabranih polaznika sa druge regionalne letnje škole, 6 dana.

Drugi regionalni follow-up seminar „Religije Balkana: iskustva i perspektive“, Budva, 15 izabranih polaznika sa druge regionalne letnje škole, 7 dana.

Treća regionalna letnja škola „Religije Balkana: susreti i prožimanja“, Kikinda, 21 polaznik iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Srbije i Crne Gore, 7 dana.

Centar za proučavanje informacionih tehnologija

Javna diskusija „Biblioteke kao distributeri kurseva učenja na daljinu“, organizovana u saradnji sa Mrežom elektronskih biblioteka Srbije.

Javna diskusija „Internet pregled: Beograd 2002“, organizovana u saradnji sa Bibliotekom grada Beograda.

Virtuelna škola „Aspekti globalizacije“, 20 polaznika iz Srbije, 2 meseca.

Virtuelna škola „Šta je to demokratska država“, 20 srednjoškolaca iz Srbije, 2 meseca.

Virtuelna škola „Mala škola novinarstva“, 23 srednjoškolca iz Srbije, 2 meseca.

Virtuelna škola „Evropske integracije“, 34 polaznika iz Srbije i Makedonije, 2 meseca.

Centar za evropske i američke studije

Tribina „Evropa: juče, danas, sutra“, Narodna biblioteka Srbije.

Centar za izdavačku delatnost

Prospektus BOŠ-a za 2002/03. godinu.

Studija „Internet pregled: internet korisnici u Beogradu“.

Priručnik „Academic Writing – A Concise Guide for Students in Central and Eastern Europe“.

Zbornik tutorskih radova studenata, generacija 2001/02.

Zbornik radova sa druge CIREL-ove regionalne letnje škole „Religije Balkana: drama razumevanja“.

3 CD ROM-a sa video materijalom sa tri seminara „Timski rad“, organizovana za aktiviste Narodnog pokreta Otpor!.

CD ROM sa video materijalom virtuelne škole „Temelji demokratije“.

CD ROM sa video materijalom virtuelne škole „Srbija u tranziciji“.

CD ROM sa video materijalom virtuelne škole „Šta je to demokratska država“.

CD ROM sa video materijalom virtuelne škole „Aspekti globalizacije“.

CD ROM sa video materijalom follow-up seminara „Religije Balkana: iskustva i perspektive“, održanog u Sarajevu.

CD ROM sa video materijalom promocije Zbornika studentskih radova.

CD ROM sa video materijalom druge regionalne letnje škole „Religije Balkana: susreti i prožimanja“ održane na Paliću.

CD ROM sa video materijalom za virtuelnu školu „Mala škola novinarstva“.

CD ROM sa materijalima za virtuelnu školu „Evropske integracije“.

CD ROM sa video materijalom četvrte regionalne letnje škole „Obrazovanje za demokratiju“, održane u Mostaru.

II

Moj pogled na BOŠ

Mislim da je dobro da na samom početku kažem da u BOŠ-u predajem već duži niz godina, da volim tu neobičnu školu i da sam ponosan što mi je ukazano poverenje da se nađem u elitnom društvu njenih predavača. To valja reći odmah zbog toga da bi se izbegla svaka mogućna zabuna. Moja namera je, dakle, da u ovom kratkom osvrtu izložim svoj subjektivni, lični pogled na fenomen BOŠ-a, a ne da pružim neku objektivnu, hladnu, nepristrasnu i sveobuhvatnu analizu rada ove poznate i ugledne škole.

Kada sam, u ono mračno i teško vreme Miloševićeve diktature, dobio poziv da predajem u BOŠ-u, obradovao sam se tome iz više razloga. Pre svega, to mi je pružalo mogućnost da uvedem i razvijam neke module i teme koje ne bih mogao na svom fakultetu (Defektološkom), a koje su bile važne i aktuelne (npr. *Demokratija i ličnost, Psihologija konformizma, Autoritarna i demokratska ličnost, Psihološki otpori tranziciji, Psihologija i psihopatologija totalitarnih voda* itd.). Drugo, u vremenu apatije i beznađa, zahvaljujući ovim predavanjima i komunikaciji sa mladim, inteligentnim i energičnim ljudima, čovek je dobijao podsticaj za rad i snažio uverenje da nije sve izgubljeno i da ima smisla boriti se. Najzad, u vremenu besomučnog progona liberalnih profesora Beogradskog univerziteta, kada sam i ja ostao bez svog profesorskog mesta na Defektološkom fakultetu (dekan me je izbacio iz nastave zato što nisam potpisao po zlu čuveni ugovor o radu, koji je proizašao iz nakaznog Zakona o univerzitetu iz 1998), BOŠ je bio sigurno utočište, mesto koje vam je davalo izvesnu profesionalnu, psihološku i materijalnu sigurnost.

Predavanja i uopšte rad sa studentima na BOŠ-u pružaju mnogo bolje mogućnosti nego rad sa studentima na Beogradskom univerzitetu. Tako, recimo, nije teško zamisliti kako izgledaju moja predavanja i kontakt sa studentima na Defektološkom fakultetu, gde predajem na prvoj godini, a na koju se upisuje i do 300 studentata! Zamislite, kako izgleda „interakcija“ profesor – studenti, kada na predavanje dođe „samo“ njih 250! Razume se da bih voleo da svoje studente upoznam

ponaosob, lično, da znam kakve su im mogućnosti, interesovanja, sposobnosti, prethodna znanja, da im individualno dajem zadatke prema njihovim sklonostima i sposobnostima. U prepunoj velikoj sali nema ništa od kreativne, aktivne i interaktivne nastave. Pravi je uspeh ako obezbedite elementarne uslove za rad, ako nema galame, komešanja, ako je ozvučenje dobro i svako ima gde da sedne.

U Beogradskoj otvorenoj školi je sasvim druga priča. Tu nastavu pohađa petnaestak do dvadesetak polaznika. I to su studenti sa raznih fakulteta, ali odabrani, najbolji studenti završnih godina, zainteresovani, radoznali, inteligentni, kreativni i kritični. To je naša prava studentska intelektualna elita. Sa njima je uživanje raditi. To je sasvim drugi način rada – imate živ odnos. Možete da im predajete, da vidite i čujete svakog od njih. Manji deo časa je predavanje, dok je veći deo ostavljen za razgovor. Te studente možete pojedinačno da upoznate, da vidite kako ko razmišlja, kakve ima stavove, vrednosti, predrasude.

Postoji, zatim, i tutorski rad, intenzivni i produbljeni rad sa samo jednim polaznikom koji radi određenu temu, pod vašim nadzorom. To je nešto sasvim drugo od masovne, klasične nastave... Jedan od studenata na BOŠ-u kojima sam bio tutor, bio je i student prava Ivan Sekulović, koji je hteo da radi „nešto iz psihoanalize“. Kasnije smo, tokom razgovora, došli do toga da ga zanima psihoanaliza književnosti, ali je je o tome znao veoma malo, gotovo ništa. Bila je lepa i uzbudljiva intelektualna avantura uvoditi kandidata u tajne psihoanalitičkog tumačenja, raspravljati o dometima, zabludama, ograničenjima, zamkama i prednostima u analitičkom tumačenju književnih dela. Za mene je bila velika satisfakcija kada sam video kako kandidat od jednog do drugog našeg susreta veoma vidljivo napreduje, sazreva, i kako prvobitno maglovita i smušena koncepcija rada o „psihoanalizi književnosti“ izrasta u ozbiljnu, lepu i provokativnu studiju o Kafki. Najzad, ovaj rad Ivana Sekulovića je objavljen i nagrađen kao najbolji tutorski rad te godine. Bio sam veoma ponosan na njegov uspeh, a evo i dan-danas, gospodin Sekulović me obrađuje kada mi se javi nekim mejlom u kojem me obaveštava o svom radu ili mi čestita neki praznik.

Osim toga, u BOŠ-u mogu bez velikih problema, bez birokratskih prepreka, bez duge akademske i administrativne procedure da uvodim novine u nastavu, da otvaram aktuelne teme i probleme, da kreiram nove radionice i da dovodim nove, mlade ljude kao predavače. Pre neku godinu, umesto starih, uglednih ali već malo istrošenih i umornih predavača, doveo sam mlade snage sa novim temama i novim

pogledima na stare probleme. Bio je to pomalo rizičan potez, ali ovi mladi predavači – bili su to psiholozi mr Lazar Marićević i moja talentovana asistentkinja Nataša Hanak – ne samo da su bili dobro prihvaćeni, nego su oni i njihova predavanja dobili odlične ocene studenata, kada je došlo do evaluacije. Eto, to je ono što me privlači u BOŠ-u i što mi daje energiju da, uprkos brojnim drugim obavezama, ipak nađem vremena da predajem i ovde.

I moram da priznam da mi je žao što i Beogradski univerzitet, iz mnogih razloga, još uvek ne radi po takvim principima. Verovatno je glavni problem u tome što su fakulteti još uvek neka vrsta socijalne ustanove, glomazni, mamutski, sa veoma mnogo osrednjih i loših studenata, što snižava kvalitet nastave u celini. Naravno, problem je i u tome što, čini se, naša vlada još uvek kao da ne shvata da pravih, dubokih reformi nema bez unapređenja univerziteta, gde se školuju oni koji su najstručniji, čija su znanja najviša. A znanje će u ovom dvadesetprvom veku biti najtraženija, strateški najvažnija i najskuplja roba, kao i najvažnija, najbolja investicija.

Ljudi koji vode BOŠ ovu važnu istinu su shvatili odavno. Zato i ne sumnjam, da uprkos svim problemima i ne malim teškoćama, Beogradska otvorena škola ima pred sobom blistavu budućnost.

Ivan VEJVODA

Tribina desete generacije studenata BOŠ-a „Evropa, juče–danas–sutra“

... Želeo bih pre svega da čestitam Beogradskoj otvorenoj školi desetogodišnjicu postojanja, jer smatram da je Beogradska otvorena škola svojevrsna zajednica koja je od početka zastupala evropske vrednosti, i da je zapravo zasnovana na toj težnji da bude deo i graditelj evropske Srbije, Srbije zasnovane na demokratiji, vladavini prava, toleranciji, ljudskim i građanskim pravima, svemu onome što evropske vrednosti uistinu i predstavljaju. Smatram da je u tom smislu Beogradska otvorena škola najbolji dokaz da je ova zemlja usmerena u ovom, evropskom pravcu već deset godina, ako ne i više. Sada, u ovoj godini tranzicije i reformi, imamo jedno ubrzanje hoda ka Evropi, čiji ravnopravni deo želimo da budemo pre svega radi nas samih, radi demokratije i tolerancije u ovom društvu. Život u razlikama i sa razlikama je ono što je krasilo Beogradsku otvorenu školu u prethodnih deset godina i kraseće je i dalje...

Moram priznati...

Moram priznati da se ne sećam ni kada sam ni kako došao u dodir sa Beogradskom otvorenom školom. Sećam se samo da se tada još uvek zvala Credibel škola i da taj moj kontakt ima neke veze sa Refikom Šecibovićem. A mislim da je to bilo pred kraj prve godine njenog postojanja. Posle sam bio i član Upravnog odbora tokom nekoliko godina i iz njega izašao kako bi moje mesto bilo dato nekom mlađem članu, kako sam tada predložio, najradije bivšem polazniku tečajeve u BOŠ-u. Ali to je sasvim druga priča.

Tečaj koji se sada vodi pod nazivom „Poslovna kultura“, počeo sam u drugoj godini postojanja škole. Ona je tada još uvek spremala kadar za kasnije ugašenu Credibel banku, i njoj su bili potrebni saradnici sa znanjima koja nisu mogli da steknu na ekonomskim i pravnim fakultetima. Pošto je banka poslovala i u inostranstvu, smatrao sam da ti saradnici treba da vladaju dvema veštinama: opštenjem koje nije samo jezičko i opštenjem preko granica kulture. Ja sam imao bogato iskustvo iz takvog opštenja kao prevodilac, i znao sam iz lične prakse do kakvih, ponekad veoma ozbiljnih problema može da dovede nepoznavanje razlika između kultura, a i koliko je to područje zanemareno kod nas. Istovremeno sam imao i nešto manje bogato iskustvo kao nastavnik na Univerzitetu u Upsali (Švedska) gde sam predavao budućim prevodiocima, i iz nastave interkulture komunikacije studentima skandinavistike na Univerzitetu u Beogradu.

Čitava stvar je počela kao tečaj sa težištem na osnovnim elementima verbalnog i neverbalnog opštenja, posebno s obzirom na intrakulturne i interkulturne razlike. Međutim, zahtevi za raznovrsnošću sadržaja su rasli, delimice zato što su na tečaj dolazili studenti veoma različitih predznanja, delimice zato što se očekivalo da taj tečaj pokrije mnoge „restlove“ koji su ostajali iza nekih drugih tečajeva. Time je tečaj prerastao u neku vrstu tečaja opšte poslovne kulture, koji je trebalo da pokriva veoma širok spektar znanja potreban nekome ko će raditi u privredi ili državnoj administraciji. Međutim, istovremeno se smanjivalo vreme koje je bilo dodeljeno za taj tečaj, i neke stvari sam izostavio, a neke znatno skratio da bih uopšte stigao da predem sve predviđene elemente. Kako više nije postojala vre-

menska mogućnost za posebna vežbanja, časove sam pretvorio u neku vrstu seminara, sa smenjivanjem mog izlaganja i studentske rasprave.

U dobre strane bih ubrojao uglavnom izraženo interesovanje studenata, zadržan osnovni profil veština koje se u velikoj meri mogu odmah primeniti i informativnost za one koji nisu na svojim fakultetima imali predmete koji obuhvataju neki od sadržaja iz ovog tečaja. U slabe strane bih ubrojao nikada ostvarenu koordinaciju sa drugim tečajevima unutar veština, nedostatak vremena za ozbiljnija vežbanja i to što nisam napravio odgovarajuću hrestomatiju.

Posmatrano sada, nakon devet godina, mislim da taj tečaj i dalje ispunjava svoju ulogu, ali da bi trebalo da se delimice izmeni izvesnom preraspodelom sadržaja i unošenjem vežbanja u vidu simulacija poslovnih situacija. Osim toga, vreme u kome se tečaj razvijao bilo je veoma posebno, i sadržaj tečaja bi valjalo delimice prilagoditi novim okolnostima, dati mu jasniji profil, usmeren na buduće potrebe (u meri u kojoj se one uopšte mogu predvideti), i prilagoditi širem spektru zanimanja. Ali srž tečaja će ostati ista, jer, koliko vidim, nijedan od državnih fakulteta nije ni pokušao da razmišlja o takvom osavremenjavanju nastave.

Моје импресије о Београдској отвореној школи

*„Јер, све је ђрелаз, мосѿи чији се кра-
јевѿ гѿубе у бесконачносѿи, а ђрема ком су
сви земни мосѿиовѿ само дечије ѿгѿрачке,
бледи симболи. А сва је наша нага са оне
сѿиране.“*

(И. Андрић Мосѿиовѿ)

На први поглед, учинило ми се да ћу лако написати страну текста о БОШ–у, но кад сам то хтела да урадим, испоставило се да нисам била у праву. Постало је неизвесно и незамисливо срочити све у језгровиту форму, бити одмерен и искрен, а не бити патетичан и досадан.

Најлакше је почети тиме да знам шта БОШ није, БОШ није конвенционална институција попут општепознатих државних школа. XVI спрат Београђанке одише здравом атмосфером, у којој влада отвореност и могућност исказивања сопственог мишљења. Овде, разум узима првенство и учење о демократији поставља темеље здраве парадигме цивилног друштва. Наравно да постоје и ситуације у којима долази до сукоба супротстављених гледишта, међутим, БОШ нас управо учи да кроз толерантну расправу можемо наћи заједнички именитељ проблема. Разговарајући и слушајући уважене професоре, као и своје вршњаке различитих професија, стварамо здраве везе и познанства, стичемо нове погледе на свет који нас окружује.

Наспрам дотадашњег модела, у ком однос професор–студент не постоји, у Београдској отвореној школи императив је успостављање двосмерне релације, у којој разговор воде појединци, како професори, тако и ученици. Једном је професор Чупић рекао: „Не постоје глупа

питања, већ глупи одговори, зато питајте, господо!“, ту и лежи кључ популарности БОШ-а. Ако се питате зашто се студенти увек радо враћају БОШ-у, одговор је једноставан: ти студенти су сада свесни појединци, култивисаних осећања, са навикама грађанског општења, а сви вуку корен из неформалног академског образовања.

Динамичност је сигурно једна од доминантних особина БОШ-а. За десет година рада, кроз школу су прошле стотине студената, окупљених сада у Алумни организацији. Ти млади људи (у које спадам и ја) су јаке индивидуе, које чине демократску јавност ове земље. У интересу је друштва да оваквих свесних појединаца буде што више, јер су они у могућности да насилне сукобе свде на духовне спорове, да успостављају дијалог, не губећи свест о сопственом идентитету.

Мноштво професора из различитих области, упознавања са најновијим подацима и истраживањима доносе нове истине, бацају другачије светло на разнородне проблеме. Одрицањем од уласка у овакав вид образовања, губи се много, свестраност и мултидисциплинарност не би постали део живота више од пет стотина старих студената и надам се још много нових.

Мене је највише зачудила организација школе, систем евалуација у којем се оцењују како студенти, тако и професори. Професионализам, озбиљност и одговорност прате још од узимања формулара за упис, тестирања, а исказују се највише током двосеместралне академске године. Тада „не“ као одговор готово и да не постоји, истражују се све могућности да би се изашло у сусрет студенту, организују се додатне активности, које имају за последицу стварање језгровите генерације. Свака генерација даје лични печат и представља вредност по себи, па би било несмотрено од мене да погазим то, тврдећи да је генерација 2000/01. године најбоља.

Спајање бројних наука у нове дисциплине је још један од квалитета БОШ-а. Не чуди онда да су управо студенти (и то не само Економског факултета) направили *Лексикон економских ђојмова*, што група психолога ради у *ЦЕПИТ*-у, или што је ова генерација из програма „ЕУ и Балкан“ изнедрила пројекте: *ЦД Евројске ињѿеѿрације* и трибину *Евроја: јуче, данас, суѿра*. Неки од тих пројеката настајали су по

летњим и зимским школама, у дугим разговорима по ходницима Београђанке, или пак у Мањежу, или на неком другом БОШ знаном месту.

Изгледа да сам ипак успела да нешто и напишем. Морам се трудити да кад у будућности постанемо толерантни чиниоци јавног живота, и даље градимо везе са другима, превазилазећи разлике, признајући сопствене грешке. Сигурно ћемо на том путу срести и много Бошоваца, а то ће, сигурна сам, бити пријатни сусрети. Зар не?

Zia GLUHBEGOVIĆ

Srećnim sticajem okolnosti...

Srećnim sticajem okolnosti ili veštим управљањем на јединственом putovanju samootkrivenja, život je ponekad obeležen prekretnicama u svetlost. Otkako sam diplomirala, krećem se u lavirintu mogućnosti, nalazim različite izlaze, tražeći onaj jedan pravi. Budući da sam, uz formalno obrazovanje na dodiplomskim studijama na Filološkom fakultetu u Beogradu i na magistarskim studijama na Univerzitetu u Kembridžu ušla i u svet alternativnog obrazovanja Beogradske otvorene škole (BOŠ), u prilici sam da uporedim iskustva i izvučem zaključke o mestu koje prekretnica BOŠ predstavlja na mom životnom putu.

Najpre bih izdvojila interdisciplinarnost kao okosnicu koncepcije organizovanja nastave. Ne samo da sam stekla osnovna znanja iz oblasti prava, ekonomije, sociologije, istorije, filozofije, istorije umetnosti, psihologije, teorije medija i političkih nauka, već su mi pojmovi i gorući problemi kojima se bave pojedine discipline redovno predstavljani naporedo iz ugla svake od njih. Time je kritičko naučno mišljenje dalje razvijano i ojačano za svestraniji obuhvat predmeta ispitivanja.

Druga prednost rada škole je obavezno sučeljavanje suprotstavljenih gledišta o bilo kom pitanju i ohrabrivanje studenata da izbegavaju jednostranost u argumentaciji. To se postiže predavanjima organizovanim kao panel diskusije ili okrugli stolovi relevantnih stručnjaka sa kojima studenti aktivno raspravljaju, kao i u okviru radionica Debatnog kluba.

Naročita osobenost studija na BOŠ-u je pažnja koja se poklanja prezentaciji. Predavanja su izuzetno dinamična i interaktivna zahvaljujući korišćenju kompjuterske tehnologije kao i retoričkoj veštini predavača. Povrh toga, studenti se podučavaju dobroj prezentaciji u okviru posebnih kurseva (PowerPoint i Web Page Design, retorika i poslovna kultura). Tu su od neprocenjivog značaja i zimska i letnja škola, kada studenti imaju i sami priliku da se predstavе kao budući predavači, govornici ili uopšte javne ličnosti, i da se detaljnije upoznaju sa radom svojih kolega.

Dolazim i do pretposlednje ali možda i najvažnije tačke. To je specijalitet BOŠ-a: tutorski rad, uvod u naučno istraživanje, moguća avantura u dotad nepoz-

Svetlana TOMIĆ

Pčela na prozoru

Muči prostor:

Klizava hladnoća beskrajnosti

Zrcali se začaranim putevima bola.

Pokušaji obesmišljeni inatom

Lažna su marljivost krilatog Sizifa.

Ne pomaže volja: prevelika je.

Ne pomaže prostor: prevelik je.

Ne pomaže vreme.

I krug promenjen okvirom drveta

Slučajnost je nedorasla trenutku izbavljenja.

Vreme me pretvara u pesak.

Pesak u staklo.

Prozor sa koga osmatram je bunker:

Oni preko – ja unutra.

Frontovi izlaze iz mene.

Raspoređene su tišine pejzažima

Dopremljenim iz putnih torbi.

Složena je municija fotografija:

Poklonjeno vreme na tren zaustavljeno

U rovovima.

A gradovi koje izgradih sećanjima

Prostor su dovoljan za lutanje.

natu disciplinu i prilika za prvu publikaciju. Sami birate oblast i mentora i onda zajedno definišete temu, usput učeći da mislite u pojmovima izabrane discipline. Razgovor je i ovde od suštinskog značaja: razmena ideja i informacija sa kolegama i drugim predavačima po pravilu otvara nove vidike i čini misao gipkijom.

Najzad, ono što čini razgovor mogućim i plodnim jesu razni oblici komunikacije i međusobnog upoznavanja. BOŠ je pravo mesto za sticanje prijatelja. Diskusije se prenose u kafea i parkove, a onda se zajedno traga za novim iskustvima u bioskopu, pozorištu, na žurkama, izletima i putovanjima. I nikad nije dosadno: okružena talentom, ambicija dobija krila i osvaja prethodno nepoznate vrhove.

Ukoliko ima prečica na trnovitoj putanji koja iz noći vodi ka suncu, to je BOŠ. U Školi sam stekla opremu i kontakte za kvalitetan profesionalni rad, i prijatelje i iskustva za aktivan život u građanskoj demokratiji.

Oktobar 2023. godine

U jednoj beogradskoj porodici večeras vlada posebno raspoloženje. Roditelji se ubrzano spremaju za izlazak, vezuje se nova kravata, popravlja se šminka, a deca se pitaju šta se večeras tako važno dešava.

D: Gde se vi to spremate večeras?

R: Idemo u Skupštinu grada na jedan prijem.

D: Znači opet neki ambasador organizuje koktel?!

R: A, ne, u pitanju je nešto mnogo važnije, večeras je proslava 30-godišnjice BOŠ-a !

D: BOŠ, a šta je to ?

R: Pa vidiš, sine, to je škola gde sam upoznao tvoju mamu, kao i mnogo sadašnjih prijatelja... Ali ne samo to, to je škola bez koje danas sigurno ne bismo bili ono što jesmo.

D: Kako to misliš?

R: U naše vreme studenti su tražili alternativne načine sticanja znanja, jer nisu bili zadovoljni onom što su dobijali na svojim fakultetima, naročito zbog zastarelih predavanja i lošeg odnosa prema studentima. Tada se pojavila Beogradska otvorena škola, koja je svojim savremenim nastavnim programom i modernim metodama nastave donela pravo osveženje u sivilu dotadašnjih obrazovnih institucija i time privukla pažnju svih onih koji se nisu zadovoljavali prosekom. Oni studenti koji su uspeali da je upišu, dobili su šansu da učestvuju u interaktivnoj nastavi sa vrhunskim profesorima i stručnjacima iz raznih oblasti društvenog života, što je u velikoj meri doprinelo da se nadoknade nedostaci zvaničnog obrazovanja. U inspirativnoj atmosferi koja je stvorena u Školi, podsticano je kreativno razmišljanje i diskusija među profesorima i studentima, a kada se tome dodaju i moduli koji su nam omogućili učenje raznih veština, stranih jezika i kompjuterskih programa, onda se lako dobija prava slika o kvalitetu i značaju škole.

D: Dobro, dobro, a da li je u Školi bilo i nekih drugih aktivnosti?

R: Kako da ne ! Samo kada se setim škole plesa, sportskih turnira, odlazaka u pozorište i letnjih i zimskih škola. Stvarno je teško nabrojati šta nam je BOŠ sve pružio, ali možda bih sada naglasio, koliko nam je značilo što smo, u vreme izolovanosti, preko međunarodnih kontakata škole, dobili veoma važan, ako ne i jedini, prozor u svet. Naravno, svaka generacija „bošovaca“ ima specifičan pogled na školu, ali sam siguran da svi polaznici imaju određen zajednički duh, koji nam je škola ulila.

D: A šta se danas dešava sa BOŠ-om ?

R: Škola se, naravno, tokom vremena menjala, usavršavala i prilagođavala novim potrebama studenata, ali je i danas ostala jedna od najuglednijih obrazovnih institucija u ovom regionu.

D: Tata, tata, mogu li i ja da se upišem na BOŠ ?

R: Naravno da možeš, ali pre toga moraš dobro da se potrudiš. U svakom slučaju, ako budeš uspeo, biće to jedno veliko i nezaboravno uskustvo u tvom životu.

Kako početi priču...

Kako početi priču o Beogradskoj otvorenoj školi, organizaciji koja ima mnogo toga da prikaže, a u isto vreme i da popravi u sistemima obrazovanja.

Da li BOŠ možemo da definišemo kao alternativnu organizaciju koja se bavi obrazovanjem?

Da li možemo da ga definišemo kao nevladinu organizaciju?

Da li možemo da ga definišemo kao školu za talentovane studente?

Kao centar za interaktivnu nastavu?

Kao obrazovno eksperimentalni centar?

BOŠ je sve to pomalo i on je nešto što nas spaja sa modernom Evropom na način koji našu prosvetnu praksu sigurno čini dostojnom poštovanja. Ne samo kao prva institucija koja je dokazala da ljudi u Srbiji i te kako mogu da naprave kvalitetan program. To pokazuje da je prethodnih decenija rasla ideja o potrebi kvalitetnih programa, ali isto tako i priča o pobuni mladih ljudi protiv stereotipa koje je obrazovanju nametnula politika.

Zato su se uvek studenti BOŠ-a ponosili kada su ljudi iz drugih zemalja dolazili da vide taj eksperiment. Na kraju, i mi imamo nešto da ponudimo, osim sporta.

Ti mladi ljudi iz Evrope saznali su da je BOŠ pobuna mladog čoveka protiv stereotipa obrazovanja, pokušaj da na novi način postigne što može više ciljeva u svom životu. Otvorivši mogućnost dokazivanja, ova Škola je otvorila jedno od najvažnijih pitanja, pitanje kvalitetnog rada sa studentima. Ne skrivajući svoje mane i prednosti, otvorena za svaku kritiku, ali spremna sama da uči.

Mnogi se pitaju kako BOŠ opstaje kada je mnogima teško da nađu sredstva za svoje poduhvate. Beogradska otvorena škola je obrazovna ustanova koja, stvarajući uvek novo, uspešno opstaje na ovom prostoru i dokazuje da samo nove ideje nalaze one koji su spremni da ih podrže.

Deset godina jedne obrazovne institucije je u suštini njen početak, ali deset godina BOŠ-a je bitka za novo obrazovanje, pri čemu je ova obrazovna institucija bila i jak politički faktor. Pitaju se svi koju politiku, partiju ili stranku je podržavala. Sve koji imaju šta da ponude narodu, ali nije bila nikome partijska škola, mada je mnoge mlade političare naučila mudrosti rukovođenja.

O BOŠ-u

Zaista nije lak zadatak opisati Beogradsku otvorenu školu, jer to je jedna od retkih institucija koja može da se okarakterise brojnim i na drugim mestima možda nespojivim epitetima. BOŠ je mesto gde se uče vrhunske i najaktuelnije discipline i to na jedan poseban način, to je mesto gde su predavači najjemenitiji stručnjaci (iako inače možda i nisu profesionalni predavači), to je škola u koju idete istovremeno sa svojim redovnim studijama, ali vam to nikada ne pada teško zbog znanja i veština koje vam se nude. Ali u BOŠ-u se prave i sjajne žurke, organizuju se letnje i zimske škole, konferencije, postoji dobra biblioteka i osoblje, koje je kombinacija tek svršenih studenata i onih „nešto iskusnijih“, zbog kojih i godinama nakon „diplomiranja“ često u nju vraćate. A o prijateljima koje tu steknete i sa kojima još godinama nakon izlaska iz škole odlazite na izlete, slavite rođendane... ne treba posebno pisati – svi znamo koliko oni vrede.

To su samo neki od razloga koji su doprineli da BOŠ postane mesto gde se generacijama okupljaju najbolji mladi akademci Srbije, ali ja bih se ovom prilikom posebno osvrnuo na nastavni deo Škole. Razlog za to je činjenica da Školi, u pogledu kurseva koji se nude i strukture predavača, literature i metoda rada, gotovo da niko ne može da konkuriše u našoj zemlji. I to već deset godina. Tako je moja generacija davne 1998/99. imala priliku da uči o građanskom društvu i demokratiji u tada najnedemokratskijem režimu u Evropi; o slobodi dok vam je ona sputavana na svakom koraku; o moralu koji se jedva pronalazio u svakodnevnom životu; o tržišnoj ekonomiji kada su svi njeni postulati kod nas bili već davno napušteni i zaboravljeni; o evropskim integracijama dok smo živeli potpuno izolovani. Sve ove teme, energija predavača, ljudi zaposlenih u Školi i drugih studenata, terali su nas sve da dalje istražujemo, da još više radimo i zainteresujemo se za stvari o kojima do tada možda i ništa nismo znali (tako je, na primer, za mene pravo otkriće bila istorija razvoja svetskih metopola i njihova arhitektura, što nam je na neponovljiv način predstavio profesor Ranko Radović, a napolju su padale bombe...). Kao neke od konkretnih rezultata učenja u Školi naveo bih rad na *Leksikonu ekonomskih pojmova*, koji (za sada) ima dva izdanja i na čijem sastav-

ljanju je radilo više od petnaest studenata iz tri generacije, objavljivanje stručnog rada u Zborniku radova moje generacije, osnivanje i rad Centra za proučavanje informacionih tehnologija (CePIT), koji okuplja sjajne ljude i koji sigurno predstavlja iskorak u obrazovnom sistemu Srbije, konačno imao sam i čast da održim predavanje u Školi.

Beogradska otvorena škola je otvorena za sve i zato zgrabite svoju priliku i postanite član odabranih koji su prošli kroz nju.

Letnja Credibel škola

(CREDINA, interni list Credibel banke, br. 32 str. 5)

Šta da se radi

Letargični ambijent veleposedničkog letnjikovca Dunderski, nacionalizacijom preimenovanog u bečejski hotel „Fantast“, naglo je oživeo dolaskom polaznika Credibel škole. Desetak letnjih dana, u prisustvu ličnosti koje u Beogradu sačinjavaju dobar deo onoga što se naziva kulturnom i naučnom javnošću, tražili su odgovor na pitanje: kako preporoditi Jugoslaviju?

Kao uspešni studenti završnih godina različitih fakulteta, na pragu karijere, polaznici Credibel škole imali su, u stalnom dijalogu sa svojim gostima, i motiva, i podrške za rad na temi koja zahteva ekspertsko znanje.

Program je razdeljen na tri celine: politički, ekonomski i kulturni oporavak zemlje. Polaznici su davali procenu postojećeg stanja i predloge za akciju, a zatim su, u kontaktu sa kolegama i gostima, proveravali stavove. Osnovni metod rada Credibel škole – strpljiv i plodan razgovor – došao je do punog izražaja.

Raspravljalo se o načinima promene mlakog i sivog stanja stagnacije, kao i o vremenu nakon prestanka međunarodne izolacije zemlje. Grupa koja je razmatrala aspekte političkog oporavka, kao središnji problem videla je postavljanje državnog aparata u službu državnog i nacionalnog napretka.

Grupa zadužena da sistematizuje predloge za ekonomski oporavak Jugoslavije uputila je, između ostalih, i ove poruke:

- u odnosu na svet, radimo ono što možemo najbolje, a ostalo prepustimo boljima;
- unutar sistema, stimulišimo uspešne, ne štitimo neuspešne.

Razmatrani su i koncepti privatizacije, privredni prioriteti, rekonstrukcija bankarskog i reforma poreskog sistema...

Raspravljajući o kulturnom oporavku Jugoslavije, polaznici i gosti insistirali su na dve osnovne teme: obrazovanju i finansiranju kulture. Često je pominjan uticaj sankcija na dalji kulturni razvoj, pa su razmotrene i mogućnosti za ponovno uključivanje Jugoslavije u svetske kulturne tokove.

Neke od iznetih teza mogle su se odmah suočiti sa proverom u životu. U razgovoru sa predstavnicima Poljoprivrednog kombinata „Bečež“ studenti su doznali koliko je složen reprodukcioni ciklus u takvim sistemima i koliko njihov opstanak može biti stalni hod po oštrici. Možda je o svemu tome najbolje posvedočilo i saznanje da čak i dva saradnika na istom poslu u PIK „Bečež“ imaju dijametralno suprotne stavove o tome – šta je korektna cena pšenice...

Susret sa životom u bačkoj ravnici bio je i boravak na njivama sa kojih je ubirana letina. Ravan horizont i upekla „zvezda“, prašina i pleva, buka kombajna... predstavljali su ambijent u kojem je sve što je rađeno za stolom, u diskusiji, dobijalo drugačiju, praktičnu dimenziju.

Antipod svetlu i prostranstvu polja bili su podrumi prošlovekovne zgrade Bečejske pivare. Takođe, i prilika za susret sa industrijom koja, po organizaciji i opremljenosti, naginje proseku severnog dela Jugoslavije.

Suočavanje sa uslovima poljoprivredne i industrijske proizvodnje bilo je dobar uvod u jednu od ključnih rasprava Credibel letnje škole – o mogućnostima povezivanja sa Evropom. Ukazano je na porazni učinak sankcija na kompletni status i razvoj zemlje, a nakon toga razgovaralo se i o integracionim tokovima na tlu Evrope, o pojmovima evropeizacije i evrocentrizma.

U temu se uklopila i poseta trećeg sekretara Američke ambasade. Nakon predavanja o američkom viđenju ujedinjene Evrope, usledila su studentska pitanja i najčešći komentar: „Vrlo, vrlo zanimljivo!“

U letnjoj školi su postojali svi uslovi da se studenti koncentrišu na projektni zadatak. Dovoljno vremena da se na prepodnevnom i popodnevnom sesijama izmene ideje, dovoljno prilika da se za vreme obroka, odmora ili večernjeg druženja prošire teme i u opuštenom razgovoru ponekad ponovo stigne do dilema načetih u formalnijim prilikama.

Naravno, bilo je i puno trenutaka u kojima nije pominjana ni kriza, ni ono što sledi iz nje... Jedino bitno bilo je dobro raspoloženje, kakvo se od mladih, lepih i pametnih i očekuje...

U toku dva dana tema su bili standardi: individualni i društveni; politički, pravni i ekonomski. Zatraženo je uvođenje političkih standarda primerenih razvijenoj parlamentarnoj demokratiji.

Krećući se ka finalnoj temi razgovora u „Fantastu“ – Program oporavka Jugoslavije – polaznici su dva dana posvetili i razgovorima o modernizaciji društva i stvaranju uspešnih menadžera.

Možda i zato što je usledio nakon razgovora o modernizaciji, posebno upečatljiv je bio susret sa tradicijom i kulturnom baštinom. U jednom danu – mnogo utisaka... Matica srpska... manastiri Krušedol i Hopovo... Sremski Karlovci...

Rad na Predlogu programa oporavka Jugoslavije ponudio je dokument koji sadržajem zaslužuje konsultaciju nekog od faktora u jugoslovenskoj krizi. Nažalost, uz svest o tome koliko se u našoj političkoj javnosti malo polaže na mišljenje neformalnih faktora, teško je takvo nešto očekivati. Ali, sigurno je da će ličnostima poteklim iz Credibel škole elementi Programa postati deo platforme za delovanje u praksi. U pitanju su sposobne i obrazovane osobe – možda će neko od polaznika, u godinama koje predstoje, doći u poziciju realizatora?!

Deseti dan Letnje škole bio je i trenutak suočavanja predloženog Programa sa mišljenjem menadžera Credibel korporacije. Rezultat – razmena različitih, ali kvalifikovanih mišljenja, polemika koja će se, sigurno, produžiti i u trenutku kada Program bude prezentovan narednoj generaciji polaznika Credibel škole.

Upravo je mogućnost razgovora bila osnovna vrednost Letnje škole. Inicijalno jezgro je individualan rad koji, kroz dijalošku proveru među polaznicima i predavačima, prerasta u kolektivni projekat.

„Fantast“ je ponovo utonuo u monotoniju slučajnog turističkog svratišta: iščekuje trenutak kada će mu novi menadžeri, u preporođenoj jugoslovenskoj privredi omogućiti da preraste u ekskluzivno letovalište – ono za šta poseduje sve potencijale, osim energije preduzetništva.

Upravo faj nedostajući sastojak naše svakodnevice predstavlja odgovor na pitanje postavljeno na početku pripreme ovogodišnje Letnje škole:

– Šta da se radi?

– Da se radi!

Соња ЛУЧИЋ, Урош ЋЕМАЛОВИЋ

О психолошким радионицама у БОШ-у (Аргонаут, март 2000, бр. 1 стр. 10–12)

Прича о БОШ-у је прича стара више од шест година. За то не тако дуго време десило се толико тога и лепог и ружног у животу школе и људи који је чине, да би било више него претенциозно очекивати да ће десетак питања и одговора пружити јасну и комплетну слику њене прошлости.

Управо стога, за интервју смо замолили вишеструко занимљиву саговорницу. Пре свега, Тијана је била полазница прве (или, како ћете још чути да је зову – нулте) генерације тада Кредибел школе, по имену банке у чијем је саставу настала. Поред тога, Тијана је, као сарадник школе последњих пет година, проживела све проблеме и препреке које су се нашле на до тада потпуно неиспитаном путу осмишљавања нетрадиционалног концепта високог образовања. Коначно, она је и психолог, у сталном контакту са полазницима у оном раскомењенијем и разбарушенијем издању, односно, јелте, за време психолошких радионица. То је бошовски колективни унутрашњи егзил, уточиште од углавном неинспиришуће, а без изузетка неопуштајуће и неопуштене нам збиље. Место за успоравање и (само)промишљање. Све у свему, довољно разлога за специјално место у нашем првом и почетн(ичк)ом интервјуу. Још само да нагласимо да је, захваљујући уобичајеној неформалности односа у нашој школи (а добрим делом и чињеници да Редакција овога-у-вашим-рукама нема само и једино своје просторије), разговор обављен у канцеларији директорке Школе, па је стога био обогаћен и са неколико њених интервенција у ток разговора.

Када си и од кога први пут чула за БОШ, односно, у то време, Кредибел школу и како је она изгледала у својим првим данима?

Иван Ивић, професор развојне психологије, пришао ми је на ходнику факултета и питао ме да ли сам заинтересована да се укључим у

један нови пројекат који се ради у оквиру Кредибел банке. Ја сам била крајње збуњена и није ми уопште било јасно шта ће да се ради и шта ћу ја уопште тамо. У сваком случају, он ми је рекао да се, ако желим, појавим на договореном месту у одређено време. Тамо долази Рефик Шећибовић, који је и творац идеје о школи (крајем прошле године отпуштен са београдског Економског факултета, *љрим. ур.*) и почиње да интервјуише Андрију, Каћу, мене... Зашто нас интервјуише, нама уопште није јасно; требало би да уђемо у пројекат, али шта ћемо тамо да радимо? Били смо тотално збуњени. У сваком случају, сећам се да ме је питао какав сам студент, шта ме занима, колико језика говорим и где сам путовала. Све нас је редом то питао, па чак и уредно записивао шта је ко у хороскопу. То је све, иначе, било у мају 1993. године, а у октобру су нас позвали, и нас четворо-петоро психолога се нашло у банци у друштву око двадесет пет економиста. Чули смо да су економисти добили предавања из економије и било нам је јасно зашто су ту – ОК, запослиће их у банци. Банка је у то време супер функционисала, плате су биле добре. Ми психолози бисмо били везани за маркетинг и public relations. Долази Бранко Драгаш, директор банке, особа која је невероватно способна, интелигентна, јако брза. Тако смо почели са сарадњом.

Како је изгледала настава у твојој генерацији?

Па, малтене је није ни било. Бацили су нас на терен и рекли нам да направимо чланак за часопис. Ја сам интервјуисала Бранка Драгаша и водила нека истраживања о међуљудским односима у банци. Добили смо чак и неку стипендију. Значи, данашње устројство школе је знатно другачије од ондашњег.

Шта је школа у том тренутку теби значила?

Мени, на почетку, искрено, није било јасно шта ћу ја тамо и шта ће психолог у банци. Била ми је занимљива психолошка превенција у банци; значи, шта могу да урадим са запосленима, како ја могу да им помогнем као психолог. Тако сам схватила да се они међусобно не готиве. Ишла сам од човека до човека и питала „шта ви мислите о онима тамо, како се слажете“ и направила неки превентивни програм са неким радионицама које би могле тамо да се одржавају. Добила сам и

награду за тај програм, али никад није спроведен, јер је банка ускоро кренула изборциом.

Весна Ђукић-Шећибовић: Банка је званично крахирала почетком 1996, али већ од краја 1995. смо знали њену судбину. Званично смо од марта сви ми запослени добили отказе. Генерацију 1995/6. смо некако изгурали, Бранко је тада још помало подржавао пројекат школе. Рефик је по завршеној години затворио школу и свима нам се чинило да је пројекат готов, да школа нема будућности.

Међутим, досетимо се, на иницијативу Микија и Слобе, да се региструјемо као удружење грађана под именом Београдска отворена школа. То је, дакле, тренутак, када се рађа име БОШ. Тијана, Рефик и ја одемо на летњу школу у Кушиће, док остатак екипе остаје у Београду и покушава да нађе алтернативни пут да школа настави рад. Зоран и Иван, који су радили маркетинг, осмислили су лого и наступ школе. Међутим, средства су и даље била проблем. Рефик је из свог џепа дао новац да купимо печат. Ми запослени и многи предавачи смо месецима волонтирали. Касније смо се укључили у ХЕСП програм и добили прва средства од Фонда за отворено друштво.

Тијана: Ту треба да се нагласи Рефикова улога. Да њега није било, не би било школе. Такође је веома значајан био и Иван Ивић, професор који на нашем факултету спроводи активну наставу; он је одувек говорио о томе колико је значајно да ученик пређе из пасивне улоге слушаоца у активну улогу, тако да је он био један од људи који је мене научио да радим на радионичарски начин. Он је за мене заиста један од духовних твораца БОШ-а, уз Ану Пешикан која му је помагала у пројектима.

Весна: Треба поменути и Маринка Буцу Вучинића, који је довео у контакт Рефика са Бранком Драгашем. У свему су учествовали и Горан Петковић, Питић, Голуб. Данас сам расплакала новинарку „Гласа јавности“, када сам јој причала о томе како су готово сви студенти долазили на предавања и током рата. БОШ-ова прича је заиста посебна, прича о много ентузијазма, воље и рада. Било би материјала да се нашироко прича о свакој години, а свака је специфична.

Да пређемо на други, мало захтевнији део разговора. Пошто си и данас, после више од шест година, у Школи, покушај да упоредиш наставу, полазнике и атмосферу тада и данас?

Заиста се спољашња ситуација, хоћеш-нећеш, одрази у великој мери и на квалитет полазника и на атмосферу. У мојој првој, односно, како смо је звали, нултој генерацији, стварно смо сви били збуњени. Питали смо се, отприлике, чему ово служи. Следеће године, када је банка добро стајала, људи су углавном долазили са жељом да се у њој запосле, па је између људи постојало велико такмичење. Моје радионице су тада трајале по два-три сата, јер је било људи који су, сваки пут када добију реч, причали по пола сата. Свако је хтео да се експонира, да покаже да је он тај који је паметан. Међутим, свака генерација је имала свој квалитет и свака је била другачија. Следећа генерација, када банка полако пропада, је генерација претежно ентузијаста, јер није било занимљиво запослити се у банци, већ слушати предавања и дружити се са људима. Период ентузијазма доживљава кулминацију када се банка распада, тада смо сви били ентузијастички.

Весна: Та генерација 1996/7, која је била у најтежим условима, била је и најкомпактнија. Тада је директор био Бранко Вуксан. Полазници су остали највише у контакту, највише се дружили, а добили су најмање и имали најмање могућности. Тада су стално биле журке, и после сваке смо се растајали са уверењем да нам је и последња. Тако смо више пута имали завршне журке, стално смо се нешто опраштали. На израду пројеката нам одлази све више времена како школа постаје озбиљнија и професионалнија; све то има своју цену у томе што, а жао ми је због тога, не могу да упознам све полазнике. Раније сам знала много о њиховим љубавним животима, породицама, а прошлу генерацију сам, на пример, упознала тек у Петници, током тих неколико дана. Посебно ми је драго што су готово сви сада запослени у школи бивши студенти, који су од почетка прошли кроз школу.

Да ли се слажеш да су радионице управо то што формира генерацију? Када кажем формира, мислим на то да је чини компактнијом и приснијом групом, да су људи после радионица мало више од екипе која је годину дана заједно слушала предавања?

Циљ мојих психолошких радионица јесте управо да повећају кохезивност групе. На предавањима се људи углавном концентришу на тему и предавача, на усвајање и размишљање о ономе о чему се говори, док на радионицама постоје игрице којима се људи боље упознају и почињу директније и присније да комуницирају. Стога, мислим да су оне веома значајне за стварање групе и да формирају генерацију. То се може доказати и тиме да су људи који су долазили на радионице постали и остали више везани, да су боље комуницирали, да су били више везани и за школу и међусобно. У овој шестогодишњој историји имамо и брачне парове.

Да ли верујеш да идеја БОШ-а има будућности? Недавно сам чуо мрачну прогнозу да ће, уколико овде ускоро не буде промена набоље, бити проблема са избором људи који ће се све више опредељивати за напуштање земље, а ако их, пак, буде, да неће моћи да парира реформисаном „великом“ универзитету.

Мислим да БОШ може увек да опстане јер је он просто једна одлична ствар, нуди квалитет и добија квалитет. Када се та два сусретну једноставно је немогуће да не буде успешно. Без обзира на ситуацију, без обзира на то колико људи оде преко, овде ће увек бити паметних људи и они ће увек моћи нешто лепо и корисно заједно да раде.

Зар не осећаш ту научену беспомоћност, ту склоност ка предавању околностима и пасивизацији?

Људи се у свом личном животу не предају. Можда се предају схватању да неће променити политику, општу ситуацију, али у личном животу тешко.

А да ово није оаза, из које изађеш, па те заплусне једна другачија, сурова стварност?

Да, али ти онда ту оазу научиш да чуваш у себи, па оазу носиш са собом и можеш да је проширујеш на другим местима. Дух који је процветао овде може да зарази неке друге људе споља.

Aloha

Aloha dragi prijatelji,

Velika mi je čast i zadovoljstvo što imam priliku da Vam se obratim odavde, iz dalekog Tihog okeana, sa Havaja i da vam čestitam na uspešno završenoj godini, a novim polaznicima uputim toplu dobrodošlicu.

Za one koji me ne poznaju, možda je najbolje da prvo objasnim ko sam ja i otkud ja ovde na havajskom ostrvima. Do oktobra 1998 godine, bio sam uspešan student stomatologije sa realnom perspektivom i nerealnim uslovima da postanem isto tako uspešan privatni (čitajte: bogati) stomatolog. No, usled želje da zadovoljim potrebu za širim i sveobuhvatnijim obrazovanjem, nađoh se u Beogradskoj otvorenoj školi. Godinu dana kasnije, evo mene ovde, na drugom kraju sveta, na novom početku, na Havaji Pacifik univerzitetu, sa drugom perspektivom i drugim stremljenjima, kao freshman, major: psihologija. Glavni krivac: BOŠ.

Pa, dobro, da ne preterujem, u tih godinu dana puno toga se desilo. Pored samopreispitivanja kojem sam podlegao shvativši da me neki od modula na BOŠ-u daleko više privlače od materije na mom tadašnjem fakultetu, zbio se tu i niz drugih događaja, od kojih je svakako najtraumatičniji poslednje u nizu ovodecenijiskih srpskih vojevanja i tragične posledice koje je isto ostavilo na naše društvene prilike. Ostatak priče je svima dobro poznat, i savršeno se uklapa u onu sudbinsku šemu hiljada mladih ljudi sa naših prostora i može se svesti na: „Ajmo, ajde svi na zapad“. Mene je očito beogradsko beznade prejakolansiralotako da nisam baš siguran da li sam otišao više na Zapad ili na Istok, ali daleko u svakom slučaju. Bežati, složićete se, nije baš originalno, ni popularno, ali se patetično naziva – bolji život.

A sklon sam ipak, da na moj potez gledam iz drugačije vizure. Skupljam znanje i cross-kulturno iskustvo i ne odustajem od namere koju sam izneo pre godinu dana u prijemnom eseju za BOŠ. Da dam svoj doprinos razvoju jugoslovenskog društva u demokratsko, moderno i otvoreno.

I dok ne organizujemo neku letnju školu na Havajima, na temu, recimo, „Uticaj tropske klime na razvoj demokratije“, pa i sami okusite aromu egzotike, evo par reči o ostrvima. Rajska klima i tropsko okruženje su neosporne blagodeti, ali cena za takav užitek je delimična izolovanost od glavnih svetskih zbivanja, što je dobro ako ste došli na odmor, ali i ne ako želite karijeru. Savršenstvo ipak ne pripada ovom svetu, mada su mu neki delovi blizu, barem što se prirode tiče. Izniklo usred vodene stihije Pacifika, strpljivim dejstvom vulkana, od kojih su neki još uvek aktivni, ovo mesto je jedinstveni promer združenog uticaja Istoka, Japana i Polinezije, sa jedne strane, i Zapada tj. Amerike i Evrope, sa druge strane. Pa ipak različiti uticaji nisu sprečili ono što je lokalno, autentično i najčudesnije, da preživi i da nastavi da pleni svojom šarenolikošću i transcendentalnošću. Možda je upravo takva vrsta integracije najbolji primer za nas, koji nikako da naučimo kako da izbegavamo istorijske zamke, te stalno trapavo i uvek iznova u njih upadamo.

Kako bih umanjio osećaj krivice što sam vas napustio u ovim turbulentnim vremenima, pored svoje podrške, od čega se nećete baš ovajčiti, stojim vam na raspolaganju za pomoć u konkretnim akcijama glede širenja istine o Srbima po svetu, kako bi se to misionarski reklo rečnikom Dijaspore. Kada smo već kod lobiranja za „našu stvar“, prilično sam daleko od Centra Moći (možda bi naša drugačica Jelena Ševo tu mogla da odigra bolju ulogu). Ali ako vam, pak, ponestane alternativa, mogu uvek da potražim pomoć od nekog ovdašnjeg vrača koji bi upotrebio svoje crno-magične moći za, recimo, jednu woodo lutku našeg Velikog Poglavice. Izbor metoda za mučenje ostavljam vama.

Šta još reći, sem da onaj glupi sentiment zvani nostalgija postoji i da je ponekad pravi pain in the ass. Zato mi iskreno nedostajete i žao mi je što večeras nisam sa vama.

Još jednom od srca čestitam svojim supolaznicima na uspešnom savlađivanju BOŠ-a a novim snagama iskreno preporučujem: hrabro, mudro, maksimalno iskoristite priliku koja je pred vama. Jer ako se nađete pri dnu društvene piramide i pogledate koliko stepenika ima do vrha, tek tada shvatite da je 16. sprat palate Beograd visoko, visoko.

Iz srca Pacifika, svim bivšim, budućim i većitim BOŠ-ovcima, veliki pozdrav,

1999.

Dušan Kovačević

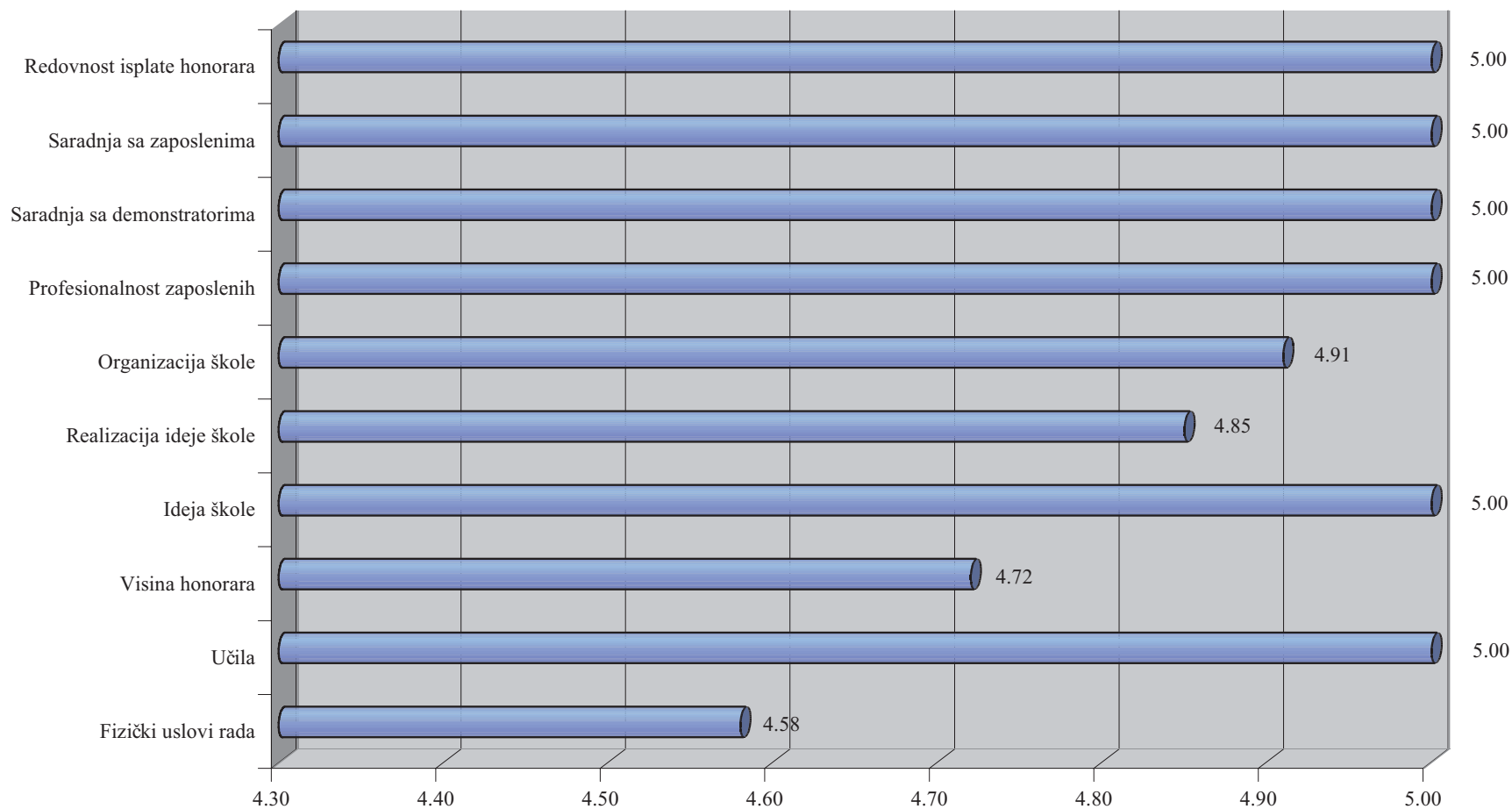
Studenti su na kraju rekli

Nadoknadili ste rat!
Kamo sreće da su nam fakulteti kao BOŠ!
Tutorski rad mi je promenio život!
Čini mi se da sam ja zamislila BOŠ a on se ostvario zato što se neko sažalio na
moju žeđ za tom vrstom iskustva!
Nastavićemo da se družimo i radimo kroz Alumni!
Hvala što postojite!
Samo ako može aparat za sokove i kafu i bili biste savršeni!
Bolji su razgovori od ovih evaluacija!
Mogli bismo da napravimo poneki zajednički izlet!
Organizujte još tribina i diskusija!
Srećno!
Bili ste divni i zlatni, stvarno mi je bilo drago što sam bila tu
proteklih godinu dana!
Sve najbolje!
Treba da nastavite da postojite!
Nadam se da ćemo ostati u kontaktu!
Volim i ja vas!
Bez obzira na neke sitne zamerke ovo mi je jedan od najlepših perioda u životu!
Veoma se trudite!
Svaka čast! Bilo je lepo ali je kratko trajalo!
BOŠ je mesto gde možeš da svratiš, da ostaneš koliko hoćeš i puno toga naučiš!
Rezimirao bih konstatacijom da je Beogradska otvorena škola izvrsna institucija
kojoj želim sve najbolje u budućem delovanju na ovim prostorima!
Vi zaista postojite zbog studenata!
Više simulacija!
Hvala što postojite!

Jedva čekam letnju školu!
Keep up the good work!
Super ste: žao mi je što je već gotovo!
BOŠ je ispunio sva moja očekivanja!
Stvarno jako lepo provedeno vreme uz puno korisnih predavanja i kontakata!
Ova dva semestra ostavila su na mene mnogo dublji utisak
nego četiri godine fakulteta!
Opšti utisak o BOŠ-u – čista 5!
Sjajno je što ovakva škola postoji!
Ovo je jedno sjajno iskustvo!
BOŠ je jedna od najboljih škola alternativnog obrazovanja kod nas!
Hvala vam što ste tako izuzetni!
Super ste!
Prvi put sam osetio da je neko iz društva istinski uložio nešto u mene i
moje obrazovanje, a da nisam morao za to sam da se borim!

Predavači o BOŠ-u

H

Mit, religija i filozofija u Grka

I

Duh se, kao i sunce, rađa na Istoku, ali to rađanje ne mora nužno značiti i početak filozofije, njene povesti. Za nas Evropejce, prava kolenka filozofske mudrosti oduvek je bila antička Helada. Jer tu se, kako se to obično veli, ljudska svest iz jednog sinkretskog mitskog jezgra najpre probila do logosa, filozofske razboritosti i teorijskog mišljenja. Taj svoj veliki duhovni preobražaj doživeli su stari Grci na razmeđu sedmog i šestog veka pre n.e. A još od umnog Stagiranina Aristotela uvek se iznova pitaju istoričari filozofije šta je to što je omogućilo pojavu „helenskog čuda“ baš tu, u zemlji Egejevoj, i baš u to doba. Sam Aristotel je, respektujući Platonovo mišljenje, verovao kako je pravi izvor i početak mudroljubljia čuđenje (*thaúmas*) pred zagonetkom života i sveta. A Sokrat u Platonovom *Theaitetu* veli: „I baš je svojstvo filozofa to duševno stanje, tj. čuđenje. Jer nije drugi početak filozofije nego ovaj...“ (155d).¹

Ovo svoje iskonsko čuđenje ljudi, pak, mogu preobratiti u stvaralačku upitnost, želju za saznanjem, tek ako im uslovi života to omogućavaju. Tek slobodan život u državi, lišen drugih potreba, prema Aristotelovom uverenju, rađa potrebu za intelektualnim zadovoljstvom. Aristotelovo shvatanje o poreklu ljubavi prema mudrosti prihvatao je i Tomas Hobs, koji je govorio da je „dokolica majka filozofije“. Tu gde su se javili prvi veliki gradovi, smatra Hobs, otpočelo je i bavljenje filozofijom.

Kao temeljni, neophodni uslov početka filozofije Hegel je isticao slobodu mišljenja, slobodu samosvesti: „Mišljenje mora da se osamostali, da u svojoj slo-

bodi dospe do egzistencije, da se oslobodi onoga što je prirodno i da izađe iz utonulosti u opažanje“.²

Potrebno je, dakle, da se sunce visoko uzdigne da bi duh „sišao“ u sebe; ideja treba da postane predmetna. Filozofija počinje tamo gde se duh odvaja od prirode; u tome se i sastoji sloboda misli. Svest o duhovnoj slobodi javlja se, prema Hegelovom mišljenju, tek kod onih naroda kod kojih je ostvarena i ona prava, politička sloboda. „Otuda se filozofija pojavljuje u istoriji samo onde gde se i ukoliko se izrađuju slobodni ustavi“.³ Hegel je verovao da je upravo to i glavni razlog zbog čega se *filozofija* nije pojavila tamo gde se *duh* najpre rodio – na Istoku. Nedostatak političke slobode, samosvesti, „utonulost u supstancijalitet“, opažanje, sprečili su, naime, slobodan razvoj individualnosti u onim društvima koja imaju mnogo dužu duhovnu tradiciju i stariji mit od Helena.

I danas je u istoriji zapadne filozofije gotovo opšteprihvaćeno gledište po kome se teorijsko mišljenje oslobodilo od mitopoetskog predstavljanja stvarnosti ili „utonulosti u supstancijalitet“ (kako bi rekao Hegel) baš u antičkoj Grčkoj. Logos je tu najpre prozborio *filozofskim* rečnikom. Teško je poverovati da bi danas, gotovo dve i po hiljade godina nakon Platona, zapadni mislioci hteli osporavati ovo gledište. Pa ipak, sva ova napred navedena shvatanja o poreklu filozofije, koja su imali Platon, Aristotel, Hobs, Hegel i drugi, više, mislim, osvetljavaju *okolnosti* u kojima se javila grčka filozofska misao, nego što objašnjavaju stvarne *razloge* njenog nastanka. Čuđenje doista podstiče filozofiju, nauku i teorijsko mišljenje uopšte; ali ono, s druge strane, oslobađa prostore i za aktivnost poetskog, mitotvornog i religijskog duha. Od svih živih stvorenja čude se sigurno najviše deca, pa ipak, ona su i najjudaljenija od teorijskog načina mišljenja. Bez dokolice bi se teško začinjale filozofske rasprave, ali dokolica, isto tako, omogućava i druge ljudske aktivnosti, kako one kreativne, stvaralačke, tako i one destruktivne, uništavajuće.

Najzad, visok stepen političke slobode i nezavisnosti, razvoj demokratije, povoljno se, svakako, odrazio na procvat umetnosti, besedništva i filozofije u Atini petog veka pre n.e. Bez demokratije u atinskom polisu teško bismo mogli zamisliti Sokrata i sofiste, Demostena ili Fidiju. Ali mnogo pre Sokrata filozofski se

1 Platon, *Fileb i Teetet*, Naprijed, Zagreb, 1979, str. 21.

2 Hegel, *Istorija filozofije* I, BIGZ, Beograd, 1975, str. 80.

3 *Ibid.*, str. 81.

izražavao i efeški kraljević Heraklit, predstavnik stare, rodovske aristokratije, kao i osnivač hermetičkog bratstva Pitagora, ili bogoliki šaman Empedokle. Politička sloboda, dakako, podstiče filozofsko mišljenje, ali da li je ona i glavni razlog i uzrok njegovog nastanka? Zašto se filozofija najpre javila baš u Heladi, a ne, recimo, u Egiptu, Persiji ili Indiji? Zašto baš Grci počasnije stoje na početku njene povesti?

II

Nastanak filozofije često se vidi kao rezultat nekakvog mukotrpnog, ali nužnog, proboja svesti od *mythosa* ka *logosu*, kao stasavanje pojmovnog mišljenja i njegovo oslobađanje od prevlasti mita. Pritom se, naravno, ponekad podrazumeva da je mitski, arhaiski čovek bio čovek „primitivne“ misli i skučenog pogleda na svet. S druge strane, moć razuma, moć logosa predstavlja se tu kao glavna odlika slobodnog, civilizovanog čoveka; on je slobodan upravo stoga što je „civilizovan“, tj. što živi u gradu, van neposrednog kontakta s prirodom, „izbavljen iz utonulosti u supstanciju“. Prevlast logosa nad *mythos*-om poima se otuda kao ishod jednog aktivnog procesa oslobađanja uma od tzv. „prelogičkog mentaliteta“, procesa koji se odvija u vrlo specifičnim istorijskim okolnostima (kao što je, recimo, nastanak grčkog polisa, stvaranje demokratkog ustava i sl.).

Prema ovakvoj koncepciji, stari Heleni su se počeli „oslobađati“ od svog mitološkog nasleđa još na prelasku VII u VI vek stare ere. Istodobno, neke mnogo starije kulture i civilizacije (egipatska, indoiranska, jevrejska) to još dugo nisu učinile sa svojom mitologijom i religijom. Indijska *Rig-veda* sastavljena je još oko XIII veka pre n.e., pa ipak, mitopoetske tvorevine kao što su *pûrane* nastajale su još uvek i u XVI stoleću naše ere! Dakle, kroz punih trideset vekova, i dalje, sve do naših dana, indijska mitologija i religija u svom kulturnom i civilizacijskom

krugu ne gube mnogo na značaju. Slično bi se moglo reći i za neke monoteističke religije.

Mislim da se glavni razlozi nastanka filozofije i teorijskog mišljenja uopšte, „pobede“ logosa nad *mythosom* ne mogu tražiti izvan sfere samoga *mythos*-a. Nije, naime, samo prometejski podvig uma, potpomognut nekim spoljašnjim, istorijskim okolnostima (razvoj gradova, demokratije i dr.) doveo do rađanja filozofije. Moralo je, pre svega, u *samom mitu* postojati nešto što je otvorilo put razvoju filozofije i nauke baš u Grčkoj, a ne, na primer, u Egiptu, Persiji ili Indiji. Hegel je još dobro primetio da se istočnjačka misao, u ta davna vremena, nije mogla, kao helen-ska, tako brzo osloboditi svog mitskog nasleđa u korist filozofije. Ali da li se tu radi o nemoći logosa da se „trgne iz utonulosti“ u prirodu ili, možda, pre o *snazi mita* kome nije neophodna takva transformacija u logos?

Nakon dugogodišnjih uporednih ispitivanja svetskih mitologija i religija, nemački filolog Maks Miler došao je, još u XIX veku, do čvrstog uverenja da mit vodi poreklo iz jedne samoobmane i nedostatka, iz „bolesti“ svojstvene jeziku: „Mitologija je tamna strana koju jezik baca na misao, i koja ne može nestati sve dok se jezik i misao ne budu potpuno poklopili, što nikad neće biti“ – veli Miler u spisu *O filozofiji mitologije* (*Über der Philosophie der Mythologie*).⁴

Možemo li ovde, služeći se istom analogijom, reći kako filozofija i nauka u Grčkoj proizlaze upravo iz nekakvog nedostatka i samoobmane *mita*, iz njegove nemogućnosti da duže vlada helenskim duhovnim nebom? Je li tu, zapravo, reč o nekakvoj „krizi“ ili čak „bolesti“ olímpskog mita, o nedostatku koga je uspešno moglo nadomestiti samo teorijsko mišljenje? Da li su, naprotiv, neki narodi sa Istoka imali „jače“ mitologije od Grka, pa su mogli i da izbegnu krizu u koju je helenski mit zapao već u VI veku stare ere?⁵

Pod *krizom* mita ovde se podrazumeva najviša tačka njegove dovršenosti, ostvarenje njegovih krajnjih mogućnosti, nakon čega se on mora ili „raspasti“ ili transformisati u nešto drugo.⁶ Po svemu sudeći, upravo ta transformacija mita,

4 Nav. prema E. Kasirer, *Jezik i mit*, Novi Sad, 1972, str. 6.

5 Sredinom VI veka pre n.e. dolazi, naime, do naglog širenja orfičkih mističkih doktrina najpre u Tesaliji i Beotiji, a potom i u Atici i južnoj Italiji, Siciliji. Ovo religijsko učenje dospelo je u Grčku iz Trakije i izvršilo je znatan uticaj na filozofsku misao nekih „fizičara“, presokratovaca (Anaksimandar, Pitagora, Empedokle), a docnije i na Pindarevu poeziju i Platonovu filozofiju. Prodor orfizma u homersku Heladu izazvao je, po svemu sudeći, i snažnu reakciju i otpor u tradicionalnoj grčkoj kulturi (o tome donekle svedoči i nepostojanje orfičkih hramova na egejskom tlu). Pa ipak, to novo, misterijsko učenje uspeo je da nađe svoje pogodno tle u sferi helenskog duha – u njenoj mitologiji (mit o Titanu, Dionisu, Prometeju) i filozofiji (pitagorejska doktrina o kosmosu, transmigraciji duša, retribuciji dela u granicama moralnog kauzaliteta). Nakon te revolucije u starogrčkom mišljenju (koja je, kao što vidimo, prodrla baš sa Istoka) homersko-hesiodski pogled na svet dospao je u ozbiljnu krizu koja je konačno vodila i njegovoj potpunoj transformaciji i potiskivanju u V i IV stoleću stare ere.

6 „Raspad“ je i jedno od izvornih značenja grčke reči *krisis*.

koja je u Grčkoj podstaknuta oštrom kritikom homerske i hesiodske teologije, dovela je do rađanja filozofije i teorijskog, naučnog pogleda na svet. Ali pre nego što o nekim konkretnim primerima tog preobražaja bude više reči, dobro bi bilo, mislim, da se ukratko podsetimo onih glavnih obeležja grčke mitologije koja je tako jasno razdvajaju od mitoloških i religijskih koncepcija drugih naroda.

Kao i vedska mitologija, i grčka mitologija pripada jednoj plemenskoj, usmenoj kulturi. Gotovo sve što znamo o helenskim mitovima dolazi nam od dva pesnika, Homera i Hesioda, koji su živeli u približno isto vreme (krajem VIII v. pre n.e.).⁷ Platon ih naziva *teolozima*.⁸ Hesiodova *Teogonija*, po Platonovom sudu, sadrži najstariji prikaz postanka sveta.⁹ Ako se prihvati da je olimpski mit o kome nam pripovedaju i pevaju Hesiod i Homer, izraz autentične helenske religioznosti i arhajsko-plemenskog pogleda na svet, onda se, svakako, moramo složiti da *Ilijada*, *Odiseja* i *Teogonija* prikazuju jedan dosta jednostavan i konkretan, naturalistički *Weltanschauung*. Grčki antropomorfizam funkcioniše po vrlo prosto shemi binarnih kontrasta i reciprociteta koja je svojstvena plemenskoj običajnosti. U homerskom svetu kultura odražava prirodu, ljudi bogove, a bogovi – ljude. Olimpski kosmos je antropocentričan i kada je teocentričan. On je jedno veliko domaćinstvo, *oikonomia* što počiva na izrazito humanim principima vrline (*areté*), slave (*timé*), pravednosti (*dike*) i smernosti (*aidós*). Helenski bogovi su individue sa vrlo specifičnim karakternim osobinama. Kada Hegel kaže da grčki duh prvi afirmiše slobodnu subjektivnost i individualnost kao preduslov filozofijskog samo-rađanja, onda on zaboravlja da primeti kako je i helenski *mit* izrazito antropocentričan i individualistički. U istočnjačkom svetu, pak, individualitet „ne može da se izrazi“, on je „utonuo u supstanciju“ ne toliko zbog političke neslobode ili vladajućeg despotizma, koliko zbog jednog mnogo apstraktnijeg i kompleksnijeg religijskog pogleda na svet, koji svesno negira konačnost. I dok grčki antropomorfizam

afirmiše ličnost sa svim njenim ljudskim osobinama (pa makar ta ličnost bila i sam bog), istočnjačke mitološke i religijske predstave su mnogo opštije, neodređenije, apstraktnije. Sam Hegel veli da je na Zapadu „duh subjektivnosti u prevazi“. ¹⁰

Na Istoku, pak, i sama filozofija opstaje u okvirima religijskog načina mišljenja. To je, izgleda, stoga što su mitologija i religija većine istočnjačkih kultura sasvim zadovoljavale duhovne potrebe tih naroda. Onaj nivo apstrakcije, koji se u drugih naroda razvio već u okvirima njihove mitsko-religijske svesti, Grci su morali ostvarivati na sasvim osoben način: filozofijom i naukom. Da bi se, na primer, iz brahmanističke religijske misli (iz brahmana i upanišadi) „dobila“ filozofija, trebalo je izvršiti samo određene sistematizacije i uneti izvestan red u raznovrsnu vedantinsku terminologiju.¹¹ Međutim, da bi se u Grčkoj došlo do Heraklita i Platona bilo je neophodno odbaciti Homera i Hesioda, a olimpske priče proglasiti za lepu, pesničku laž i izmišljotinu. U tom filozofsko-kritičkom kontinuitetu helenskog mišljenja, Stagiranin Aristotel se javlja u času kada je kritika „teološkog“ pesništva već bila uglavnom okončana. Otuda je i on sam više sistematičar helenskog filozofskog nasleđa.

Prema definiciji nemačkog teoretičara Andre Jolesa, mit, pre svega, daje odgovor na pitanje koje nemamo. Još početkom VI stoleća pre n.e. homerska i hesiodska teologija nije mogla da pruži zadovoljavajuće odgovore onim Grcima koji su se, poput Talesa, Heraklita ili Ksenofana, *čudili i postavljali pitanja o physis-u*, kosmosu i biću. Presokratska filozofija izraz je „bolesti“ helenskog mita. Ona se javlja upravo u ono doba kada tradicionalni mit zapada u „krizu“ koja vodi njegovom potpunom preobražaju.¹² A nije samo filozofija proizišla iz tog nedostatka, iz te samoobmane olimpske religioznosti. Na ruševinama Homerova kosmosa gotovo podjednako uspešno niču istoriografija i astronomija, lirsko pesništvo i tragedija, matematika, muzika i medicina.

7 Prema Herodotovom svedočanstvu, Hesiod i Homer su bili savremenici. „Oni su – kako Herodot kaže – Grcima stvorili teogoniju, bogovima dali imena, pripisali im odlike i moći i opisali njihov izgled“ (Hist. II, 5).

8 Platon, *Država*, 379a (*typoi perí theologiás*).

9 Platon, *Gozba*, 178 ab.

10 Hegel, *Istorija filozofije* I, str. 100.

11 U tom smislu odnos između hinduističke filozofije i religije izgleda kao odnos Aristotela prema presokratskim „fizičarima“, koji već postavljaju filozofska pitanja, ali se ne-filozofski izražavaju.

12 Na sličan način u IV veku naše ere hrišćanstvo gotovo potpuno potiskuje rimsku religiju u gradovima Sredozemlja.

III

Jedan od glavnih simptoma „bolesti“ antičkog mita predstavljala je, svakako, već sama legenda o Titanovom sinu Prometeju. Mit o Prometeju – „prijetelju čovečanstva“ (grč. *akatêta*, Theog. 614) i jedinom polubogu koji uspeva da nadmudri Zeusa, uprkos tome što će biti surovo kažnjen – redak je primer mita koji se okreće protiv samog sebe da bi poništio svu raniju mitologiju. Jer upravo sa Prometejevim činom otimanja vatre od bogova počinje, unutar mitotvorne svesti, proces desakralizacije čiji će konačni i neizbežni ishod biti raspad olimpskog panteona. U tom smislu, mit o Prometeju jeste i poslednji helenski mit.

„Istinu govoreći, mrzim sve bogove“ – veli Prometej, taj „najplemenitiji svetac i mučenik u filozofskom kalendaru“. ¹³ Prometejev podvig, koji je predstavljao pravu revoluciju u helenskom duhovnom univerzumu, izazvao je docnije i gorčinu i prezir nekih hrišćanskih pisaca. Tako, na primer, za Klimenta iz Aleksandrije Titanov potomak je grešnik, a grčki filozofi, kojima je on uzor, pravi su „kradljivci i razbojnici“. ¹⁴

U toj plejadi Prometejevih sledbenika posebno su se isticali Ksenofan, Heraklit i Platon (koga je Kliment, inače, visoko cenio). Ova tri filozofa iz različitih krajeva egejske države, možda su najviše doprinela tome da Homer i Hesiod izgube svoj autoritet i primat među helenskom omladinom. I dok Ksenofan, i sam pesnik, u svojoj kritici Homera ostaje u granicama poetskog načina izražavanja, Heraklit i Platon se, u izlaganju svoje filozofije, služe kompleksnijim, metajezičkim sredstvima – gnomom i dijalogom.

Ksenofan je verovatno najstariji grčki pesnik koji se bavi suvremenom istorijom. Već po tome se on veoma razlikuje od olimpskih mitotvoraca. Od daleke mitske prošlosti pesnikova misao se okreće ka sadašnjosti, pribegavajući parodijskom, satiričnom izrazu (tzv. *silloi*). Ta satira, pak, najviše pogađa autore *Ilijade* i *Teogonije*: „Sve bogovima pridenuli su Homer i Hesiod što god je u ljudi sramota i prekor: da krađu, da čine blud i jedni druge da varaju“ (Fr. 11). Krivo podučavani

i pogrešno vaspitavani na Homerovim epovima i Hesiodovom *Postanku bogova*, ljudi misle „da se bogovi rađaju, da imaju njihovu nošnju, govor i obličje. Ali da ruke imaju goveda, lavovi i konji, pa kad bi hteli da slikaju rukama i da tvore dela kao ljudi, slikali bi likove bogova i davali im telo onakvo kakvo već sami imaju: konji konjsko, lavovi lavlje“ (Fr. 14 i 15).

Svi, dakle, zamišljaju bogove prema sopstvenom obličju: „Etiopljani...da su tuponosi i crni, a Tračani – da su plavooki i crvenokosi“ (Fr. 16). U tom antropomorfizmu bogova Ksenofan vidi i osnovni nedostatak grčke mitologije. Olimpska religioznost previše je naivna, arhaična za putujućeg rapsoda Ksenofana koji se, za svog dugog života, mogao upoznati i sa mnogo suptilnijim i apstraktnijim religijskim shvatanjima drugih naroda. ¹⁵ Otuda je i Ksenofanova vlastita teološka koncepcija bliža, možda, nekim istočnjačkim panteističkim doktrinama, nego što je proizvod tradicionalnog ahejskog duha. Parmenidov prethodnik jedan je od prvih svedoka krize grčkog mita; taj mit mora neizbežno propasti ukoliko se ne transformiše u neko savršenije religijsko ili filozofsko učenje. A evo kako osnivač elejske škole vidi najvišeg boga:

„Jedan je bog, među bogovima i ljudima najveći, ni nalik na smrtnike telom ili umom. Sav vidi, sav umuje, sav čuje. Uvek ostaje na istom mestu, ne krećući se i ne dolikuje mu da ide čas amo, čas tamo. A bez naprezanja sve potresa snagom svoga duha“ (Fr. 23–25).

Ksenofanova teološka koncepcija uticala je, po svemu sudeći, i na atinske tragičare. U svemu moderniji od Homera, Eshil i Euripid prihvataju i neke Ksenofanove „revolucionarne“ stavove. Tako u svom *Heraklu* Euripid kategorički izjavljuje:

„Da bogovi uživaju u zabranjenoj ljubavi, to ne verujem, niti sam ikad pomislio da je to pravo; a ne smatram pravim ni to da oni mogu biti okovani ili da jedan bog može vladati drugim. Jer bog, ako je uistinu bog, ne žudi ni za čim. To biva samo u bednim pričama pevača“ (misli se, dakako, na pevače koji recituju Homera i Hesioda – M.V.). ¹⁶

13 K. Marks, *Razlika između Demokritove i Epikurove filozofije prirode*, Kultura, Beograd, 1963.

14 Kliment Aleksandrijski, *Stromateis*, I 1,10,2.

15 Na osnovu doksografskih izveštaja, Jonjanin Ksenofan živeo je gotovo jedno stoleće!

16 Euripid, *Heracl. F.*, 1341ff.

A u Eshila nalazimo i ovo: „Božanske radnje teku bez napora. Nepokretan on (bog – M.V.) ostvaruje svoj naum i ovde i onde, sa istog svetog trona“.¹⁷

Nezavisno od Ksenofana, Hesiodovu i Homerovu popularnu teologiju kritikovao je i Heraklit. Mudrac iz Efesa, međutim, ne samo da menja pristup helen-skom mitu, već, kako dobro primećuje Albert Kuk, „prepravlja i jezičke strukture kojima postavlja svoja pitanja. Heraklit prepravlja književnu formu, nastavlja proces oslobađanja formalnog izraza od plemenskih okova metra, dovodi u sumnju mit, otkriva moćno filozofsko oruđe primenjujući princip protivrečnosti... – i sve to jednim istim verbalnim činom“.¹⁸

To novo jezičko sredstvo koje Heraklit uvodi u filozofiju jeste narodna izreka, gnoma. Heraklitove izreke su i prvi potpuni filozofski iskazi sačuvani od pre-sokratskih mislilaca. Oslobođene suvišnih pesničkih ukrasa, njegove gnome odbacuju i mitski sinkretizam u korist jedne jezgrovitije, izrazitije definisane jezičke forme. Pronašavši svoj autentični put do filozofije logosa, Heraklit se gotovo poigrava sa Homerom i Hesiodom. Tako se, na primer, Hesiod svrstava u red onih „mnogoznalaca“ koji se, uprkos tome što su „učitelji najvećeg broja“, ne mogu smatrati i *umnim* (Fr. 40 i 57). Homer, pak, zaslužuje još veću osudu: „da bude izbačen iz takmičenja i uz to još i išiban“ (Fr. 42). Štaviše on, koji od Helena (navodno) „najmudriji bijaše“, dozvolio je da ga prevare nestašni dečaci (Fr. 105 i 106).

Efeški filozof je, svakako, najoštriji u svom zahtevu da se *Ilijada* i *Odiseja* skinu sa programa javnih takmičenja, te da se njihov tvorac išiba kao nekakav loš glumac ili rapsod. Heraklit je prvi helenski pisac posle Ksenofana koji smatra da su Homerove besede o bogovima laži kojima se obmanjuje narod. Sa svojim shvatanjem da je rat prokletstvo među ljudima i među bogovima,¹⁹ Homer očito ne odgovara vatrenom Heraklitu. Ali u tom prekorevanju starih pesnika krije se i jedan mnogo opštiji stav o svekolikoj helenskoj mitologiji. Taj stav će najbolje i najcelovitije formulisati Platon u svojoj *Državi*.

17 Eshil, *Suppl.* 100–103.

18 A. Kuk, *Mit i jezik*, Rad, Beograd, 1986, str. 91–92.

19 *Ilijada*, XVIII, 107.

20 A. Kuk, *Ibid.*, str. 138.

21 A. Kuk, *Ibid.*

22 A. Kuk, *Ibid.*, str. 181–182.

Međutim, još pre Platona dolazi u Grčkoj do preobražaja, pa čak i potpunog odbacivanja mitskog nasleđa u oblasti lirskog pesništva i istoriografije. Pindar, na primer, na mnogo moderniji način od Homera, prilagođava mit potrebama svoje poezije. U jednoj od njegovih oda veli se da „*mythoi* zaista varaju, ukrašeni šarenim lažima“.²⁰ *Mythos* se, dakle, svesno tretira kao laž, pa ga pesnik više iz stil-skih, figurativnih razloga zadržava u svojoj poeziji. Međutim, već samim tim činom mit, kao mitologema, u Pindarevoj poeziji doživljava značajnu transformaciju.²¹

Poput Heraklita u filozofiji, i Herodot u opisivanju i izlaganju prošlosti drevnih naroda pronalazi novu, proznu formu. U Herodotovo *Istoriji* prošlost se izlaže i prikazuje s obzirom na uzroke pojedinih događaja. U Homera se, međutim, ciklično predstavljanje događaja sprovodilo bez određenja njihovih dubljih uzroka. Kuk tačno primećuje da je Herodot „isto onako odvojen od svog predmeta kako su i jonski filozofi, koji su mu prethodili, bili odvojeni od svog...Kod Herodota se sve priča tako kao da on polazi od samog početka, čak i kad je reč o stvarima koje su morale biti opštepoznate...dok se kod Homera...polazi od suprotne pretpostavke: da su plemena koja se tu nabrajaju poznata slušaocu već samim tim što zna grčki“.²²

Ovo Herodotovo distanciranje od istorijskih zbivanja već samo po sebi označava raskid sa homerskim načinom predstavljanja događaja. Pokušaj da se zađe *iza* događaja i utvrdi njegov pravi uzrok, adekvatan je misaonim pokušajima prvih jonskih filozofa da prodru do prave prirode, biti iskona (*arhé*). U tom smislu je još za Herodota *mythos* samo lažna legenda.

Kritika pesničke mitologije i shvatanja mita kao lažne povesti ipak će najpotpunije biti izložena u Platonovom dijalogu *Država*, u okviru opštih razmatranja o karakteru idealnog polisa. O vaspitavanju omladine Glaukon i Sokrat raspravljaju već pri kraju druge i na početku treće knjige Platonove „Politeje“. U tom razgovoru najveća pažnja posvećena je načinu na koji treba pripovedati mitove

koji su, kako se veli, „sama laž, ali sadrže i istinu“ (377a).²³ A najpoznatiji sastavljači lažnih mitova jesu Hesiod i Homer (377d). Otuda se u jednoj idealnoj državi, iz moralno-vaspitnih razloga, najpre moraju nadzirati mitotvorci. Postoje, naime, neke priče koje se „ne smeju primiti u državu, pa bilo da su ispevane u alegoriji ili bez nje“ (378d). To su, prema Platonovom shvatanju, oni mitovi koji govore o zločinima i prevarama bogova, o njihovim svadama i nečasnim delima. O svetinjama se ne može govoriti ružno, smatra Sokrat, pozivajući i pesnike – mitotvorce „da se ne ljute što ta i slična mesta brišemo“ (387b).

Platon je, dakle, u svojoj kritici pesnika mnogo blaži od mračnog Efešanina koji, kao što znamo, Homeru namenjuje bič! S druge strane, pak, Sokratov učenik mnogo celovitije izlaže svoje nazore o tradicionalnim mitovima. On ih ponekad kritikuje sa stanovišta teodiceje (kao na kraju druge knjige), ponekad sa stanovišta pedagogije (treća knjiga), a nekad, opet, s aspekta svog vlastitog poimanja umetnosti (deseta knjiga).

U knjizi *gamma* Platonove „Politeje“ nabraja se čitav niz odlika koje bogovi u „dobrim“ mitovima nikako ne smeju imati. Kao bogovi, oni se ne mogu smežati, lagati, srditi, biti ljubomorni ili halapljivi. Reč je, dakle, upravo o onim osobinama koje su više svojstvene ljudima nego savršenim bićima. Osnovna slabost grčkog mita, njegov antropomorfizam, kritikuje se još u Platonovo doba s neskrivenom ironijom. Platon je, dakako, puno suptilniji kritičar od Ksenofana ili Heraklita, pa ipak, on samo kruniše jedan kontinuirani proces desakralizacije olimpskog panteona, što, u velikoj meri, doprinosi „oslobađanju“ filozofije od pesništva, te razrešavanju nekih njihovih „starih nesuglasica“.²⁴ Za razliku od spomenutih presokratovaca (koji to, izgleda, tek naslućuju), Platon tu „deformaciju“ mita i umetnosti uopšte, vidi jasno u njihovoj podražavalačkoj, mimetičkoj funkciji. Jer podražavalac (dakle, pesnik, mitotvorac, umetnik), prema Platonovom mišljenju, „ne razume ništa od onoga što zaista jeste, nego razume samo njegovu pojavu (*phainómenon*)“ (601c). Stoga je i mimetička umetnost bezvredna, „vezuje se za bezvredno i rađa ono što je bezvredno“ (603b).

Jasno je, mislim, da Platonova kritika mitopoetske, i uopšte, umetničke delatnosti, proizilazi iz konteksta njegove opštije ontološke teorije, teorije ideja, po

kojoj je svako prikazivanje ili predstavljanje, svaka reprodukcija onog što je istinito i stvarno, manje vredna od same stvarnosti. Ne bi bilo u neslaganju sa Platonovom filozofijom kada bismo rekli da baš istočnjačka mitologija i religija, upravo tom svojom utonulošću u stvarnost i apstrakciju, u filozofskom smislu, daleko prevazilazi starogrčki mit. Platon nam ovde samo još više potvrđuje da je to homerovsko zaostajanje na površini pojavnosti i antropomorfne konkretnosti najviše i doprinelo „krizi“ i konačnom odbacivanju helenske mitologije od strane jedne mnogo dublje i apstraktnije misaonosti. Ta misaonost u Grka najbolje se, ka što znamo, ispoljila putem njihove filozofije.

23 Platon, *Država*, BIGZ, Beograd, 1983.

24 *Država*, 607b.

Четири византијска пребега у Србији

Односи у троуглу Византија – Бугарска – Србија током последње четвртине XIII века ушли су у нову фазу. Док је у претходном раздобљу њихову главну окосницу чинило супарништво Византије и Бугарске, сада до изражаја све више долази успон српске државе. Битка код Велбужда, у јулу 1330. године, само је и формално потврдила надмоћ Србије која је бивала очигледна још од осамдесетих година XIII столећа. У овом прилогу ће бити речи о четворици угледних Византинаца који су у периоду од око шест деценија (1280–1342) пребегли у Србију и на тај начин покушали да остваре неке од својих планова.

Котаниц Торник

Први од четири ромејска пребега у Србији, који је деловао током две последње деценије XIII столећа, био је Византинац необичног имена Котаниц. Сматра се да је реч о деминутивном надимку који указује на порекло из малоазијског места Котана. Неколико десетлећа касније, средином XIV века, породица Котаниц је постала познатија него што је то била у време ромејског пребега. Отуда не треба да чуди што се Котаниц у изворима наводи и са презименом Торник. Јер, добро је познато, умножавање презимена је био уобичајени и легални поступак у Византијском царству. Тако су припадници мање познатих родова, додавањем славнијих породичних имена указивали на своје рођачке везе и тиме знатно подизали сопствени углед. У сваком случају, Котаниц Торник није био некакав пустолов нејасног социјалног порекла и никоговић.¹

Котаниц се у изворима први пут наводи у вези са догађајима око 1280. године, када се одметнуо од цара Михаила VIII Палеолога (1259–1282) и на челу српских одреда пустошио царске територије све до града Сера. То значи да он није био обичан пребег или најамник у српској служби већ побуњеник у граничном подручју који је ратовао колико у корист српског краља, толико и за себе. О озбиљности ситуације јасно и недвосмислено сведочи и чињеница да је византијски цар на запад послао сина Константина. Успех, истина, није изостао, али није постигнут на бојном пољу већ дипломатским убеђивањем. Будући да је добио јемства безбедности, Котаниц је пристао да се појави у Цариграду и на измаку 1280. године изрази покорност ромејском цару. Проницљиви Михаило VIII, који није могао да превиди евентуалне невоље и у будућности, умало није ослепео покајника. Међутим, Котаница је овога пута спасила реч коју му је дао царев син Константин. Соломонско решење је нађено у Котаницовом добровољном замонашењу у цариградском манастиру Богородице Перивлепте. Касније је монах Котаниц пребачен у далеку Брусу и затворен у утврђеном великом манастиру на градском акропољу, у монашкој обитељи Светог Јована Продрома.²

Међутим, Котаницове амбиције се нису охладиле и он се није помирио са чињеницом да остатак живота проведе у манастирској тишини. Тако је већ негде на почетку владе Василевса Андроника II Палеолога (1282–1328), у првим месецима 1284. године,³ на спектакуларан начин утекао из заточеништва и поново се обрео у Србији, на двору новог краља Милутина (1282–1321). Међутим, сада више није био отпадник од цара већ је ступио у српску службу и превасходно пљачкао уз границу. Реч је о времену између 1284. и 1297. године, о периоду дугогодишњих пограничних чарки Срба и Византинаца, када се граница ипак лагано померала ка југу. Године 1297. византијска влада је, именовањем славног војсковође Михаила Главаса Тарханиота за главног заповедника у Македонији, покушала да заустави српско напредовање.

1 Љ. Максимовић *Коџаници Торник*, Зборник радова Византолошког института 29–30 (1991) 183–191.

2 *Prosopographisches Lexicon der Palaiologenzeit*, ed. E. Trapp, Faszikel 6, Wien 1983, No 13317 (у даљем тексту: PLP).

3 Georges Pachymérès relations historiques, éd. A. Failler, V (Index), Paris 2000, 9.

Међутим, ромејска противофанзива је неславно пропала, па је после преговора (1298/1299) склопљен мир, ојачан браком краља Милутина и младе принцезе Симониде. Упадљиво је упорно настојање византијске стране на предаји Котаница, па су га Срби, на Вардару, када су преузимали византијску невесту, изручили Ромејима. Савремени византијски песник Манојло Фил са нескривеним задовољством и убичајеним реторским претеривањем каже како је Главас душманску змију из јаке мрачног запада изгазио и утро у земљу као прах.⁴ Како било, бунтовни Котаниц Торник је живот завршио у византијском затвору неколико година касније.

Јован Палеолог

Следећи византијски пребег појавио се у Србији после четврт столећа, двадесетих година XIV века. Био је то паниперсеваст Јован Палеолог, син Константина Палеолога и унук цара Михаила VIII. Он је носио тешко породично наслеђе и прелазак на српску страну био је на својеврстан начин мотивисан настојањем да исправи неправду која му је нанета.

Константин Палеолог, млађи син цара Михаила VIII и брат цара Андроника II, носио је епитет Порфирогенит зато што је био први царски син рођен у Цариграду после обнове Византије 1261. године. На свет је дошао у чувеном здању од црвеног мермера, у оквиру царске палате, у којем су се по традицији порађале византијске царице. Михаило VIII га је волео и намеравао је да за њега издвоји посебну област са седиштем у Солуну. То је међу браћу унело семе раздора, а касније интриге су још више погоршале њихове односе. Старији брат Андроник II је млађег Константина лишио слободе, па је овај остатак живота провео у некој врсти затвора и умро као монах 1306. године.⁵

Василевс Андроник II Палеолог је у исто време синовца Јована сасвим отуђио од оца Константина. Узео га је код себе на двор, доделио му титулу паниперсеваста и оженио га Ирином, ћерком великог логоте-та Теодора Метохита. Из овог брака је потицала Марија Палеологина која је удата за српског краља Стефана Дечанског (1321–1331) у позно лето 1324. године.⁶

Заплет је започео када је Ирина Метохит отишла у Србију да обиђе ћерку. Убрзо је и паниперсеваст Јован Палеолог напустио Солун, где се већ у више наврата налазио на положају намесника, и придружио се супрузи на двору српског краља. Византијски угледник је сматрао да му је учињена неправда, па није више желео да се потчињава стрицу – цару Андронику II. Амбиције су му порасле и хтео је да себи обезбеди Царство, за које је сматрао да му припада као наслеђе. Намера му је била да уз помоћ зета Стефана Дечанског оствари оно што је наумио. И, заиста, српски краљ је благонаклоно примио свог таста и изашао у сусрет његовим очекивањима. Двојица савезника су заједно продрли у подручје доњег тока реке Стримон, на домак града Сера, и опљачкали ову област. Јован Палеолог је очекивао да ће га подржати градови који су се донедавно налазили под његовом управом, али су му се ове наде изјаловиле.

У Цариграду је отпадништво царевог синовца схваћено прилично озбиљно. Стари цар Андроник II је настојао да преговорима разреши нелагодну ситуацију и упутио је посланство које је носило достојанство кесара. Сматрао је да ће додељивањем високе титуле поново придобити Јована Палеолога. Паниперсеваст је емисаре ромејског василевса примио у Скопљу, прихватио је знаке кесарског достојанства и обећао да ће убудуће поштовати мир и неће тражити ништа више. Овај помирљиви став побуњеног паниперсеваста казује да он није био одвише ратоборан или да је схватио како му главни циљ измиче будући да није задобио потребну подршку у самој Византији.

4 *Византијски извори за историју народа Југославије*, VI, Београд 1986, 593 (Н. Радошевић) /у даљем тексту: *Виз. извори*, VI/.

5 Ф. Бариишћ *Константијин Порфирогениј Палеолог*, Зборник радова Византолошког института 22 (1983) 43–57.

6 М. Живојиновић, *О времену склањања брака Стефана Уроша (Дечанског) са Маријом Палеолог*, Зборник радова Византолошког института 38 (1999/2000) 327–330.

Управо када је намеравао да се врати у Солун, Јована Палеолога је задесила опасна болест и после кратког времена он је преминуо.⁷ Његова жена, у жељи да остане са својом ћерком и зетом, и постиђена неуспешним подухватом свога мужа, није хтела да се врати у Византију. Због тога је њен отац Теодор Метохит – иначе „први министар“ Царства убедио цара да упути посланство српском краљу ради преговора и повратка кесарице кући. Посланство је кренуло већ 1326, или, вероватније, 1327. године.⁸

Сиргијан

Трећи угледни византијски пребег у Србији био је чувени Сиргијан. По оцу куманског порекла, а по мајци сродник владајуће династије Палеолога, овај даровити угледник био је најбољи византијски војсковођа почетком двадесетих година XIV века. У грађанском рату који је са прекидима вођен од 1321. до 1328. године, а у коме су на супротним странама стајали Андроник II и Андроник III Палеолози, одиграо је једну од најважнијих улога, најпре у табору младог цара, а потом и на страни старог василевса.⁹ Реч је о великашу несвакидашњег дара и огромних амбиција, човеку солидног образовања и неуморном бунтовнику који је, како бележи савремени историчар Нићифор Григора, маштао чак и о томе да се попне на византијски престо.¹⁰

Зато није ни чудо што су се код њега службовања на најодговорнијим дужностима смењивала са мучним данима тамновања и немилости. Збиља се радило о непоправљивом интриганту коме није била својствена било каква доследност – осим оне врсте доследности која подразумева само сопствено уздизање. Тако се после бекства из Цариграда, где му је било суђено због велеиздаје, и извесног бављења

на острву Еубеји, негде у последњим месецима 1333. године, овај угледник изненада обрео на двору младог Стефана Душана (1331–1355) који је оштрицу своје агресивне спољне политике усмерио управо на византијске области.

Сиргијаново победоносно наступање у Македонији, с пролећа 1334. године, сасвим је онеспокојило Андроника III Палеолога (1328–1341) који је увек зазирао од свог некадашњег сарадника и пријатеља. Будући да је ситуација постала готово критична, а да је цар био свестан да је сукоб на отвореном пољу са таквим такмацем скопчан са великом опасношћу, он се одлучио на лукавство – почео је да размишља о заробљавању или о спектакуларном атентату на Сиргијана. Колика је опасност била за Андроника III речито казује и податак да је у солунској луци држао једну брзу тријеру увек спремну да уколико ствари крену неповољно исплови пут Цариграда. Међутим, за цара се све завршило на најбољи могући начин.

Улогу „тројанског коња“ одиграо је великаш Сфранцес Палеолог који се после фингираног бекства придружио Сиргијану.¹¹ Атентат на Сиргијана извршен је на речици Галику, недалеко од Солуна, 23. августа 1334. године – на дан светог мученика Лупа, како је забележено у једној византијској Краткој хроници. Три дана касније, 26. августа, дошло је до сусрета византијског цара и српског краља и склопљен је мировни споразум, а ратне операције су обустављене.

Јован Кантакузин

И, напослетку, четврти у овом низу византијских пребега у српској држави био је знаменити Јован Кантакузин, бесумње највећа

7 Виз. извори, VI, 195–196, 315–317 (С. Ђирковић).

8 R. Schreiner, *Die Gesandtschaftsreise des Nikephoros Gregoras nach Serbien (1326/1327)*, Зборник радова Византолошког института 38 (1999/2000) 331–341.

9 Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд 1959 (репринт 1998) 466–467.

10 *PLP* (1991) No 27167.

11 Р. Радић *Сфранцес Палеолог – љубоморна историјска белешка*, Зборник радова Византолошког института 29–30 (1991) 193–205 (*Из Цариграда у српске земље. Сјудије из византијске и српске историје*, Београд 2003, 11–22).

личност византијског XIV stoleћа. Рођен око 1295. године, он је био вршњак и најбољи пријатељ будућег цара Андроника III Палеолога. Уз младог василевса се нашао 1321. године када је започео грађански рат двојице имењака – унука и деде. Касније, за владавине Андроника III, Јован Кантакузин је имао важну улогу царевог главног сарадника. Штавише, Андроник III је имао толико поверење у свог најбољег пријатеља да је чак хтео да га постави за свог савладара.¹²

После преране смрти Андроника III, у јуну 1341. године, Јован Кантакузин је наставио да води државне послове. Тек упокојени цар никог није наименовао за регента свом деветогодишњем сину и наследнику Јовану V Палеологу (1341–1391). Премда су постојали многи разлози да то буде управо Јован Кантакузин, нису сви мислили тако. Опозиција је искористила његов одлазак из Цариграда, крајем септембра 1341. године, и извршила је државни удар. Кантакузин је био проглашен за велеиздајника, имовина му је конфискована, а присталице смештене у затвор.

Јован Кантакузин је одговорио тако што је „прешао Рубикон“ и у октобру 1341. године прогласио се за цара у Дидимотици. На тај начин је почео најкрвавији у низу грађанских ратова у Византији XIV века који је имао не само социјалну него и верску димензију. Због низа антиаристократских устанака у Тракији, где му је постало несигурно, Јован Кантакузин је кренуо према Солуну, али је и тамо избила побуна. То је значило да мора да крене на север, према Србији. У лето 1342. године у Паунима код Приштине дошло је до чувеног састанка Стефана Душана и Јована Кантакузина, који о томе опширно пише у свом мемоарском спису. Претендент на византијски престо доноси читав низ драгоцених података о животу и обичајима на српском двору.

Новоуспостављени савез између византијског узурпатора и српског краља заправо није имао сутрашњицу јер су се њихови интереси многоме искључивали. После девет месеци, када је ромејски претендент на трон поправио своје позиције у односу на регентство у

Цариграду, Душан и Кантакузин су се разишли. У годинама које су следиле српски владар је освојио велики део Византијског царства, док је Кантакузин 1347. године однео победу у грађанском рату и попео се на цариградски престо. Владао је само седам година и онда је под притиском Јована V Палеолога морао да абдицира и да прими монашки завет. Као монах проживео је још тридесетак година и у многим збивањима одиграо важну улогу.¹³ За Јована Кантакузина је његов савременик Нићифор Григора написао: „Само да је живео у срећније време, могао је да буде велики цар, кадар да води Царство према невероватном благостању.“¹⁴

Када се хронолошки поређају четворица византијских пребега који су се обрели у Србији у раздобљу од 1280. до 1342. године, одмах се може приметити да је други по реду (Јован Палеолог) био угледнији од првог (Котаниц Торник), трећи (Сиргијан) од другог, а четврти (Јован Кантакузин) најугледнији међу њима. Њихова појава и деловање у Србији, где су тражили ослонац за своје планове, недвосмислено показују и појачано упливисање српских владара на прилике и догађаје у Византијском царству. Истовремено, четворица византијских пребега на посебан и веома уверљив начин потврђују и пораст значаја и снаге српске средњовековне државе у периоду од осамдесетих година XIII до четрдесетих година XIV stoleћа.

12 D. Nicol, *The Reluctant Emperor: A biography of John Tzimiskes, Byzantine Emperor and monk, c. 1295–1383*, Cambridge 1996, 29 sq.

13 Љ. Максимовић, *Политичка улога Јована Кантакузина после абдикације*, Зборник радова Византолошког института 9 (1966) 119–194.

14 Р. Радић, *Време Јована V Палеолога (1332–1391)*, Београд 1993, 247.

Ustav za Evropu

Na Samitu šefova država i vlada zemalja Evropske unije, održanom u Lakenu u decembru 2001. godine, donesena je odluka da u februaru 2002. godine počne sa radom Konvent. Konvent je tijelo koje čini 105 članova, predsjedava mu bivši francuski predsjednik Valéry Giscard d'Estaing i ima jasan i ograničen mandat. Njegov cilj je da kreira predlog ustava Unije koji bi trebalo da zamijeni ugovore u kojima su postavljena načela i principi funkcionisanja EU.

Konventu je povjeren i zadatak da načinom rada i krajnjim predlozima povрати legitimitet ukupnom procesu evropskog ujedinjavanja. Njegova ambicija je da učini Uniju više demokratskom, više transparentnom i efikasnijom. Stvaranje Konventa je najznačajniji element institucionalne izgradnje Evropske unije od održavanja prvih neposrednih izbora za Evropski parlament 1979. godine i potpisivanja Ugovora iz Mastrihta 1992. godine.

Stvaranje Konventa – samit u Lakenu

Krajem decembra 2001. godine, na isteku predsjedavanja Belgije Evropskom unijom, održan je redovni sastanak šefova država i vlada zemalja članica EU. Samit je održan u Lakenu, predgrađu Brisela, a najznačajniji rezultat skupa jeste deklaracija o budućnosti Evropske unije, čiju sadržinu čini razmatranje izazova pred kojima se Unija nalazi, kako u odnosu na spoljni svijet, tako i u odnosu na buduće proširenje i institucionalnu reformu same Unije.

Samit u Lakenu je organizovan u trenutku kada se kako unutar EU tako i van njenih granica dešavalo niz značajnih promjena. Jedan od posebno važnih rezultata samita jeste po prvi put jasno navođenje naziva deset zemalja, koje će u maju 2004. godine biti primljene u porodicu do sada privilegovanu za krug zapadno-evropskih naroda. Zajednička imigraciona i politika azila nametnula se kao pitanje koje je neophodno što prije razmatrati nakon što su terorističke akcije od 11. septembra pokazale koliko važnost za evropsku sigurnost može imati preuzimanje odgovornosti za obezbjeđenje mira i stabilnosti u predvorju Unije, makar to bilo na Balkanu ili na Bliskom istoku.

Posebno poglavlje u deklaraciji posvećeno je stvaranju Konventa i navođenju ključnih aktera, koji bi trebalo da budu uključeni u raspravu o budućnosti Unije. U deklaraciji se navodi da je motiv stvaranja Konventa želja da se u okviru jednog tijela, na jednom mjestu razmatraju sva pitanja od važnosti za razvoj Unije i da se pokušaju artikulirati mogući odgovori na izazove pred kojima se EU nalazi.

Kao krajnji rezultat svog rada, Konvent bi trebalo da pripremi finalni dokument, koji treba da sadrži interpretacije različitih ideja u pogledu zajedničke budućnosti evropskih naroda ili jedno usaglašeno mišljenje koje će kao preporuka biti uvaženo na međuvladinoj konferenciji zemalja članica, čiji zadatak će biti da utvrdi jasne smjernice daljeg razvoja Unije.

Drugim riječima, Konventu je dato u zadatak da pripremi dokument koji bi mogao postati konstitucionalni akt EU i koji bi jasno naznačio karakter zajednice koja se nalazi u neprekidnom procesu mijenjanja i uobličavanja već više od pola vijeka.

Struktura Konventa

Deklaracijom u Lakenu, Evropski savjet je izabrao bivšeg francuskog predsjednika Valéri Žiskar d'Estena (Valéry Giscard d'Estaing) za predsjednika Konventa i gospodu Đulijana Amata (Giuliano Amato) i Žan-Luk Deana (Jean-Luc Dehaene) za potpredsjednike. Izbor gospodina d'Estainga simbolički je vezan i za njegov doprinos daljem razvoju procesa evropskih integracija koji je načinio tokom sedmogodišnjeg boravka na čelu francuske države.

Giscard d'Estaing

Vrijeme koje je gospodin Giscard proveo na čelu francuske države (1974–1981) predstavlja izrazito plodan period u smislu jačanja ideja o daljem zbližavanju evropskih država, potpomognut učvršćivanjem franko-njemačkog saveza, koji se često naziva i motorom evropskih integracija. Zajedno sa Helmutom Šmitom (Helmut Schmidt), kancelarom Njemačke (1972–1982), sa kojim je imao i izrazito dobar prijateljski odnos, d'Estaing je uspio da dalje pozitivno utiče na ujedinjavanje Evrope nizom inicijativa koje su tada nastale.

Samit u Parizu 1974. godine iznjedrio je ideju o redovnim sastancima šefova država i vlada zajednice, što je kasnije dobilo i institucionalizovanu formu kroz Evropski savjet koji danas predstavlja organ EU, zadužen da daje opšte političke smjernice razvoju Unije.

Iste godine postignut je i dogovor o organizovanju prvih direktnih izbora za Evropski parlament (izbori su održani 1979. godine), a 1978. d'Estaing i Schmidt su izašli sa zajedničkim predlogom za stvaranje Evropske monetarne unije (EMU). U ovom periodu realizovano je i drugo proširenje u istoriji zajednice, kada je Grčka 1981. godine postala njen deseti član.

Imenovanjem gospodina d'Estainga za predsjednika Konventa predočena je želja Evropskog savjeta da na čelu tijela koje treba da kreira ustav EU bude osoba koja je svojom aktivnošću u periodu intenzivnog bavljenja politikom doprinijela daljem integrisanju zapadnog dijela evropskog kontinenta i približavanju evropskom građanstvu ideje da ujedinjena Evropa jeste interes svih evropskih država.

Pored predsjedavajućeg i potpredsjednika, Konvent čine još 102 predstavnika od kojih:

- ❑ 15 članova predstavljaju šefove država ili vlada zemalja članica (po jedan predstnik iz svake zemlje);
- ❑ 13 članova predstavljaju šefove država ili vlada zemalja kandidata za ulazak u EU (po jedan predstavnik iz svake zemlje);
- ❑ 30 predstavnika nacionalnih parlamenata zemalja članica (po dva predstavnika iz parlamenta svake od zemalja);
- ❑ 26 predstavnika nacionalnih parlamenata zemalja kandidata (po dva predstavnika iz parlamenta svake od zemalja);
- ❑ 16 predstavnika Evropskog parlamenta;
- ❑ 2 predstavnika Evropske komisije.

Zanimljiva stavka u deklaraciji odnosi se na status predstavnika zemalja kandidata, koji su pozvani da učestvuju u radu Konventa na isti način na koji to mogu raditi i predstavnici zemalja članica, ali bez mogućnosti da onemoguće usvajanje teksta do kojeg konsenzusom dođu predstavnici zemalja članica.

Pored 105 učesnika aktera Konventa, koji imaju pravo punog učešća, davanja predloga i glasanja o predlozima, postoji i grupa učesnika kojima je pripao status posmatrača. Ovaj status su dobili 6 predstavnika Komiteta regiona, 3 predstavnika Ekonomskog i socijalnog komiteta, te 3 predstavnika Evropskih socijalnih partnera. Poziv da kao posmatrač učestvuje u radu Konventa upućen je i Evropskom ombudsmanu.

Prezidijum

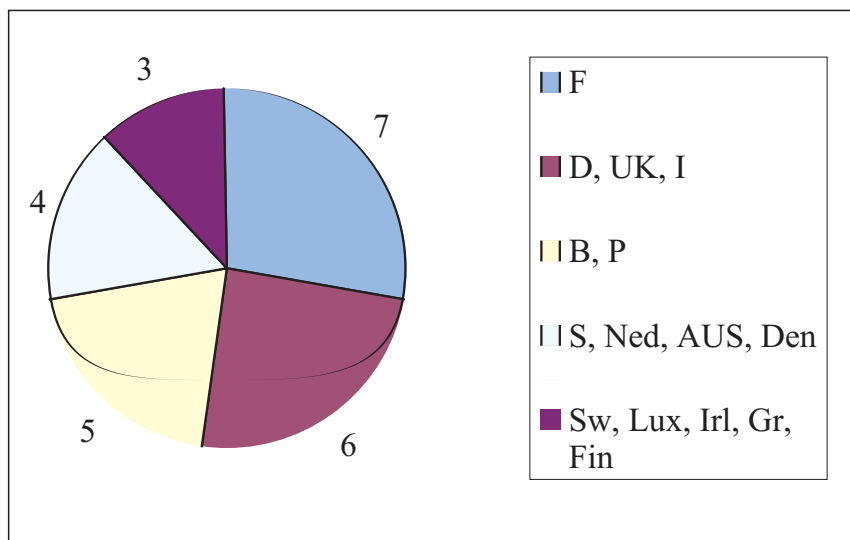
U okviru Konventa ustanovljeno je posebno tijelo koje se zove prezidijum i koje čine predsjednik i potpredsjednici Konventa, te devet članova koji su odabrani među članovima Konventa: predstavnici vlada zemalja koje u periodu rada Konventa predsjedavaju Savjetom (Španija, Danska i Grčka), dva predstavnika nacionalnih parlamenata, dva predstavnika Evropskog parlamenta i dva predstavnika Komisije.

Status gosta unutar prezidijuma, a kao odabrani predstavnik zemalja kandidata za ulazak u EU ima gospodin Alojz Peterle, koji je ujedno i predstavnici slovenačkog parlamenta.

Prezidijum se po pravilu sastaje dva puta mjesečno: prije svake plenarne sjednice Konventa i jednom između plenarnih zasjedanja. Prezidijum ima specifičnu ulogu pripremanja neophodnih dokumenata za rad Konventa, te u nadgledanju i organizaciji aktivnosti kojima se bavi Forum.

Broj članova Konventa po zemljama članicama

F	7
D, UK, I	6
B, P	5
S, Ned, AUS, Den	4
Sv, Lux, Irl, Gr, Fin	3

Radu Konventa i prezidijuma pomaže **sekretarijat**, na čijem čelu se nalazi gospodin Džon Ker, bivši načelnik Britanskog diplomatskog servisa. Sekretarijat obezbeđuje neophodnu podršku i pomoć svim članovima Konventa u onim oblastima koje pokrivaju aktivnosti tog tijela, naročito u pripremi dokumenata neophodnih za diskusiju unutar plenarnih zasijedanja, pripremi radnih dokumenata i pravljenju rezimea i zaključaka rasprava koje su vođene.

Sekretarijat, takođe, pomaže predsjedniku Konventa, potpredsjedavajućim i prezidijumu u njihovom radu i odgovorno je za sve praktične detalje vezane za organizaciju bilo koje vrste sastanka koji je u posrednoj ili neposrednoj vezi sa radom Konventa. Njegovi članovi pretežno su odabrani među zaposlenima u generalnom sekretarijatu Savjeta, ali je ova lista proširena i ekspertima koji su zaposleni u Komisiji i sekretarijatu Evropskog parlamenta, te licima koja nisu angažovana niti u jednoj od pomenutih institucija.

Sekretarijatu je, između ostalog, povjerena i uloga organizovanja aktivnosti Foruma.

Forum

Kako bi učešće u raspravi o ustavu EU bilo omogućeno što većem broju organizacija, stvoren je Forum, u čijem radu učestvuje veliki broj organizacija koje predstavljaju građansko društvo (aktivisti nevladinih organizacija, predstavnici poslovnih kompanija, članovi akademskih udruženja i ini). Mišljenja i predlozi ovih organizacija su saslušavani u okviru aktivnosti Konventa i njihov doprinos leži u mogućnosti iniciranja razgovora o pojedinim pitanjima i mogućim rješenjima koja mogu biti prihvaćena kao rezultat široke deliberacije.

Ukoliko prezidijum tako odluči ove organizacije mogu biti saslušane ili konsultovane u okviru razmatranja pojedinih pitanja i njihovi predlozi mogu biti unijeti u završni dokument. Plenarna sjednica Konventa, koja je održana 24. i 25. juna 2002. godine, bila je posvećena građanskom društvu i to je bila prilika za mnoge asocijacije, organizacije da predstavljaju svoja viđenja u odnosu na pojedina pitanja članovima Konventa.

Rad Konventa

Aktivnost Konventa na izradi ustava EU predviđa tri faze:

- ❑ **Faza identifikovanja očekivanja** – koja podrazumijeva široku raspravu o očekivanjima država članica, njihovih vlada i parlamenata u pogledu ideja o ustavu Unije. Osim institucija koje postoje u okviru država članica i država kandidata, te institucija same EU, u ovoj fazi su aktivno učešće uzele i mnoge organizacije koje promovišu evropske vrijednosti i stvaranje evropskog društva.

Ova faza okončana je samitom održanim u Sevilji 21. juna 2002. godine.

- ❑ **Faza deliberacije** – koja podrazumijeva pokušaj poređenja različitih prilaza u razmatranju procesa evropskih integracija, sagledavanje mo-

gućnosti da se ti prilazi učine što je moguće više koherentnim i jasan uvid u posledice koje svaki od njih može imati po zajedničku budućnost evropskih naroda. Faza deliberacije omeđena je samitom u Sevilji i poslednjom plenarnom sesijom Konventa održanom u jesen 2002. godine.

- Faza iznošenja predloga – tokom koje se nastoji izvesti konsenzus učesnika u radu Konventa o predlozima koji će, nakon što Konvent okonča svoj rad, biti upućeni Evropskom savjetu na razmatranje. Ova faza podrazumijeva vaganje prednosti i nedostataka različitih formula, na osnovu kojih će se usmjeravati proces integracije, odabir jedne od njih i artikulaciju predloga ustava u duhu formule koja se članovima Konventa učinila najprihvatljivijom.

Faza iznošenja predloga trebalo bi da bude okončana na proljeće ove godine i da bude razmotrena već na samitu šefova država i vlada zemalja članica, koji bi trebalo da bude održan u junu mjesecu u Solunu.

Plenarna zasijedanja

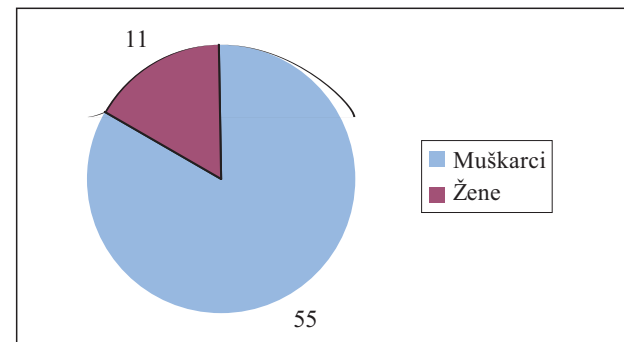
Konvent se sastaje jednom ili dvaput mjesečno u prostorijama Evropskog parlamenta u Briselu. Nasuprot tome što je predmet bavljenja Konventa veliki broj tema, svaka sesija usmjerena je mahom na jednu ili dvije oblasti o kojima raspravljaju članovi Konventa i pozvani gosti, koji mogu dati relevantan sud na temu o kojoj se diskutuje.

Pregled tema kojima bi se Konvent trebalo da bavi na određenoj plenarnoj sjednici utvrđuje prezidijum. Prije svakog sastanka, članovi Konventa dobijaju dokumenta neophodna za njihovo valjano učešće u raspravi.

Osim u plenumu, rad Konventa je organizovan i u okviru radnih grupa, čiji je cilj da se bliže razmatraju specifična pitanja iz domena aktivnosti Konventa. Jedan broj radnih grupa formiran je u junu 2002. godine, ali je ostavljena mogućnost da tokom rada mogu biti formirane i nove radne grupe.

Konvent: polna zastupljenost po državama članicama

Muškarci	55
Žene	11
Ukupno	66

Razlog stvaranja radnih grupa jeste činjenica da veliki broj značajnih tema ne može biti na valjan način obrađen u plenarnom zasijedanju i da će manji broj ljudi, koji su istovremeno i članovi Konventa, kroz rad u manjim grupama biti u mogućnosti da dođu do kvalitetnijih rješenja.

Članovi radnih grupa se sastaju kako bi raspravili određeno pitanje o kojem ostalim članovima Konventa treba da pruže detaljno mišljenje. Na kraju svakog sastanka radnih grupa specijalan rezime rada biva štampan i uručen zainteresovanim subjektima.

Do sada je formirano deset radnih grupa, od kojih je šest ponudilo konstitucionalna rješenja u dijelu koji se odnosio na njihovu nadležnost, a četiri grupe još rade na usaglašavanju stavova svojih članova. O nacrtu predloga rješenja koji bi trebalo da budu unijeti u ustav EU svoje mišljenje predočile su radne grupe zadužene za pitanja koja se odnose na: subsidijarnost, Povelju o osnovnim ljudskim pravima, pravni subjektivitet EU, ulogu i ovlašćenja nacionalnih parlamenata, komplementarne nadležnosti između različitih institucija Unije i ekonomsko vođenje Unije.

Još uvijek nema dogovora oko pitanja koja su i najosjetljivija za države članice, a koja se tiču daljeg produbljivanja integracionog procesa. To su pitanja zajedničke spoljne politike, zajedničke odbrambene politike, pojednostavljenja procedura i instrumenata u procesu donošenja odluka i pitanja slobode, sigurnosti i pravde.

Šta će biti drugačije

Odluke unijete u Deklaraciju nastalu tokom samita lidera EU u Lakenu predstavljaju pokušaj da se cjelokupan legislativni aparat Unije pojednostavi i učini bliži građanima, te da se napravi skladan balans između različitih vizija budućeg razvoja Unije koje imaju države članice.

Najznačajniji rezultati rada Konventa očekuju se po pitanju jasnog utvrđivanja nadležnosti i pokušaja da se što preciznije odgovori na pitanje: ko radi šta?

To, prije svega, podrazumijeva jasniju podjelu nadležnosti između Unije i država članica, reorganizaciju kompetencija u oblasti zajedničke spoljne i bezbjednosne politike, te unošenje mehanizama kojima će se regulisati nadmetanje država, Unije i regiona unutar država oko toga ko će imati ključnu ulogu u donošenju najznačajnijih odluka u različitim oblastima.

Paralelno sa ovim procesom, tvorci Ustava moraju povesti računa o simplifikaciji instrumenata koje EU koristi u realizaciji svojih politika i donošenju akata koji imaju legislativni karakter. To znači da u najopštijoj podjeli instrumenata kojima se Unija služi u kreiranju regula mora biti izvedena jasnija definicija regulativa, direktiva i odluka.

Očekuje se, takođe, da bi Konvent trebalo da izađe sa jasnim navođenjem razlike između legislativnih i mjera koje predstavljaju primjenu onoga što je zakonodavno uređeno. U situaciji u kojoj nije sasvim jasno da li Savjet ili Komisija više nalikuju na organ koji u klasičnoj podjeli unutar političkih sistema nacionalnih država predlaže i sprovodi politike, dakle na vladu, a u kojoj tri tijela učestvuju u kreiranju zakona, u takvoj situaciji dakle, mora biti naznačena jasna linija koja će označiti legislativnu proceduru unutar EU.

Deklaracija u Lakenu posebno mjesto je namijenila temi o kojoj se često raspravlja, naročito među politikolozima. To je pitanje demokratičnosti, transpa-

rentnosti i efikasnosti cjelokupnog procesa evropskih integracija, koje se navodi kao osnovni nedostatak EU, naročito sa aspekta percepcije cjelokupnog procesa među građanima EU.

Rasprava o demokratičnosti u centar pažnje postavlja mogućnost uvećanja demokratskog legitimiteta postojećih institucija. Najveća zamjerka administraciji u Briselu odnosi se na njihovu udaljenost od evropskih građana koji nemaju ama baš nikakvog pristupa tijelima koja donose odluke koje direktno regulišu njihove aktivnosti u mnogim poljima.

U vezi sa tim je i pitanje buduće uloge nacionalnih parlamenata: ukoliko EU dobije svoj ustav to znači da će na nov način biti uređen kompletan institucionalni aranžman sa jasnom podjelom na egzekutivnu, legislativnu i sudsku granu vlasti. Pitanje je da li u takvim okolnostima uopšte može postojati uloga za nacionalne parlamente i ako može, koliko će značajna ona biti i na koji način će biti realizovana.

Jedan od zadataka Konventa je i unapređenje efikasnosti procesa donošenja odluka koji je spor, naročito u vezi sa pitanjima koja zahtijevaju primjenu člana 251EZ u procesu ko-odlučivanja, i koji može trajati mjesecima. Dužina tog procesa ne mora predstavljati problem kada su u pitanju odluke koje se tiču bazičnih pitanja funkcionisanja Unije, konstitucionalnih pitanja i slično, ali u situaciji u kojoj se na ¾ odluka koje bivaju donesene primjenjuje postupak ko-odlučivanja, detaljno opisan u članu 251EZ, onda poboljšanje efikasnosti cjelokupnog aparata mora biti razmotreno u okviru Konventa.

Evropska Filadelfija

Rasprava o konsitucionalizaciji Evrope postaje utoliko zanimljivija ukoliko se prisjetimo da je ustav SAD, nastao prije više od 200 godina, takođe kreiran kao proizvod duge i široke rasprave u okviru američkog Konventa 1787. godine.

Krajem maja 1787. godine 55 predstavnika država članica Američke konfederacije okupilo se u Filadelfiji kako bi učestvovali u raspravi o potrebi donošenja ustava SAD. Uz predsjedavanje Džordža Vašingtona, rad Konventa trajao je nepuna četiri mjeseca, uz veoma oštre diskusije između federalista i anti-federalista, između pristalica snažne centralne vlade i zagovornika očuvanja suvereniteta i kompetencija država članica. Rad Konventa rezultirao je izglasavanjem teksta novog ustava koji je državama članicama ponuđen na ratifikaciju.

Način na koji je stvoren američki ustav, te karakter rasprave koji je krasio rad američkog Konventa upućuje nas na pitanje: da li Evropljani zapravo prolaze kroz fazu kroz koju je američka nacija prolazila krajem XXIII vijeka. Drugim riječima, odveć očita analogija dva procesa upućuje nas na pokušaj jasnog odgovora na pitanje da li smo danas svjedoci rada evropske Filadelfije.

Kada je riječ o načinu stvaranja ustava, podudarnost je očita. U oba slučaja imamo Konvent, tijelo koje nakon široke deliberacije treba da predloži tekst ustava. Određene razlike tiču se strukture dvaju tijela: u američki Konvent birani su isključivo predstavnici država koje su bile u jednoj vrsti konfederalnog saveza, dok evropski Konvent okuplja kako predstavnike država članica, tako i zaštitnike interesa institucija koje već postoje kao zajedničke – Evropski parlament i Evropska komisija.

Razlike postaju razumljivije kada se imaju u vidu okolnosti u kojima su djelovala dva tijela.

Kreiranju ustava SAD prethodio je rat za nezavisnost, koji je omeđen dvama događajima: proglašenjem Deklaracije nezavisnosti 1776. godine, kojom je trinaest sjevernoameričkih kolonija saopštilo volju da formiraju poseban savez, koji neće biti sastavni dio Ujedinjenog Kraljevstva; te potpisivanjem mirovnog ugovora u Parizu 1783. kojim je Velika Britanija priznala nezavisnost američkih kolonija na sjevernom dijelu kontinenta. U periodu sukoba između kolonista i kraljevske vojske nastao je i dokument koji je do proglašenja ustava SAD 1787. godine važio kao osnovni ugovor, a koji je regulisao odnose među kolonijama koje su zajednički ratovala za nezavisnost. Ovaj dokument nazvan je: „Članovi konfederacije“.

Budući da se savez američkih kolonija izborio za svoju nezavisnost, vrlo brzo se postavilo pitanje redizajniranja akta koji je uređivao odnose među njima. Džejms Medison je čovjek koji se bavio političkom teorijom, proučavajući Herodota, Platona, Aristotela, Polibija i Monteskjea, sve u namjeri da dođe do formule na kojoj bi se mogla utemeljiti nova država. Konfederacija mu se činila odveć slabom formom organizacije, da bi štitio argumente da Amerika treba da ostane konfederacija. Medison je smatrao da samo jaka centralna vlada, koja će po pitanju nadležnosti dijeliti odgovornost sa državama članicama, može omogućiti građanima nove zajednice stabilan poredak, siguran život i red. Zato je trebalo stvoriti konstitucionalni Konvent koji će Americi podariti nove pravne temelje.

Za razliku od SAD, gdje je ustavu prethodio rat za nezavisnost, evropskom konventu prethodilo je pola vijeka iskorištenih u pokušajima da se udari snažan

temelj integraciji zapadno-evropskih država u savez koji je na izmaku XX vijeka počeo da liči na državu.

Uprkos tome što na ideju Evrope kao jedinstvenog političkog entiteta nailazimo još u XVII vijeku u djelu Viljema Pena, zatim u tekstovima Opata iz Sen Pjera u XVIII itd., tek je inicijativa francuskog ministra inostranih poslova Roberta Šumana za „okupljanje evropskih nacija“, koje zahtijeva da zauvijek prestane vjekovno suprotstavljanje Francuske i Njemačke, našla plodno tle i realizaciju u praktičnom političkom polju.

Šumanova inicijativa rezultirala je stvaranjem Zajednice za uglj i čelik 1951, te Evropskom ekonomskom zajednicom i Evropskom zajednicom za atomsku energiju 1958. godine. Hladnoratovsko razdoblje karakteriše prije svega povezivanje ekonomskih sistema država članica nabrojanih zajednica i pokušaj da se zapadnoevropskom krugu zemalja daju jasne konture u ekonomskom smislu. Jedinstveni evropski akt zaokružio je ekonomsku integraciju, da bi ugovor iz Mastrihta utkao u čitav proces princip građanstva i politički karakter zajednice, a ugovori iz Amsterdama i Nice samo su osnažili i produbili namjeru da na evropskom kontinentu nastavi da živi ne međunarodna organizacija, već entitet supranacionalnog karaktera nalik državi.

Pedesetogodišnji uspješan razvoj zajednice evropskih naroda omogućio je šefovima država i vlada da na Evropskom samitu u Lakenu u decembru 2001. godine donesu odluku da stvore Konvent, čiji je cilj da kreira predlog ustava Unije koji bi trebalo da zamijeni ugovore u kojima su postavljena načela i principi funkcionisanja EU.

Ključno pitanje je: šta je nastalo (a u slučaju Evrope – šta će nastati) kao rezultat rada Konventa. U američkom slučaju, jasno je da se politički sistem, utemeljen na Ustavu iz 1789. godine, zasniva na dvije bazične karakteristike: podjela vlasti i federalizmu.

Podjela vlasti je tekovina onih rasprava, koje su nam u nasleđe ostavili mnogi antički mislioci, među kojima ju je najjasnije uobličio Polibije, ali koja najsažetiji prikaz ima u Monteskjeovom djelu *Duh zakona*. Uopšteno govoreći, ova formula nam govori da valjan politički sistem jeste moguć samo ako postoji podjela na tri grane vlasti: legislativnu, sudsku i egzekutivnu, od kojih niti jedna nema premoć i koje funkcionišu po principu kočnica i ravnoteža.

Druga karakteristika američkog sistema jeste federalizam. Bez želje da dublje ulazimo u teoriju federalizma, američki slučaj nam kaže da postoje dva

nivoa vlasti: federalni nivo, unutar kojeg su predstavljeni interesi svih država članica, i nivo država članica, koji omogućava svakoj državi da autonomno, ali u skladu sa načelima utemeljenim u federalnom okviru, uredi svoj pravni i politički sistem. To znači da 50 država koje čine američku federaciju jesu u velikoj mjeri autonomne i posjeduju visok nivo nezavisnosti i političke moći.

Na drugoj strani, Evropska unija nije utemeljena kao država i pojam podjele vlasti ne može biti valjano primijenjen na ovaj entitet. Postojanje institucija na nivou EU nas, međutim, iznova vraća na misao da one predstavljaju zametak države koja se nalazi u procesu nastajanja. I zaista, postoji manje ili više jasna podjela nadležnosti između Evropskog savjeta, Savjeta ministara, Komisije, Evropskog parlamenta i Evropskog suda pravde kao najvažnijih institucija. Ono što predstavlja problem jeste fakt da tijela u kojima uloga država članica jeste predominantna jesu ona koja donose ključne odluke. Uloga Evropskog savjeta i Savjeta ministara je svakako naglašenija od uloge Komisije i Evropskog parlamenta. No time dolazimo i do druge tačke u ovoj komparaciji, koja se tiče mogućnosti da EU postane federacija.

Prije svega ovdje bi valjalo razjasniti šta je to EU, kakvog je karaktera taj entitet. Ona nije država, to smo već zapisali; ona je prestala da bude samo međunarodna organizacija; ona je entitet supranacionalnog karaktera.

Supranacionalnost u osnovi podrazumijeva dvije stvari:

- a) direktna primjena zakona usvojenih na nivou zajednice u državama članicama;
- b) zakoni doneseni na nivou Unije imaju primat nad nacionalnim zakonodavstvom.

Ovo su dvije karakteristike koje ne postoje niti u jednoj međunarodnoj organizaciji, ukoliko ne računamo EU. Direktna primjena zakona odnosi se na regulative, koje, nakon što jednom budu usvojene, bivaju automatski važeće u svim državama članicama. To znači da države nisu čak u obavezi ni da posredno prenesu sadržaj regulativa u sopstveni pravni sistem, već one imaju neposredno dejstvo.

Druga tačka odnosi se na pitanje primata pravnih normi. Ne samo regulative, već i direktive i odluke, jednom donesene, jesu obavezujuće za države članice, s tim što je način primjene direktiva ostavljen na volju državama članicama, dok se odluke odnose na pojedinačne slučajeve i takođe su primarne u odnosu na zakonodavni okvir država članica.

Budući da se obje navedene tačke odnose na prvi stub Unije, na Evropsku zajednicu, to nam govori da Evropska zajednica posjeduje pravni subjektivitet. Ako se prisjetimo da drugi i treći stub, pitanje zajedničke spoljne i bezbjednosne politike i pitanje saradnje u oblasti pravosuđa i gonjenja kriminala jesu izvan dometa kako regulativa, tako i direktiva i odluka, to se nameće pitanje pravnog subjektiviteta EU. Upravo je to pitanje, na koje bi odgovor trebalo da pruži Konvent, baš onako kao što je predlog ustava američkog Konventa usmjerio SAD ka federalnom uređenju.

No, Britanija predvodi zemlje koje smatraju da federalizacija Evrope nije nužan ni dobar proces. Ove zemlje bi radije htjele da od EU stvore Ujedinjenu Evropu Država, nego li Sjedinjene Evropske Države i rezultat rasprave u Konventu će pokazati koliko je Evropa u stanju da ide dalje u procesu integrisanja. Očekivanje eurooptimista je da će, kao što je Amerika uspjela da ostvari „veliki kompromis“, uravnotežujući interese različitih aktera unutar političkog sistema, i Evropa biti u stanju da dođe do svog „velikog kompromisa“, koji će sve Francuze, Njemce, Britance ujediniti u njihovom evropejstvu i namjeri da kreraju politički entitet, utemeljen na vrednostima na kojima počiva američki.

Da li je EU zaista potreban ustav?

Euroskeptici će uvijek pokušavati da ponude argumente za stav da EU nije potreban ustav, izvodeći zaključak da usvajanjem konstitucionalnog akta Unija neumitno postaje država, što nije želja svih njenih članica.

Sa druge strane dolazi niz argumenata kojima se nastoji podržati stav da je ustav neophodan za dalji razvoj Unije i ti argumenti se mogu smjestiti unutar nekoliko grupa.

Najprije, bez akta konstitucionalnog karaktera, EU predstavlja entitet koji je u neprestanom procesu mijenjanja, oko čijeg karaktera se vode besomučne rasprave koje nikada nemaju krajnje egzaktni odgovor šta zapravo EU jeste. Da li je to međunarodna organizacija, da li je federacija, ili prosto jedna supranacionalna organizacija. I svaki pokušaj da se odgonetne njen karakter vodi nas u detaljnu debatu oko načina na koji se Unija razvijala, te razloga zbog kojih je ovako široka integracija uopšte zaživjela.

U ovom dijelu, ustav bi svakako umnogome doprinio razjašnjenju toga šta EU jeste, ma koji od koncepata razvoja Unije bio prihvaćen na koncu. To znači da

bismo konačno trebalo da budemo u stanju da, na osnovu ključnog i najvažnijeg dokumenta na kojem će se temeljiti EU, jasno naznačimo kakav je karakter ovog entiteta i šta on predstavlja.

Sljedeća stvar tiče se ciljeva njenog postojanja. U ovom trenutku mi ne znamo kuda nas proces evropskih integracija vodi, čime će se jednom završiti ili makar stabilizovati u određenoj tački. Zgodan primjer koji ide u prilog ovoj tezi jeste situacija u kojoj se u poslednjih više od deset godina nalaze zemlje centralne i istočne Evrope, kojima je nakon pada Berlinskog zida obećan ulazak u porodicu zapadnoevropskih naroda, ali je taj proces trajao duže nego što su bile nade ovih zemalja. Počev od ranih devedesetih godina prošlog vijeka, ovim zemljama je neprestano pominjan period od pet godina nakon kojeg mogu očekivati ulazak u EU. Ovaj termin je sada definitivno utvrđen – 1. maj 2004. godine za prvih deset zemalja, ali je za to bilo potrebno mnogo više vremena nego što su bile nade mnogih od njih.

Evropski identitet

Stvaranje ustava EU trebalo bi da potpomogne i razvoj evropskog identiteta, što je tema kojoj su posvećeni mnogi magistarski i doktorski radovi na univerzitetima širom Evrope i u SAD.

Ustav Evropske unije olakšaće percepciju građana Evrope da svoj identitet u jednom trenutku mogu vezivati za više entiteta. To znači da se neko ko osjeća izrazitu pripadnost svom regionu može istovremeno poistovjetiti i sa svojom državom. Vrsta identifikacije sa ovim ili onim entitetom zavisiće isključivo od okolnosti u kojima se osoba nalazi.

Kako veoma dobro primjećuje Thomas Risse, individue posjeduju višestruki identitet. Žitelji Vestfalije mogu paralelno osjećati pripadnost svom gradu, u kojem žive, svom regionu, u ovom slučaju Vestfaliji, i državi čiji su građani – u ovom primjeru Njemačkoj. Koji od mogućih identiteta će osobi biti važniji zavisi od konteksta u kojem ljudi djeluju.

Ali njegovo evropejstvo će sasvim sigurno prevagnuti kada žitelj Vestfalije putuje po Južnoj Americi, dok će njegov osjećaj pripadnosti Njemačkoj biti dominantan kada putuje po Francuskoj npr.

Evropski ustav trebalo bi da stvori pretpostavke da osjećaj pripadnosti različitim entitetima koji postoji kod građana Evrope zapravo jeste sasvim prirodna stvar za sve koji razumiju da žive u politički i kulturno veoma diversifikovanoj zajednici kakva je Evropa danas.

U ovom trenutku enigmu predstavljaju zemlje zapadnog Balkana, kojima je na samitu u Kopenhagenu 2002. jasno poručeno da mjesta u EU ima za sve njih, ali tempo pridruživanja ovih zemalja je ostao velika nepoznanica. Ako se uzmu u obzir pregovori sa Turskom, oko čijeg ulaska još uvijek nije definisano jasno mišljenje među Evropljanima, te neartikulasana istočna granica evropskog kontinenta, to se ustav nameće kao jedino rješenje kojim se može pružiti naznaka odgovora kamo će se kretati Evropa i gdje će joj biti granice.

To će svakako umanjiti i stepen konfuzije koje mogu izazvati bizarne pojave poput aplikacije Maroka za članstvo u EU ili moguće kandidature Izraela. Ustav će svakako u domenu koji se tiče bazične orijentacije razvoja Unije definisati liniju budućeg odnosa sa Rusijom, koja bez obzira što je pristala da igra ulogu regionalne, umjesto svjetske sile, i dalje jeste entitet koji bi ulaskom u EU progutao vrijednosti evropske tradicije koje su umetnute u razvoj EU.

Ne manje važna jesu i sasvim tehnička pitanja, poput očigledne potrebe da se izvrši simplifikacija ugovora koji su sada važeći. Precizno govoreći, postoje dva ugovora na kojima se zasniva kompletno pravo EU – to su Ugovor o Evropskoj zajednici, koji ujedno predstavlja i prvi stub Unije, te Ugovor o Evropskoj uniji, koji sadrži odredbe vezane za funkcionisanje drugog i trećeg stuba.

Faktički gledano, prvi stub jedino pripada nadnacionalnom u čitavom procesu, ali je taj stub ujedno najrazvijeniji i odnosi se na ukupno tržište unutar zemalja EU i regulisanje odnosa među različitim akterima unutar njega samog. Drugi i treći stub su po svom karakteru međuvladini i odluke koje se donose unutar njih mahom su odluke donesene konsenzusom, saglasnošću svih članica Unije.

Simplifikacija ugovora podrazumijeva postojanje jedinstvenog akta, koji bi u ovom slučaju trebalo da bude konstitucionalni, koji bi sadržavao odredbe o sva tri stuba Unije. To bi omogućilo ne samo istraživačima već i evropskom građanstvu da ima lakši uvid u to šta su ključne regule na kojima počiva nova, moderna Evropa i šta su prava svakog od njih kao građana te Evrope.

Pored toga, ukoliko ne želi da ugovori na kojima počiva liči na ustave bivših komunističkih zemalja, koji su predstavljali opsežno i zamorno štivo, Evropa ište jedan koncizan, koherentan tekst ustava, koji bi, poput američkog, imao poglavlja o institucijama, pravima njenih građana, unutrašnjem uređenju i slično. To bi trebalo da bude tekst ustava, kako je u jednom od brojeva *Ekonomista* napisao britanski ministar spoljnih poslova Džek Strou, koji možemo komotno da stavimo u džep našeg sakoa i da se njime, kao građani Evropske unije, potpomognemo u bilo kojem trenutku.

Čedomir ČUPIĆ

Značaj govorništva za politički život

Još stari mudraci su znali da su sve ljudske stvari, pa i države, satkane od reči. U Bibliji stoji – na početku beše reč. Kad se reči dovode u pitanje, dovodi se, istovremeno, i sve ljudsko u pitanje. Učenik Cu Lu pitao je učitelja Konfučija: „Kad bi te vojvoda od Veja pozvao da upravljaš njegovom zemljom, koju bi meru prvo preduzeo?“. Mudrac je odgovorio: „Reformu jezika“. Znao je da reči i stvari krvare iz iste rane. Kada započinju nevolje i krize najpre stradaju reči i stvari a potom ljudski životi postaju jeftini ili ništa ne znače. Verbalni rat otvara i započinje sve ostale ratove. Oni koji reči zloupotrebljavaju ili devalviraju veliki su zločinci a njihova dela zločini i zla. Jer, kada „značenja postanu neodređena, smisao naših postupaka i naših dela takođe postaje neodređen. Stvari se oslanjaju na svoja imena, i obrnuto“ (Oktavio Paz).

Izgovorene reči su moćnici „koji sasvim sićušnim i nevidljivim telom“ izvršavaju „najbožanstvenija dela“. Mogu i „strah zaustaviti, i bol ukloniti, i radost izazvati, i saučešće pojačati“ (sofista Gorgija).

Reči su mostovi ili puščana zrna – jedni ljude povezuju, a drugi ih ubijaju. Iz usta reči izvire, a u uši uviru. Govor je neprestani tok koji ljude otvara i približava. Tamo gde se ne govori, nema toka ni protoka – tamo je carstvo tišine, muka i smrt. Kad govor prestane, ili je smrt ili se nekim drugim sredstvima zvuk nastavlja i rasprostire – grmljavinom topova. Dok god se govori, ima šanse da se nešto i dogovori i da druga sredstva ne budu upotrebljena.

Moćan govor je govor sile argumenata. Govor mržnje, pretnji, kleveta i laži zamire u ušima ili podstiče osvetu. Taj govor prekida večni normalni ljudski tok. Kada se putevi govora pregrađuju, govornici postaju nemi, a slušaoci bez doživljaja i slika o sebi. U političkom životu nastaje pometnja. Prestankom govora i razgovora, gubi se smisao zajedničkog života.

Od pamtiveka demagozi su zloupotrebljavali i reči i stvari. Reči su, u njihovoj upotrebi, služile za laž, obmanu i dezorijentaciju. Iza njihovih strasnih obećanja uvek je sledila prevara drugih i sopstvena korist. Kada se nametnu zajed-

nici, ona kreće ka velikoj propasti – iz stradanja u stradanje. Što je njihova laž krupnija i strast sočnija, to je vera u njih veća. To je vreme kada se nevera i vera sjedinjuju a ljudski životi počinju da propadaju. Kada se laž ugnezdi u ljudske odnose onda ljudi gube i oslonce i garancije za život. To je poplava u kojoj se ljudi snalaze od trenutka do trenutka. U takvim situacijama nema ni sigurnosti ni izvesnosti. Laž, obmana i prevara razaraju veru i uništavaju nadu. Neverica i beznade uvlače se u ljudsku dušu a strah i strepnja okivaju i srce i dušu. Reči trijumfuju u istinama a ponižavaju se u lažima.

Demagozi su i rušitelji i gušitelji. Oni rade na obezvređivanju i reči i stvari, izjednačavanju istine i laži, propasti institucija i javnog života. To su đavoli u ljudskom liku, rdavi ljudi, destruktivne prirode. Iza njihovog jednostranog i plamećeg govora sve se urušava, gori i nestaje. Oni su proizvođači haosa i pustošenja.

Ljudi koji drže do sebe drže i do reči. Oni ih ne rabe, ne iskorišćavaju ih i ne uništavaju ih. Reči su kod njih skupe i vredne. Iza njihovih reči su dela, značenja i lepota. Samo blistava bića spoznaju moć reči. Nemoćne reči su kao nemoćni ljudi. One gube značenja, iza njih nema ni dela ni emocionalnih vrednosti.

Tokom vekova, vladari satrapi, zlotvori, u ruhu despota, tirana, diktatora, služili su se demagogijom ili demagozima. Oni su upropašćavali i reči i politiku i život. Pod njihovom vlašću gubile su reči smisao a države teritorije. Aristotel je upozoravao da tirani traže i vole rdave ljude jer im oni laskaju, dok čovek slobodnog duha ne ume i neće da laska. Laskavci lažima i lažnim pohvalama obezvređuju reči i jezik a podanicima uteruju strah ili razaraju zdravi razum. Oni praktikuju da padove i poraze vlastodržaca veličaju kao mudre i razumne odluke i pobeđe, da njihove mane proglase vrlinama a nesposobnosti stvaralačkim pregnućima i dostignućima. Porazno je ali logično da se rdav vlastodržac okružuje rdavim ljudima. A istina je da se sa rdavim ljudima ništa dobro i korisno ne može učiniti.

Politički život razara se i senzacijama. Težnja za senzacijama karakteristična je za cezarističke demokratije, plebiscitarne diktature (Džejkob Talmon) i manipulativne diktature. Senzacije uništavaju vrednosti i vrednosni sistem a javnost i javno mnjenje dezorijentišu i pogrešno usmeravaju. Cilj senzacije je da se ljudi udalje ili da im se skrene pažnja s bitnih pitanja i problema zajedničkog života. Iza senzacije nečiji lični i posebni interesi najčešće se realizuju kao opšti. Senzacije produbljuju krizu i odlažu donošenje ispravnih i valjanih odluka. Njima se izjednačava istina i laž, dobro i zlo, pravda i nepravda, ljubav i mržnja, lepo i ružno.

Senzacijama se podstiču i najlošija osećanja kod ljudi: zavist, mržnja i pakost. Takođe, one podstiču i rdava stanja: strah i strepnju, paniku i lukavstvo. Reči i jezik senzacija otrovni su i opaki. Blaćenje ljudi bez argumenata i dokaza je i devalviranje reči i jezika. Izrečene optužbe bez valjanih dokaza su smrtno presude ne samo ljudima već i rečima i jeziku. U lažnoj upotrebi reči ili ubijaju ili gube moć.

Reči i jezik u službi silovanja stvarnosti poprimili su brutalni i vulgarni karakter u propagandi totalitarnih političkih poredaka 20. veka: nacizmu i staljinizmu. Pored brutalnosti i vulgarnosti, kod njih su na delu i užasni cinizam, arogancija i fanatizam. Totalitarna propaganda svodi se na monstruoze laži koje se upućuju onima koje treba pridobiti ili simpatizerima koji se još nisu dovoljno uključili u totalitarni pokret ili se koristi da zastraši one koji bi se eventualno mogli suprotstaviti. Ona je prikriivena, indirektna pretnja izrečena u ime ogrešenja o večne istine i zakone (nacizam) ili zaustavljanja istorije i budućnosti (staljinizam). U totalitarnoj propagandi uverenja se proglašavaju za naučne istine. Totalitarna propaganda pridaje naučni karakter svojim tvrdnjama i koristi nauku za proricanje budućnosti. U ime nauke, uverenjima se siluje stvarnost. Ova propaganda istovremeno veruje nauci i zloupotrebljava je, odnosno ona koristi privid naučnosti.

Kad masu općine i osvoje vatrenim i otrovnim govorom, totalitarni vladari uspostavljaju kontrolu nad njom tako što pojedince izoluju i atomizuju. Potpuno ih kontrolišući, oni mogu da ostvare „svoje laži i obistine sva svoja proročanstva“ (Hana Arent). Onima koji ne znaju za drugo, koji ne veruju sopstvenom iskustvu, svojim očima i ušima već samo uobrazilji i mašti, lako je obećavati, poturati laži i prorokovati.

Bežanje masa iz surove realnosti i slučajnosti u fikciju, fantaziju i homogenost – uspešno potpomaže totalitarna propaganda. Zato totalitarni vladari biraju elemente iz stvarnosti i na osnovu njih grade svoju fikciju, koja ne podleže proveru iskustva i nedostupna je procesu rasuđivanja. Kod njih „razumevanje stvarnosti potiskuje se u korist vladanja stvarnošću. Ljubav prema istini ustupa mesto volji za moć. Nije važno kakva je stvarnost, ni da li postoji u obliku sna ili jave; jedino je važno da njome mogu da vladam po svojoj volji i bez pomoći istine“ (Đuro Šušnjić).

Totalitarna propaganda deo je „psihološkog rata“ i verbalnog nasilja, sredstvo totalitarnih vladara, a suština njihove vladavine je teror. Propaganda je kod njih uvod u teror. Kad otpočne teror i kad dostigne savršenstvo, propaganda gubi značaj i ona nestaje.

Diktatori unajmljuju ili korumpiraju stručnjake bez savesti koji znanja i veštine stavljaju u službu najmračnijih projekata. Ovi stručnjaci za zablude, podvale i laži smišljaju kako da na najpakleniji način osvoje podanike i još više ih vežu za diktatora. Oni su u suštini stručnjaci za duhovno nasilje, za veštačku proizvodnju ludila i haosa. Stručnjaci bez savesti opasniji su od neznalica i glupaka.

Izrečene reči su pozivi i odzivi. Govor teče u ritmu plime i oseke, spajanja i razdvajanja, uzdisanja i izdisanja. Jedne reči u govoru privlače, a druge odbijaju – jedne se dopadaju i opijaju a druge razdružuju i razlučuju. I jedne i druge su za slušaoce inspiracija ili izazov. Govor koji inspiriše ili izaziva, u nama nešto ponajbolje pokreće. Najbolji je govor koji uspostavlja meru između razuma i osećanja, volje i lepote.

Govor doziva i saziva. Reči u nadahnutom govoru „vode ljubav“ (Andre Breton). Plod te ljubavi je razboritost i mudrost. Zato je besedništvo umna veština. Ono je svojstveno slobodnim ljudima – onima koji su hrabri da ono što misle slobodno saopšte. Veliki besednici su i veliki slušaoci. Oni slušaju da bi to što drugi govore potvrdili ili boljim argumentima doveli u pitanje. Oni ne govore samo da bi se govorilo već govorom slave vrline – vrline govorničke veštine i vrline slobodnog mišljenja, delovanja i ponašanja.

Refik ŠEĆIBOVIĆ

Obrazovne i istraživačke nevladine organizacije u Srbiji i izbori u 2000. godini

Uvod

U Srbiji su se u oktobru 2000. godine dogodili izbori, koji su se pokazali kao definitivno sudbonosni. Nakon 10 godina diktatorskog režima, konačno su pobedile demokratske snage. Na svim prethodnim izborima, političke stranke su nastupale individualno, a ovog puta su se ujedinile, što je rezultiralo pobedama na izborima u oktobru i decembru. Isto tako, porasla je uloga nevladinih organizacija, posebno studentskih i profesorskih udruženja na političkoj sceni, i one su postale nezaobilazni faktor opozicione kampanje za rušenje režima Slobodana Miloševića. Ovaj tekst daje kratak pregled razvoja i rada tih organizacija i njihove situacije uoči izbora u 2000. godini.

Uoči oktobarskih izbora, u režimskim medijima sve više se u negativnom kontekstu pominju imena organizacija G 17+, Otpor, CESID, Građanski parlamenti, Studentska unija itd. Shvatajući značaj delovanja ovih organizacija među običnim građanima, vlast u Srbiji počinje da ih tretira kao veliku opasnost, hapse njihove aktiviste, tuku ih, otpuštaju s posla, njihovim najbližim prete i maltretiraju ih na sve načine. Za razliku od političkih partija, cilj ovih nevladinih organizacija je odlazak sa vlasti režima koji je zavio u crno mnoge ljude u ovom regionu i demokratizacija društva, one nemaju ambicija da zauzmu političke funkcije (što je osnovna karakteristika sukoba među političkim partijama u Srbiji). U stvari, oni su taj novi pokret za promenu, koji je naterao i opoziciju da se ujedini. Zato su toliko uplašili režim i privukli pažnju unutrašnje i spoljne javnosti.

Najbrojniji članovi ovih organizacija su mladi ljudi (studenti i učenici) koji su imali između 8 i 13 godina kada je Milošević dolazio na vlast. Oni su ti koji su odrasli u jednom „zatvorenom getu“, naviknuti na nemaštinu, poniženja i laži, oni više nemaju razloga da čekaju. Nosioci određenih programa i projekata promena, nastalih u poslednjih 5 godina, upravo su te generacije mladih. Tiho i u početku

daleko od novinarskih beležnica i reflektora studija, nastao je pokret nevladinih organizacija (NVO) sa različitim programima, od istraživačkih, preko obrazovnih do humanitarnih. Ovaj sistem NVO dobija na zamahu naročito posle 1997. godine, kada je došlo do razočarenja u opozicione političke partije, koje su se posvađale oko podele vlasti u Beogradu (to je poznati raspad koalicije Zajedno, posle pobe- de u jesen 1996. godine na lokalnim izborima), i to posle građanskih i studentskih protesta koji su trajali više od tri meseca. Većina mladih ljudi i opoziciono orijen- tisanih građana tada se potpuno okrenula nevladinim organizacijama.

Ovako veliki broj organizacija nije nastao odjednom; nevladine, studentske, istraživačke i obrazovne organizacije imaju nešto dužu tradiciju.

Gotovo pre 15 godina u Srbiji se oformila specifična alternativna obrazov- na scena nevladinih organizacija¹ koja je obuhvatala niz programa i organizacija što su negovale nove metode rada sa mladim ljudima. Početak alternativnog obra- zovanja u Srbiji datira još od pre 30 godina, osnivanjem organizacija ekologa, mladih istraživača, a kasnije formiranjem Istraživačke stanice Petnica (smeštena je blizu mesta Valjevo, 90 kilometara južno od Beograda).² U tom periodu, stu- dentske i istraživačke organizacije imale su svesrdnu podršku državnih organa, tako da je došlo do formiranja niza nevladinih obrazovnih organizacija i projekata u većem broju gradova, mada su najveći i najorganizovaniji oblici bili u uni- verzitetskim centrima. Delovanje ovih organizacija odvijalo se pod plaštom tadašnjeg Saveza socijalističke omladine, što je vlastima omogućilo kontrolu pro- grama. Od druge polovine sedamdesetih do početka devedesetih u tim organizaci- jam se naročito razvijaju programi iz oblasti prirodnih nauka i nekih društvenih nauka (ekonomija, arheologija, lingvistika, itd.). Međutim, radeći u ovim organi- zacijama, formirala se brojna generacija mladih naučnih radnika koji nastavljaju svoj istraživački rad na institutima i fakultetima, dok neki od njih, nakon formi- ranja višepartijskog sistema u Srbiji, postaju i politički lideri.

Ovi neformalni oblici u to vreme okupljaju veliki broj studenata, ali i broj- ne psihologe, pedagoge i profesore univerziteta, koji u tim organizacijama prepoz- naju mogućnosti za inovativne procese u obrazovanju.

U drugoj polovini devedesetih godina taj neformalni deo oblasti obrazova- nja dobija jasne obrise formiranjem specijalizovanih nevladinih organizacija koje se bave zapostavljenim univerzitetskim programima (velikim delom iz ideoloških razloga, u vreme socijalističkog perioda), kao što su: ženske studije, studije demokratije, studije ljudskih prava, mirovne studije itd. Sa intenzivnim razvojem organizacija koje izvide edukaciju mladih i građanstva za demokratsko društvo, kompletira se alternativna obrazovna scena. Najpoznatije i sigurno najveće organi- zacije su: Centar za ženske studije, Beogradski centar za ljudska prava, Centar za antiratnu akciju, Beogradska otvorena škola, Građanske inicijative itd.

Od 1993. do 1998. godine niko nije ozbiljno vodio računa o delatnosti i razvoju nevladinih organizacija, ni vlast, ni opozicija.³ One su bile potcenjivane kao nebitan faktor u političkom životu zemlje, i upravo im je to omogućilo da se mirno organizuju i rašire po čitavoj zemlji.

Posebno treba naglasiti da je većina ovih organizacija bila konfrontirana sa vlašću od samog svog nastanka. Sukob datira još od 1991. godine, kada se ove organizacije, zajedno sa studentima, suprotstavljaju ratnom pohodu beogradskog režima prema Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. U tom ranom periodu one i jesu bile slabe i male organizacije, koje su okupljale svega nekoliko hiljada aktivista i nisu imale velikog uticaja na javnost.

Julovost i nesposobnost političke opozicije i povećana represija vlasti prema raznim segmentima društva uticala je da se vremenom građani počnu okretati nevladinim organizacijama. Naročito se u unutrašnjosti Srbije okreće ka njima tanak sloj intelektualaca, koji su nezadovoljni kolaboracijom opozicije sa vlašću, s jedne strane, a sa druge i lošim vršenjem lokalne vlasti u pojedinim gradovima. Još veće razočarenje u opozicione političke partije došlo je 1998. godine, kada one mlako reaguju na donošenje Zakona o medijima i Zakona o univerzitetu.

Od tada, u nevladinom sektoru počinju da jačaju veće i masovnije organi- zacije koje pokreću građanstvo, kao što su G 17+, Otpor, Građanski parlamenti,

1 Alternativnu obrazovnu scenu u Srbiji shvatamo kao deo neformalnog obrazovanja, jer ne pripada formalnom sistemu obrazovanja (tj. školskom sistemu u užem značenju), a u ovom slučaju je čine nevla- dine organizacije.

2 Alternativne organizacije za obrazovanje su u socijalističkim zemljama bile bitno zanemarene, smatralo se da sve može i treba da pokrije školski sistem, tako da je njihovo postojanje bilo gotovo neza- mislivo. Situacija u tim zemljama se naglo menja sa ulaskom u tranziciju, kada se otvara niz organizacija i letnjih škola koje na drugačiji način obrazuju mlade.

3 Njih su uglavnom podržavali Soros fond i u manjoj meri druge manje strane fondacije (Fridrih Ebert fondacija).

kao i različite organizacije za razvoj demokratije i medija. Tada ih i međunarodna zajednica počinje ozbiljnije da shvata i one dobijaju i značajniju pomoć od stranih donatora. Međutim, ono što treba naglasiti u ovoj analizi, jeste da ozbiljniju ulogu dobijaju tek posle ulaska radikala u vlast u Srbiji. Dakle, jačanje NVO je vezano upravo za represiju te koalicione vlade (radikali – JUL – socijalisti), koja je u poslednje tri godine bila usmerena na različite segmente društva. Iz tih segmenata društva (obrazovanje, nauka, zdravstvo, sudstvo itd.) veliki broj stručnjaka se, bežeći od represije, seli u nevladine organizacije.

Šta su specifičnosti nevladinih organizacija uoči ratnog sukoba 1999. godine

Težnja vlasti da se obračuna sa buntovnim Beogradskim univerzitetom rezultira donošenjem Zakona o univerzitetu maja 1998. godine; taj postupak vlasti takođe menja situaciju u nevladinim organizacijama.

Zakon o univerzitetu je jedan od najpogubnijih zakona donetih u poslednjih pedeset godina u Srbiji i on je, u stvari, uvod u otvorenu represiju. Najbolju skraćenu političku analizu ovog zakona dao je profesor Ilija Vujačić⁴ (još 1998. godine, kada je izašao predlog tog zakona) koji ističe da se ne radi o zakonskom, nego o političkom aktu.

„Sve u svemu, ovaj zakon se i ne može nazvati zakonom u pravom smislu reči. To je uputstvo koje vlada daje svojim službenicima u pogledu načina na koji treba da upravljaju ljudskim i materijalnim resursima koji su im na raspolaganju. Na taj način, dosledno decenijskoj negaciji vladavine prava u Srbiji, etatizaciji društva i koncentraciji vlasti i autoritarne vladavine, Predlog zakona o univerzitetu predstavlja još jedan u nizu koraka u ostvarivanju zatvorenog društva, sa sve većim elementima postkomunističkog totalitarizma, tiranije, diktata i sveopšte kontrole.“⁵

4 U svojoj analizi Predloga zakona o univerzitetu, dr Ilija Vujačić je izdvojio osnovna načela: „Prvo načelo na kojem se Predlog zasniva jeste restriktivan i antiliberalan duh pravnog pozitivizma kojim zakon odiše, jer osnovno pravilo na kojem zakon leži jeste da je dopušteno samo ono što je u zakonu izričito navedeno, za sve izvan toga potrebno je odobrenje vlade ili ministarstva.“ Dr Ilija Vujačić, „Tako su nestali dostojanstvo i autonomija“, *Naša borba*, 19.05.1998.

5 Ilija Vujačić, cit. članak.

6 Obrad Savić: *Destrukcija univerziteta u Srbiji*, rukopis, prezentiran na skupu „Univerzitet između pada i nade“, juna 2000.

Od 1998, od kada se sprovodi, Zakon o univerzitetu doneo je niz negativnih posledica po univerzitete i fakultete u Srbiji; sa univerziteta je na različite načine otišlo preko 180 profesora i saradnika. Tako je došlo do naglog pada kvaliteta nastave na nekim od najvećih i najpoznatijih fakulteta Beogradskog univerziteta. Najgore je prošao Elektrotehnički fakultet, koji je za dve godine napustilo 55 profesora i saradnika. Već 1998. godine novi dekan (koga je postavila Vlada) napravio je potpuni haos na Filološkom fakultetu, tako da je posle godinu dana i sama Vlada morala da interveniše da bi nekako zaustavila raspad fakulteta. Isključenjem velike grupe najpoznatijih profesora (međunarodnih eksperata kao što su Vojin Dimitrijević, Vlada Vodinelić, Dragoljub Popović i dr.), ali i jednog broja mladih saradnika, Pravni fakultet je degradiran kao naučna ustanova. Pored ovih posledica, na kvalitet nastave je uticalo i dovođenje velikog broja partijskih kadrova sa slabim stručnim kvalifikacijama na pojedina profesorska mesta, što je potpuno promenilo strukturu univerziteta, pretvorivši ga u partijski univerzitet. „Iznuđeni odliv najboljih i najkompetentnijih stručnjaka sa Beogradskog univerziteta podrio je akademski ugled i naučnu reputaciju državnog univerziteta. Već danas je jasno da Univerzitet u Beogradu više ne može biti neprikosnoveno svetište nacionalne kulture. A zbog širenja političke diskriminacije i kršenja standarda koji se odnose na univerzitetsku autonomiju i akademske slobode, univerziteti u Srbiji su privremeno izbačeni iz Zajednice evropskih univerziteta (Association of European Universities)“.⁶

Zakon o univerzitetu je podstakao formiranje niza alternativnih organizacija, u kojima su nosioci programa upravo bili otpušteni profesori ili oni profesori koji su onemogućeni da se bave naučnim radom na univerzitetu. Tako, za samo pola godine nastaje Centar za pravne studije, koga formiraju otpušteni profesori sa Pravnog fakulteta, Centar za studije kulture, koga formiraju otpušteni profesori sa Filološkog fakulteta, a Eko centru, staroj alternativnoj organizaciji, pridružuju se profesori sa prirodnih i tehničkih nauka, itd.

Uoči ratnog sukoba između SR Jugoslavije i NATO-a 1999. godine **oformljena je alternativna obrazovna i istraživačka scena nevladinih organizacija.**

Obrazovni proces u njima se zasnivao na sledećim principima:

- 1) rad sa talentovanim mladim ljudima obavlja se kroz tri osnovna oblika rada – individualni, grupni i frontalni, koji zajedno čine jedinstvenu celinu, znači: nastava – individualni rad – istraživačka edukacija;
- 2) posebno karakterističan za sve oblike edukacije jeste intenzivni socijalni pristup usavršavanju, jer se kroz alternativne oblike teži formiranju društvenih ličnosti koje mogu da preuzmu važne liderske funkcije u bilo kojoj sferi društva. Naravno, u prvom planu je naučna sfera, koja dominira sve do 1995. godine, kada je potiskuju društvena i politička dimenzija;
- 3) alternativna obrazovna scena u Srbiji se u mnogim elementima zasnivala na zapadnom iskustvu, koje se bazira na visokom stepenu multidisciplinarnosti i problemskom pristupu usavršavanju;
- 4) možda i najvažnija karakteristika alternativnih organizacija je fleksibilnost. Radeći u gotovo nemogućim uslovima, ove organizacije su se prilagođavale težnjama mladih i savremenim društvenim tokovima mnogo brže nego drugi oblici obrazovanja. Od samog početka rada, razvija se težnja ka partnerskom usavršavanju mladih i ka demokratičnosti u izboru tema;
- 5) teška ekonomska situacija i relativno ograničen fond donatora, kao i ometanje rada nevladinih organizacija od strane režima, uticali su da dođe do vidnijeg povezivanja alternativnih organizacija različitih nivoa (Petnica–BOŠ–AAOM–letnje škole, itd.) i napora da se zadrži tradicija ovih organizacija, a to je besplatno usavršavanje;
- 6) na kraju, možda najvažniji segment njihovog rada je sve veća otvorenost ka građanstvu, i to posebno građanstvu u unutrašnjosti Srbije.

Na takvim principima rada, od 1998. godine na prostorima Srbije i Crne Gore nevladine organizacije organizuju niz seminara, letnjih škola, predavanja, tribina i drugih oblika edukacije, kroz koje je prošlo više hiljada ljudi.

Ratni sukob 1999. godine i alternativno obrazovanje NVO

Ratni sukob SRJ i NATO, koji je izbio u martu 1999. godine, uticao je na razvoj i konstituisanje alternativnog obrazovanja. Prvo, finansiranje od strane stranih fondacija automatski je svrstalo ove organizacije među neprijatelje vladajućeg režima, a to je odmah i distanciralo obrazovne ustanove. Drugo, stvaranje „profesorskih“ alternativnih organizacija upotpunjuje segment alternativnog obrazovanja i daje mu kvalitet, tako da ovaj sektor počinje da konkuriše formalnom sistemu obrazovanja. Posebno dobijaju veći značaj istraživački programi, koje realizuju organizacija G 17+, Centar za unapređivanje pravnih studija, Centar za proučavanje alternativa, Palgo centar itd.

Stvaranje ovalikog broja istraživačkih organizacija, uz stare alternativne obrazovne organizacije, rezultovalo je formiranjem Alternativne akademske obrazovne mreže, kao posebnog nastavnog programa (u septembru 1999. godine se i to ozvaničava, potpisivanjem sporazuma 15 organizacija). Ova mreža organizacija je samo nakon godinu dana pretendovala da postane alternativni univerzitet, a u toku godine njene poslediplomske studije pohađa preko 400 studenata. Pored ove Mreže, jačaju i druge nevladine organizacije koje se bave obrazovanjem. Najveća je mreža programa u Novom Sadu, pod okriljem Humanitarnog centra za integraciju i toleranciju, zatim obrazovni programi u okviru Građanskih inicijativa koji se odvijaju po gradovima Srbije, mirovne studije koje realizuje grupa Most, itd.⁷

Teška ekonomska situacija u zemlji i potpuna kontrola privrede od strane režima uticali su da NVO postanu prinudene da se oslone na strane donatore, kao jedine izvore koji mogu da pomognu razvoju alternativne scene. Međutim, sankcije i slabo prisustvo donatora koji pomažu obrazovanje doprinelo je da sredstva u odnosu na potrebe i potencijale budu jako ograničena. Najvećim delom su ove organizacije pomagali Fond za otvoreno društvo Jugoslavija, nemačke, norveške i švedske fondacije. Ostale fondacije su bile više usmerene na političku scenu i nevladine organizacije nisu imale mogućnosti da dobiju sredstva.

Rat u Jugoslaviji zatekao je ove organizacije sa veoma razgranatom aktivnošću, tako da je povlačenje većine donatora, uoči samog ratnog sukoba,

7 Naročito treba naglasiti da je u januaru 1999. godine pod specijalističkim programima nevladinih organizacija bilo više od 500 studenata i to gotovo isključivo poslediplomaca i studenata starijih godina.

direktno ugrozilo postojanje ovih organizacija (u zemlji je ostao da deluje samo Soros fond Jugoslavija).

U ratnom periodu ove organizacije su pokazale **izuzetnu vitalnost i prilagodljivost situaciji**, tako da je potpuno očuvana struktura najvećih organizacija.⁸

Odmah posle okončanja ratnih dejstava, ova scena se okrenula stvaranju alternativnog sistema obrazovanja sa **sledećim karakteristikama**:

1) dosadašnja opredeljenja alternativne scene su bila osnova za stvaranje novog načina obrazovanja u Srbiji. Pored državnog školstva, formiranjem AAOM-a, jačanjem organizacija i povezivanjem sa drugim sličnim istraživačkim i obrazovnim institucijama (Centar za proučavanje alternativa, Palgo centar, Petnica, Otvoreni univerzitet u Subotici itd.) dobija se potpuno nova mreža, koja će moći da odgovori mnogo većim zahtevima nego što se u prvi mah mislilo;

2) u težnji da organizuje nastavni proces po savremenim međunarodnim principima i to uz prisustvo stranih predavača i u saradnji sa stranim institucijama (univerzitetima, stručnim društvima, institutima itd.), alternativna scena postaje najjača veza obrazovanja u Srbiji sa svetom;

3) u poslednje tri godine jasno se definisalo da je alternativna obrazovna scena popularnija od zvaničnih oblika obrazovanja (naročito se to pokazalo na posle diplomskom nivou) i da je broj onih koji konkurišu mnogo veći od mogućnosti samih organizacija (prijavljivanje za Petnicu, BOŠ, AAOM, Centar za savremenu umetnost, Centar za ženske studije, itd.);

4 u okviru alternativne obrazovne scene nastavu drže poznati naučni radnici (većina njih nije u mogućnosti da predaje na državnim univerzitetima) i pedagozi, ali se ona otvara i za druge domaće i strane eksperte, u težnji da ostvari koncept modernog obrazovanja.

Posleratni period i nevladine istraživačke organizacije

Pored obrazovnih organizacija, u poslednjih tri godine deluje više istraživačkih programa koji su bitno uticali na društvena kretanja. Tu treba posebno naglasiti da su veliki doprinos dale neke alternativne organizacije koje su, okupljanjem profesora i svojom stručnošću, uticale na unutrašnje javno mnjenje i međunarodne faktore. Ove organizacije su popunile prazan prostor koji su ostavile opozicione političke stranke – one nisu imale nikakve sadržajne i validne ekonomske i socijalne programe. Sigurno najpoznatija organizacija je G17, grupa ekonomskih eksperata koja je u stvari i uradila ekonomski program opozicije na ovim izborima. Ova organizacija je od početnih 17 ekonomskih eksperata prerasla u veliku nevladinu organizaciju koja se danas zove G 17+. Pored ove grupe, posebno treba istaći sledeće organizacije: PALGO centar, Centar za proučavanje alternativa, Liga Experata, (LEX), CUPS itd.

U tom smislu ove nevladine organizacije se mogu podeliti na:

- 1) velike diversifikovane nevladine organizacije aktivističkog tipa,
- 2) istraživačke nevladine organizacije i
- 3) obrazovne nevladine organizacije.

1) Velike diversifikovane nevladine organizacije (istraživačke, obrazovne i aktivističke)⁹

Najznačajnije organizacije iz ove grupe su G 17+, Otpor i CeSID, čija je glavna karakteristika pomoć građanstvu Srbije.

⁸ U vreme rata najveće alternativne organizacije su samo smanjile svoju delatnost, ali je nisu prekidale:

- 1) AAOM, sa svojim članicama, i dalje funkcioniše u nekim od oblika rada, kao što su tribine za nastavnike, formiranje računskog centra, biblioteke itd. Prekinuta nastava je završena naknadno posle rata.
- 2) Petnica, zajedno sa drugim nevladinim organizacijama, radi na stvaranju uputstava za nastavnike kako da nastave školsku godinu. I u posleratnom periodu radi na programima za nastavnike i učenike.
- 3) BOŠ završava školsku godinu u novim prostorijama, objavljuje završne eseje i priprema se za novu školsku godinu. Isto tako, nastavlja sa letnjim školama iz oblasti demokratskog obrazovanja.
- 4) Centar za ženske studije je završio školsku godinu i podelio sertifikate većem broju polaznika.
- 5) G17 organizacija pravi ekspertsku analizu ratnih oštećenja na tlu Srbije, koja pokazuje da će bez stranih ulaganja biti potrebno više decenija da se dostigne predratni nivo ekonomskog razvoja.
- 6) Otpor postaje izuzetno diversifikovana i snažna studentska organizacija koja privlači sve veći broj mladih, naročito u manjim gradovima. Vrlo brzo od studentske organizacije postaje narodni pokret.
- 9 Posebno treba naglasiti da se ove organizacije, pored aktivizma, bave i različitim oblicima edukacije ili istraživanja.

G 17+ je organizacija koja je nastala kao nastavak istraživačke Grupe 17 (koja i dalje samostalno egzistira i bavi se ekonomskim istraživanjima), ali ovog puta ona je okupila veći broj eksperata i stručnjaka iz različitih oblasti (njeni članovi su poznati profesori i stručnjaci, poput Ljubomira Madžara, Miroljuba Labusa, Mijata Damjanovića itd.). U misiji ove organizacije se otvoreno kaže: „G 17+ je ekspertna mreža za pomoć građanima Srbije. To je organizacija koja okuplja stručnjake iz svih oblasti društvenog života u različitim gradovima Srbije, sa ciljem da svojim programima, projektima i ukupnim javnim delovanjem doprinese promociji i praktičnoj realizaciji ideja otvorenog i demokratskog društva, moderne tržišne privrede i vladavine prava“.¹⁰ Ova organizacija uživa veliki ugled i u zemlji i u inostranstvu. Ima otvorene kancelarije u svim većim gradovima i preko tih kancelarija pomaže opozicione lokalne uprave, ali i radi velike projekte koji se odnose na pomoć građanstvu. Najpoznatiji projekti su: „Mazut za demokratiju“, „Asfalt za demokratiju“, Obrazovanje za demokratiju“, „Bela knjiga Miloševićeve vladavine“ itd. Ova organizacija je u stvari stručna podloga opozicionim partijama; ona je ta koja je bolje organizovana od većine opozicionih partija, čak u nekim elementima i utiče na odluke opozicionih partija.

Otpor je nevladina organizacija koja jedina nije bila registrovana (jer je vlast odbila da je registruje, pod izgovorom da je reč o terorističkoj organizaciji), iako je postojala više od tri godine. Otpor je organizacija nastala posle studentskog protesta 1998. godine, kada se grupa studentskih aktivista, nezadovoljna ponašanjem profesora i političkih stranaka u odnosu na Zakon o univerzitetu, odlučila na drugačiju strategiju (za razliku od prethodnih studentskih protesta 1992. i 1996), a to je dugotrajan otpor režimu. Njihova osnovna deviza je „promocija, zaštita i unapređenje ljudskih prava“.¹¹ Do početka 2000. godine ova organizacija je potcenjivana od strane vlasti i to joj je omogućilo da okupi veliki broj mladih (procenjuje se da ima preko 50.000 članova) i da se proširi na više od 100 gradova i naseljenih mesta. Tek tada vlast počinje da shvata da joj je Otpor, sa takvom strate-

gijom, najveća opasnost. Specifičnost ove organizacije je da nema klasičnog lidera niti klasičan centar, već je u stvari mreža različitih organizacija koju uglavnom vode mladi ljudi. To je potpuno zbunilo režim, koji je navikao da se obračunava sa klasičnim partijama na čijem čelu su neprikosnoveni lideri, koje treba blatiti i napadati. Druga prednost Otpora je što ti mladi ljudi ističu da im je jedini cilj rušenje režima Slobodana Miloševića i stvaranje demokratskog društva u Srbiji, a ne neke njihove političke ambicije. To je ovoj organizaciji privuklo veliki broj građana zasićenih opozicionim taktiziranjem prema režimu. Može se slobodno zaključiti da je pojava Otpora, Građanskih parlamenata i G 17+ u velikoj meri bila pritisak na opoziciju u Srbiji da se ujedini za ove izbore.

Centar za slobodne izbore i demokratiju (CeSID) je interesantna organizacija: od malog istraživačkog centra postala je velika nevladina organizacija koja se bavi istraživanjem izbornih aktivnosti, ali i kontrolom izbora. Osnovna misija CeSID-a je „uspostavljanje i unapređenje ljudskih prava i sloboda“.¹² Aktivnosti ove organizacije su i analiza izbornih pravila i izrada modela zakona, **analiza tretmana političkih stranaka i okupljanje i angažovanje volontera za osmatranje izbora na biračkim mestima**.¹³ CeSID ima 9 kancelarija u Beogradu, Subotici, Novom Sadu, Zaječaru, Kragujevcu, Čačku, Nišu, Vranju¹⁴ i Novom Pazaru i 25 regionalnih timova.

2) Istraživačke organizacije

Druga grupa su istraživačke organizacije, koje okupljaju uglavnom profesore univerziteta i eksperte na različitim projektima, sa težnjom da se napravi analiza stanja društva i ekonomije u Srbiji uoči demokratskih promena.

Centar za javnu i lokalnu upravu, poznatiji kao PALGO centar (skraćenica od Public Administration and Local Government Center), bavi se problematikom lokalne samouprave i omogućava naučni pristup rešavanju tih problema. U svojoj

10 Iz povelje G 17+ organizacije.

11 Iz Direktorijuma nevladinih organizacija SR Jugoslavije.

12 Iz misije CeSID-a, Direktorijum nevladinih neprofitnih organizacija u SR Jugoslaviji.

13 Ibid. Ovo je glavni problem vlasti kada je u pitanju CeSID, jer je svesna da sa ovakvim kontrolorima ne postoji mogućnost manipulacije izborima.

14 Kancelarija u Vranju je u subotu 16. septembra 2000. zatvorena od strane policije.

misiji ova organizacija ističe da je „usmerena je na sveobuhvatno razvijanje raznorodnih sadržaja i formi edukacije i reinovacije znanja u oblastima: javne i lokalne uprave, zakonodavstva, egzekutive, sudstva, javne politike i javnih poslova, organizacije i upravljanja u privrednom sektoru“. ¹⁵ Ovaj centar je od direktne pomoći opozicionim lokalnim upravama.

Centar za unapređenje pravnih studija (CUPS) je nastao posle otpuštanja velike grupe profesora sa Pravnog fakulteta, kao njihova istraživačko-edukativna organizacija. Uglavnom okuplja pravnike koji se bave izradom predloga zakona po pojedinim oblastima. Pored toga oformljena je i „pravna klinika“, kao servis svih onih grupa i pojedinaca čija su prava na određen način ugrožena. Osnovna ideja ove organizacije je rad na „unapređenju i praktičnom ostvarenju ideja vladavine prava, moderne tržišne ekonomije i otvorenog i demokratskog društva; predlaganje za preuređenje pravnog sistema, naročito objavljivanjem i preporučivanjem tzv. modela zakona itd.“ ¹⁶

Centar za proučavanje alternativa (CPA) je ekspertska organizacija koja se bavi istraživanjem i ispitivanjem javnog mnjenja, studijama mogućnosti, organizovanjem konferencija, konsaltingom itd.

Liga experata (LEX) je najmlađa organizacija koja je, pored profesora, okupila i otpuštene studije, tako da ona predstavlja odgovor vlastima na represiju prema sudstvu.

3) Obrazovne organizacije

Obrazovne nevladine organizacije su najstarije među svim pomenutim nevladinim organizacijama.

Beogradska otvorena škola (BOŠ) je jedinstveni centar za talentovane studente koji spada u red najpoznatijih *Invisible college*-a u istočnoj Evropi. Osim po multidisciplinarnim programima za studente, BOŠ je poznat i po seminarima iz edukacije za demokratiju. U oblasti edukacije za demokratiju, BOŠ se specijalizovao za rad sa mladima, i to uz omoć interaktivnih oblika nastave (radionica, treninga, simulacija). Ujedno treba naglasiti da BOŠ ima najkompletnije programe

iz oblasti demokratskog obrazovanja, te da okuplja veliki broj profesora i mladih predavača iz te oblasti.

Centar za ženske studije je specijalizovana organizacija za obuku mladih iz oblasti prava žena i ženskih studija. To je jedan od najstarijih centara alternativnog obrazovanja u Srbiji. U oblasti ženskih studija ima razgranatu međunarodnu saradnju sa većim brojem sličnih centara i univerziteta.

Građanske inicijative su nevladina organizacija koja se bavi edukacijom građanstva, a svoju aktivnost većim delom je koncentrisala na obuku građanstva u unutrašnjosti Srbije (van Beograda). Tokom poslednje tri godine organizovali su mnoštvo seminara i predavanja, koja su animirala veliki broj građana, a koje izvode na moderan metodički način. Ono što je sigurno, njihova velika zasluga je pomoć građanskim parlamentima (nevladinim organizacijama koje okupljaju nezavisne građane u borbi za demokratiju) u pojedinim gradovima Srbije, što je bitno uticalo na demokratsko raspoloženje građana.

Alternativna akademska obrazovna mreža je deo mreže nevladinih istraživačkih i obrazovnih organizacija, koja ima i svoju zasebnu posleddiplomsku nastavu. Godišnje posleddiplomsku nastavu AAOM pohađa između 180 i 210 studenata. Ta nastava je specijalističkog karaktera, tako da se već četvrtu godinu razvijaju studije kulture i rada, ekološke studije, studije demokratije itd. AAOM pretenduje da postane alternativni univerzitet sa modernim programima, poput sličnih institucija u Evropi. Ujedno, to je i jedina obrazovna organizacija iz Srbije koja je imala pristup međunarodnim obrazovnim forumima.

Pored ovih, postoji još niz drugih organizacija koje su vrlo zaslužne za razvoj demokratskog obrazovanja u Srbiji.

Posleratni period i alternativne obrazovne i istraživačke organizacije

Tokom 1999. i 2000. godine komponovana je kompletna alternativna scena sa velikim brojem organizacija. Po spisku centra za razvoj neprofitnog sektora, oko 330 nevladinih organizacija se bavi problematikom istraživanja i obrazovanja. Od

¹⁵ Iz misije PALGO centra.

¹⁶ Iz direktorijuma nevladinih organizacija SR Jugoslavije.

tog broja, 84 organizacije imaju obrazovanje i istraživanje kao svoju osnovnu delatnost. To samo pokazuje koliko je razgranata alternativna obrazovna i istraživačka scena.

Osnovna karakteristika sistema alternativnog obrazovanja je multivarijantnost delovanja i načina edukacije.

Na ovoj sceni mogu se prepoznati centri za talente, ali i centri za multidisciplinarno obrazovanje, specijalizovani centri za edukaciju određenih grupa, letnje škole, centri mladih istraživača, neformalni istraživački centri profesora itd., koji već predstavljaju jedinstven sistem rada i obrazovanja.

Međutim, pod sankcijama i pritiskom vlasti teško je očekivati da će alternativna scena posle ovih izbora uspeti da održi već postojeći nivo. Problemi alternativnih obrazovnih i istraživačkih organizacija su sledeći:

- alternativna scena je preopterećena političkim događajima koji je iscrpljuju i koji bitno utiču na kvalitet njenog rada;
- povećaće se pritisak raznih stručnih grupa da se uključe u ovu scenu (naročito profesora srednjih, viših i visokih škola, naučnih saradnika instituta itd); pritisak na alternativno obrazovanje rašće u skladu sa opadanjem nivoa državnog obrazovanja i nauke;
- nemogućnost stranih donatora da prate razvoj alternativnog obrazovanja i njegovog pretvaranja u paralelni sistem obrazovanja u Srbiji, što će se verovatno uskoro i dogoditi;
- alternativne obrazovne organizacije neće moći da se razvijaju zbog nemaštine specijalističkih programa i biće prinuđene da se bave različitim programima i poslovima da bi opstale na obrazovnoj sceni, što će uticati na kvalitet njihovog rada;
- u slučaju opstanka sadašnjeg režima na vlasti, doći će do velikog odliva mladih aktivista ovih organizacija koji su u poslednjih nekoliko godina nosili veliki deo aktivnosti.

Literatura

1. *Projekat AAOM*, Centar za proučavanje alternativa, Beograd, 1998.
2. *Univerzitet u Srbiji*, Nova srpska politička misao, Posebno izdanje, Beograd, 1998.

3. *Direktorijum nevladinih neprofitnih organizacija u SR Jugoslaviji (Srbiji i Crnoj Gori)*, treće dopunjeno i prošireno izdanje, Centar za razvoj neprofitnog sektora, Beograd, 2000.
4. *Obrazovanje za budućnost*, Pedagoško društvo Srbije, Beograd, 1994.
5. Obrad Savić, *Destrukcija univerziteta u Srbiji*, rukopis, Okrugli sto „Univerzitet između sumraka i nade“, Beograd, 2000.
6. *Obrazovni potencijali kao faktor razvoja*, Okrugli sto Udruženja Fulbrajtovih stipendista Jugoslavije, Beograd, 1994.
7. Beogradska otvorena škola, Informator 1999/2000. Beograd, oktobar 2000.

Evropska integracija Srbije: finansijske usluge¹

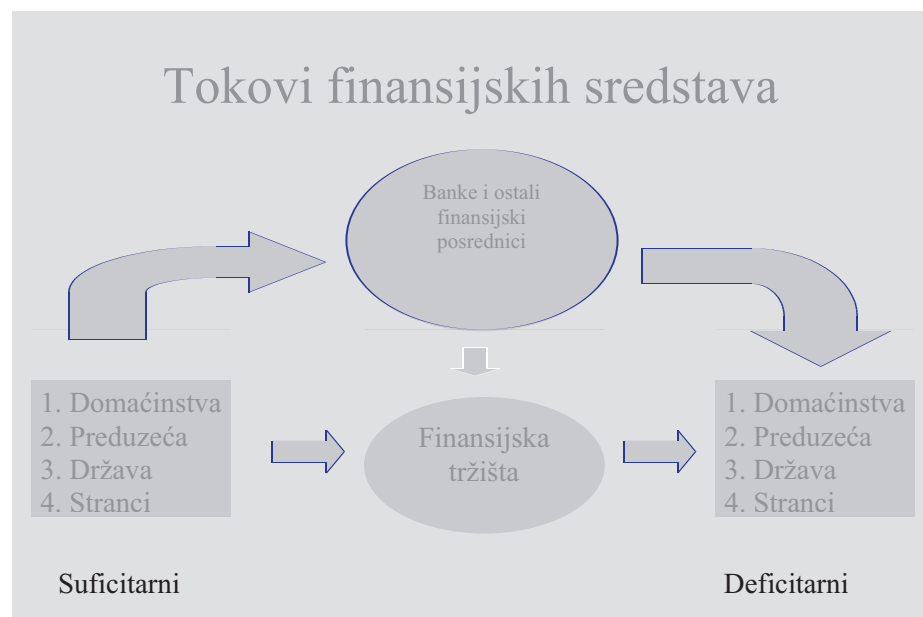
Integracija Srbije u Evropsku uniju je proces koji istovremeno predstavlja i nacionalni interes i prirodno ishodište političkih, ekonomskih, pravnih i opštedruštvenih reformi kroz koje prolazi naša zemlja. Evropska unija² usvojila je aprila 1997. godine regionalni pristup u uspostavljanju bilateralnih odnosa sa zemljama tzv. Zapadnog Balkana, uključujući i Srbiju. Na bazi toga, za pomenute zemlje, 26. maja 1999, Evropska komisija kreirala je SAP (Stabilization and Association Process) – Proces stabilizacije i asocijacije čiji je krajnji cilj potpisivanje Ugovora o stabilizaciji i asocijaciji. Potpisivanjem ovog ugovora, zemlja potpisnica dobija status pridruženog člana EU i kvalifikuje se za nastavak pregovora do potpisivanja konačnog ugovora o punopravnom članstvu u EU. Proces stabilizacije i asocijacije, s druge strane, u tesnoj je vezi sa Paktom za stabilnost Jugoistočne Evrope, takođe u funkciji od juna 1999 godine. Ugovor o stabilizaciji i asocijaciji sadrži rokove i obaveze u procesu harmonizacije zakonodavstva zemlje potpisnice sa zakonodavstvom EU u više različitih oblasti, među kojima finansijske usluge (institucije i tržišta) zauzimaju značajno mesto.

1. Finansijske usluge

Finansijske usluge obavljaju osnovnu ekonomsku funkciju u kanalisanju raspoloživih finansijskih sredstava između suficitarnog i deficitarnog sektora u nacionalnoj ekonomiji, tj. između onih koji imaju višak i onih koji imaju manjak sredstava u odnosu na njihove potrebe u datom trenutku (Slika 1). Iako su elementi

suficitarnog i deficitarnog sektora isti, osnovni učesnici u suficitarnom sektoru su domaćinstva tj. građani sa svojom štednjom, a osnovni učesnici u deficitarnom sektoru su preduzeća i država, sa svojim nepokrivenim poslovnim i fiskalnim rashodima. Strelice na Slici 1. nam ukazuju da finansijska sredstva od poverilaca ka pozajmiocima mogu stići na dva načina.

Slika 1. Tokovi finansijskih sredstava u finansijskom sistemu.

Prvi način je direktno finansiranje (donja veza), kada deficitarni sektor (pozajmioci) direktno emituje finansijske instrumente suficitarnom sektoru (investitorima), po pravilu, prodajući im hartije od vrednosti. Ovo se obavlja kroz berzanska i vanberzanska tržišta, brokerske kuće, investicione banke i druge učesnike. Svi oni čine sferu preduzeća iz oblasti hartija od vrednosti (*securities industry*), i one su deo finansijskih usluga.

¹ Rad se zasniva na nalazima studije autora Dejana Šoškića, *Advisory report For the development of financial services in Yugoslavia in the context of the EU Stabilisation and Association Process*, SCEPP, Beograd, februar 2003. Projekat finansiran od strane Evropske unije.

² General Affairs Council.

Drugi način je indirektno finansiranje (gornja veza) u koje su uključeni finansijski posrednici, koji se nalaze između suficitarnog i deficitarnog sektora i pomažu transfer finansijskih sredstava od jednih ka drugima. Finansijski posrednik (banka, osiguravajuća kompanija, investicioni fond), kao deo finansijskih usluga, pozajmljuje od suficitarnog sektora, prodajući mu svoje finansijske instrumente (depozite, polise osiguranja, investiciona učešća) i koristi tako prikupljena sredstva za kupovinu finansijskih instrumenata deficitarnog sektora (dugovi, obveznice, akcije) direktno ili preko berzi i vanberzanskih tržišta.

Bez ovih veza, štediše ne bi postali zajmodavci niti bi potrošači postali zajmoprimci. Drugim rečima, svi oni koji nemaju ili ne žele da realizuju poslovne ideje, neće moći da stupe u kontakt sa svima onima koji imaju poslovne ideje ali ih samostalno ne mogu realizovati u datom trenutku. Ovo, drugačije, znači da u uslovima odsustva ili nedovoljne razvijenosti finansijskih usluga, privreda ne može dosegnuti svoje razvojne potencijale i imaće niži GDP i, sledstveno, veću nezaposlenost.

Ne treba imati iluzije da u našoj zemlji može biti drukčije. Solidno, nezavisno i dugoročno privredno ozdravljenje nije moguće bez postavljanja na mesto solidnog i efikasnog sistema finansijskih usluga. Suština ovog procesa je u podsticanju poverenja u finansijske usluge a ključ toga leži u zaštiti interesa poverioca. Ovaj proces mora biti obavljen od strane države kroz postavljanje efikasnih i uzajamno usklađenih zakonskih propisa i nadzornih tela.

Dokaz da Srbija još dosta mora činiti na polju finansijskih usluga leži u činjenici da, po nekim procenama,³ oko četiri milijardi evra cirkuliše (ili je tezauroisano) van legalnog sektora finansijskih usluga. Upravo finansijske usluge treba da prikupe ovaj kapital i stave ga u funkciju podsticanja privrednog rasta.

Finansijske usluge sastoje se od nekoliko sektora:

- ☐ bankarske institucije,
- ☐ osiguranje
- ☐ firme iz oblasti hartija od vrednosti,
- ☐ investicioni fondovi.

2. Relevantno zakonodavstvo EU

Finansijske usluge se često navode kao osnovni pokretač svake dinamične privrede. Njihova uloga kao posrednika u transferu kapitala i efikasnog alokatora investicija čini ih osobitim sa aspekta podsticanja, revitalizacije i razvoja privrede. Značaj precizno definisanog, povezanog i efikasnog finansijskog sektora nije moguće lako prenatglasiti.

Danas, finansijske usluge stvaraju oko 6% GDPa u EU i oko 2,5% zaposlenosti.⁴ Održivi privredni rast EU, stabilnost i zaposlenost veoma mnogo zahtevaju i zavise od efikasnog finansijskog tržišta. Evropska unija je započela koordinaciju finansijskih sektora zemalja članica u vreme kada su one već imale svoj značajan nezavisan razvoj. U tom smislu, zalaganja EU nisu bila toliko u pravcu razvoja postojećih finansijskih usluga unutar zemalja članica, već da, pre svega, obezbede harmonizaciju postojeće zakonske infrastrukture u oblasti finansija i da se napreduje u pravcu kreiranja unutrašnjeg tržišta. Drugim rečima, osnovna zalaganja su bila u pravcu određivanja minimuma standarda za finansijski sektor. Naravno, harmonizacija je važan preduslov kasnijeg jakog razvoja finansijskog sektora EU u celini.

Noviji naponi EU u ovoj oblasti koncentrisani su oko Akcionog plana za finansijske usluge, donetog 1998, sa rokom primene do 2005. Plan postavlja 42 različite mere radi boljeg integrisanja evropskog tržišta kapitala.

Imajući navedeno u vidu, direktive EU koje se odnose na finansijski sektor ne predstavljaju hronološki put i vodilju za kreaciju i razvoj sektora finansijskih usluga. Otuda u procesu harmonizacije zakonodavstva treba imati u vidu da EU direktive u oblasti finansija nisu model za kreiranje sektora finansijskih usluga već samo smernice. Ipak, evropsko iskustvo nas uči da su za razvoj funkcionalnog finansijskog sektora važne tri stvari:

- kompetentni i respektabilni službenici,
- adekvatni zakoni,
- efektivna nadzorna tela.

³ Razlika između iznosa zamenjenog za euro tokom perioda konverzije i prirasta devizne štednje u bankarskom sektoru.

⁴ <http://epp-ed.europarl.eu.int/Press/phili02/hili04.doc>

Važno nastojanje, iz perspektive EU, bilo je usmereno u pravcu izgradnje uzajamnog poverenja između nacionalnih nadzornih tela da bi se kreirala neophodna kritična masa u cilju stvaranja internog tržišta. Osnovni EU principi za kreaciju unutrašnjeg tržišta su:

- harmonizacija uslova autorizacije i prudencionih standarda,
- nadzor matične zemlje,⁵
- uzajamno priznavanje nacionalnih standarda nadgledanja.

Pošto propast preduzeća koja pružaju finansijske usluge, naročito banaka, može imati pogubne posledice na njihove klijente, čitavu granu ili privredu u celini, to ih čini bitno različitim u odnosu na druge vrste usluga. S obzirom da organizovano društvo ovo ne može prihvatiti, finansijske usluge su pod znatno strožim uslovima regulacije i kontrole. Svrha ovih mera je ne samo zaštita klijenata već i sprečavanje širenja bankrotstava i domino efekat u čitavoj oblasti finansijskih usluga. Odatle, izgradnja poverenja jeste osnovni oslonac svakog prosperitetnog finansijskog sistema i deo je svakog progresivnog reformskog nastojanja u oblasti sektora finansijskih usluga.

Evropska legislativa ima svoje posebne aspekte koji se tiču bankarstva, hartija od vrednosti, investicionih fondova i osiguravajućih kompanija. Možemo ih posmatrati na isti način kao i druge zemlje kandidati za punopravno članstvo u EU:⁶ u dve faze razvoja i prilagođavanja finansijskog sistema.

2.1. Bankarske institucije

Kao osnovna forma finansijskog posredništva, bankarske institucije su od posebnog značaja unutar finansijskog sektora. Međunarodna aktivnost banaka

provocira izazovna pitanja u domena njihovog nadzora. Zemlje kandidati za članstvo u EU trebalo bi da se temeljno pripreme za ova pitanja.

Nekoliko značajnih EU direktiva i mera od uticaja je na bankarski sektor. Njihov specifični značaj za zemlje kandidate zavisi od faze razvoja sektora finansijskih usluga u njima.

Prva faza razvoja bankarskog sektora podrazumeva implementaciju sledećih EU direktiva:

*Prva bankarska direktiva (77/780/EEC)*⁷ tiče se koordinacije zakona, regulative i administrativnih uslova u vezi sa osnivanjem i poslovanjem kreditnih institucija. Ova direktiva se bavi slobodom osnivanja i obavljanja delatnosti pružanja finansijskih usluga. Uz to, reguliše uslove autorizacije i nadzor nad poslovanjem ogranaka banaka sa poslovnim sedištem van EU.

*Direktiva o sopstvenom kapitalu (89/299/EEC)*⁸ bavi se sopstvenim kapitalom kreditnih institucija i precizno definiše elemente bankarskog kapitala zahtevanog od strane nadzornih tela. Ova direktiva propisuje strukturu osnovnog i dopunskog bankarskog kapitala i skup uslova na osnovu kojih zemlje članice mogu prilagoditi ovu strukturu.

*Direktiva o stopi solventnosti (89/647/EEC)*⁹ tiče se solventnosti kreditnih institucija. Ova direktiva je harmonizirala prudencioni nadzor i ojačala standarde po pitanju solventnosti unutar bankarskog sistema EU. Nastavlja se na osnove koje je postavila direktiva o sopstvenom kapitalu, podiže nivo zaštite vlasnika bankarskih depozita i odražava obaveze u skladu sa međunarodnim Bazelskim standardima.

*Direktiva o garanciji depozita (94/19/EC)*¹⁰ tiče se šema garancije depozita. Postavlja harmonizirani minimum garancije na nivo od ECU 20 000 koji se plaća vlasnicima depozita u slučaju nesolventnosti bankarske institucije. I ova direktiva, naravno, dalje jača poverenje u bankarski sistem širom EU.

⁵ Home country controle.

⁶ Videti: *White Paper*, Preparation of the associated countries of Central and Eastern Europe for integration into the internal market of the Union, Commission of the European communities, Brussels, 10.05.1995. str. 281.

⁷ Official Journal L 322, 17/12/1977 P. 0030 – 0037.

⁸ Official Journal L 124, 05/05/1989 P. 0016 – 0020.

⁹ Official Journal L 386, 30/12/1989 P. 0014 – 0022.

¹⁰ Official Journal L 135, 31/05/1994 P. 0005 – 0014.

*Direktiva o pranju novca (91/308/EEC)*¹¹ odnosi se na prevenciju upotrebe finansijskog sistema za potrebe legalizacije nelegalno stečenog novca. Ova direktiva pokriva čitav finansijski sektor. S obzirom da je pranje novca u tesnoj vezi sa izbegavanjem poreza i kriminalnim aktivnostima, ovo pitanje je od izuzetnog značaja za zemlje kandidate.

Druga faza u bankarskom i drugim finansijskim sektorima treba da bude primenjena odmah po uspešnom okončanju prve faze, bez čekanja na druge sektore. Ova faza naglašava potrebu jačanje prudencijalne regulacije i kontrole u bankarskom sektoru i ispunjavanja međunarodnih standarda u toj oblasti. Neki od elemenata ovih direktiva koji se odnose na kreaciju unutrašnjeg tržišta EU, mogu se privremeno zanemariti u procesu kreiranja korektnog i funkcionalnog finansijskog sektora.

*Druga bankarska direktiva (89/646/EEC)*¹² bavi se koordinacijom zakona, regulacija i administrativnih uslova u vezi sa osnivanjem i poslovanjem kreditnih institucija. Dopunjuje i unapređuje prvu bankarsku direktivu. Postavlja minimum inicijalnog bankarskog kapitala na pet miliona ECU i dozvoljava nadzornom organu da odbije autorizaciju ukoliko nije zadovoljan podobnošću akcionara. Uvodi princip jedne licence.

*Direktiva o bilansima (86/635/EEC)*¹³ bavi se godišnjim i konsolidovanim bilansima banaka i drugih finansijskih institucija. Na ovu se direktivu treba oslanjati zajedno sa direktivama o kompanijskom pravu (br. 4 i 7). Direktiva se bavi standardnim bilansom stanja, bilansom uspeha, pravilima vrednovanja, konsolidacijom bilansa i publikovanjem godišnjih bilansa.

*Direktiva o adekvatnosti kapitala (93/6/EEC)*¹⁴ tiče se kapitalne adekvatnosti investicionih firmi i bankarskih institucija i bavi se različitim tipovima rizika, isključujući kreditni rizik (kojim se bavi direktiva o stopi solventnosti). Ova direktiva i direktiva 93/22/EEC o investicionim uslugama u oblasti hartija od vrednosti

su u tesnoj vezi. Poseban naglasak se daje izloženosti riziku, zalagama i transakcijama sa finansijskim derivativima. Reguliše velike pozicije u finansijskim trgovačkim knjigama i, u tom smislu, dopunjuje direktivu 92/121/EEC.

*Direktiva o velikoj izloženosti (92/121/EEC)*¹⁵ bavi se nadgledanjem i kontrolom velikih izloženosti kreditnih institucija. Nameće diversifikaciju kreditne aktivnosti, smanjuje nivo rizika, umanjuje mogućnost domino efekta. Velika izloženost je ograničena na 25%, a zbir svih velikih izloženosti je ograničen na 800% sopstvenog bankarskog kapitala.

*Direktiva o konsolidovanim bilansima (92/30/EEC)*¹⁶ bavi se nadzorom kreditnih institucija na konsolidovanoj osnovi. Ova direktiva se primenjuje i na bankarske holding kompanije, iako matično preduzeće nije bankarska institucija. Posebna pažnja posvećena je nadzornim organima i njihovoj kooperaciji.

2.2. Hartije od vrednosti

Prva faza harmonizacije sektora hartija od vrednosti tiče se usvajanja sledećih direktiva:

*Direktiva o javnoj ponudi prospekta (89/298/EEC)*¹⁷ bavi se koordinacijom uslova za sastavljanje, proveru i distribuciju prospekta u javnom prometu hartija od vrednosti. Posebna pažnja daje se neophodnim elementima prospekta i uzajamnom priznavanju kada je hartija ponuđena istovremeno u više zemalja članica.

*Direktiva o berzanskom listingu (79/279/EEC)*¹⁸ tiče se koordinacije uslova prijema hartija od vrednosti na zvanični berzanski listing. Dopušta se da zemlje članice mogu zahtevati od emitenata da redovno objavljuju relevantne informacije. Ova direktiva umnogome je uticala na kreiranje jedinstvenog tržišta kapitala EU.

11 Official Journal L 166, 28/06/1991 P. 0077 – 0083.

12 Official Journal L 386, 30/12/1989 P. 0001 – 0013.

13 Official Journal L 372, 31/12/1986 P. 0001 – 0017.

14 Official Journal L 141, 11/06/1993 P. 0001 – 0026.

15 Official Journal L 029, 05/02/1993 P. 0001 – 0008.

16 Official Journal L 110, 28/04/1992 P. 0052 – 0058.

17 Official Journal L 124, 05/05/1989 P. 0008 – 0015.

18 Official Journal L 066, 16/03/1979 P. 0021 – 0032.

*Direktiva o velikim učešćima (88/627/EEC)*¹⁹ tiče se informacija koje se objavljuju kada se značajna učešća u listiranim kompanijama kupuju ili prodaju. Ova direktiva omogućava investitorima da imaju informaciju o tome ko je, direktno ili preko posrednika, došao u posed ili prodao značajno učešće u listiranoj kompaniji. Ovo ima značajne efekte na efikasnost korporativnog upravljanja, naročito u svetlu zaštite manjinskih akcionara.

*Direktiva o insajderskoj trgovini (89/592/EEC)*²⁰ koordinira regulaciju ove osetljive oblasti koja ima presudan uticaj na nivo poverenja investitora.

Druga faza razvoja sektora hartija od vrednosti podrazumeva implementaciju sledećih EU direktiva.

*Direktiva o investicionim uslugama (93/22/EEC)*²¹ bavi se investicionim uslugama sa hartijama od vrednosti. Nadzorno telo mora kontrolisati rad investicionih firmi i imati pravo izdavanja i povlačenja njihovih licenci (autorizacija). Direktiva postavlja uslove autorizacije i, kao i kod banaka, primenjuje se načelo nadzora matične zemlje.

*Direktiva o adekvatnosti kapitala (93/6/EEC)*²² investicionih firmi i kreditnih institucija odnosi se i na sektor hartija od vrednosti. Ova direktiva postavlja varijabilni minimalni kapital za investicione firme u zavisnosti od njihovih aktivnosti i predviđa konsolidovanje ukoliko su delovi holdinga.

2.3. Investicioni fondovi

Investicioni fondovi²³ imaju različite forme u različitim delovima EU. Ipak njihov osnovni posao se zasniva na istim postulatima: prikupljanje finansijskih viškova (u zamenu za sertifikate, akcije ili učešća) i njihovo investiranje u različite,

likvidne i prenosive finansijske instrumente. Odatle je zajednički sadržalac njihovih aktivnosti uzet i kao naziv ove vrste institucija: UCITS – *Undertakings for collective investment in transferable securities*.

Bazična direktiva u ovoj oblasti je *UCITS direktiva (85/611/EEC)*²⁴ koja se tiče koordinacije zakona, regulacije i administrativnih uslova u vezi sa investicionim fondovima. Ova direktiva ima značaj za prvu fazu razvoja i harmonizacije finansijskog sektora zemalja kandidata. Direktiva propisuje legitimne investicije, strukturu portfolija, autorizaciju otvorenih fondova, pravila kupovine i prodaje njihovih sertifikata, obaveze menadžera, strukturu prospekta, ulogu depozitara i regulatornog tela. Detaljna primena ove direktive i drugih EU propisa u ovoj oblasti primerena je drugoj fazi razvoja i harmonizacije sektora finansijskih usluga zemalja kandidata.

Uz navedene direktive, u inicijalnoj fazi je potrebno je obratiti određenu pažnju i na srodne direktive koje se tiču finansijskog sektora:

- objavljivanje godišnjih knjigovodstvenih podataka – direktiva 89/117/EEC²⁵;
- oficijelni Berzanski listing – direktiva 80/390/EEC²⁶ i direktiva 82/121/EEC²⁷.

2.4. Osiguranje

Prva faza razvoja sektora osiguranja trebalo bi da se zasniva na implementaciji sledećih EU direktiva:

*Prva direktiva osiguranja imovine i lica (73/239/EEC)*²⁸ tiče se koordinacije zakona, regulacija i administrativnih uslova u vezi sa osnivanjem i obavljanjem

19 Official Journal L 348, 17/12/1988 P. 0062 – 0065.

20 Official Journal L 334, 18/11/1989 P. 0030 – 0032.

21 Official Journal L 141, 11/06/1993 P. 0027 – 0046.

22 Official Journal L 141, 11/06/1993 P. 0001 – 0026.

23 Nazivaju se i Investment companies, Common Funds, Unit Trusts i Mutual Funds.

24 Official Journal L 375, 31/12/1985 P. 0003 – 0018.

25 Official Journal L 44, 16/2/1989.

26 Official Journal L 100, 17/4/1980.

27 Official Journal L 48, 20/2/1982.

28 Official Journal L 228, 16/08/1973 P. 0003 – 0019.

poslova direktnog osiguranja izuzev osiguranja života. Ova direktiva koordinira nacionalne nadzorne organe i propisane garancije za poslove osiguranja. Uz to, postavlja uslove povlačenja autorizacije, i pravila koja se primenjuju na podružnice osnovane u EU od strane preduzeća sa matičnim sedištem van EU.

*Prva direktiva osiguranja života (79/267/EEC)*²⁹ bavi se koordinacijom zakona, regulacija i administrativnih uslova u vezi sa osnivanjem i obavljanjem poslova direktnog osiguranja života. Ova direktiva tretira i uređuje ista pitanja kao i direktiva 73/239/EEC, ali u oblasti osiguranja života.

*Direktiva o bilansima (91/674/EEC)*³⁰ bavi se godišnjim bilansima i konsolidovanim bilansima osiguravajućih preduzeća. Ova direktiva je imala svrhu da obezbedi da osiguranici, profesionalci i investiciona javnost imaju na raspolaganju jasne i lako pristupačne i kompatibilne informacije o finansijskom stanju osiguravajućih kompanija. U tom smislu slična je bankarskoj direktivi o bilansima (86/635/EEC).

Druga faza zahteva implementaciju sledećih EU direktiva:

*Treća direktiva osiguranja imovine i lica (92/49/EEC)*³¹ dopunjuje i unapređuje direktive 73/239/EEC i 88/357/EEC i na detaljniji način uređuje osnivanje i harmonizaciju uslova poslovanja osiguranja imovine i lica i slobodu te aktivnosti širom EU.

*Treća direktiva osiguranja života (92/96/EEC)*³² dopunjuje i unapređuje direktive 79/267/EEC and 90/619/EEC i na detaljniji način uređuje osnivanje i harmonizaciju uslova poslovanja osiguranja života i slobodu te aktivnosti širom EU.

Uz pomenute direktive, u procesu razvoja sektora osiguranja u zemljama kandidatima, potrebno je obratiti pažnju i na specijalizovane direktive koje uređuju određene segmente osiguranja:

- osiguranje pravnih naknada – direktiva 87/344/EEC³³;
- osiguranje kredita i zaloga – direktiva 87/343/EEC³⁴;
- osiguranje vozila – direktiva 72/166/EEC, direktiva 84/5/EEC, direktiva 90/232/EEC, direktiva 90/618/EEC³⁵;
- turistička podrška – direktiva 84/641/EEC³⁶;
- uzajamno osiguranje – direktiva 78/473/EEC³⁷.

Neke od pomenutih EU direktiva, usled napretka u domenu internog tržišta, uvođenja eura ili drugih razloga, doživele su promene, dopune ili zamene drugim direktivama. Međutim, navedene direktive u svom izvornom obliku i dalje su vodilja u procesu stvaranja i razvoja sektora finansijskih usluga u zemljama kandidatima za članstvo u EU.

3. Preporuke za razvoj sektora finansijskih usluga u Srbiji

Uopšteno govoreći, sektor finansijskih usluga je u ranoj fazi razvoja u Srbiji. S druge strane, ovaj sektor zauzima značajno mesto u Procesu stabilizacije i asocijacije i, perspektivno, ispunjavanju uslova za punopravno članstvo u EU. Bilo bi korisno da se u domenu finansijskih usluga šalju pozitivni signali EU, kroz korišćenje podrške EU u razvoju ovog sektora. Uz to, naša zakonska opredeljenja treba da afirmišu dominantnu paradigmu sektora finansijskih usluga u ovom delu sveta, tj. principe i pristupe finansijskim uslugama u skladu sa standardima EU, s obzirom da upravo EU predstavlja naše prirodno reformsko ishodište.

29 Official Journal L 063, 13/03/1979 P. 0001 – 0018.

30 Official Journal L 374, 31/12/1991 P. 0007 – 0031.

31 Official Journal L 228, 11/08/1992 P. 0001 – 0023.

32 Official Journal L 360, 09/12/1992 P. 0001 – 0027.

33 Official Journal L 185, 4/7/1987.

34 Official Journal L 185, 4/7/1985.

35 Respectively: Official Journal L 103, 2/5/1972, Official Journal L 8, 11/112/1984, Official Journal L 129, 19/5/1990, Official Journal L 330, 29/11/1990.

36 Official Journal L 339, 27/12/1984.

37 Official Journal L 151, 7/6/1978.

U vezi sa aproksimacijom zakonodavstava zemalja kandidata u domenu finansijskih usluga, potrebno je da postoje dva osnovna preduslova:

- osnovni relevantni zakoni (Zakon o preduzeću, Zakon o računovodstvu i sl.);
- efikasni sistem plaćanja i saldiranja transakcija.

Naša zemlja ima u funkciji Zakon o preduzeću koji, mada izvesno zahteva unapređenja, ne predstavlja ograničenje za proces razvoja i reformi sektora finansijskih usluga. Nediskriminatorni tretman stranaca je, takođe, zadovoljavajuće zakonski rešen. Ipak, finansijsko izveštavanje se mora detaljno i temeljno analizirati i iznova solidno postaviti jer, u velikoj meri, može predstavljati osnovu informativne asimetrije u sektoru finansijskih usluga. Uz to, finansijsko izveštavanje definiše mogući nivo poverenja i rizika finansijskog sistema i, u krajnjoj instanci, određuje u kojoj meri finansijske usluge mogu biti podsticajni faktor privrednog rasta. Donošenje i sprovođenje novog Zakona o računovodstvu i reviziji važan je uslov uspešnog razvoja sektora finansijskih usluga. Novi, napredniji zakon o računovodstvu i reviziji je nedavno usvojen³⁸ na saveznom nivou ali ostaje još uvek nedovoljno jasno kada i na kojoj teritoriji će se primenjivati. Što se tiče sistema plaćanja i saldiranja, promene idu u dobrom pravcu. Platni promet se pomera iz ZOP u banke, a osnovan je i Beoklir kao sistem za kliring hartija od vrednosti. Oba sistema, međutim, moraju postići visoke nivoe operativne sposobnosti i pouzdanosti kako bi služili kao pouzdana baza budućih finansijskih transakcija.

Bankarstvo je u poodmakloj fazi u odnosu na sektor hartija od vrednosti i, naročito, u odnosu na osiguranje. I dalje, međutim, ostaje nezadovoljavajuće rešeno pitanje osiguranja depozita, uprkos njegove velike važnosti za podizanje poverenja u bankarski sistem. Investicioni fondovi su još uvek *terra incognita*, uprkos činjenici da se osnovni zakon već godinama nalazi u fazi izrade. Dakle, posla još ima veoma mnogo, mada u domenu finansijskih usluga postoje limiti do kojih naša zemlja može ići dokle god su ograničenja u kapitalnim transakcijama neophodna iz razloga makroekonomske stabilnosti, a banke još uvek neprivatizovane i, u određenoj meri, sa zaostalim finansijskim dubiozama iz prošlosti.

38 Službeni List SRJ, 71/2002.

39 Službeni List SRJ, 65/2002.

Uz načelni savet da pojedine delove sektora finansijskih usluga treba razvijati u skladu sa EU direktivama vezanim za predloženu prvu i drugu fazu, mogu se dati i načelni saveti za pojedine sektore.

Bankarski sektor treba da posveti posebnu pažnju osiguranju depozita i kreaciji hipotekarnog tržišta kao jednog od osnovnih bankarskih poslova.

Sektor hartija od vrednosti je dobio značajan podsticaj novodonetim Zakonom o tržištu hartija od vrednosti i drugih finansijskih instrumenata,³⁹ ali je potrebno nastaviti posao harmonizacije sa EU direktivama i, naročito, razvijati sistem kliringa i saldiranja, prudencione kontrole i podizanja efikasnosti regulatornog tela.

Sektor investicionih fondova, iako trenutno ne postoji, može relativno lako dobiti osnovni zakon. Potrebno je nastaviti rad na Zakonu o investicionim fondovima, uz oslanjanje na UCITS EU direktive.

Konačno, **sektor osiguranja** zaslužuje temeljno renoviranje. Novi zakon o osiguranju može biti prekretnica. Osiguranje mora razviti širi spektar osiguravajućih proizvoda, imati veći stepen diversifikacije investicija i funkcionalnu prudencionu kontrolu.

U procesu izrade zakona i podzakonskih akata važno je imati u vidu stvarni „know how“ nivo u finansijskim uslugama u sadašnjem trenutku i skoroj budućnosti. Nije korisno zakonom predvideti i dopustiti aktivnosti koje objektivno u ovom trenutku i skoroj budućnosti zaposleni u sektoru ne mogu ili ne umeju da obavljaju. Drugim rečima, nije potrebno dopuštati sektoru da čini stvari za koje nije kvalifikovan da ih u praksi radi. Podjednako je važno imati dovoljan broj i dobro obučених službenika u regulatornim i nadzornim telima, jer i odlični zakoni sa malim brojem i/ili nedovoljno kompetentnim službenicima ne mogu proizvesti zadovoljavajuće rezultate. Oba pitanja nas dovode do značaja obrazovanja i podizanja nivoa znanja kako u samom finansijskom sektoru, tako i u regulatornim i nadzornim telima, i ovo je od izuzetne važnosti.

U procesu razvoja i reformi finansijskih usluga i njihove harmonizacije sa EU standardima, potrebno je obezbediti punu međuresornu saradnju nadležnih državnih organa i drugih relevantnih institucija. Na primer, u pisanju zakona potrebno je harmonizovano vršiti promene većeg broja zakona, zbog visoke

Šta je novo na svetskim finansijskim tržištima?

Svet savremenih finansija gotovo svakodnevno doživljava velike i radikalne promene. Izuzetan obim i dinamika promena, kakve su zahvatile savremena finansijska tržišta tokom sedamdesetih i osamdesetih godina XX veka, pojedinim autorima je poslužio kao povod da ih nazovu pojmom *finansijska revolucija*¹. Ona je bila uslovljena rastom obima prometa, nestabilnošću cena, povećanjem nivoa rizika, intenziviranjem nivoa konkurencije, pojavom novih instrumenata, tehničko-tehnološkim inovacijama, podizanjem stepena efikasnosti i nizom drugih faktora. U okviru ovoga rada zadržaćemo se na pregledu najvažnijih karakteristika savremenih finansijskih tržišta i berzi. Tom prilikom nećemo detaljnije analizirati trendove u kretanju pojedinih cena, kamatnih stopa ili deviznih kurseva, na šta bi mogao da asocira naslov ovog rada.

Izuzetno teško je ukratko reći šta sve karakteriše savremena finansijska tržišta. Promene na finansijskim tržištima su u velikoj meri bile posledica promena u realnom sektoru privrede, kao i u trendovima u savremenim političkim i ekonomskim odnosima. Uz to, na njih je uticao i napredak u sferi tehnike, tehnologije, komuniciranja i nauke. Slobodno možemo konstatovati da je izuzetno teško precizno identifikovati i klasifikovati sve trendove u oblasti savremenih finansijskih tržišta. U okviru ovoga rada pokušaćemo da se zadržimo na pet možda najvažnijih karakteristika, o čemu naša zemlja, koja je bila gotovo 10 godina izolovana, mora posebno da vodi računa. To su:

- 1) internacionalizacija i globalizacija finansijskih tržišta,
- 2) pojava i razvoj finansijskih inovacija,
- 3) deregulacioni tokovi,
- 4) tehničko-tehnološka usavršavanja u radu i
- 5) sekjuritizacija.

funkcionalne međuzavisnosti unutar finansijskog sektora i osetljivosti na pitanja uređena drugim zakonskim propisima (kao što je Zakon o preduzeću, Zakon o računovodstvu i reviziji i sl.). Slično tome, poslovanja preduzeća unutar finansijskog sektora su međuzavisna i koordinacija u uvođenju novih poslova od vitalnog je značaja. Na primer, uspešno emitovanje hartija od vrednosti zavisi od nivoa objavljivanja poslovnih i finansijskih informacija koje proizvode revizorske, finansijske i investicione firme. Osiguravajuća preduzeća i investicioni fondovi zasnivaju svoje poslovanje na postojanju likvidnih hartija od vrednosti, a njihova trgovina ne može se uspešno sprovести bez operativne efikasnosti sistema za kliring i saldiranje. Otuda, kompetentna radna grupa eksperata, sa zadatkom ukupnih reformi i razvoja finansijskih usluga u procesu približavanja EU, može biti od velike važnosti za uspeh reformskog procesa u ovoj oblasti. Još jednom treba naglasiti da bez uspeha u ovoj oblasti ukupan privredni uspeh, tj. dinamičan privredni rast i znatniji rast budžetskih prihoda nije moguć.

Međutim, treba imati u vidu da čak i odlični zakoni, kompetentna regulatorna tela, i visoko osposobljeni profesionalci ne mogu samostalno proizvesti neophodni sastojak svakog uspešnog sektora finansijskih usluga – poverenje. Odatle, osnovni stub svakog efikasnog finansijskog sistema bio je, jeste i biće: pravna država i vladavina zakona.

1 Arnold W. Sametz „The ‚New‘ Financial Environment of the United States“, u: *Handbook of Financial Markets and Institutions*, 6th edition, edited by Edward I. Altman, John Wiley & Sons, New York, 1987, str. 1–3.

1. Internacionalizacija i globalizacija finansijskih tržišta

Internacionalizacija i globalizacija finansijskih tržišta kao jedna od osnovnih karakteristika savremenih finansijskih tržišta, jeste proces integracije finansijskih tržišta nacionalnih ekonomija u jedno veliko svetsko – međunarodno finansijsko tržište. Ova tendencija je posledica tokova globalizacije u realnom sektoru privrede i ima izuzetne implikacije na funkcionisanje privrednih subjekata u svim sektorima. Naime, globalizacija pruža neslućene mogućnosti gotovo svim privrednim subjektima u traženju novih izvora za finansiranje svojih potreba, pri čemu se oni sve više pomeraju ka međunarodnom planu. Konkretnije rečeno, privredni subjekti imaju više alternativa za prikupljanje slobodnih finansijskih sredstava, ne samo u granicama svoje nacionalne privrede, već u gotovo celom svetu. Na taj način oni mogu koristiti razlike u regulativi, porezima i drugim faktorima kako bi što više smanjili troškove prikupljanja sredstava (takozvane troškove kapitala) i ostvarili druge značajne koristi.

Globalizacija je logična posledica i nastavak tokova internacionalizacije finansijskih tržišta koji su započeli još sredinom šezdestih godina XX veka. Internacionalizacija se razvijala nekako paralelno sa razvojem međunarodnog tržišta ino-obveznica, naročito tržišta evroobveznica (*eurobonds market*). Inostrane obveznice su jedna od vrsta obveznica, gde subjekti iz jedne zemlje njihovom emisijom prikupljaju sredstva za svoje potrebe u nekoj drugoj zemlji. Pri tome, oni moraju da poštuju zakonsku regulativu u vezi sa emisijama hartija od vrednosti te druge zemlje. Takođe, naročito je važno da ih emituju sa denominacijom (nominalnom vrednošću) valute zemlje u kojoj se vrši emisija. Na primer, ino obveznica bi bila u slučaju kada bi poznati nemački proizvođač automobila *BMW* emitovao obveznice u SAD sa nominalnom vrednošću od 1.000 \$. Inače, ino obveznice nisu nove u istoriji finansijskih tržišta. Veliki talas izgradnje železnice u SAD sredinom XIX veka je finansiran upravo emitovanjem ino obveznica u Velikoj Britaniji.

U odnosu na klasične ino obveznice, evroobveznice pružaju mogućnost emitentu da ih emituje u valuti koja se razlikuje od valute zemlje u kojoj se vrši emisija. Na primer, američka firma *AT&T* emituje obveznice u Londonu sa denominacijom u US \$. Tržište evroobveznica se naglo razvilo sredinom šezdestih godina XX veka, paralelno sa razvojem evrodolarskog tržišta. Ovo tržište ima ogroman značaj. Tako, početkom devedesetih godina, oko 80% novih emisija svih obvezni-

ca u svetu se odnosilo na evroobveznice. U novčanim relacijama, obim emisije se kretao preko 200 milijardi US \$². Inače, jedan od najvećih centara evroobveznica je London.

Tokovima internacionalizacije su doprinele promene u monetarnoj sferi. Naime, 1971. godine je i zvanično napušten zlatni dolarski standard na kome je počivao celokupni svetski monetarni sistem od kraja II svetskog rata. Time se završava era fiksnih deviznih kurseva. Uvođenje fluktuirajućih deviznih kurseva je doprinelo da sve više na značaju dobijaju devizna tržišta i njihova međuzavisnost. Na taj način dolazi i do povećanja nivoa rizika u međunarodnim finansijskom poslovanju, što je dalje delovalo pozitivno na razvoj finansijskih tržišta u smislu razvoja instrumenata koji su omogućili smanjivanje ili čak eliminisanje različitih vrsta rizika.

Tokovi internacionalizacije i globalizacije finansijskih tržišta su u skladu i sa tendencijama do kojih je došlo u Evropi početkom devedesetih godina XX veka kada je stvorena Evropska unija (EU). Ujedinjenjem 1992. godine, postavljene su osnove jedinstvenog monetarnog sistema koji je početkom XXI veka zaokružen uvođenjem evra i kreiranjem jedinstvenog evropskog tržišta finansijskih usluga. U praksi, ovi procesi su dosta dugo trajali i bili su prilično bolni. Oni su praćeni mnogo većim brojem problema nego što je to bio slučaj prilikom usklađivanja i stvaranja jedinstvenog tržišta roba i usluga EU. U sferi finansija trebalo je izvršiti ne samo harmonizaciju propisa, već i ukinuti tri osnovne barijere³:

- ograničenja za ulazak na nacionalna tržišta,
- razlike u standardima kontrole i
- razlike u uslovima tržišnog poslovanja.

Sve promene su bile motivisane željom za otvaranjem nacionalnih finansijskih tržišta i povećanjem stepena njihove konkurentnosti. To je trebalo da ima posledicu veću efikasnost privrednih subjekata, niže troškove usmeravanja sredstava ka unosnim investicionim projektima i u krajnjoj liniji brži privredni rast i razvoj. Proces globalizacije bi trebalo da donese koristi svima. Investitorima na finansijskom tržištu i berzama ona širi lepezu mogućih investicionih alternativa. Privredni subjekti, sa druge strane, mogu da prikupljaju sredstva iz više različitih izvora i po različitim troškovima kapitala. Na taj način je kreirana osnova za ost-

2 Frederic S. Mishkin *The Economics of Money, Banking and Financial Markets*, 3rd Edition, Harper Collins Publishers, New York, 1992, str. 61.

3 Mike Buckle and John Thompson *The UK Financial System*, Manchester University Press, Manchester and New York, 1998, str. 320.

varivanje evropskog sna, da na primer Francuz može da otvori račun u Velikoj Britaniji, Grk da plasira sredstva u Francuskoj, nemačka firma da emituje hartije od vrednosti u Španiji, i tome slično.

Postoji veoma veliki broj faktora koji su uticali na internacionalizaciju i globalizaciju finansijskih tržišta. Po jednom shvatanju, tri posebno dominiraju⁴:

1) Deregulacija i liberalizacija tržišta i aktivnosti tržišnih učesnika od strane ključnih centara moći. Ovaj faktor je tesno povezan sa povećanjem stepena međunarodne konkurencije.

2) Tehnološki napredak, koji je pružio nove mogućnosti za kontrolu i monitoring. Na taj način je omogućen brži protok relevantnih informacija, što je dovelo do povećanja efikasnosti finansijskih tržišta. Razvoj kompjuterske tehnologije i telekomunikacionih i informacionih sistema je omogućio povezivanje različitih subjekata širom sveta gotovo u sekundi. Ovo je posebno bitan faktor koji je doprineo tokovima globalizacije. Godine 1992. je objavljena knjiga *Globalne finansijske integracije: kraj geografije*⁵ u kojoj se ističe kako nestaju određene fizičke barijere koje su postojale između finansijskih tržišta. Umesto toga, nastaju velike elektronske trgovačke mreže koje ne poznaju nacionalne granice.

3) Povećanje institucionalizacije međunarodnog tržišta. Ovo znači tendenciju pomeranja ka institucionalnim investitorima, kao što su: penzioni fondovi, investicioni fondovi, osiguravajuća društva, itd. Na međunarodnom finansijskom tržištu, kao i na nacionalnim tržištima, ovi učesnici postaju najvažniji igrači, dok se sve više smanjuje uloga fizičkih lica.

Globalizacija je dovela i do potrebe usaglašavanja regulative između različitih tržišta i zemalja. Prihvaćeni su jedinstveni međunarodni standardi u kontroli finansijskih tržišta. Čak je i formirana Međunarodna organizacija komisija za hartije od vrednosti (IOSCO – *International Organization of Securities Commissions*) koja je propisala svoje direktive kao najvažnije pravce budućeg delovanja svih članova. Ideja je bila da se harmonizuju propisi različitih zemalja i prihvate minimalni međunarodni standardi, sve u cilju sprečavanja manipulacija i zaštite investitora širom sveta.

Konačno, možemo zaključiti da je globalizacija dovela i do promena u strukturi finansijskih tržišta⁶. Za sve učesnike je porastao značaj međunarodne poslovne orijentacije. Globalizacija pruža čitav niz šansi i mogućnosti, kako za pribavljanje finansijskih sredstava i kapitala pod povoljnijim uslovima, tako i za unosno investiranje. Međutim, sa druge strane, ona nosi i opasnosti od povećanja različitih vrsta rizika. Na taj način, u oceni efekata globalizacije treba biti realan. Za našu zemlju, koja je gotovo celu poslednju deceniju XX veka bila izolovana, uključivanje u globalne tokove može doneti čitav niz nesumnjivih koristi. Međutim, ne treba biti isključiv i ne ukazati i na potencijalne opasnosti koje ovi procesi mogu imati.

2. Pojava i razvoj finansijskih inovacija

Počev od sredine šezdesetih godina XX veka u svetu finansija pojavio se izuzetno veliki broj finansijskih inovacija koje su doprinele širenju finansijskih tržišta, poslova na njima i koje su u krajnjoj liniji dalje doprinele tokovima globalizacije i internacionalizacije. U teoriji nailazimo na brojne teškoće oko klasiifikacije svih inovacija. Čuveni ekonomista, profesor MIT Univerziteta Stiven Ros,⁷ u tretiranju pitanja finansijskih inovacija napravio je razliku između dve velike grupe inovacija, i to:

- novi finansijski proizvodi – što se pre svega odnosi na različite oblike finansijskih instrumenata u vidu izvedenih hartija od vrednosti (opcije, fjučersi, svopovi) koje više odgovaraju novim uslovima velikih promena i novim tržištima;
- nove strategije – koje su zasnovane na korišćenju različitih novih instrumenata.

Prema shvatanju stručnjaka Banke za međunarodne obračune (BIS – *Bank for International Settlements*),⁸ sve inovacije je moguće svrstati u više grupa, i to:

4 Frank J. Fabozzi, Franco Modigliani and Michael G. Ferri *Foundations of Financial Market and Institutions*, Prentice Hall, Englewood Cliffs – NJ, 1994, str. 8–9.

5 R. O'Brien, *Global Financial Integration: The End of Geography*, London, 1992.

6 Gerd Hausler, *The Globalization of Finance*, Finance & Development, Mart, Washington, 2002.

7 Stephen A. Ross „*Institutional Markets, Financial Marketing and Financial Innovation*“, Journal of Finance, July 1989, str. 541.

8 Bank for International Settlements „*Recent Innovations in International Banking*“, Basle, BIS, April 1986, prema: Frank J. Fabozzi, Franco Modigliani and Michael G. Ferri, *Foundations of Financial Market and Institutions*, Prentice Hall, Englewood Cliffs NJ, 1994, str. 27.

- inovacije u domenu transfera cenovnih rizika, koje su kreirane sa ciljem da se smanji rizik u vezi sa promenama cena hartija od vrednosti, deviznih kurseva i tome slično;
- instrumenti za transfer kreditnih rizika, posebno rizika od neizvršenja obaveza;
- inovacije u cilju povećanja likvidnosti;
- inovacije radi poboljšanja kreditiranja;
- inovacije radi pribavljanja novog akcijskog kapitala.

Kao što možemo videti iz uporednog pregleda navedena tri shvatanja, postoji više mogućih pristupa klasifikaciji finansijskih inovacija, što je direktna posledica postojanja velikog broja inovacija. U tom smislu, pomenućemo samo neke od najvažnijih inovacija, za koje možemo reći da su iz korena promenile savremena finansijska tržišta: novi instrumenti tržišta novca (komercijalni zapisi, depozitni sertifikati), inovacije instrumenata duga (obveznice sa promenljivom kamatnom stopom, prihodne obveznice, „put“ obveznice, itd.), pojava i snažan razvoj finansijskih derivata (fjučers ugovori, opcije – kupovna, prodajna) i čitav niz strategija zasnovan na njihovom kombinovanju – svop (*swap*) aranžmani, nove derivativne hartije kombinovanog tipa (*TIGRs*, *LIONs*, *CATs*, itd.), veliki broj instrumenata hipotekarnog tržišta (hipotekarne založnice različitih oblika), novi oblici hartija od vrednosti lokalnih organa vlasti (različite vrste takozvanih municipalnih obveznica), elektronski novac, kreditne kartice, inovacije u poslovanju investicionih fondova i kompanija (kreiranje novih vrsta fondova – familije, kantri fondovi, hedžovani fondovi, itd.), novi instrumenti na bazi tržišnih indeksa, pojava američkih i globalnih depozitnih potvrda (*American Depositary Receipts – ADRs*, *Global Depositary Receipts – GDRs*) kao efikasnih načina za finansiranje u ino kompanije, i tako dalje.

Postoji veoma veliki broj razloga i motiva za uvođenje i kreiranje finansijskih inovacija. Među najvažnije možemo uključiti sledeće:

a) Povećanje nestabilnosti i neizvesnosti u privrednim sistemima većine zemalja – uslovi koji karakterišu sedamdesete i kasnije godine XX veka se u literaturi označavaju kao uslovi diskontinuiteta. Dolazi do velikih promena, kao što su: ukidanje zlatnog standarda i fiksnih deviznih kurseva; povećanje međunarodne konkurencije; porast inflacije; povećanje nestabilnosti u kretanju kamatnih stopa;

naftni šokovi, ukupno povećanje rizika na mnogim segmentima finansijskih tržišta, itd. Svi ti uslovi su pogodovali stvaranju instrumenata koji bi investitorima nudili nove mogućnosti zaštite (hedžinga) od različitih oblika finansijskih rizika (promena cena, kamata, deviznih kurseva i slično).

b) Ubrzani tehničko-tehnološki razvoj – ovo se posebno odnosi na razvoj kompjutera i modernih sredstava telekomunikacije.

c) Potreba podizanja nivoa znanja i obrazovanja svih učesnika u poslovima na finansijskim tržištima. Smatra se da je finansijska teorija u okviru ekonomske nauke doživela pravi bum u poslednjih tridesetak godina. Dolazi do evolucije i promena shvatanja u pogledu uloge ljudi koji se bave investicijama u hartije od vrednosti i poslovima na finansijskim tržištima. Smatra se da je razvoj takozvanog investicionog menadžmenta (upravljanja investicijama u hartije od vrednosti) hronološki prolazio kroz sledeće tri faze⁹:

- Od sredine XIX – do tridesetih godina XX veka – kada se na investicioni menadžment gledalo kao na posebnu veštinu ili čak na umetnost. Smatralo se da su ljudi koji prave milione na berzama za to posebno obdareni, sa čeličnim nervima, bliski kockarima i sa specijalnim osećanjem za zbivanja na tržištu. Imena nekih od velikana takozvanog „zlatnog doba“ u razvoju berzi su i danas veoma dobro poznata i prepoznatljiva (u SAD se i danas pominju imena – *Commodore Vanderbilt*, *J.P. Morgan*, *Jim Fisk*, *Daniel Drew*, *Jay Gould*). Ono što je karakteristično za ovo shvatanje je zanemarivanje moralne dimenzije. Mnogi uspešni berzanski mešetari u tom periodu, kao na primer Fisk, Guld i Dru su bili uključeni u brojne manipulacije i prevare.
- U periodu od sredine tridesetih do sredine pedesetih godina XX veka dolazi do druge faze – profesionalizacije. Posle niza špekulacija i malverzacija bilo je neophodno povratiti poljuljano poverenje u finansijska tržišta, berze i učesnike u tim poslovima. Profesionalizam se afirmisao posle velike ekonomske krize u SAD početkom tridesetih i ova faza se poklapa sa pojavom nove zakonske regulative, gde se posebno ističu etika, utvrđuju standardi poslovanja, jača poverenje, vodi briga o dobrom javnom imidžu, sve više unose elementi javnosti, itd. Dosta pažnje se posvećuje utvrđivanju kodeksa ponašanja i regulativnim telima.

9 Jack Clark Francis, *Investments – Analysis and Management*, 4th edition, McGraw-Hill, New York, 1986, str. 1–3.

- Od sredine pedesetih – pa nadalje (čak i danas) dominira – naučni pogled na investicioni menadžment. Njegova pojava se istorijski poklapa sa pionirskim radom „*Portfolio Selection*“ Harija Markovica,¹⁰ koji je udario temelje nove naučne discipline u oblasti finansijske teorije – *Security Investment Analysis* – analizi investicija u hartije od vrednosti.

d) Povećanje konkurentne borbe između finansijskih posrednika – na šta su paralelno uticali tokovi globalizacije i deregulacije finansijskih tržišta. Na primer, na Njujorškoj berzi (*NYSE*) je 1975. godine ukinuto pravilo o fiksnoj minimalnoj brokerskoj proviziji posle 183 godine (u okviru promena pod nazivom *Majski dan* – *May Day*). Slična stvar se desila i u Velikoj Britaniji, na Londonskoj berzi 1986. godine.¹¹ Izvršene promene su u oba slučaja delovale na povećanje konkurencije između brokerskih i dilerskih kuća.

e) Težnja ka izmenama postojeće regulative – kroz afirmisanje samoregulative, što je suština tokova deregulacije.

f) Težnja za povećanjem finansijskog blagostanja. Krajem osamdesetih u opštem menadžmentu dominira jedan od koncepata – koncept kreiranja vrednosti za vlasnike,¹² po kome se kao vrhovna ciljna funkcija savremenog preduzeća javlja – blagostanje vlasnika. S obzirom na tendencije u promeni vlasničkih odnosa u razvijenim zemljama, po kojima i menadžeri i zaposleni postaju vlasnici preduzeća u kojima rade, ovaj koncept stiče ogromnu popularnost. Vrednost (blagostanje) vlasnika direktno zavisi od uspešnog poslovanja firme i materijalizuje se kroz isplate dividendi i rast kapitalnih dobitaka (razlike između tekuće tržišne cene akcija i cene po kojoj su akcije kupljene ili pribavljene).

3. Deregulacioni tokovi

Finansijski sistemi i finansijska tržišta u većini zemalja sveta su gotovo uvek predstavljali jednu od najviše regulisanih oblasti. Pri tome, odmah na početku treba istaći veliku ulogu i pritisak koji mogu da vrše političke strukture da putem

uticaja na regulisanje finansijskog sistema i finansijskih tržišta ostvare određene specifične ciljeve. Vlade svojim merama i odlukama u velikoj meri opredeljuju funkcionisanje finansijskih tržišta i učesnika na njima. U pogledu regulisanja funkcionisanja finansijskih tržišta između zemalja postoje značajne razlike u zavisnosti od stepena privredne razvijenosti, dostignutog stepena razvijenosti finansijskog sistema, kulture, istorije i tradicije.

U poslednjih dvadesetak godina u većini najrazvijenijih zemalja sveta dolazi do značajnih regulativnih reformi. Postoji više razloga koji su do toga doveli. Jedno od klasičnih objašnjenja je vezano za faktor koji je često delovao i u istoriji razvoja finansijskih tržišta na njegove povremene promene i kontinuelna usavršavanja. To su – finansijske krize, do kojih povremeno dolazi, a čije dejstvo može imati značajne negativne implikacije na funkcionisanje finansijskih tržišta. Drugi razlog je već pominjana globalizacija svetskih finansijskih tržišta, gde se, sa sve većim stepenom internacionalizacije, pojavljuju problemi kompatibilnosti zakonske regulative između različitih zemalja i potreba njihove harmonizacije i usklađivanja. Naime, država preko svojih regulatornih organa i tela može da vrši regulisanje u okviru granica jedne nacionalne privrede. Međutim, sve više se javlja potreba međusobnog usklađivanja regulativa između različitih zemalja i različitih finansijskih tržišta. Konačno, ne treba zapostaviti ni još jedan razlog – to je pojava i razvoj velikog broja finansijskih inovacija, kao što su finansijski derivati, čija je pojava zahtevala potpuno nove forme regulative i propisa.

Regulisanje finansijskih tržišta je izuzetno kompleksna oblast. Generalno posmatrano, čitav finansijski sistem, pa samim tim i finansijska tržišta, u velikoj meri zavisi od karaktera pravnog sistema jedne zemlje. U tom smislu, smatra se da pravni sistem utiče na finansijski na četiri osnovna načina, i to:¹³

I – Jasnim definisanjem imovinskih prava – pravni sistem definiše imovinska prava i pre svega mora da zaštiti legalno vlasništvo nad određenom imovinom (aktivom).

II – Regulisanjem ugovora – u smislu striktnog poštovanja izvršavanja ugovornih obaveza.

10 Harry Markowitz „*Portfolio Selection*“, Journal of Finance, Vol. 7, No. 1, March 1952, str. 77–91.

11 O tome detaljnije videti u: dr Goran Pitić, dr Goran Petković, dr Dejan Erić, mr Dejan Šoškić i Milko Štimac, *Berzanski pojmovnik*.

12 Alfred Rappaport, *Creating Shareholder Value*, The Free Press, New York, 1986.

13 David O. Beim and Charles W. Calomiris, *Emerging Financial Markets*, McGraw-Hill Irwin, Boston, 2001, str. 150–51.

III – Regulisanjem rada privrednih organizacija – u tom smislu jedan od osnovnih zakona je zakon o preduzećima, to jest privrednim organizacijama.

IV – Oblast finansija – gde se reguliše poslovanje finansijskih institucija – banaka, osiguravajućih kompanija, penzionih fondova, investicionih kompanija, berze, berzanskih posrednika, itd.

U pogledu regulisanja finansijskog sistema, često se pominje i postojanje određene „pravne piramide“ finansijskog sistema, što možemo videti na grafiku broj 1.

Grafik 1 – Pravna piramida finansijskog sistema¹⁴

U osnovi pravne piramide finansijskog sistema nalaze se određeni bazični zakoni koji bi trebalo da postoje u jednom društvu. Reč je pre svega o sprečavanju korupcije, jasnom definisanju imovinskih prava, zaštiti vlasničkih odnosa i regulisanju ugovornih obaveza. Srednji deo piramide se odnosi na regulisanje prava vlasnika akcija (akcionara) i prava kreditora (poverilaca). Reč je o vrlo značajnim propisima koji obuhvataju definisanje standarda otkrivanja, mera za prevenciju od

prevara i različitih manipulativnih radnji i zaštite manjinskih akcionara. U okviru srednjeg dela se uključuju i mere na obezbeđenju plaćanja, bankrotstvu i drugi propisi kojima se štite poverioci, odnosno omogućava brza i efikasna naplata dospelih potraživanja. Konačno, na vrhu piramide se nalaze zakonski propisi kojima se reguliše rad i funkcionisanje finansijskih institucija. Tu se pre svega misli na regulisanje rada banaka, osiguravajućih društava, investicionih fondova, berzi i berzanskih posrednika i čitavog niza ostalih finansijskih organizacije i institucija.

Kada se govori o regulisanju finansijskog tržišta u okviru jedne zemlje, tada se pominje pitanje nacionalnih pravnih izvora. Hijerarhijski, po svojoj pravnoj snazi, oni se dele na pet nivoa.¹⁵ To su:

1) Zakoni – najviši nivo regulisanja. Smatra se da postoje tri različita zakonodavna sistema. Prvi je američki, gde se finansijska tržišta uređuju putem većeg broja zakona. Drugi je engleski, gde se celokupna oblast funkcionisanja uređuje jednim opštim zakonom, naravno uz usmeravanja na ostale propise. Konačno, treći je francusko-nemački sistem, gde se finansijsko tržište uređuje u okviru opšteg trgovačkog zakona.

2) Podzakonska akta – odnose se na propise koje donose nadležni regulatorni organi. Najčešće ih čine određena pravila, uredbe, procedure i njima se bliže određuju izvesna pitanja koja u zakonima nisu razjašnjena do detalja.

3) Samostalni poslovno pravni izvori – uglavnom opšta akta i uslovi poslovanja koje donosi berza, udruženja brokera i dilera i brokersko-dilerske kuće. Sa zahuktavanjem tokova deregulacije ovi izvori su počeli sve više da dobijaju na značaju.

4) Običaji – nekada su imali mnogo veći značaj nego danas. Reč je o različitim nepisanim pravilima ponašanja kojih se mnogi učesnici pridržavaju u toku svoga rada i poslovanja.

5) Sudska praksa – takođe je nekada imala mnogo veći značaj. U anglosaksonskim pravnim sistemima ona ima veću ulogu nego u drugim. Za finansijska tržišta posebno su značajni sporovi koji su se vodili u okviru takozvane arbitražne prakse. Interesantno može da zvuči da su mnogi propisi kreirani upravo na osnovu rešavanja određenih sporova koji su razmatrani pred berzanskim arbitražama ili sudovima.

¹⁴ Isto kao (13), str. 152.

¹⁵ Dr Mirko Vasiljević, dr Nebojša Jovanović i dr Života Ristić „Analiza domaće zakonske regulative“ u: *Finansijsko tržište – regulative, institucije, instrumenti, analiza*, redaktori dr Branko Vasiljević, dr Mirko Vasiljević, dr Dejan Erić, dr Dejan Šoškić, Savezna komisija za hartije od vrednosti, Beograd, 2001, str. 17–25.

Značajni rezultati deregulativnih tokova su bile velike strukturne promene u poslovanju finansijskih institucija. Do sredine šezdesetih godina XX veka postojala je jasna demarkaciona linija između različitih finansijskih posrednika, pre svega banaka i drugih finansijskih institucija. Međutim, od tada promene su išle u pravcu stvaranja tzv. *finansijskih supermarketa*, odnosno finansijskih konglomerata koji su počeli da nude široki spektar različitih finansijskih proizvoda i usluga. Banke su počele da šire lepezu svojih usluga sa tradicionalnog komercijalnog na oblast investicionog bankarstva (pomoć pri emisiji različitih hartija od vrednosti). Takođe, ulaze u poslove osiguranja i berzanskog posredovanja. Sa druge strane, ostale finansijske institucije počinju da prikupljaju depozite i osvajaju pojedine bankarske poslove, itd.

Deregulacioni tokovi su se razlikovali između zemalja, ali su imali jednu zajedničku karakteristiku – smanjenje uloge države u regulisanju finansijskih tržišta. Kako bi se obezbedili sigurnost i poverenje, država je zadržavala nadležnosti u oblasti zakonodavstva i održanja željenog nivoa konkurencije. Međutim, sve više dolazi do razvoja različitih regulativnih tela u okviru pojedinih segmenata finansijskih tržišta. Dolazi do jačanja funkcija monitoringa, kontrole i revizije, kao i povećanja nivoa discipline i odgovornosti za sve učesnike. Imajte na umu da deregulacija ne znači odsustvo regulacije, već samo promenu pondera, odnosno značaja pojedinih regulatornih tela i organa. U suštini deregulativni tokovi su obuhvatali sledeće tendencije:

- smanjenje uloge države i državnih organa,
- osnivanje samoregulišućih tela,
- kombinovanje zakonskog regulisanja i samoregulative,
- povećanje stepena konkurencije,
- povećanje javnosti rada,
- preduzimanje niza mera ka povećanju poverenja,
- sve veća kontrola i monitoring poslovanja svih učesnika,
- otvaranje domaćih finansijskih tržišta prema subjektima iz inostranstva (tu su posebno prednjačile najrazvijenije zemlje – SAD, Velika Britanija, Japan i Nemačka),
- promene vlasničke strukture privrede, u smislu privatizacije, itd.

Deregulacija čiji su tokovi jačali tokom osamdesetih i devedesetih godina XX veka, otvorila je čitav niz novih pitanja, kao što su:¹⁶ razlozi za regulisanje finansijskih tržišta, optimalni nivo deregulacije, efikasnost regulisanja, nivo uniformnosti regulatornih propisa, efekti na makroekonomsku stabilnost, efekti za klijente, itd. Deregulacija je imala čitav niz pozitivnih efekata. Ona je dovela do razvoja novih segmenata finansijskih tržišta, kakvo je na primer hipotekarno. To je sa svoje strane imalo za posledicu povećanje nivoa konkurentnosti i pružanje novih usluga. Došlo je i do podizanja kvaliteta poslovanja mnogih finansijskih posrednika, kreiranja novih standarda rada, zaoštavanja finansijske discipline i podizanja moralnih zahteva i ukupne efikasnosti celokupne „industrije“ (na Zapadu se usluge finansijskih institucija tretiraju kao posebna privredna grana) finansijskih usluga.

4. Tehničko-tehnološke inovacije

Uloga tehnologije u razvoju berzi i finansijskih tržišta je oduvek bila izuzetno velika. Ona je omogućavala brži prenos informacija, podataka, naloga za trgovanje i, kasnije, njihov kliring i saldiranje. Dugo se isticalo kako je uvođenje telegrafa i tikera na akcije sedamdestih godina XIX veka značajno unapredilo rad berze u Njujorku. Pravi bum je bio izum telefona i njegovo korišćenje. Međutim, čini se, ništa nije tako radikalno uticalo na promene u funkcionisanju berzi kao uvođenje računara.

Prvi računari u radu berzi se uvedeni krajem šezdesetih godina XX veka. Oni su bili način za rešavanje velikih praktičnih problema koje je stvaralo obilje dokumentacije. Naime, sa povećanjem broja učesnika i obima prometa došlo je i do enormnog rasta obima pratećih poslova na berzi. Računari su se pokazali kao pravo rešenje za obilje „papirologije“ koja je pretila da prosto uguši efikasnost funkcionisanja vodećih berzi. Na velikim berzama, kao onoj u Njujorku dešavalo se da su službenici prosto bili zatrpani gomilom naloga i dokumenata, koje jednostavno nisu stizali da obrade u toku radnog dana. Usled toga, neretko su ostajali do kasno u noć i preko vikenda kako bi kompletirali sve transakcije i zatvorili sve naloge. Pojava i uvođenje računara bilo je pravi spas za mnoge službenike berzi ali i sve druge učesnike.

16 Dr Mirko Vasiljević, dr Nebojša Jovanović i dr Života Ristić „Analiza domaće zakonske regulative“ u: *Finansijsko tržište – regulative, institucije, instrumenti, analiza*, redaktori dr Branko Vasiljević, dr Mirko Vasiljević, dr Dejan Erić, dr Dejan Šoškić, Savezna komisija za hartije od vrednosti, Beograd, 2001, str. 17–25.

Od sredine sedamdesetih godina dolazi do snažnijeg razvoja kompjutera i računarske tehnologije. Sve promene koje su se dešavale na tom polju bile su praćene i primenjivane u funkcionisanju finansijskih tržišta. Dolazi do razvoja ne samo informacione, već i telekomunikacione, satelitske i druge opreme, naročito tokom devedesetih godina XX veka, kada se pojavljuju i mobilna telefonija, internet, elektronska pošta i različiti *on-line* sistemi elektronskog trgovanja. Razvoj tehnike i tehnologije je pružio neslućene mogućnosti u razvoju savremenih finansijskih tržišta.

Tehničko-tehnološke inovacije su u velikoj meri poduprle i tokove internacionalizacije i globalizacije svetskog finansijskog tržišta. Novi metodi komuniciranja su učinili da se lakše povezuju različiti i geografski veoma udaljeni delovi sveta. Na taj način je stvorena visoka međuzavisnost između finansijskih tržišta u različitim regionima. Najbolji primer je finansijska kriza iz 1999. godine nastala u Hong Kongu, koja se preko drugih zemalja Dalekog istoka vrlo brzo prenela na Evropu i SAD.

Razvoj tehnologije je doveo do kompjuterizacije većine savremenih finansijskih tržišta. Gotovo sve berze sveta su uvele svoje kompjuterske sisteme, bilo za trgovanje, bilo za obradu naloga. Tako, na primer, u Njujorku postoji sistem pod nazivom *SuperDot* (*Super Designated Order Turnaround System*) koji istovremeno može da obradi čak do 99.999 naloga. U Torontu postoji *CATS* (*Computer Assisted Trading System*) koji omogućava elektronske aukcije za manje aktivne akcije. U Parizu postoji sličan sistem pod nazivom *CAC*, u Tokiju *COREX*, Londonu *SEAQ*, itd. Rast popularnosti ovih sistema je prvenstveno posledica velikih prednosti koje nude, pre svih – veće brzine, efikasnosti i nižih troškova.

Jedna od direktnih posledica razvoja informacione tehnologije, koja je ujedno i nezaobilazna karakteristika savremenih finansijskih tržišta, jeste mogućnost neprekidnog obavljanja transakcija i trgovanja. Tu pojavu ćemo okarakterisati kao **kontinuelnost** u funkcionisanju finansijskih tržišta. Kontinuelna tržišta su ona gde se cene neprekidno formiraju tokom čitavog radnog dana, sve dok se izvršavaju nalozi kupaca i prodavaca. Ova karakteristika podrazumeva da je danas, pomoću savremene informativne tehnologije, moguće neprekidno pratiti transakcije i obavljati trgovinu gotovo 24 časa dnevno na skoro svim finansijskim tržištima širom sveta.

Da bi razumeli karakteristiku kontinuelnosti treba imati u vidu da sve berze u svetu imaju precizno definisano radno vreme. Na berzi u Njujorku ono je između 9.30 ujutru i 16.00 časova. Početak i završetak rada je praćen zvukom zvona. Razvoj informacione tehnologije je stvorio mogućnosti kreiranja elektronskih komunikacionih mreža (ECN – *Electronic Communication Networks*), što potpuno menja način rada, suštinu i smisao postojanja samih berzi, koje sve manje predstavljaju mesto za obavljanje prometa, a sve više liče na velike elektronske sisteme, kakav je na primer NASDAQ u SAD. Jedan od ECN je i *Instinet* – globalni trgovački sistem koji povezuje naloge finansijskih institucija bez prisustva berzi (o tome više možete videti na internet adresi www.instinet.com). Razvoj sistema ECN čini radno vreme berze irelevantnim, pošto je putem elektronskog sistema moguće trgovati gotovo neprekidno.

Karakteristika kontinuelnosti i trgovanja van radnog vremena može imati i određene nedostatke i opasnosti. Ovo je posebno bitno imati na umu uzimajući u obzir našu zemlju, koja kao i mnoge druge zemlje u tranziciji, tek treba da razvije efikasan finansijski sistem sa berzom kao njegovom okosnicom. Neki od najvažnijih nedostataka trgovanja van radnog vremena berze se mogu ogledati u sledećem¹⁷:

- 1) manji stepen likvidnosti – pošto postoji manji broj učesnika;
- 2) opasnost od radikalnih i rapidnih pomeranja cena – usled pojave novih i iznenađenih informacija;
- 3) velika fragmentiranost tržišta – u smislu postojanja visokog nivoa razlika iskrapance između pojedinačnih tržišta.

5. Sekjuritizacija

Pojam „sekjuritizacija“ vodi poreklo od engleske reči *security* – koja, između više značenja, znači i hartija od vrednosti. Prvi put sekjuritizacija je upotrebljena 1977. godine, kada je jedna od najvećih brokerskih kuća u SAD *Salomon Brothers* uvela na tržište novu hartiju od vrednosti na bazi hipoteke na nekretnine.¹⁸ Sekjuritizacija, najjednostavnije rečeno, jeste proces kreiranja hartija od vrednosti od finansijskih instrumenata koji po svojoj suštini nisu hartije od vred-

17 John M. Dalton, *How the Stock Market Works*, 3rd edition, New York Institute of Finance, New York, 2001, str. 288.

18 Lewis S. Ranieri „The Origins of Securitization, Sources of Its Growth and Its Future Potential“ u: *A Primer on Securitization*, edited by Leon T. Kendall and Michael J. Fishman, The MIT Press, Cambridge MA, 2000, str. 31.

nosti. Reč je o složenom procesu u kome se vrši svojevrsno „prepakivanje“ individualnih kredita i različitih instrumenata duga kako bi se kreirala jedna ili više hartija od vrednosti, čime se menja njihov kreditni status a koje se kasnije iznose na tržište radi prodaje trećim licima.

Pojava sekjuritizacije je posebno izražena na sekundarnom hipotekarnom tržištu i kod hartija od vrednosti zasnovanih na aktivi (*asset-backed securities*). To konkretnije znači da predmet sekjuritizacije mogu biti:¹⁹ hipotekarni krediti, krediti za kola, kuće i druge nepokretnosti, računi za kreditne kartice, studentski krediti, potrošački krediti, čak i pojedine vrste obveznica niskog rejtinga (obično i likvidnosti), itd. Suština procesa je da se od nelikvidnih kredita i instrumenata duga (koji se ne mogu prodati) kreiraju likvidni instrumenti kojima se može trgovati na finansijskim tržištima. Sekjuritizacijom se povećava ponuda kvalitetnih finansijskih instrumenta, što ima za cilj da privuče veći broj učesnika, pa samim tim dolazi do još snažnijeg razvoja finansijskih tržišta. Na taj način, dolazimo još jednom do činjenice da razvijeni finansijski sistem čini skladan razvoj tri njegova osnovna elementa – institucija, instrumenata i tržišta. Nažalost, procesi sekjuritizacije, kao i mnogi drugi, prosto su zaobišli našu zemlju. Započeta tranzicija i reforme neće moći uspešno da se realizuju bez izgradnje adekvatnog finansijskog tržišta. U tim procesima od velike važnosti i značaja može biti poznavanje najvažnijih trendova na svetskim tržištima.

Galjina OGNJANOV

Veštine komuniciranja u cilju uspešne prodaje

1. Uvod

Prodaja se često vidi kao aktivnost preduzeća čiji je isključivi cilj generisanje prihoda. Mada namera nije da se opovrgne ovakvo viđenje prodaje, ovde se ističe značaj njene uloge u komunikacionim aktivnostima preduzeća. Prodaja se, dakle, u ovom radu definiše kao oblik marketinškog komuniciranja zasnovan na interpersonalnoj komunikaciji do koje dolazi prilikom ličnog susreta prodavca i kupca. Termin koji se u domaćoj literaturi koristi za ovaj oblik marketinškog komuniciranja je *lična prodaja* (Vračar, 1999).

U teoriji marketinških komunikacija lična prodaja se ističe kao vid promotivnih aktivnosti preduzeća (Belch i Belch, 2001; Pickton i Broderick 2000–2001). Uz oglašavanje, unapređenje prodaje i odnose sa javnošću, ona predstavlja jedan od elemenata tzv. promotivnog miksa preduzeća (Kotler, 1997). Pojam promotivnog miksa se, međutim, u novijoj literaturi u oblasti marketinga sve više napušta, a tome je početkom devedesetih u najvećoj meri doprineo razvoj novog koncepta integrisanih marketinških komunikacija (Schultz i dr., 1994).

Čini se da upravo koncept integrisanih marketinških komunikacija dodatno ističe značaj komunikativne uloge prodaje. Zahvaljujući specifičnim komunikativnim mogućnostima koje su joj svojstvene, lična prodaja se može posmatrati kao integrišući element u komuniciranju preduzeća sa odabranim ciljnim grupama. Ovo pak proizlazi iz činjenice da je uloga prodavaca značajna kako u pogledu prenošenja informacije od preduzeća ka kupcima, tako i u procesu informisanja preduzeća o tome kako kupci vide njegove proizvode i usluge, kao i kakve su njihove potrebe i/ili namere.

19 Leon T. Kendall „Securitization: A New American Finance“ u: *A Primer on Securitization*, edited by Leon T. Kendall and Michael J. Fishman, The MIT Press, Cambridge MA, 2000, str. 7.

Ideja o posmatranju lične prodaje kao integrišućeg elementa se, dakle, zasniva na tome da neposredni kontakt koji prodavci ostvaruju sa kupcima, ličnoj prodaji daje ulogu spona putem koje se razmenjuju informacije između preduzeća i tržišta. Prodavci prenose poruku preduzeća oslanjajući se na ostale oblike komuniciranja, objašnjavajući ih i dodajući im vrednost u ličnom kontaktu. Pored toga, oni menadžerima preduzeća prenose informacije do koji su došli u razgovoru sa kupcima, utičući time na kreiranje buduće komunikativne i marketing strategije.

Protok informacija između preduzeća i kupaca biće utoliko bolji ukoliko prodavci ovladaju veštinama efikasne komunikacije. Lična prodaja je oblik komuniciranja koji se zasniva na interpersonalnoj, dvosmernoj komunikaciji i samim tim nosi veće komunikativne mogućnosti od ostalih oblika promocije. Stoga, saznanja iz teorije komuniciranja iskorišćena su kako bi se ukazalo na značaj primene veština komuniciranja za uspeh lične prodaje.

Veštinama komuniciranja u ličnoj prodaji bavi se veliki broj autora u svetu, ali i izvestan broj autora u našoj zemlji. U literaturi u oblasti menadžmenta, autori se bave pitanjima kako ovladati veštinama prezentovanja (Futrell, 1999) ili kako odgovoriti na izazove koji se tiču različitih stilova pregovaranja (Christopher, 1996). Psiholozi koji su ovoj oblasti ponudili svoja saznanja i iskustva otkrivaju metode upoznavanja potreba i rešavanja problema sagovornika (Rackham, 1988). Takođe, psiholozi ukazuju na značaj kako verbalnog tako i neverbalnog ponašanja u *komunikaciji sa teškim sagovornicima* (Mandić, 1995).

U naučnim časopisima s kraja devedesetih pojavljuje se sve veći broj članaka koji se bave tehnikama slušanja i njihovim značajem za postizanja uspeha u prodaji (Comer, i Drollinger, 1999). Time se, zapravo, pažnja, koja je bila fokusirana na veštinu govora, sada preusmerava na veštinu slušanja, a kao glavni argument navode se empirijski podaci koji ukazuju na to da uspeh prodaje u velikoj meri može da zavisi od toga koliko su prodavci obučeni i spremni da slušaju sagovornika (Shepherd i dr., 1997).

Pregled literature navodi nas na zaključak da, iako su se brojni autori bavili pojedinim aspektima komuniciranja, među njima nema mnogo onih koji su saznanja iz teorije komunikacije u potpunosti sistematizovali i primenili na oblast lične prodaje. Imajući u vidu navedeno, ovaj rad predstavlja pokušaj jedne takve sistematizacije. Osnovni cilj je da se detaljnije objasne veštine efikasne komunikacije koje treba razvijati kako bi se na najbolji način iskoristile mogućnosti lične prodaje u komuniciranju preduzeća sa njegovim kupcima. Veštine komuniciranja na kojima treba insistirati u ličnoj prodaji grupisane su kao veštine jasnog govora

i veštine aktivnog slušanja. I jedne i druge zasnivaju se na dobrom poznavanju kako verbalnog tako i neverbalnog aspekta komuniciranja, pa je i tome u nastavku posvećena izvesna pažnja. Želja je da se menadžerima preduzeća ukaže na izuzetan značaj uvođenja veština komuniciranja u programe obuke prodavaca, kao i da se kreatorima strategije marketinškog komuniciranja ukaže na ulogu lične prodaje kao integralnog i integrišućeg elementa u ovom procesu.

2. Veština govora – verbalno i neverbalno izražavanje

Značaj jasnog govora za efikasnost komunikacije proističe iz potrebe da poruka koju je pošiljalac uputio primaocu odgovara značenju koje je on imao nameru da prenese. To znači da je komunikacija efikasna samo onda kada se učesnici u njoj međusobno razumeju, odnosno kada poslata i primljena poruka imaju identično značenje. Razumevanje se postiže ukoliko su ispunjena tri osnovna uslova:

1. da pošiljalac tačno zna šta želi da saopšti (ima jasno određen cilj u komunikaciji),
2. da to što želi da saopšti učini tako da zaista prenese nameravano značenje (ima jasnu strategiju komuniciranja) i
3. da ono što je saopšteno odgovara komunikativnom stilu primaoca (svoje ciljeve i strategiju zasniva na prethodnom upoznavanju sagovornika).

Efikasno preneti poruka je samo ona koju je primalac razumeo na način na koji je to njen pošiljalac i nameravao. Sve to zahteva izuzetnu preciznost u govoru i poznavanje osnovnih tehnika usmenog izražavanja.

Obuka prodavaca veštini jasnog govora treba da ide u pravcu razvoja njihovih sposobnosti na nesvesnom nivou da komuniciraju jasnu poruku za vreme vođenja prodajnog razgovora. Da bi govor bio jasan, potrebno je znati šta je to što želimo da saopštimo, odnosno postaviti jasne ciljeve u komunikaciji. Izbor reči treba da je primeren drugoj strani, govor što razumljiviji, a rečenice kratke i precizne.

Jasan govor zasniva se, između ostalog, i na poznavanju druge strane kojoj poruka treba da bude saopštena. To podrazumeva potrebu uvažavanja komunikativnih sposobnosti i ličnog stila u komunikaciji. Termin koji se koristi treba da odgovaraju postojećem znanju i iskustvu primaoca poruke, odnosno da budu pro-

brani tako da mu budu razumljivi. Osim toga, reči u prodavčevoj prezentaciji treba da budu i dinamične i asocijativne kako bi se aktivirali postojeći koncepti u memoriji potrošača u skladu sa kojima nove informacije mogu da budu vrednovane.

Jasno obraćanje kupcu, pored verbalnog ima i neverbalni aspekt. Za razliku od verbalne, kojom se prenosi *čista* informacija, neverbalna komunikacija potvrđuje ili dovodi u pitanje to što saopštavamo. Uticaj neverbalne komunikacije na razumevanje ogleda se u tome što je primalac poruke sklon da poveruje informaciji koju ona prenosi više nego izgovorenim rečima. *Govorom tela*, stoga, treba upravljati tako da bude saglasan sa verbalnom komunikacijom, jer se na taj način postiže jači komunikativni efekat.

Neverbalna komunikacija, u najširem smislu, obuhvata oblike ponašanja kao što su gestovi, pokreti u prostoru, držanje tela, izrazi lica, pogled, ritam i tonalitet govora, boja glasa, odevanje. Zajedničko svim ovim oblicima jeste to da nose odgovarajuću poruku. Sa druge strane, u literaturi se smatra da se verbalna komunikacija odnosi isključivo na rečničko značenje pojmova i gramatička pravila (Mandić, 1995). To, međutim, ne umanjuje njen značaj za efikasnost komuniciranja, već se naglašava da navedena dva aspekta komuniciranja predstavljaju dva povezana podsistema. Verbalni podsistem, tako, služi da se prenese precizna informacija, dok neverbalni ostaje na nivou intuitivnog zaključivanja o njenom značaju za osobu koja je prenosi.

Verbalna komunikacija je u potpunosti svesna, dok se neverbalna u najvećoj meri odvija na nesvesnom nivou. Činjenica da je neverbalna komunikacija nesvesna nosi određene prednosti, ali i nedostatke sa kojima prodavci treba da budu upoznati da bi što uspešnije komunicirali tokom prodajnog razgovora.

Dok se neki aspekti neverbalne komunikacije mogu staviti pod delimičnu kontrolu pošiljaoca poruke, ima i takvih oblika neverbalog komuniciranja koji se gotovo uopšte ne mogu kontrolisati. Tako ritmom i brzinom govora, gestovima, držanjem tela, izrazima lica, prostornim ponašanjem može donekle da se upravlja, a veština u tome se postiže vežbanjem i svesnom samokontrolom.

Brzina govora se smatra veoma ubedljivim sredstvom neverbalnog komuniciranja. Normalna brzina govora je ona koja obezbeđuje stoprocentno razumevanje i ustanovljena je na nivou od 141 izgovorene reči u minuti. Ubrzavanjem govora na 201 reč u minuti, razumevanje se smanjuje na 95%, dok na nivou od 282 reči ono iznosi 90%. Tako, iako dolazi do smanjenja razumevanja, uočljivo je da

ono opada po relativno niskoj stopi. Sa druge strane, ubrzanim govorom postiže se pozitivan efekat – govor dobija na dinamici i samim tim postaje interesantniji. Ustanovljeno je da ubrzani govor povećava nivo pažnje slušalaca, kao i to da većina ljudi preferira govor nešto brži od normalnog. Ovo zapažanje je našlo svoju primenu u propagandi. Istraživanja potvrđuju da se propagandne poruke emitovane brzinom 25% iznad normalne smatraju interesantnijim. Po analogiji, može se zaključiti da i u ličnoj prodaji ubrzani govor vodi ka postizanju boljih komunikativnih i prodajnih efekata. Naime, ljudi koji govore brzo smatraju se inteligentnijim, objektivnijim i ubedljivijim, čak i kada slušaoci znaju da uloga govornika i jeste upravo u tome da ih on ubedi u to o čemu govori (prodavac automobila, na primer). U eksperimentu koji je 1979. godine sproveo MacLachlan pokazalo se da su ljudi u većoj meri spremni da se saglase sa tekstom onda kada je on izgovoren brže. Druga istraživanja otkrila su da se brži govor percipira kao govornikova kompetentnost i dominacija. Ipak, MacLachlan sugerise da kod primene ubrzanog govora u komunikaciji treba biti oprezan, jer suviše brz govor ponekad može da proizvede i negativne efekte. Dok govornik govori, slušalac prima izgovoreno i istovremeno osmišljava svoj odgovor. Ukoliko je govor suviše brz, on neće imati dovoljno vremena da reaguje i to može da dovede do njegovog ogorčenja. Takođe, ubrzani govor može da utiče na to da se umesto na izgovoreno, slušalac fokusira na brzinu i time propusti da primi poslatu poruku (De Vito, 1997).

Pored oblika neverbalnog ponašanja kojima može da se upravlja, postoje i oni njegovi oblici kod kojih je mogućnost kontrole veoma ograničena. Među te oblike spada određen broj facijalnih izraza i pogled.

Pogled predstavlja izuzetno jako sredstvo komunikacije, ali je kao takvo i vrlo teško za sakrivanje ili svesno upravljanje u cilju slanja željene poruke. U teoriji je poznat primer trgovaca žadom u drevnoj Kini koji su nosili zatamnjene naočare kako svojim dobavljačima ne bi pružili priliku da intuitivno otkriju njihovo mišljenje o komadu žada oko kojeg su pregovarali i u skladu sa time odrede njegovu cenu. Stari kineski trgovci dakle bili su svesni činjenice da prilikom velikih uzbuđenja, pozitivnih ili negativnih, dolazi do širenja zenica, kao i ubrzavanja ritma treptanja i da se širenje zenica može protumačiti kao jasan znak da je osoba zainteresovana za to o čemu se govori (Moris, 1979).

Prilikom prodajnog razgovora u celini, a posebno same prezentacije, prodavci, dakle, treba da budu svesni toga da njihovo telo govori nezavisno od njih

samih. Ono prenosi izuzetno značajnu poruku kupcu, na osnovu koje on procenjuje sve što je verbalno izrečeno. Prodavci treba da budu obučeni da emituju takve neverbalne poruke koje će biti u saglasnosti sa verbalnim i time pojačati njihov efekat. Ovo se najlakše postiže korišćenjem gestova koji pojačavaju značenje izgovorenih reči.

Gestikulaciju – koja se ranije smatrala nedostatkom sposobnosti verbalnog izražavanja, a u pojedinim kulturama njeno izrazito korišćenje i danas se smatra neprimerenim – autori koji se bave neverbalnom komunikacijom sve više smatraju izuzetno moćnim oblikom komuniciranja. Njena osnovna funkcija je naglašavanje poslate poruke. Različitim gestovima govornik zapravo dodatno ističe i potvrđuje izgovoreno i time je u mogućnosti da lakše ubedi sagovornika da zaista i misli to što govori, odnosno da ga ubedi u značaj izgovorenih reči. Neki od poznatih gestova koji se koriste za pojačavanje verbalnog govora su „dlanovi nagore“, „dlanovi nadole“, „dlanovi okrenuti prema spolja“, „dlanovi ka unutra“, „skupljeni prsti“, „dodir palca i kažiprsta“ i „zahvat zamišljenog malog predmeta“. Ovi gestovi prikazani su na slikama 1 do 6.

Slika br. 1:
Dlanovi nagore

Slika br. 2:
Dlanovi nadole

Slika br. 3:
Dlanovi okrenuti prema spolja

Slika broj 4:
Dlanovi ka unutra

Slika br. 5:
Skupljeni prsti

Slika broj 6:
Dodir palca i kažiprsta

Izvor: Moris, D., *Govor tela*, Narodna knjiga ALFA, Beograd, 1998.

Dlanovi nagore predstavljaju gest kojim se slušalac moli za saglasnost, a *dlanovi nadole* gest odobravanja i smirivanja. *Dlanovi okrenuti prema spolja* ukazuju na odbojnost, protest. *Dlanovima ka unutra*, odnosno dlanovima okrenutim ka sebi, govornik kao da traži utehu, pokušava da prigrli neku ideju ili čak da svog sagovornika približi sebi. Gestovi *skupljenih prstiju*, kao i *dodir palca i kažiprsta* predstavljaju najčešće korišćene gestove za izražavanje preciznosti.

Prilikom korišćenja neverbalne komunikacije u cilju naglašavanja i dodatnog potvrđivanja izgovorene poruke treba biti obazriv, jer ono ponekad može da deluje isuviše napadno, pa čak i iritirajuće. Pojedini oblici neverbalne komunikacije, kao što su pogled ili držanje tela, pored toga što mogu da budu veoma uverljivi, isto tako mogu da budu protumačeni i kao veoma agresivni. Kao primere navodimo prenatraglašenost gledanje pravo u oči, kao i naginjanje tela prema sagovorniku tako da se narušava njegov lični prostor.

Poseban oprez u vezi sa neverbalnim ponašanjem potreban je u slučajevima kada se komunikacija odvija između pripadnika različitih kultura. Osnovni razlog jeste u tome što se pojedine kulture sasvim različito odnose prema neverbalnom komuniciranju. Ustanovljena je čak i veoma oštra podela na dve grupe zemalja – *južnjačke kulture*, koje su veoma sklone neverbalnom komuniciranju, i *severne kulture*, koje su više okrenute ka verbalnom izražavanju. Za *južnjake* je, na primer, karakteristično da vrlo emotivno reaguju i unose emocije u sve što rade, dok sagovornike sa severa karakteriše izvesna *hladnoća* u komunikaciji, koja pogrešno može da se protumači kao namerno skrivanje emocija radi manipulacije. Pored toga, pripadnici ova dva tipa kultura se razlikuju i po svom odnosu prema prostoru i prostornim udaljenostima. Razgovor između dva pripadnika južnjačke kulture vodi se na znatno manjoj udaljenosti nego između dva sagovornika koji su predstavnici severne kulture. Stoga, kada dođe do razgovora između jednog *južnjaka* i jednog *severnjaka* treba očekivati da će ovaj prvi neprestano težiti da smanji rastojanje koje ih deli, dok će drugi uzmicati unazad u nastojanju da ga poveća.

Kulture se značajno razlikuju i po odnosu prema vremenu. Odnos prema vremenu šalje neverbalnu poruku koja može različito da bude protumačena kod pripadnika različitih kultura (Hol, 1976). Kada je reč o ovom pitanju, u ličnoj prodaji je posebno važno obratiti pažnju na to kada je prikladno doći na ugovoreni sastanak. Iako se smatra da dolazak tačno na vreme u pregovorima nekad može da se protumači kao odbacivanje sopstvene slobode, treba voditi računa o tome koliko je

dozvoljeno zakasniti. U Americi, na primer, može se tolerisati zakašnjenje do pet minuta, a sve preko toga smatra se uvredljivim. U Aziji, pristojnim se smatra zakašnjenje od oko pedeset minuta. U nekim arapskim zemljama ono čak može biti dva i više sati, a postoji i pravilo da poslovne sastanke ne treba zakazivati mnogo unapred, jer Arapi smatraju neozbiljnim svakog ko misli da budućnost može da se predvidi.

Pored brojnih mogućnosti emitovanja poruka i povećavanja njihove efikasnosti, poznavanje neverbalne komunikacije u prodaji povećava i efikasnost primanja poruka od kupca. *Čitanjem* neverbalnih poruka prodavac dobija dodatne informacije koje kupac nije inicijalno bio spreman ili nije umeo verbalno da saopšti. Nemogućnost kontrole pojedinih oblika neverbalnog ponašanja za koju smo napomenuli da može da predstavlja izvesnu opasnost, može biti i prednost kada je reč o otkrivanju kupčevih namera, pa i potreba. Pogled se smatra jednim od najvažnijih oblika neverbalnog komuniciranja koji može da otkrije vrlo značajne informacije o kupčevim karakteristikama i namerama. Praćenjem pogleda, prodavac zapravo može da prati zainteresovanost kupca za njegovu prodajnu prezentaciju, odnosno proizvod koji nudi. Informacije do kojih se dolazi tim putem zasnivaju se na dokazanim činjenicama da ljudi više gledaju one koje vole da slušaju, kao i da širenje zenica znači da je osobu privukao predmet o kojem se govori ili koji posmatra.

Čitanje neverbalnih poruka jedan je od aspekta slušanja kupca tokom prodajnog razgovora. Samo slušanje kao veština interpersonalne komunikacije i njen značaj za komunikaciju u ličnoj prodaji, počinje da se uviđa krajem osamdesetih godina dvadesetog veka. U to vreme, velike kompanije, kao što su, na primer, Xerox, General Electric, Ford i IBM Pfizer i Pilsbury, počele su da uvode posebne treninge u obuci prodavaca kojima se razvijaju tehnike slušanja (Shepherd i dr., 1997). Aktivno slušanje kao veština efikasne komunikacije, na čijoj primeni treba insistirati u ličnoj prodaji, detaljno je opisano u nastavku.

3. Veština slušanja – aktivno slušanje

U teoriji, slušanje se definiše kao *kognitivan proces aktivnog opažanja, interpretacije, vrednovanja i davanja odgovora na verbalne ili neverbalne poruke*

postojećih ili potencijalnih kupaca (Shepherd i dr., 1997). Navedena definicija ukazuje na to da je reč o procesu tokom kojeg slušalac prolazi kroz određene faze.

Teoretičari iz ove oblasti saglasni su oko toga da je slušanje multidimenzionalni proces čije su tri osnovne dimenzije: opažanje, procesiranje i reagovanje (Comer i Drollinger, 1999). Opažanje se odnosi na prijem poruke aktiviranjem odgovarajućih čula. Ovo je primarna faza procesa slušanja koja podrazumeva da je poruka primljena u fizičkom smislu. Procesiranje znači davanje konkretnog značenja onome što je primljeno u fazi opažanja. To je mentalni proces obrade poruka tokom kojeg se one organizuju i pretvaraju u upotrebljive informacije. Procesiranje informacija uključuje razumevanje poruke, njenu interpretaciju, vrednovanje i pamćenje. Reagovanje je treća dimenzija slušanja i završna faza tog procesa u kojoj slušalac šalje povratnu informaciju o tome kako je primio poslatu poruku.

Veština slušanja sagovornika se ističe kao izuzetno značajna u prodaji u poslovnom (engl. *business-to-business*) okruženju. Jedno istraživanje, sprovedeno još 1986. godine, pokazalo je da prodavci proizvodnih dobara rangiraju slušanje kao najvažniju veštinu čija primena u prodaji doprinosi uspehu. Drugo istraživanje, iz 1992. godine, pokazalo je da menadžeri prodaje smatraju da na neuspeh u prodaji u najvećoj meri utiče upravo neobučenost prodavca da sasluša sagovornika (Shepherd i dr., 1997).

Proces slušanja može da se odvija na jednom od tri različita nivoa: marginalnom, vrednujućem i na tzv. nivou aktivnog slušanja (Comer i Drollinger, 1999). Ova tri nivoa su hijerarhijski poređana, tako da je marginalni nivo najnižeg ranga, jer zahteva i najniži nivo koncentracije slušaoca. Slušalac čuje poruku, ali njegove misli lutaju i vrlo lako mogu da odu u sasvim drugom smeru. Na ovom nivou često se ne prima sve ono što je izrečeno, a prodavci, umesto da pažljivo slušaju, razmišljaju o tome šta će sledeće sami da kažu.

Sledeći nivo je vrednujući i on predstavlja izvestan napredak u odnosu na prethodni, jer je slušalac u većoj meri koncentrisan. On obraća pažnju na sve što je verbalno izraženo, ali ne uzima u obzir i neverbalne poruke. U nastojanju da pažljivo prati to o čemu kupac govori i odgovori na ono što smatra važnim, prodavac zanemaruje potrebu da otkrije pravu nameru kupca.

Aktivno slušanje je najefikasniji oblik slušanja čija se primena posebno naglašava u kontekstu lične prodaje. Na ovom nivou slušanja poruka se prima kako

verbalno, tako i neverbalno. Ono što aktivno slušanje čini značajnim pomakom u odnosu na prethodne oblike jeste da ono podrazumeva davanje signala sagovorniku o tome da je slušalac primio i razumeo poruku. Aktivno slušanje uključuje verbalnu i neverbalnu povratnu informaciju koju slušalac šalje sagovorniku u nastojanju da uspostavi efikasnu dvosmernu komunikaciju. To se čini klimanjem glave, pogledom, odobravanjem, podsticanjem i pokazivanjem interesovanja za ono o čemu se razgovara.

Neke od tehnika aktivnog slušanja posebno su korisne za efikasno vođenje prodajnog razgovora, a to su pojašnjavanje, postavljanje dodatnih pitanja, zatim parafraziranje i sumiranje. Da bi bolje razumeo izgovoreno, kao i da bi prikupio dodatne informacije i pokazao sagovorniku da je zainteresovan za to što mu govori, prodavac treba da zna da postavlja pitanja, traži objašnjenja i specifične primere. On treba da zna da parafrizira to što je čuo koristeći sopstvene reči, isključivo preformulisanim izgovorenog, bez ikakve sopstvene interpretacije. Time će pokazati da sluša i proverava da li razume sagovornika. I na kraju, prodavac treba da ume da sumira sve što je izrečeno kako bi naglasio šta je postignuto u razgovoru, izvukao zaključke i pružio još jednu priliku sagovorniku da ga ispravi, ako nešto nije dobro razumeo.

Pored ova tri nivoa slušanja, autori Comer i Drollinger, uvode i četvrti, kojim se aktivno slušanje kombinuje sa konceptom empatije, i taj nivo nazivaju aktivnim empatičkim slušanjem. To je *proces tokom kojeg slušalac prima verbalne i neverbalne poruke, kognitivno ih obrađuje, upućujući verbalni i neverbalni odgovor na njih i pokušava da intuitivno otkrije njihovo pravo značenje, nastojeći da na sve gleda iz ugla pošiljaoca informacije*. Prodavci koji su aktivni i empatički slušaoci, smatraju autori, daleko su efikasniji u svim fazama prodajnog procesa od onih koji nemaju razvijenu tu veštinu.

Programima obuke prodavaca koji uključuju razvoj veštine slušanja, postižu se značajni efekti na opšti uspeh u prodaji proizvoda ili usluga preduzeća. Implikacije veštine slušanja na uspeh u prodaji, između ostalog, ogledaju se u unapređenju interpersonalnog odnosa prodavca i kupca putem jačanja njihovog međusobnog poverenja. Slušajući kupca i trudeći se da razume o čemu govori, prodavac povećava mogućnost uspešnog prilagođavanja svoje ponude i celovitog nastupa kupčevim potrebama. Sve to povećava verovatnoću pozitivnog reagovanja kupca i ostvarenja postavljenih ciljeva u prodaji.

Pored toga, posebno značajnim aspektom primene veštine aktivnog empatičkog slušanja u ličnoj prodaji, smatraju se mogućnosti koje ona pruža u otkrivanju potreba kupaca. Na početku je već napomenuto da uloga prodavaca u informisanju preduzeća o potrebama kupaca znači svojevrsnu integrišuću funkciju lične prodaje u konceptu integrisanih marketinških komunikacija. Savremeni uslovi na tržištu zahtevaju prodavce koji su obučeni da prikupljaju informacije o kupcima, prave sopstvene baze podataka koji se slivaju u centralne baze podataka, a koje su od neprocenjive vrednosti za menadžment preduzeća u kreiranju strategije nastupa na tržištu.

4. Implikacije za upravljanje komunikacionim aktivnostima preduzeća

Lična prodaja se ističe kao jedan od oblika marketinških komunikacija koji nosi izvesne prednosti u odnosu na ostale oblike komuniciranja preduzeća sa njegovim kupcima. Ove prednosti proističu iz mogućnosti koje pruža interpersonalna, dvosmerna komunikacija.

Veliki značaj za uspeh prodaje može da ima upoznavanje menadžera sa veštinama efikasne komunikacije i insistiranje na njihovom uvođenju u programe obuke prodavaca. Upravljanje ličnom prodajom posebno je komplikovano, jer je teško potpuno standardizovati komunikaciju velikog broja prodavaca i kontrolisati kakvu poruku prenose u ličnom susretu sa kupcima. Zbog toga, dobro osmišljeni programi obuke jesu značajno sredstvo upravljanja ovim oblikom komuniciranja preduzeća.

U programima obuke posebnu pažnju treba posvetiti veštinama jasnog govora i aktivnog slušanja. Osnovni cilj treba da bude da prodavci nauče da prenesu marketinšku poruku preduzeća, ali i da umeju da prikupljaju informacije od kupaca i povratno informišu preduzeće o stanju na tržištu. Time prodavci, sa jedne strane, pojačavaju efekat sveukupnih komunikacija preduzeća, dok sa druge strane utiču na njihovo kreiranje u budućnosti.

Na razvoju jasnog govora u cilju emitovanja preciznih verbalnih i podržavajućih neverbalnih poruka treba insistirati jer to komunikaciju od preduzeća ka kupcima čini mnogo efikasnijom. Poruka koja nije razumljiva onima

kojima je namenjena u ekonomskom smislu predstavlja samo bespotreban trošak. I više od toga, ona nosi dodatnu opasnost time što može da dovede u pitanje značenje svih drugih aktivnosti preduzeća. Kontradiktorne poruke znatno narušavaju imidž preduzeća i negativno utiču na njegovu tržišnu poziciju.

Razvoj veštine slušanja, sa druge strane, pored toga što doprinosi efikasnoj komunikaciji sa kupcima tokom prodajnog razgovora, omogućava prodavcima da prikupe informacije koje su korisne menadžmentu preduzeća. Na taj način lična prodaja doprinosi uspostavljanju dvosmerne komunikacije između preduzeća i tržišta, pružajući mogućnost preduzeću da svoju komunikaciju i nastup na tržištu prilagodi njegovim potrebama.

Iz ovakvih komunikativnih mogućnosti lične prodaje dalje proističe njena značajna uloga u konceptu integrisanih marketinških komunikacija i to ne samo kao njihovog integralnog, već i integrišućeg elementa. Već je napomenuto da se ona služi informacijama koje su kupcima prenete na druge načine, ali i utiče na tok budućih komunikacija time što informiše o načinu na koji razmišljaju kupci, šta oni žele i kakve su njihove potrebe. Menadžeri marketinških komunikacija treba da nastoje da što efikasnije koriste ličnu prodaju kao oblik komuniciranja, a ne da se prema njoj odnose samo kao prema aktivnosti čiji je isključivi cilj potpisivanje kupoprodajnog ugovora.

5. Literatura

1. Anderson R. E., Hair, J.F., Bush A., J., *Profesionalni menadžment prodaje*, Grmeč, Beograd, 1998.
2. Belch, G. E., Belch, M. A., *Advertising and Promotion, An Integrated Marketing Communication Perspective*, 5th edition, Irwin, McGraw Hill, 2001.
3. Burnet, J., Moriarty, S., *Introduction to Marketing Communications – An Integrated Approach*, Prentice-Hall, Inc., New Jersey, 1998.
4. Christopher, E. M., *Negotiating Skills for Business*, Kogan Page Limited, London, 1996.
5. Comer, L. B., Drollinger, T., *Active Empathetic Listening and Selling Success: A Conceptual Framework*, Journal of Personal Selling & Sales Management, winter 1999.

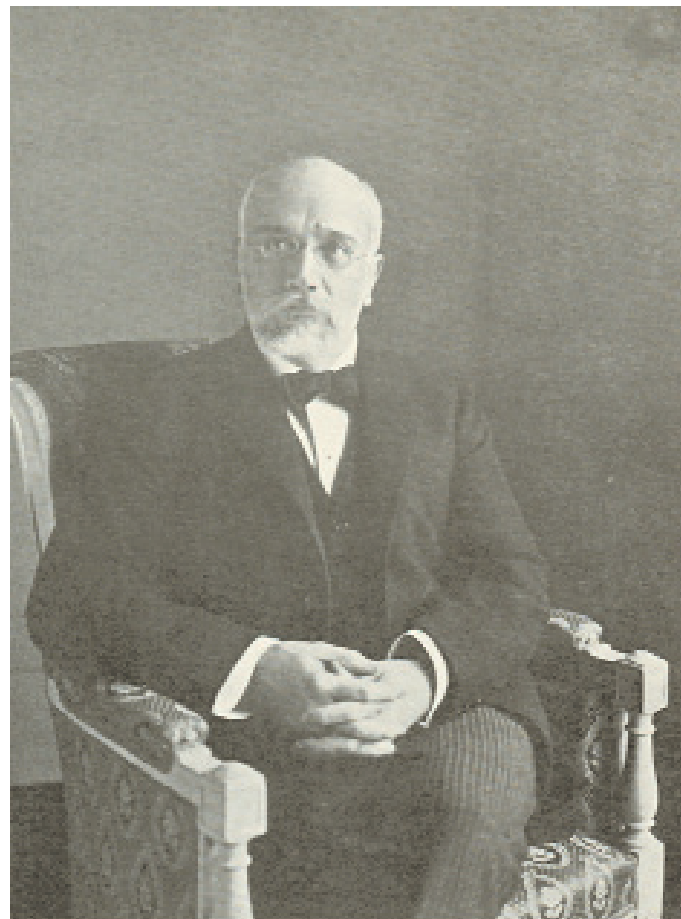
6. De Vito, J. A., *Human Communication*, 7th ed., Longman, London, 1997.
7. Duncan T., Morierty S., *A Communication-Based Marketing Model for Managing Relationships*, Journal of Marketing, April 1998.
8. Futrell, C. M., *Fundamentals of Selling*, 6th edition, Irwin/McGraw Hill, 1999.
9. Hol E., *Nemi jezik*, BIGZ, Beograd, 1976.
10. Jobber, D., Lancaster G., *Selling and Sales Management*, 5th edition, Prentice Hall, Pearson Education, England, 2000.
11. Kotler P., *Marketing Management*, 9th edition, Prentice Hall International, Inc. New Jersey, 1997.
12. Lovreta, S., Petković, G., Janićijević, N., *Prodaja i menadžment prodaje*, Savremena administracija, Beograd, 2001.
13. Mandić, T., *Komunikologija*, štampa „Jovan“, Beograd, 1995.
14. Maričić B. R., *Ponašanje potrošača*, 5. izdanje, Savremena administracija, Beograd, 1999.
15. Moris D., *Otkrivanje čoveka*, Izdavački zavod Jugoslavija, Beograd, 1979.
16. Moris, D., *Govor tela*, Narodna knjiga ALFA, Beograd, 1998.
17. Ognjanov, G., *Značaj lične prodaje u konceptu integrisanih marketing komunikacija*, magistarska teza, Ekonomski fakultet, Beograd, 2001.
18. Pickton, D., Broderick A., *Integrated Marketing Communications*, Pearson Education, England, 2000–2001.
19. Rackham, N., *Spin Selling*, McGraw-Hill, New York, 1988.
20. Rakita, B., *Direktni marketing i poslovno pregovaranje na inostranim tržištima*, Ekonomika preduzeća, mart-april 2000.
21. Schultz, D.E., Tannebaum, S.I., Lauterborn, R. F., *Integrated Marketing Communications*, NTC Business Books, 1994.
22. Severin W. J., Tankard J. W., *Communication Theories: Origins, Methods and Uses in the Mass Media*, Longman, London, 1992.
23. Shepherd, D. C., Castleberry, S. B., Ridnour, R. E., *Linking Effective Listening with Salesperson Performance: An Exploratory Investigation*, Journal of Business and Industrial Marketing, 1997.
24. Shimp, T. A., *Advertising, Promotion and Supplemental Aspects of Integrated Marketing Communications*, 4th ed., The Dryden Press, Orlando, Florida, 1997.
25. Vračar, D., *Strategije tržišnog komuniciranja*, 3. izdanje, Ekonomski fakultet, Beograd, 1999.

Елефтериос Венизелос и Србија

– српско-грчка сарадња као опредељење –

Од свих њихових садашњих и негдашњих модерних суседа, једине две државе са којима Срби никада нису ратовали јесу Грчка и Румунија. Са Грчком постоје, међутим, и дубље везе. Од пет ратова које су Срби водили у XX веку, Грци су у четири учествовали војнички на истој страни на којој и Краљевина Србија/Југославија (Први балкански рат, Други балкански рат, Први светски рат, Други светски рат), а у петом (у ратовима за југословенско наслеђе) подржали су грађане Србије масовним пружањем хуманитарне и моралне подршке. У време напада снага НАТО-а на Србију Грци су били јединствени у осуди овог напада, јединственији чак и од самих држављана СР Југославије. Анкете су показале да је преко 99% грађана Грчке оштро осуђивало овај напад.¹ Ова, јединствена сарадња на Балкану, почиње уговором из 1913. и везана је за личност великог хеленског државника Венизелоса.²

У односима држава и народа увек постоје личности које својим делом симболички овековечују вертикалу тих односа. Они су људи мостови. У српско-грчким односима таква је личност несумњиво Елефтериос Венизелос (1864–1936). Рођени Крићанин, Венизелос је од ране младости стекао увид у подређени положај у којем се грчки народ налазио у Отоманском царству. Већ у доби од две године постао је избеглица, јер му је отац био депортован са Крита због учешћа у устанку против Турака. Ово искуство обележиће трајно Венизелосов

-
- ¹ Угледни атински дневник *Катимерини* објавио је истраживања јавног мњења о интервенцији НАТО-а против Србије, која је спровео Университет Пандион из Атине. 99,5% анкетираних је било против бомбардовања које је спроводио НАТО, а 0,5% је било за. Истовремено, 99,3% је било против копнене интервенције. *Катимерини*, 26. мај 1999.
 - ² У раду се користе напоре доприноси хеленски и грчки, и имице Грчка и Хелада, као и званични назив Хеленска Краљевина. Сами становници Грчке данас себе називају Хеленима Έλληνες, а званичан назив државе Ελληνική Δημοκρατία преводи се у званичним документима на енглески као Hellenic Republic. Време је да се и на српском говорном подручју одомаће називи Хелени, Хеленска Република и хеленски и за савремене, а не само за античке Хелене. Такође, коришћен је назив хеленизам за хеленска национална стремљења који је аналоган нашем називу Српство.

живот: он ће током читавог деловања остати истрајан борац за слободу грчког народа и рушење Отоманског царства. У тој борби, он је учествовао у свим могућим својствима: као устаник, као политички пропагатор, министар правде аутономног Крита, и као председник владе Хеленске Краљевине. Његов успон ка политичком врху био је метеорски. У августу 1910. ушао је у Хеленски парламент, у октобру је већ био председник владе. Од тада, па до смрти, остаће незаобилазан чинилац грчке политике. У шест наврата стао је на чело грчких влада (1910 – март 1915, 23. август – 5. октобар 1915, 1917–20, 1924, 1928–32, 1933), а у периодима док је био у опозицији грчка је политика усмеравана често њему у инат, па је неретко био важан чинилац политичке сцене и када није био на власти.

Стратешки интереси Грчке, пре свега борба са Бугарима за превласт у Тракији, и око Солуна, навели су га на савезништво са Србима, које је он све време постојања Краљевине Србије истрајно неговао. Премда су Краљевине Србија и Грчка, заједно са Краљевинама Бугарском и Црном Гором биле, у Првом балканском рату, савезнице против Отоманског царства, стратешко удруживање Србије и Грчке уследило је по окончању Првог балканског рата. Краљевине Србија и Грчка склопиле су 1. јуна 1913, у Солуну, Уговор о савезу и Војну конвенцију која је предвиђала заједничку акцију против Бугарске, као и заједничко оружано учешће у рату, у случају да једна од земаља потписница буде нападнута од треће силе. Балкански савез био је Венизелосу на срцу, „а нарочито савез са Србијом“, како је приметио Јован Јовановић. Савез краљевина Србије и Грчке обезбедио им је победу у Другом балканском рату над Бугарском, али је и био извор каснијих несугласица.

За Грчку је та трећа сила највероватније могла бити Турска, а за Србију Аустро-Угарска. Другим балканским ратом сви Срби су се ослободили од власти Отоманског царства, али не и сви Хелени. За њих је главни непријатељ хеленизма остао на Истоку, у лику преосталих делова Отоманског царства. За Србе су се, након Другог балканског рата,

све наде за даље национално уједињење окренуле према Западу, према Аустро-Угарској. Ни једна ни друга влада не би биле у могућности да објасне свом народу зашто би он ратовао против државе са којом се његова отаџбина не граничи. Тако је Пашић одбацио могућност да уђе у рат на страни Грчке против Турске, око Егејског мора, у априлу 1914, али је и Венизелос одбио могућност да уђе у рат на страни Србије против Аустро-Угарске након урученог ултиматума Србији. Ипак, Грчка је одмах дала до знања да ће се држати добронамерне неутралности и да ће дозвољавати драгоцени пролаз оружја и других материјала, преко Солуна, за Србију.

Чим је рат добио светске димензије, Венизелос је покушао да нађе згодан повод да уведе Хеленску Краљевину на страну Антанте. Он је ојачао присталице савеза са Антантом у влади, када је присилио министра спољних послова, германофила Штрајта, на оставку, 9. септембра 1914. Тада је Венизелос лично преузео овај ресор. Преко свог листа *Пајрис* он је напао присталице неутралности Грчке који, на тај начин, „хоће да раздвоје Грчку од Србије“, што је у *Пајрису* названо „издајничком“ политиком.³ Венизелосове тежње да уђе у рат на страни Антанте, наилазиле су, у почетку, на суздржаност. Посебно је Британија оклевала, бојећи се реакције Бугарске и Отоманског царства, а ни царска Русија није била одушевљена, јер се бојала да ће Грчка угрозити њен важан ратни циљ – заузимање Цариграда. Али, Отоманско царство је стало на страну Централних сила, у новембру 1914, па је Антанта узвратила, фебруара 1915, дарданелском операцијом. Сада је Венизелос поново настојао да уведе Грчку у рат, што је изазвало отпор грчког краља Константина, па се овај покушај завршио Венизелосовом оставком, 6. марта 1915.⁴

Венизелос ускоро побеђује на изборима, јуна 1915, освојивши 184 од 317 посланика, и 23. августа се враћа на власт. По уласку Бугарске у рат, Венизелос је сматрао да се сада може применити споразум из 1913. Овај споразум је предвиђао да ће Србија у заједничком рату обезбедити 150.000 војника, што очигледно није могла да обезбеди против Бугарске,

3 Миладин Милошевић, *Србија и Грчка 1914–1918. Из историје дипломатских односа*, Задужбина Никола Пашић, Зајечар, 1997, стр. 57.

4 Cf. Ричард Клог, *Историја Грчке новој доба*, Клио, Београд 2000, стр. 89; N. Petsalis Diomidis, *Greece at the Paris Peace Conference (1919)* (Thessaloniki: Institute for Balkan Studies, 1978), стр. 34.

у тренутку када су према њој надирале заједничке аустро-немачке снаге. Али, свеједно Венизелос је протумачио споразум тако да Антанта може да дâ 150,000 војника, и да је то довољно за улазак Хеленске краљевине у рат.

Венизелос је, чим је сазнао за општу бугарску мобилизацију, као увод у напад на Србију, затражио аудијенцију код краља Константина, 24. септембра 1915, да би и сам покренуо мобилизацију. Када је краљ одбио било какво учешће у сукобима он му је рекао:

„Ваше Величанство, будући да ја, у овом тренутку, представљам суверенитет народа, моја је дужност да Вам кажем да Ви немате права да се разликујете од мене. Изборима од 13. јуна, народ је подржао моју политику и указао ми поверење. Бирачко тело је знало да је основа моје политике да нећемо да дозволимо Бугарској да сломи Србију, и да се толико прошири да би била у стању да сломи нас одмах након тога. Стога, на овој тачки, Ви не можете да се удаљавате од моје политике, уколико, наравно, нисте одлучни да прекршите Устав.“⁵

Краљ је сматрао да Грчка није обавезна према Србији јер је у току био светски рат, а у уговору из 1913. није се тако нешто могло да предвиди. Ипак, Венизелос је донео одлуку о мобилизацији, а тек касније је сазнао да је Константин већ раније дао уверевања немачком цару Вилхелму II да неће напасти Бугарску. Венизелос је сматрао да ће уз подршку Скупштине моћи да скрши отпор краља за улазак у рат. Зато је на дан заседања, 5. октобра 1915, у листу његове странке, објављен чланак у ком је речено „да уговор грчко-српски не зна ни за какву резерву и да Грчка мора ићи у помоћ Србији не само ако је Бугарска нападне већ и ако је нападне каква трећа сила.“⁶ Ово је Венизелос више пута поновио у расправи у Скупштини истог дана, што је наишло на бурно одобравање.

Краљ је остао при своме. Суочен са отпором краља, као и генералштаба, Венизелос је већ 5. октобра одлучио да поднесе нову оставку,

што је изазвало разочарење у круговима Антанте. Дан касније, Венизелос се срео са српским послаником у Атини Живојином Балугџићем. „Био сам код Венизелоса, који ме је са сузама у очима дочекао и рекао да се стиди погледати ме у очи због држања Грчке према Србији“, известио је Балугџић српску владу 6. октобра (23. септембра).⁷

Нова влада Александроса Заимиса изјавила је да не може да помогне Србији јер је уговор из 1913 потписан под претпоставком да ће Бугарска да предузме самосталан напад на Србију. Заимис је сматрао да би улазак Грчке у рат, у том тренутку, представљао за њу пропаст, али је истакао да ће „Грчка, верна свом пријатељству, настављати да даје сву помоћ и средства која су у складу са њеним међународним положајем“.⁸

Најважнија последица овог сукоба Венизелоса и Константина била је да су савезници прихватили Венизелосов предлог о слању трупа, и почели су, 3. октобра 1915, да се искрцавају код Солуна. Али, краљ Константин, и сам немачког порекла, а при томе још и ожењен Кајзеровом сестром, Софијом, био је уверен да ће Централне силе победити. Пошто због англо-француског присуства није смео да отворено приступи Централним силама, желео је да, по сваку цену, очува неутралност, уз стална уверавања слата Централним силама да верује у њихову коначну победу, али да му околности не дозвољавају да им отворено приђе. Оставком Венизелоса пала је и последња препрека која је могла да заустави Бугарску да уђе у рат, на основу претходно склопљене Тајне конвенције са Централним силама 6. септембра 1915. „Данас нема сумње – да је на власти остао Венизелос, било је могућности да се у последњем тренутку отклони интервенција Бугарске“, закључио је Коста Тодоров, један од вођа бугарске опозиције против приступања Централним силама.⁹

5 S. B. Chester, *Life of Venizelos* (New York: George H. Doran Company, 1921), стр. 254.

6 Миладин Милошевић, *Србија и Грчка*, стр. 158.

7 *Ibid.*, стр. 177.

8 S. B. Chester, *Life of Venizelos*, стр. 264.

9 Коста Тодоров, *Политичка историја савремене Бугарске*, Београд, 1938, стр. 252.

Три дана након савезничког искрцавања у Солун, почела је комбинована офанзива Немачке и Аустро-Угарске против Србије (6. октобар). По претходном договору Централних сила и хеленског краља Константина, Бугарска је ушла у рат недељу дана касније (14. октобра) да би дала изговор краљу Константину да се не држи споразума из 1913. са Србијом. Константин је сада могао да тврди да су Србију нападе Централне силе, а да је „бугарска операција имала више карактер окупације области које су јој доделиле Централне силе.“¹⁰ Српској војсци следила је позната албанска голгота, и савезничка одлука да окупи остатке српске војске на грчком острву Крфу. За краља Константина и ово је било неприхватљиво, јер је реметило грчку неутралност. Савезници нису имали много разумевања за питања грчке суверености, и Французи су без икаквог захтева окупирали Крф у јануару 1916, да би обезбедили уточиште српској војсци. Када су савезници хтели да пребаце српску војску са Крфа до копна, и затим преко територије Грчке од Патраса до Солуна, они нису затражили сагласност Грчке, већ су једноставно обавестили председника владе Грчке, у марту 1916, о свом плану. За део грчке политичке елите овакво кршење суверености било је неприхватљиво. Грчки председник владе Стефанос Скулдидис (премијер од новембра 1915) одмах је послао телеграм грчким посланствима у земљама Антанте, реагујући на овакво понашање: „Јавно мњење је одмах почело да се комеша услед веома стварне опасности која прети независности земље, која је већ погођена најснажнијим манифестацијама. Народ је устао у бесу против плана да се пребаце српске снаге копном, и одлучан је да захтева да влада учини све у њеној моћи да ово спречи.“¹¹ Свакако да цело ово стање, са изразитом ненаклоношћу грчке владе за савезнике, укључујући и Србе, није ишло на руку ниједној чланици Антанте.

Венизелос није мировао. Преко свог листа *Кирикс* (Гласник) он је подржавао Србе и то је давало резултата. У интервјуу овом листу, председник српске владе, Никола Пашић рекао је, крајем априла 1916:

„Изјаве наклоности грчког народа за српске војнике и избеглице су дирљиве, а такође охрабрујуће за будућност наших двају народа, који су уједињени не само догађајима из 1913, већ и најживотнијим интересима.“¹² Штавише и сам Венизелос писао је, непотписане, чланке у *Кириксу* истичући да је уговор из 1913. и даље важећи. Како истиче његов британски биограф, С. Честер, Венизелос је прогласио уговор са Србијом лозинком своје странке, и једном приликом је рекао: „Ако велике силе имају смелости да некажњено остављају уговоре по страни, није дозвољено малим државама да исповедају теорије са старих пергамената. Малим силама није дозвољено да врше велике бестидности. А највећи чин бешчашћа који једна држава може да изврши јест да не призна обећање да помогне другој држави, пошто је искористила ово обећање да постигне одговарајуће јемство међусобне подршке.“ Стога, они који су сматрали „да нисмо у обавези да помогнемо Србији када ју је Бугарска као савезник Немачке и Аустрије напала, свесно су тежили да ставе мрачну мрљу на хеленску част.“¹³

Венизелос је одлучио да ствар узме у своје руке, разуме се пре свега зато да би обезбедио интересе Грка, али је свеједно за њега сарадња са Србијом остала једна од кључних тачака у пропагандном рату против владе у Атини. Тајно је напустио Атину, 25. септембра 1916, и одмах, на свом Криту, прогласио револуционарни покрет за увођење Грчке у рат. У прокламацији написаној на Криту на два места истиче да „Грчка треба да се бори уз савезника Србију“.¹⁴ Већ 9. октобра стиже у Солун, где проглашава привремену владу. Тиме је у Грчкој створено двовлашће. Венизелосова влада је деловала из Солуна, а Константинова из Атине. Коначно, савезници су присилили краља Константина на абдикацију, 27. јуна 1917, а пет дана касније Венизелос, који је поново постао председник владе, увео је формално Грчку у рат. Убрзо је већи део грчке јавности преокренут на страну подршке заједничкој српско-грчкој и савезничкој борби, мада је опстала и јака опозиција. „Али, цена је била земља подељена огорченом нетрпељивошћу

10 Миладин Милошевић, *Србија и Грчка*, стр. 165.

11 Areti Tounda Fergadi, „The Serbian Troops on Corfu: the Problem of Transporting them to Thessaloniki and Greek Public Opinion on the Affair“, у: *Proceedings of the Fifth Greek-Serbian Symposium*, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1991, Book No. 223, стр. 29.

12 Areti Tounda Fergadi, *op. cit.*, стр. 41.

13 Chester, *op. cit.*, стр. 265.

14 Миладин Милошевић, *Србија и Грчка*, стр. 219.

чије ће се кобне последице осећати до Другог светског рата, па и касније.“¹⁵ Поделе су биле толике да се чак архиепископ атински одлучио да баца клетву на Елефтериоса Венизелоса, 26. децембра 1916, према средњовековном обреду, уз учешће шездесет хиљада Атињана.

Јован Дучић, у то време секретар амбасаде Краљевине Србије у Атини, забележио је, у августу 1917, утиске са седнице Хеленског парламента:

„Последња недеља у грчком парламенту сматра се овде као пуна манифестација народног огорчења и индигнације према срамоти коју је народу нанео прошли режим његовим непоштовањем савеза са Србијом и обарањем свих традиција пријатељства са Силама које су Грчку створиле... дошло је као што је познато, до веома узбуђених овација за Србију, које су изгледале неприпремане и спонтане, и које су веома задовољиле грчку владу“.¹⁶

Венизелосово пропагирање Србије продрло је до срца његових бројних присталица широм Хеладе. Деметра Вака, америчка новинарка, која је 1917. пропутовала Грчку, и која је постала пропагатор Венизелоса, жалила је што многи војници Антанте у време двовлашћа нису правили разлику између Венизелосових Грка и оних који су подржавали краља Константина. „Потпуни је недостатак правде што није прављена разлика између старе Грчке која није хтела да напусти неутралност, и Нове Грчке чији чланови су напустили своје домове, послове и пријатеље да би се борили за Антанту, и да би рехабилитовали часно име према Србији.“¹⁷ Венизелос је одговорио Ваки и на оптужбе неких ројалиста да он не увиђа да ће снажна Србија бити стална претња Грчкој: „Ја бих више волео јаку и снажну Србију која је пријатељ, него слабу Србију која је непријатељ... Ми желимо да Србија буде пријатељ Грчке. Пре свега кроз пријатељство и поверење једних према другима народи могу да напредују, попут појединаца.“¹⁸

У јануару 1918, Венизелос се обратио народу у Атини и рекао: „Грчка је срећна што је одбацила стеге деспотизма и опет узела у своје руке судбину земље, и не само да је спрала лагу непоштења што није одржала савез са јуначком Србијом, него се оспособила да брани своје свете народне интересе, радећи са традиционалним пријатељима и савезницима, како би и она узела учешћа у одбрани кривичног покушаја у заробљењу целог света.“¹⁹

На путу између Скулидисовог огорченог телеграма, с почетка 1916, и овација за Србију, из августа 1917, Венизелос је одиграо кључну улогу. На почетку рата он је био председник владе која је била онеспособљена за било какву акцију на страни савезника ставом краља Константина. Али, управо је његова радња омогућила савезницима да тог истог краља натерају на абдикацију, а грчком народу да раме уз раме са Енглезима, Французима, Италијанима и Србима заврши рат на македонском фронту. Пре свега захваљујући Венизелосовом опозиционом покрету, савезници су могли да се тако лагодно понашају у Грчкој, и да тако отворено крше сувереност једне независне земље, знајући увек да ће наићи на подршку најомиљенијег и најспособнијег грчког политичара Елефтериоса Венизелоса. Зато и не чуди да је Венизелос уживао велико поштовање у Паризу, а посебно у Лондону. Бонар Ло (Bonar Law), у то време лидер конзервативаца, изјавио је, у априлу 1920, у Доњем дому Британског парламента: „Ниједан државник није подржавао ствар Савезника, и у у добру, и у злу, тако снажно као г. Венизелос.“²⁰

На конференцији мира у Паризу, Венизелос је поново показао своју умешност, обезбедивши хеленизму велике уступке. Мировни споразуми са Бугарском у Неју (новембра 1919) и са Турском у Севру (август 1920) били су тријумфи како за Венизелоса тако и за хеленизам.

15 L. S. Stavrianos, *The Balkans since 1453* (London: Hurst and Company, 2000), стр. 568.

16 Јован Дучић, *Дипломајски сјиси*, приредио Миладин Милошевић, Просвета, Београд 1991, стр. 71 (Писмо Јована Дучића, секретара Посланства, Српском краљевском Генералном консулату, у Солуну од 16. августа 1917).

17 Demetra Vaka, *Constantine King & Traitor* (London: John Lane, 1918), 14.

18 *Ibid.*, стр. 202.

19 Миладин Милошевић, *Србија и Грчка*, стр. 284.

20 S. B. Chester, *Life of Venizelos*, стр. 202.

Али, на изборима 1920, Венизелос није успео да добије већину у парламенту, уркос томе што су његови либерали освојили 52% гласова. То је било довољно само за 120, од 370 места, а чак је и сам Венизелос изгубио посланичко место, и отишао у ново изгнанство.²¹ Тако је он остао у опозицији у време када је хеленизам доживео свој највећи модерни пораз, у грчко-турском рату (1921–1922). Готово све Венизелосове тековине, из Првог светског рата, тиме су збрисане. Хелени су протерани из свога миленијумског културног средишта у Малој Азији. Венизелос је једино успео да понешто спасе у Егеју, мировним уговором у Лозани (1923).

У последњем мандату као председник владе (1928–1932), Венизелос је успео да успостави нормалне односе са свим грчким суседима, чиме је консолидовао тековине Грчке из балканских ратова. За балканске прилике свакако није необично да је овај велики хеленски патриота завршио живот у изгнанству, у Паризу, 18. марта 1936. године.

Стручњаци за савремену грчку историју Танос Веремис и Марк Драгумис примећују за Венизелоса: „Мада је поседово личноста која је изазивала снажна осећања међу пријатељима и противницима, он је несумњиво најважнија политичка фигура у модерној грчкој повесници.“²² Отаџбина му се недавно одужила назвавши нови атински аеродром, један од највећих у Европи, његовим именом.

Србија му је, чини се, остала дужна. Хеленски државник за кога је српско-грчки савез био интимно опредељење, и кога се држао увек када су то сложене околности допуштале, углавном се не помиње у српским историјским уџбеницима. Пред Други светски рат једна је улица у Београду, у професорској колонији, на Дорћолу, носила његово име, али су комунистичке власти одузеле овом савезнику Срба једини спомен у Београду. Венизелос је свакако заслужио да га се Срби сећају због несебичног залагања за помоћ Србима током Првог светског рата. Још и више од тога, он је најречитији симбол оне вертикале српско-грчких односа која је почела 1913, а која и данас живо траје.

Ranko RADOVIĆ

Očuvanje malih sredina i njihove autentičnosti

Bolje je za duhovnu razmenu da ljudi koji se nalaze na raznolikim mestima donesu svoje proizvode na tržnicu ljudskih vrednosti; svaka od tih vrednosti neophodna je i komplementarna svim drugim.

Rabindranat Tagore

Nekako je do nas kao sredine, i to naročito u poslednjih 10–12 godina, teško dolazila jedna nova ideja i misao, posebno umetničkih i intelektualnih krugova iz razvijenog sveta, o tome kako moramo, u ovoj modernoj epohi, **slaviti razlike**. Između sveprisutne i navodno odlučujuće **globalizacije** i sve opasnije, isto tako neprihvatljive **tribalizacije**, to će reći plemenskih i religijskih zatvaranja i radikalizma, zaista moramo naći „treći put, poštujući i sebe i druge. Shvatanje da **drugost** ili drugačijost (*otherness*) nije i ne sme apsolutno biti razlog bilo koje diskriminacije ili još gore – sukoba, vodi nas ka radosti što postoje razlike i ljudi, vere i znanja, načini života i pogledi na svet, gradovi i kuće koji imaju svoje vrednosti i svoje **identitete**.

Ako nećemo da globalizacija „ujednači“ svet i običaje, da iza ekonomskih, inače važnih komunikacija i veza na nivou sveta, dođe nametljivo vladanje velikih i moćnih, bogatih i na sve načine pripremljenih za dominaciju i ukidanje svega što je „ja i moje, pa naše“, apsolutno se **moramo boriti** za druge i za njihova autentična prava, pa čak i onda kada ih gledamo na svoj i drugi način. Mastila je mnogo poteklo o čojstvu, malo ga je oko nas – i to svuda. Čujem sa svih strana kako su ta

21 L. S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, стр. 586–587.

22 Thanos Veremis and Marc Dragoumis, *Historical Dictionary of Greece*, European historical dictionaries, No. 5 (Metuchen, N. J., London: The Scarecrow Press Inc., 1995), стр. 177.

„vremena čojstva prohujala“ i kako i oni, i svi drugi, isto tako to „nama rade“. Nije ni naivnost ni glupost takvu generalizaciju i takav česti koncept **opravdanja** pošteno i nedvosmisleno odbiti. Interesuju me drugi, ali ne kao zaklon i izgovor, nego kao inspiracija i neophodna vrednost mene samoga, kako veli pesnik Tagore.

Iz slike različitosti i razlika dolaze dve važne duhovne i kulturne, istorijske i buduće vrednosti: autentičnost i identitet.

Od kada znam za sebe, i bez trunke nacionalističkog korova, bio sam i potpisivao sam se, izjavljivao da sam Crnogorac. Svako ko me zna, međutim, zna da sam sa dva meseca „donet“ u Beograd i na Dorćolu (Milorada Gavrilovića, pa Visokog Stevana, pa Dubrovačka, pa Cara Uroša) odrastao, naučio mnogo, video bombardovanja, sva, i „junačke jedinice“ oslobodilačkih armija, oktobar 1944. Košarkaš, skromni, velike „Crvene Zvezde“ i slabi biciklista „Avale“, student Beogradskog fakulteta arhitekture, magistar kod Olivera Minića, doktorat na Sorboni, postavljen je za redovnog profesora u Helsinkiju potpisuje mi Predsednik Republike Finske Mauno Koivisto, takav je običaj, a radim gotovo tri godine za meni tako drage Japance, i sve to I KAO CRNOGORAC, mali i skromni, bez nacionalističkih iluzija. Crnogorac ne kao „nacion“ niti kao „država“ nego kao regionalni identitet, kao podneblje i geografija, istorija, porodične priče, čiju vrednost nikada ne treba potcenjivati. Deda po majci Stanki – Jefto Pejović – kaže, čujem ga i sada: „... ‘odio sam ti Ranko 1905. u Austro-Ugarsku, čerez Fjume, u Vršac, na kolarski zanat...‘, slao ga je tada, sa jednim momkom, kralj Nikola, a sada mi je njegov praunuk Nikola Petrović Njegoš, arhitekta u Parizu, prijatelj i spremamo IV crnogorski bijenale na Cetinju.

Stric me Spasoje, genijalni predavač Elektrotehnike, uči da mi i nismo Crnogorci nego da smo BRĐANI (kao i oni francuski montagnards – montanari iz Revolucije 1789), te da Bjelopavlići i sami imaju svoj identitet i svoje „karakter“, gotovo starosedelaca. Samo otuda poštovanje i ljubav za Duklju, i kao Docleu, rimsku provinciju, i kao Crnu Goru, skoro jednako. Ne samo da to može nego duboko verujem da tako i – mora. Sa mojim prijateljima iz Danilovgrada uvek kažem da smo mi Radovići iz – „Gornjih Martinića“, što je velika razlika u odnosu na Donje... Reč je o identitetu i o lokalnim bojama, o razlikama i o žudnji za njima, pa i na nivou istog sela.

Autentičnost je nešto što velike tehnologije komunikacija i globalno tržište, pa ni „jedinstvena država“, nikada ne bi smeli da dovode u pitanje. Isto tako i pripadnost svetlu, pa i onih „najmanjih“, i njihov beskrajni značaj za budućnost, i to

svih, nikada i niko ne bi smeo da potceni. Identitet je obeležje, način postojanja i osećanje sveta. Treba ga voleti i u sebi i u drugima, treba ga gajiti i podsticati, ali bez sebičnosti ili isključivosti. Tome se moramo svi naučiti, pa i pripadanje i svetlu i Dorćolu i Crnoj Gori razumeti i ceniti kao posebnost, a ne čitati ga kao pretenzije ili izolaciju.

Veliki arhitekta danas Kišo Kurokava piše kako elementi drugih kultura koje unosimo u svoju – potvrđuju izvornost i lepotu naših sopstvenih stavova. Ja duboko verujem u smisao stalnog dijaloga, a od slikarskih formi i na društvenom planu najviše volim – mozaik. To što se osećam kao Crnogorac samo jača moju ljubav i vezu sa Novim Sadom, Dunavom i Bačkom, Banatom i Sremom, i toplo me vraća preko mog teče, solunskog borca, heroja, Srbijanca Tanasija Nikolića iz Cvetojevca, pored Kragujevca, ka lepoti i velikoga sveta i malih celina. Kao dečak – celog života sam zaista voleo da budem samo i jedino Indijanac, a kauboji svih vrsta nisu mi nikada bili mili. U malome ima toliko velikog, moćno i brojčano može biti i sasvim pusto. Toga se „veliki“, savetujem, moraju najviše bojati.

IV

Skupština

1996.

Dr Refik Šećibović, predsjednik Skupštine,
Milorad Bjeletić,
Vuk Delibašić,
Vesna Đukić,
Andrej Eror,
Angelina Marković,
Slobodan Marković,
Ivan Matejić,
Zoran Miladinović,
Tijana Nedeljković,
Milan Sitarski,
Marija Sokić,
Davorka Tomanović,
Marinko Vučinić,
Branko Vuksan.

Članovi Upravnog odbora

1993–1995.

Branko Dragaš, predsjednik Credibel banke,
Zoran Krstanović, potpredsjednik Credibel banke,
prof. dr Ljubiša Rajić, Filološki fakultet,
dr Goran Pitić, Ekonomski fakultet,
prof. dr Ivan Ivić, Filozofski fakultet,
prof. dr Đuro Šušnjić, Filozofski fakultet,
dr Nikola Samardžić, Filozofski fakultet,

dr Cane Tulić, Urgentni centar,
mr Borivoj Rašuo, Institut za novinarstvo.

1996.

Dr Refik Šećibović, Ekonomski fakultet,
prof. dr Ivan Ivić, Filozofski fakultet,
prof. dr Hasan Hanić, Ekonomski fakultet,
Marinko Vučinić, izdavačka kuća „Tersit“,
dr Jelica Minić, Evropski pokret u Srbiji,
Angelina Marković, konsultant, bivši direktor SKC.

1997/1998.

Dr Refik Šećibović, Ekonomski fakultet,
prof. dr Čedomir Čupić, Fakultet političkih nauka,
Marinko Vučinić, izdavačka kuća „Tersit“,
dr Jelica Minić, Evropski pokret u Srbiji,
prof. dr Ivan Ivić, Filozofski fakultet,
prof. dr Ljubiša Rajić, Filološki fakultet,
prof. dr Vukašin Pavlović, Fakultet političkih nauka,
prof. dr Hasan Hanić, Ekonomski fakultet,
dr Goran Petković, Ekonomski fakultet,
Angelina Marković, konsultant,
Milan Vujović, Panonska banka,
Branko Vuksan, privatni preduzetnik,
Ljubivoje Tadić, Narodno pozorište.

1998/1999.

Dr Refik Šećibović, Ekonomski fakultet,
prof. dr Čedomir Čupić, Fakultet političkih nauka,
dr Jelica Minić, Evropski pokret u Srbiji,
prof. dr Ivan Ivić, Filozofski fakultet,

prof. dr Ljubiša Rajić, Filološki fakultet,
 prof. dr Vukašin Pavlović, Fakultet političkih nauka,
 prof. dr Hasan Hanić, Ekonomski fakultet,
 dr Goran Petković, Ekonomski fakultet,
 Angelina Marković, konsultant,
 Marinko Vučinić, izdavačka kuća „Tersit“,
 Milan Vujović, Panonska banka,
 Branko Vuksan, privatni preduzetnik,
 Ljubivoje Tadić, Narodno pozorište.

1999/2000.

Dr Refik Šećibović, Ekonomski fakultet,
 prof. dr Čedomir Čupić, Fakultet političkih nauka,
 prof. dr Vukašin Pavlović, Fakultet političkih nauka,
 dr Jelica Minić, Evropski pokret u Srbiji,

prof. dr Ivan Ivić, Filozofski fakultet,
 prof. dr Ljubiša Rajić, Filološki fakultet,
 dr Goran Pitić, Ekonomski fakultet, Ekonomski institut,
 dr Goran Petković, Ekonomski fakultet,
 Angelina Marković, konsultant,
 Marinko Vučinić, izdavačka kuća „Tersit“,
 Branko Vuksan, privatni preduzetnik,
 Ljubivoje Tadić, Narodno pozorište.

2000/2001.

Dr Refik Šećibović, Ekonomski fakultet,
 prof. dr Čedomir Čupić, Fakultet političkih nauka,
 prof. dr Vukašin Pavlović, Fakultet političkih nauka,
 dr Jelica Minić, Evropski pokret u Srbiji,
 prof. dr Ivan Ivić, Filozofski fakultet,
 dr Goran Pitić, Ekonomski fakultet, Ekonomski institut, Ministar za ekonomske veze sa
 inostranstvom,
 dr Goran Petković, Ekonomski fakultet,
 Marinko Vučinić, izdavačka kuća „Tersit“,
 Branko Vuksan, privatni preduzetnik,
 Ljubivoje Tadić, Narodno pozorište.

2001/2002.

Dr Refik Šećibović, Ekonomski fakultet, pomoćnik ministra prosvete i sporta
 prof. dr Čedomir Čupić, Fakultet političkih nauka,
 prof. dr Vukašin Pavlović, Fakultet političkih nauka, gostujući profesor na Vestminster
 (Westminster) univerzitetu u Velikoj Britaniji,
 Ljubivoje Tadić, upravnik Narodnog pozorišta u Beogradu,
 prof. dr Ivan Ivić, Filozofski fakultet,
 prof. dr Goran Petković, Ekonomski fakultet,
 dr Jelica Minić, Evropski pokret u Srbiji, pomoćnik ministra za inostrane poslove,

Marinko Vučinić, izdavačka kuća „Tersit“,
 dr Goran Pitić, Ekonomski fakultet, Ekonomski institut, ministar za ekonomske veze sa
 inostranstvom,
 Branko Vuksan, privatni preduzetnik,
 Rade Rakočević, brokerska kuća „Senzal“, predstavnik BOŠ alumni organizacije.

2002/2003.

Dr Refik Šećibović, Ekonomski fakultet, pomoćnik ministra prosvete i sporta,
 prof. dr Čedomir Čupić, Fakultet političkih nauka,
 prof. dr Vukašin Pavlović, Fakultet političkih nauka, gostujući profesor na Vestminster uni-
 verzitetu u Velikoj Britaniji,
 Ljubivoje Tadić, upravnik Narodnog pozorišta u Beogradu,
 prof. dr Ivan Ivić, Filozofski fakultet, predsednik Obrazovnog foruma,
 dr Goran Petković, Ekonomski fakultet,
 Marinko Vučinić, izdavačka kuća „Tersit“,

dr Goran Pitić, Ekonomski fakultet, Ekonomski institut, ministar za ekonomske veze sa
 inostranstvom,
 Branko Vuksan, privatni preduzetnik,
 Rade Rakočević, brokerska kuća „Senzal“, predstavnik BOŠ alumni organizacije.

Profesionalni tim

1993/1994.

Dr Refik Šećibović, rukovodilac projekta, Ekonomski fakultet,
 mr Dejan Erić, saradnik, Ekonomski fakultet,
 mr Ana Pešikan, saradnik, Filozofski fakultet,
 mr Goran Petković, saradnik, Ekonomski fakultet.

1994/1995.

Dr Refik Šećibović, direktor,
 Tatjana Mizdrak, sekretar škole,
 Jasmina Mitrović, saradnik,
 mr Predrag Golubović, saradnik,
 dr Goran Petković, saradnik,
 mr Ana Pešikan, saradnik,
 Davorka Tomanović, tehnički sekretar.

1995/1996.

Dr Refik Šećibović, direktor,
 Tatjana Mizdrak, sekretar,
 dr Goran Petković, stručni saradnik,
 mr Ana Pešikan, stručni saradnik,
 Angelina Marković, stručni saradnik,
 mr Predrag Golubović, stručni saradnik,

Andrej Eror, organizator nastave,
Vesna Filipović, međunarodna saradnja i organizacija nastave stranih jezika,
Jelena Kovačević, bibliotekarka, programi iz kulture,
Svetlana Trifunoska, izdavačka delatnost i projekti,
Olivera Bošković, dokumentacija, arhiva i istraživanje,
Vesna Đukić, međunarodna saradnja,
Sanja Nikolin, savetnik,
Davorka Tomanović, tehnički sekretar.

1996/1997.

Branko Vuksan, direktor,
Vesna Đukić, sekretar,
Slobodan Marković, saradnik,
Andrej Eror, saradnik.

1997/1998.

Vesna Đukić-Šećibović, direktor,
Andrej Eror, unutrašnja organizacija,
Milorad Bjeletić, spoljna saradnja,
Slobodan Marković, program i izdavačka delatnost,
Dragica Bakić Vučinić, računovodstvo,
Sanja Nikolin, savetnik.

1998/1999.

Vesna Đukić-Šećibović, direktor,
Milorad Bjeletić, spoljna saradnja,
Slobodan Marković, program i izdavačka delatnost,
Dragica Bakić Vučinić, računovodstvo,
Galjina Ognjanov, marketing,
Lazar Marićević, unutrašnja organizacija.

1999/2000.

Vesna Đukić-Šećibović, direktor,
Milorad Bjeletić, izvršni direktor,
Dragica Bakić-Vučinić, koordinator za finansije i administraciju,
Lazar Marićević, koordinator za edukaciju i unutrašnju organizaciju,
Galjina Ognjanov, koordinator za marketing i međunarodnu saradnju,
Slobodan Marković, (u toku školske 1999/2000. odsutan zbog poslediplomskih studija u inostranstvu),
Aleksandar Kostadinović, sistem administrator.

2000/2001.

Vesna Đukić-Šećibović, direktor,
Milorad Bjeletić, izvršni direktor,

Slobodan Marković, programski koordinator,
Dragica Bakić-Vučinić, koordinator za finansije,
Lazar Marićević, koordinator za edukaciju i unutrašnju organizaciju,

Marija Janjatović, koordinator centara,
Aleksandar Kostadinović, sistem administrator.

2001/2002.

Vesna Đukić-Šećibović, direktor,
Milorad Bjeletić, izvršni direktor,

2002/2003.

Slobodan Marković, programski koordinator,
Dragica Bakić-Vučinić, koordinator za finansije,
Nataša Milanović, tehnički sekretar,
Lazar Marićević, psiholog,
Marija Janjatović, projekt menadžer,
Vladimir Pavićević, koordinator Odeljenja za napredne dodiplomske studije,
Davorka Tomanović, bibliotekarka,
Aleksandar Kostadinović, sistem administrator,
Marinko Vućinić, programski direktor CEPIT-a,
Goran Milovanović, koordinator CEPIT-a,
Nenad Golčevski, koordinator CEPIT-a za obrazovanje.

Vesna Đukić-Šećibović, direktor,
Milorad Bjeletić, izvršni direktor,
Dragica Bakić-Vučinić, koordinator za finansije,
Marija Janjatović, projekt menadžer,
Vladimir Pavićević, koordinator Odeljenja za napredne dodiplomske studije,
Nataša Milanović, tehnički sekretar,

Davorka Tomanović, bibliotekarka,
Ivana Pantelić, koordinator Programa stipendija,
Jovanka Nikolić, savetnik za obrazovanje u SAD,
Jelena Lukić, koordinator za ljudske resurse,
Aleksandar Kostadinović, sistem administrator,
Marinko Vučinić, programski direktor CEPIT-a,
Goran Milovanović, koordinator CEPIT-a,
Nenad Golčevski, koordinator CEPIT-a za obrazovanje,
Nataša Radović, asistent CEPIT-ovih projekata,
Tanja Tomović, asistent CEPIT-ovih projekata,
Vlado Vranešević, urednik multimedija.

Demonstratori

1994/95.

Biljana Bogićević, Ekonomski fakultet,
Ivana Bućković, Ekonomski fakultet,
Andrej Eror, Filozofski fakultet – psihologija,
Nikola Fabris, Ekonomski fakultet,
Jelena Galić, Ekonomski fakultet,
Sladana Jelić, Ekonomski fakultet,
Aleksandra Kalaver, Ekonomski fakultet,
Vesna Krstić, Ekonomski fakultet,
Katarina Marić, Filozofski fakultet – psihologija,
Tijana Nedeljković, Filozofski fakultet – psihologija.

1995/1996.

Milorad Bjeletić, Pravni fakultet,
Slobodan Marković, Filozofski fakultet – istorija,
Oreta Novaković, Filološki fakultet – japanski jezik,
Milan Sitarski, Filozofski fakultet – istorija,
Marija Sokić, Ekonomski fakultet,
Tatjana Vukosavljević, Ekonomski fakultet.

1996/1997.

Irena Božović, Pravni fakultet,
Ivan Matejić, Rudarsko-geološki fakultet,
Zoran Miladinović, Rudarsko-geološki fakultet,
Tijana Nedeljković, Filozofski fakultet – psihologija,
Milan Sitarski, Filozofski fakultet – istorija,
Davorka Tomanović, Filozofski fakultet – istorija umetnosti.

1997/1998.

Saša Blagojević, Ekonomski fakultet,
Novak Gajić, Fakultet političkih nauka,
Srđan Majstorović, Fakultet političkih nauka,
Galjina Ognjanov, Ekonomski fakultet,
Gorana Pobrić, Filozofski fakultet – psihologija,
Milan Sitarski, Filozofski fakultet – istorija,
Davorka Tomanović, Filozofski fakultet – istorija umetnosti.

1998/1999.

Saša Blagojević, Ekonomski fakultet,
Novak Gajić, Fakultet političkih nauka,
Srđan Majstorović, Fakultet političkih nauka,
Galjina Ognjanov, Ekonomski fakultet,
Gorana Pobrić, Filozofski fakultet – psihologija,
Milan Sitarski, Filozofski fakultet – istorija,
Davorka Tomanović, Filozofski fakultet – istorija umetnosti.

1999/2000.

Jelena Lukić, Filozofski fakultet – psihologija,
Srđan Majstorović, Fakultet političkih nauka,
Lara Petričević, Fakultet organizacionih nauka,

Zoran Skopljak, Pravni fakultet,
Lazar Šestović, Ekonomski fakultet,
Žarko Šunderić, Filološki fakultet – Srpski jezik i književnost,
Davorka Tomanović, Filozofski fakultet – istorija umetnosti,
Maja Grgurović, Filološki fakultet – engleski.

2000/2001.

Milica Bogdanović, Filozofski fakultet – sociologija,
Jelena Lukić, Filozofski fakultet – psihologija,
Srđan Majstorović, Fakultet političkih nauka,
Vladimir Međak, Pravni fakultet,
Jelena Pajović, Fakultet političkih nauka,
Vladimir Pavićević, Fakultet političkih nauka,
Lara Petrićević, Fakultet organizacionih nauka,
Milovan Protić, Ekonomski fakultet,
Milan Sitarski, Filozofski fakultet – istorija,
Zoran Skopljak, Pravni fakultet,
Davorka Tomanović, Filozofski fakultet – istorija umetnosti.

2001/2002.

Ivan Bakić, Filozofski fakultet – psihologija,
Ivan Kalafatić, Matematički fakultet,
Jelena Lukić, Filozofski fakultet – psihologija,
Aleksandra Marković, Muzička akademija,
Jelena Pajović, Fakultet političkih nauka,
Vladimir Pavićević, Fakultet političkih nauka,
Lara Petrićević, Fakultet organizacionih nauka,
Davorka Tomanović, Filozofski fakultet – istorija umetnosti,
Tamara Vlastelica, Fakultet organizacionih nauka,
Kristian Vukojičić, Ekonomski fakultet.

2002/2003.

Milan Dakić, Pravni fakultet,
Dejan Dragojević, Fakultet političkih nauka,
Miodrag Milosavljević, Fakultet političkih nauka,
Jelena Pantelić, Fakultet organizacionih nauka,
Vladimir M. Pavlović, Pravni fakultet,
Vladimir Petrović, Filozofski fakultet – istorija,
Nataša Radović, Filozofski fakultet – istorija umetnosti,
Marina Simić, Filozofski i Filološki fakultet,
Tamara Vlastelica, Fakultet organizacionih nauka,
Andreja Vražalić, Pravni fakultet.

Saradnici

Voditelji programa Odeljenja za napredne dodiplomske studije

Akadska 1997/98. godina

GLAVNI PROGRAM

Dr Slobodan Antić, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, *Demokratsko obrazovanje*.

Prof. dr Ćedomir Ćupić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Savremena civilizacija*.

Mr Mladen Dinkić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Program radikalnih ekonomskih reformi G 17*.

Dr Dejan Erić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Finansijska tržišta*.

Prof. dr Aleksandar Kostić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Veštine – prezentacija*.

Dr Jelica Minić, Evropski pokret u Srbiji, *Evropske studije*.

Mr Ana Pešikan, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Psihologija*.

Prof. dr Goran Petković, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Preduzetništvo, inovativnost i menadžment preduzeća*.

Dr Dragan Popadić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Mirovne studije*.

Prof. dr Ljubiša Rajić, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Veštine – poslovna kultura*.

Prof. dr Đuro Šušnjić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Metodologija društvenih nauka*.

Ljubivoje Tadić, Narodno pozorište, *Veštine – retorika*.

Akadska 1998/99. godina

GLAVNI PROGRAM

Prof. dr Ćedomir Ćupić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Kulturna antropologija*.

Mr Mladen Dinkić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Program radikalnih ekonomskih reformi G17*.

Dr Dejan Erić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Finansijska tržišta i berzansko poslovanje*.

Prof. dr Aleksandar Kostić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Veštine – prezentacija*.

Dr Jelica Minić, Evropski pokret u Srbiji, *Evropske studije*.

Prof. dr Vukašin Pavlović, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Ekologija i društvo*.

Mr Ana Pešikan, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Psihologija – drugi i ja*.

Prof. dr Ljubiša Rajić, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Veštine – poslovna kultura*.

Dr Dejan Šoškić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Tržišna privreda*.

Prof. dr Đuro Šušnjić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Vera i razum*.

Ljubivoje Tadić, Narodno pozorište, *Veštine – retorika*.

Prof. dr Ilija Vujačić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Gradansko društvo I i II*.

OTVORENI PROGRAM

Dr Dušan T. Bataković, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Sukob civilizacija*.

Dr Goran Pitić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Izazovi i mogućnosti tranzicije*.

Prof. dr Žarko Trebješanin, Defektološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Psihoanaliza i kultura*.

Prof. dr Sreten Vujović, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Urbanizam i društvo*.

Akadska 1999/2000. godina

GLAVNI PROGRAM

Dr Srboljub Antić, G 17+, *Program radikalnih ekonomskih reformi G17*.

Prof. dr Čedomir Čupić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Gradansko društvo I*.

Dr Dejan Erić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Finansijska tržišta i hartije od vrednosti*.

Prof. dr Zagorka Golubović, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, *Socio-kulturna antropologija*.

Prof. dr Aleksandar Kostić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Veštine – prezentacija*.

Mr Ana Pešikan, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Psihologija – mi i drugi*.

Prof. dr Ljubiša Rajić, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Veštine – poslovna kultura*.

Dr Dejan Šoškić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Tržišna ekonomija*.

Ljubivoje Tadić, Narodno pozorište, *Veštine – retorika*.

Dr Jovan Teokarević, Institut za evropske studije, *Evropa i Balkan*.

Prof. dr Ilija Vujačić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Gradansko društvo II*.

Prof. dr Sreten Vujović, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Grad, politika, društvo*.

OTVORENI PROGRAM

Prof. dr Jovan Babić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Poslovna etika*.

Dr Dušan T. Bataković, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Sukob civilizacija*.

Dr Goran Pitić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Izazovi i mogućnosti tranzicije*.

Prof. dr Žarko Trebješanin, Defektološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Ličnost i demokratija*.

Akadska 2000/01. godina

GLAVNI PROGRAM

Dr Srboljub Antić, G17+, *Program reformi G17+*.

Prof. dr Ratko Božović, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Igra kao temelj kulture*.

Prof. dr Čedomir Čupić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Gradansko društvo I*.

Dr Dejan Erić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Finansijska tržišta i berzansko poslovanje*.

Dr Rori (Rory) Kin (Keane), Civic Education Project, Budimpešta, *Akademsko pisanje u Evropskim studijama*.

Prof. dr Aleksandar Kostić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Veštine – prezentacija*.

Prof. dr Ljubiša Rajić, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Veštine – poslovna kultura*.

Dr Dejan Šoškić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Tržišna privreda*.

Ljubivoje Tadić, Narodno pozorište, *Veštine – retorika*.

Prof. dr Žarko Trebješanin, Defektološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Ličnost i demokratija*.

Prof. dr Radmila Vasić, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, *Pravni temelji modernog demokratskog društva*.

Marinko Vučinić, Beogradska otvorena škola, *Sukob civilizacija*.

Prof. dr Ilija Vujačić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Građansko društvo II*.

Dr Milan Vukomanović, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Religija i društvo*.

PROGRAM „EVROPSKA UNIJA I BALKAN“

Dr Dušan T. Bataković, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Evropska ideja i evropske integracije: istorijski koreni i političke posledice*.

Mr Milica Delević-Đilas, Beogradski centar za ljudska prava, *Evropska unija: nastanak i razvoj*.

Mr Gordana Ilić, European Privatization and Investment Corp. (EPIC), *Elementi prava EU i institucije*.

Prof. dr Radovan Kovačević, Institut za spoljnu trgovinu, *Evropska unija i svetska trgovina*.

Dr Jasmina Moskovljević, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Komunikacija, kultura, društvo: razmena preko kulturnih granica*.

Dr Goran Pitić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Eurotranzicija*.

Rade Rakočević, Brokerska kuća Senzal, *Trgovina na evropskim finansijskim tržištima*.

Dr Jovan Teokarević, Institut za evropske studije, *Evropa i Balkan*.

Akadska 2001/02. godina

GLAVNI PROGRAM

Prof. dr Ratko Božović, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Igra kao temelj kulture*.

Prof. dr Čedomir Čupić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Građansko društvo I*.

Dr Mark Dauns (Downes), Civic Education Project, Budimpešta, *Evropske integracije*.

Dr Rori (Rory) Kin (Keane), Civic Education Project, Budimpešta, *Akadsko pisanje u Evropskim studijama*.

Prof. dr Aleksandar Kostić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Veštine – prezentacija*.

Mr Slobodan Marković, Beogradska otvorena škola, *Diplomatsko viđenje: Srbija i Crna Gora u očima drugih*.

Prof. dr Ljubiša Rajić, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Veštine – poslovna kultura*.

Dr Dejan Šoškić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Tržišna privreda*.

Ljubivoje Tadić, Narodno pozorište, *Veštine – retorika*.

Prof. dr Žarko Trebješanin, Defektološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Ličnost i demokratija*.

Marinko Vučinić, Beogradska otvorena škola, *Sukob civilizacija*.

Prof. dr Ilija Vujačić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Gradansko društvo II*.

Dr Milan Vukomanović, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Religija i društvo*.

PROGRAM „EVROPSKA UNIJA I BALKAN“

Dr Mark Dauns (Downes), Civic Education Project, Budimpešta, *Uporedni politički sistemi zemalja Evropske unije*.

Mr Milica Delević-Đilas, Beogradski centar za ljudska prava, *Evropska unija: institucije i politike*.

Dr Rori (Rory) Kin (Keane), Civic Education Project, Budimpešta, *Međunarodni odnosi i međunarodne institucije*.

Prof. dr Radovan Kovačević, Institut za spoljnu trgovinu, *Evropska unija i svetska trgovina*.

Dr Jasmina Moskovljević, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Komunikacija, kultura, društvo: razmena preko kulturnih granica*.

Dr Goran Pitić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Eurotranzicija*.

Rade Rakočević, Brokerska kuća Senzal, *Trgovina na evropskim finansijskim tržištima*.

Dr Jovan Teokarević, Institut za evropske studije, *Evropa i Balkan*.

Akadska 2002/03. godina

GLAVNI PROGRAM

Prof. dr Ratko Božović, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Igra kao temelj kulture*.

Prof. dr Čedomir Čupić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Građansko društvo I*.

Prof. dr Dejan Erić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Finansijska tržišta i berzansko poslovanje*.

Dr Stjuart (Stuart) Grejem (Graham), Civic Education Project, Budimpešta, *Evropske integracije*.

Prof. dr Dejvid (David) Heč (Hatch), Beogradska otvorena škola, *Akademsko pisanje*.

Prof. dr Aleksandar Kostić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Veštine – prezentacija*.

Mr Slobodan Marković, Beogradska otvorena škola, *Prožimanje civilizacija*.

Prof. dr Ljubiša Rajić, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Veštine – poslovna kultura*.

Dr Dejan Šoškić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Tržišna privreda*.

Ljubivoje Tadić, Narodno pozorište, *Veštine – retorika*.

Prof. dr Žarko Trebješanin, Defektološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Ličnost i demokratija*.

Prof. dr Ilija Vujačić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Građansko društvo II*.

Dr Milan Vukomanović, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Religija*.

PROGRAM „EVROPSKA UNIJA I BALKAN“

Mr Milica Delević-Đilas, Beogradski centar za ljudska prava, *Evropska unija: institucije i politike*.

Dr Stjuart (Stuart) Grejem (Graham), Civic Education Project, Budimpešta, *Uporedne politike zapadnoevropskih država*.

Dr Rori (Rory) Kin (Keane), Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, *Međunarodni odnosi i međunarodne institucije*.

Prof. dr Radovan Kovačević, Institut za spoljnu trgovinu, *Evropska unija i svetska trgovina*.

Dr Jasmina Moskovljević, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Komunikacija, kultura, društvo*.

Dr Goran Pitić, Ministarstvo za ekonomske veze sa inostranstvom, *Eurotranzicija*.

Rade Rakočević, Brokerska kuća Senzal, *Trgovina na evropskim finansijskim tržištima*.

Dr Jovan Teokarević, Institut za evropske studije, *Evropa i Balkan*.

Predavači programa Odeljenja za napredne dodiplomske studije

Jesen 1993 – proleće 1996.

CREDIBEL ŠKOLA

U prve tri godine rada (akademske 1993/94, 1994/95, 1995/96) svi programi Škole bili su podeljeni u tri programske celine:

Poslovno obrazovanje, Opšta kultura i informisanost i Veštine i stil.

Poslovno obrazovanje

Prof. dr Jurij Bajec, *Ekonomska politika 1995. godine*.

Mr Mladan Dinkić, *Ekonomija destrukcije – velika pljačka naroda*.

Mr Mladan Dinkić, *Metode ocene investicija*.

Mr Dejan Erić, *Poslovi na finansijskom tržištu*.

Mr Dejan Erić, *Kupovina imovine drugih preduzeća*.

Mr Dejan Erić, *Finansijsko tržište*.

Dr Nebojša Janićijević, *Upravljanje organizacionom kulturom i korporativna kultura*.

Mr Danica Jović, *Knjigovodstvo*.

Vladan Knežević, *Ocena boniteta preduzeća*.

Vladan Knežević, *Upravljačko računovodstvo*.

Dr Radovan Kovačević, *Međunarodno finansiranje poslova*.

Prof. dr Ljubomir Madžar, *Ekonomska politika 1995. godine*.

Novka Majstorović, *Kreditni i kreditni sektor banke*.

Dejan Malinić, *Upravljačko računovodstvo*.

Vlade Milićević, *Upravljačko računovodstvo*.

Vlada Orović, *Biznis plan*.

Prof. dr Branislav Pelević, *Devizno poslovanje*.

Prof. dr Branislav Pelević, *Spoljnotrgovinsko poslovanje*.

Dr Branislav Pelević, *Mikroekonomija i međunarodno finansiranje poslova*.

Dr Goran Pitić, *Perspektive poslovanja na relaciji industrija – banka*.

Dr Tereza Protas, *Tranzicija u Poljskoj*.

Tatjana Rakonjac, *Finansijska matematika*.

Mr Dejan Šoškić, *Investicioni fondovi*.

Dr Cane Tulić, *Menadžment u zdravstvu*.

Dr Ivan Vujačić, *Privredni sistemi zemalja u tranziciji*.

Opšta kultura i informisanost

Prof. dr Milan Božić, *Srpsko pitanje, tribina*.

Radoslav Bratić, *Savremena književnost*.

Prof. dr Kosta Čavoški, *Slobode i prava čoveka i građanina*.

Prof. dr Kosta Čavoški, *Sloboda*.

Dr Vladimir Cvetković, *Moderne u filozofiji*.

Akademik Mihailo Đurić, *Filozofija i Evropa*.

Mr Zoran Jelisavčić, *Teologija*.

Prof. dr Leon Koen, *Liberalizam*.

Dr Žarko Korać, *Srpsko pitanje, tribina*.

Prof. dr Stevan Lilić, *Gradansko društvo*.

Prof. dr Ljubomir Maksimović, *Kurs istorije Vizantije*.

Dr Dejvid (David) Noris, *Balkan u književnosti*.

Dr Aleksandar Palavestra, *Heraldika*.

Prof. dr Vukašin Pavlović, *Ekologija*.

Mr Ana Pešikan, *Istorija u obrazovanju*.

Dr Milan St. Protić, *Srpsko pitanje, tribina*.

Prof. dr Slavoljub Radonjić, *Psihologija*.

Dr Nikola Samardžić, *Privredni sistem moderne Evrope XVI–XVIII veka*.

Mr Janis Sardis, *Filozofija i matematika*.

Predrag Stanojević, *Književnost i istorija Dubrovnika*.

Dr Božo Stojanović, *Teorija igara*.

Prof. dr Đuro Šušnjić, *Tolerancija i značenje religijskih simbola*.

Akademik Ljubomir Tadić, *Pax Americana*.

Desimir Tošić, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*.

Dr Ljubinka Trgovčević, *Srpski naučnici i stvaranje Jugoslavije*.

Prof. dr Nikola Tucić, *Genetika i kloniranje*.

Dr Zoran Vidojević, *Konflikti u bivšoj Jugoslaviji*.
Milan Vlajčić, *Savremeni film*.
Prof. dr Draguljub Živojinović, *Istorija Amerike*.
Prof. dr Draguljub Živojinović, *Srpsko-američki odnosi i Dubrovnik*.
Prof. dr Draguljub Živojinović, *Vatikan*.

Veštine i stil

Janko Baljak, *Vidimo se u čitulji*, razgovor o filmu.
Prof. dr Ratko Božović, *Kič*.
Miša Brkić, *Nezavisno novinarstvo u Srbiji*.
Aleksandar Crkvenjakov, *Reklama*.
Prof. dr Zorica Davidović, *Istorija mode*.
Mr Predrag R. Dragić-Kijuk, *O pravoslavnoj doktrini*.
Prof. dr Milena Dragičević-Šešić, *Šta je neofolk kultura*.
Prof. dr Ivan Ivić, *Psihologija komunikacije*.
Tanja Jakobi, *Ekonomsko novinarstvo*.
Akademik Vladeta Jerotić, *Vera i nacija*.
Draga Jonaš, *Akcentuacija u srpskom jeziku*, serija radionica.
Vasilije Kalezić, *Vrste govora*.
Prof. dr Aleksandar Kostić, *Prezentacija naučnog rada*.
Mr Iskra Maksimović, *Informacionodokumentaciona služba i menadžment*.
Nada Milenković, *Reklamiranje kulture – za i protiv*.
Saša Mirković, *Nezavisni radio B 92*.
Nenad Mladenović, *Vidimo se u čitulji*, razgovor o filmu.
Dr Ivana Petrović, *Marketing*.
Prof. dr Dragan Popadić, *Reklamiranje kulture – za i protiv*.
Prof. dr Ljubiša Rajić, *Poslovna kultura*.
Ljubivoje Tadić, *Govorništvo*.
Bogdan Tirnanić, *Mediji*.
Prof. dr Dejan Todorović, *Prezentacija naučnog rada*.
Biljana Vilimon, *Prezentacije na TV*.
Mr Aleksandra Vraneš, *Velike biblioteke sveta*.
Bob Živković, *Reklamiranje kulture – za i protiv*.

Psihološke radionice (1994/95, 1995/96).

Tijana Nedeljković.

Engleski jezik (1995/96)

Mr Tatjana Đurović.

Italijanski jezik (1995/96)

Dr Mila Samardžić.

Nemački jezik (1995/96)

Vesna Filipović.

Arapski jezik (1995/96)

Vesna Đukić.

Letnja škola u zamku Dunderski – juli 1995 godine

Dr Slobodan Antić,
dr Srbobran Branković,
prof. dr Kosta Čavoški,
Aleksandar Crkvenjakov,
dr Vladimir Cvetković,
mr Mladan Dinkić,
Branko Dragaš,
mr Dejan Erić,
mr Predrag Golubović,
mr Trivo Indić,
dr Nebojša Janićijević,
dr Dušan Janjić,
Novka Majstorović,
Milorad Marić,

mr Ratka Marić,
dr Jelica Minić,
Sanja Nikolin,
mr Aleksandar Palavestra,
dr Branislav Pelević,
mr Ana Pešikan,
dr Goran Petković,
mr Goran Pitić,
mr Dragan Radulović,
mr Borivoj Rašuo,
mr Nikola Samardžić,
dr Slobodan Samardžić,
dr Nebojša Savić,
dr Refik Šećibović,
Alisa Stojanović,
prof. dr Đuro Šušnjić,
prof. dr Žarko Trebješanin,
Svetlana Velmar Janković,
dr Zoran Vidojević,
Marinko Vučinić,
dr Ivan Vujačić.

Akadska 1996/97. godina

GLAVNI PROGRAM

Savremena civilizacija I

Dr Jelica Minić, *Regionalna politika Evropske unije.*
Dr Slobodan Samardžić, *Evropa i demokratija.*
Prof. dr Jovica Trkulja, *Anatomija raspada bivše Jugoslavije.*
Prof. dr Đuro Šušnjić, *Dijalog i tolerancija.*
Mr Dragan Radulović, *Za i protiv smrtne kazne.*
Prof. dr Čedomir Čupić, *Budućnost demokratije u Srbiji, tribina.*
Prof. dr Leon Kojen, *Budućnost demokratije u Srbiji, tribina.*
Prof. dr Čedomir Čupić, *Moć politike.*

Poslovno obrazovanje

Dr Dejan Erić, *Novi koncept u stratezijskom menadžmentu*.

Dr Goran Petković, *Savremeni koncept u stratezijskom upravljanju*.

Dr Nebojša Janićijević, *Savremeni koncept organizovanja preduzeća*.

Dr Goran Petković, *Završni čas*.

Dr Dejan Erić, *Završni čas*.

Veštine i stil I

Angelina Marković, *Poslovno dopisivanje I*.

Prof. dr Ivan Ivić, *Neverbalna komunikacija*.

Prof. dr Ljubiša Rajić, *Poslovna kultura* (ciklus predavanja i vežbi).

Ljubivoje Tadić, *Govorništvo* (ciklus predavanja i vežbi).

Demokratija i društvo

Dr Slobodan Antonić, *Društveni preduslovi demokratije*.

Dr Slobodan Samardžić, *Heterogena društva i njihova politička organizacija*.

Mr Zoran Stojiljković, *Infrastruktura demokratskog društva*.

Prof. dr Jovica Trkulja, *Politički sistemi predstavničke demokratije*.

Dr Vladimir Goati, *Izbori i izborni sistemi*.

Dr Aleksandar Molnar, *Političke stranke i njihove ideologije*.

Savremena civilizacija II

Prof. dr Dragoljub Živojinović, *Srbija (Jugoslavija) i SAD*.

Prof. dr Đuro Šušnjić, *Frojd ili dobrovoljna jednostranost*.

Akademik Andrej Mitrović, *Srbi na početku i na kraju XX veka*.

Prof. dr Dragoljub Živojinović, *Nacija na kraju XX veka*, tribina.

Dr Ljubodrag Dimić, *Nacija na kraju XX veka*, tribina.

Dr Mile Bjelajac, *Nacija na kraju XX veka*, tribina.

Prof. dr Đuro Šušnjić, *Niče ili Bog je mrtav*.

Dr Dušan T. Bataković, *Velike sile, Srbija i albansko pitanje*.

Akademik Vladeta Jerotić, *Alfred Agler ili o inferiornosti*.

Prof. dr Ratko Božović, *Mediji danas*, tribina.

Mr Dragan Štavljanin, *Mediji danas*, tribina.

Luka Mičeta, *Mediji danas*, tribina.

Tijana Čolak-Antić, *Etnologija i tradicija*.

Akademik Vladeta Jerotić, *Jung ili značenje nesvesnog*.

Dr Dušan T. Bataković, *Kosovo na raskršću*, tribina.

Dr Đorđe Borozan, *Kosovo na raskršću*, tribina.

Dr Refik Šećibović, *Kosovo na raskršću*, tribina.

Prof. dr Dragoljub Živojinović, *Monarhija ili republika*, tribina.

Prof. dr Radoslav Stojanović, *Monarhija ili republika*, tribina.

Prof. dr Vukašin Pavlović, *Ekologija i religija*.

Prof. dr Nikola Tucić, *Genetika*.

Preduzetnička ekonomija

Dr Nebojša Janićijević, *Preduzetništvo, inovacije malih preduzeća*.

Dr Dejan Erić, *Timovi i timski rad I*.

Milko Štimac, *Uloga berzi u razvoju privatnog biznisa*.
Vladeta Miličević, *Instrumenti platnog prometa*.
Dejan Erić, *Timovi i timski rad II*.
Advokatska kancelarija Mitić&Popović, *Pravni oblici male privrede*.
Dr Goran Petković, *Marketing u malom preduzeću*.
Dr Nebojša Janićijević, *Organizacija i upravljanje prodajom*.
Branko Vuksan, *Praksa u malim preduzećima*.

Evropske studije

Dr Duško Lopandić, *Istorijat i razvoj evropske integracije*.
Mr Branislava Alendar, *Evropske institucije i Jugoslavija*, tribina.
Dr Nina Dobrković, *Evropske institucije i Jugoslavija*, tribina.
Mr Branko Milinković, *Evropske institucije i Jugoslavija*, tribina.
Dr Jelica Minić, *Oblici subregionalne saradnje u Evropi*.
Prof. dr Ranko Petković, *Položaj balkanskih zemalja u novom rasporedu snaga u Evropi*.
Dr Vladimir Vereš, *Rusija u unipolarnom svetu*.

Psihologija

Tijana Nedeljković, *Uvod u psihologiju*.
Prof. dr Slavoljub Radonjić, *Rano iskustvo – mit ili činjenica*.
Prof. dr Ksenija Kondić, *Prvih deset godina života*.
Prof. dr Jelena Vlajković, *Životne krize i njihovo prevazilaženje*.
Dr Jelena Srna, *Mladi i brak*.
Dr Tamara Štajner Popović, *Mladi i seksualnost*.
Prof. dr Ivan Ivić, *Dečje mišljenje*.
Akademik Vladeta Jerotić, *Ljubav i seksualnost*.

Veštine i stil II

Angelina Marković, *Poslovno dopisivanje II*.
Prof. dr Ljubiša Rajić, *Poslovna kultura* (ciklus predavanja i vežbi).
Ljubivoje Tadić, *Govorništvo* (ciklus predavanja i vežbi).
Prof. dr Aleksandar Kostić, *Predstavljanje naučnog rada* (ciklus predavanja i vežbi).

Psihološke radionice I i II

Tijana Nedeljković, *Psihološke radionice*.

Engleski jezik I i II

Dragana Ilić, *Engleski jezik*.

Akadska 1997/98. godina

GLAVNI PROGRAM

Savremena civilizacija I

CIKLUS: Šta je čovek?

Prof. dr Đuro Šušnjić, *Šta je nagonski čovek*.
Akademik Andrej Mitrović, *XX vek – stoleće zlih*.
Akademik Vladeta Jerotić, *Čovek kao religiozno biće*.
Prof. dr Ratko Božović, *Čovek kao kulturno biće*.
Prof. dr Čedomir Čupić, *Čovek kao političko biće*.
Prof. dr Đuro Šušnjić, *Šta je čovek?*, tribina.
Prof. dr Ratko Božović, *Šta je čovek?*, tribina.
Prof. dr Čedomir Čupić, *Šta je čovek?*, tribina.
Akademik Vladeta Jerotić, *Individualizacija i oboženje*.

CIKLUS: Stanje u Srbiji i Crnoj Gori

Mr Mlađan Dinkić, *Ekonomsko stanje u Srbiji i Crnoj Gori*.
Dr Dušan T. Bataković, *Monarhija ili republika*, tribina.
Mr Trivo Indić, *Monarhija ili republika*, tribina.
Prof. dr Ratko Božović, *Kulturno stanje u Srbiji i Crnoj Gori*.
Prof. dr Milena Dragičević-Šešić, *Kulturni tokovi u Srbiji*.

Demokratsko obrazovanje I

Dr Slobodan Antonić, *Predgrađanski politički sistem*.
Dr Vladimir Cvetković, *Filozofske osnove demokratije*.
Akademik Ljubomir Tadić, *Političke ideologije savremenog sveta*.

Miodrag Jovanović, *Demokratski legalitet i legitimitet*.

Dr Slobodan Antić, *Temelji demokratije*, debata.

Dr Vladimir Cvetković, *Temelji demokratije*, debata.

Slobodan Vučetić, *Ustav kao jamac demokratije*.

Mr Zoran Krstić, *Politički sistemi predstavničke demokratije*.

Miodrag Jovanović, *Institucionalizacija demokratije*, debata.

Mr Zoran Krstić, *Institucionalizacija demokratije*, debata.

Preduzetništvo, inovativnost i menadžment preduzeća

Dr Nebojša Janićijević, *Preduzetništvo*.

Dr Dejan Erić, *Timovi i timski rad*.

Dr Blagoje Paunović, *Sistem obrazovanja u funkciji podsticanja inovativnosti*, tribina.

Mr Mihail Arandarenko, *Industrijski odnosi u tržišnoj privredi*.

Dr Goran Pitić, *Makroekonomska politika*.

Dr Goran Petković, *Marketing i inovativnost*.

Dr Blagoje Paunović, *Alternativni postupak utvrđivanja stava prema riziku*.

Ivan Stanković, *Imidž i njegovo kreiranje Saatchi & Saatchi*.

Metodologija društvenih nauka

Prof. dr Đuro Šušnjić, *Pretpostavke nauke ili logika ne trpi nered*.

Prof. dr Đuro Šušnjić, *Pojmovi nauke: svakoj stvari dati ime*.

Prof. dr Đuro Šušnjić, *Hipoteze nauke: život kao traženje*.

Prof. dr Đuro Šušnjić, *Generalizacija nauke: viseći mostovi nad prazninom*.

Prof. dr Đuro Šušnjić, *Teorije nauke: logički stavovi o svetu*.

Prof. dr Đuro Šušnjić, *Predmet nauke: opustošeni život*.

Prof. dr Đuro Šušnjić, *Norme nauke: visoka škola za izabrane duhove I*.

Prof. dr Đuro Šušnjić, *Norme nauke: visoka škola za izabrane duhove II*.

Prof. dr Đuro Šušnjić, *Zadatak nauke: nikad nedovršeni san I*.

Prof. dr Đuro Šušnjić, *Zadatak nauke: nikad nedovršeni san II*.

Prof. dr Đuro Šušnjić, *Smisao nauke: priča o zadnjoj nadi*.

Evropske studije I

Desimir Tošić, *Evropski pokret*.

Prof. dr Ranko Petković, *Balkan u novom rasporedu snaga u Evropi*.

Mr Branko Milinković, *Evropske organizacije: OEBS i Savet Evrope*.

Mr Branko Milinković, *SRJ i međunarodne organizacije*.

Mr Branislava Alendar, *Ekonomska situacija u EU i zemlje članice i nečlanice*.

Mr Branislava Alendar, *Evropska unija i SR Jugoslavija*.

Dr Duško Lopandić, *Šengenski sporazum*.

Dr Miroslav Hadžić, *NATO pakt i Partnerstvo za mir*.

Mr Milorad Timotić, *NATO pakt i Partnerstvo za mir*.

Mr Dimitrije Stanković, *AGENDA 2000 Evropske unije*.

Veštine I

Prof. dr Ljubiša Rajić, *Poslovna kultura* (ciklus predavanja i vežbi).

Prof. dr Aleksandar Kostić, *Prezentacija naučnog rada* (ciklus predavanja i vežbi).

Ljubivoje Tadić, *Govorništvo* (ciklus vežbi).

Prof. dr Dejan Todorović, *Prezentacija naučnog rada*.

Demokratsko obrazovanje II

Desimir Tošić, *Političke stranke*.

Dr Vladimir Goati, *Izbori i izborni sistemi*.

Dr Slobodan Branković, *Ponašanje birača*.

Prof. dr Mirjana Pajvančić, *Izorno zakonodavstvo u SRJ*.
 Mr Snježana Milivojević, *Mediji u demokratskom društvu*.
 Mr Zoran Stojiljković, *Infrastruktura demokratskog društva*.
 Mr Aleksandar Simić, *Podela vlasti*.
 Dr Refik Šećibović, *Postizborna koalicija, simulacija*.
 Dr Ognjen Pribićević, *Društveni preduslovi demokratije*.
 Dr Slobodan Samardžić, *Demokratija u heterogenim društvima*.
 Mr Mark Šnelbaher, *Problemi izbeglica i demokratija u bivšoj Jugoslaviji*.
 Boris Delić, *Problemi izbeglica i demokratija u bivšoj Jugoslaviji*.

Psihologija

Mr Ana Pešikan, *Šta je psihologija?*
 Prof. dr Sulejman Hrnjica, *Šta je psihologija?*
 Prof. dr Nikola Tucić, *Genetika ili sredina: čiji je uticaj presudan? – pogled genetičara*.

Prof. dr Panta Kovačević, *Šta je inteligencija? Da li je moguće uspešno meriti inteligenciju?*
 Prof. dr Ivan Ivić, *Genetika ili sredina: čiji je uticaj presudan? – pogled psihologa*.
 Slobodanka Janković, *Uspešno učenje i metakognicija*.
 Prof. dr Sulejman Hrnjica, *Pamćenje*.
 Mr Danka Radulović, *Psihologija u marketingu*.
 Mr Ana Pešikan, *Problemi obrazovnog sistema*.
 Prof. dr Bora Kuzmanović, *Vrednosne orijentacije mladih*.
 Dr Dragan Popadić, *Socijalna percepcija*.
 Dr Dragan Popadić, *Imate li predrasuda?*
 Dr Nada Korać, *Čovek i vizuelni mediji*.
 Prof. dr Dobrivoje Radovanović, *Da li su kriminalci genetski i psihološki različiti od nas?*

Evropske studije II

Dr Jelica Minić, *Novi regionalizam*.
 Ambasador Republike Turske Alev Kilic, *Balkanske integracije*.
 Dr Vladimir Grečić, *Problemi imigracije*.
 Prof. dr Ivo Visković, *Spoljna politika EU prema Balkanu*.
 Ambasador Republike Bugarske Ivajlo Trifonov, *Tranzicija u Bugarskoj*.
 Ambasador Republike Češke Ivan Bušnjak, *Republika Češka pred ulaskom u EU*.
 Dr Predrag Simić, *Kosovo – međunarodni problem ili unutrašnja stvar Republike Srbije*.
 Dr Aleksandar Fatić, *Organizovani kriminal u Istočnoj Evropi*.
 Dr Milan Ristović, *Pravci povezivanja SRJ – istok ili zapad?*
 Jesika (Jessica) Almkvist (Amquist), *Ljudska prava i prava manjina – situacija u Jugoslaviji*.
 Katarina (Katharina) Šips (Spiess), *Ljudska prava i prava manjina – međunarodni standardi*.
 Dr Dušan T. Bataković, *„Evropska nacija” i evropski nacionalizam*.
 Dr Refik Šećibović, *Geografija religije u Evropi*.
 Dr Vladimir Vereš, *Rusija i Evropa*.

Finansijska tržišta

Dr Dejan Erić, *Osnovni elementi finansijskog tržišta*.
 Milko Štimac, *Nastanak i razvoj berze*.

Dr Dejan Erić, *Dugoročne hartije od vrednosti*.
 Mr Dejan Šoškić, *Prikaz najznačajnijih svetskih berzi*.
 Mr Dejan Šoškić, *Učesnici na finansijskom tržištu i igrači na berzi*.
 Milko Štimac, *Terminsko poslovanje na berzi i izvedene hartije od vrednosti*.
 Tihomir Podunavac, *Berzansko poslovanje – poslovi kliringa i saldiranja*.
 Dr Goran Pitić, *Vlasnička transformacija i razvoj finansijskog tržišta u Jugoslaviji*.
 Dr Goran Petković, *Robne berze i berzanska roba*.
 Mr Dejan Šoškić, *Berzansko poslovanje – elementarno o portfolio menadžmentu*.
 Goran Altaras, *Berzansko poslovanje – poslovanje brokerskih kuća*.
 Dr Dejan Erić, *Aktualni trenutak razvoja finansijskih tržišta u Jugoslaviji*.

Savremena civilizacija II

Prof. dr Dragoljub Živojinović, *SAD i globalizacija*.
 Mr Dragan Radulović, *Za i protiv smrtne kazne*.
 Mr Dragan Radulović, *Kontrola lakih droga*.

Dr Mirjana Rašević, *Abortus*, tribina.
 Dr sci. med. Vuk Stambolović, *Abortus*, tribina.
 Dr Predrag Marković, *Pripreme za XXI vek*.
 Dr Ljubodrag Dimić, *Srpski narod u Jugoslaviji*.
 Akademik Vladeta Jerotić, *Seksualnost i brak*.
 Mirjana Šundeka, *Britanske studije*.
 Prof. dr Radovan Bigović, *Šta je pravoslavno hrišćanstvo*.
 Velečasni dr Dejvid (David) Stil (Steel), *Religious Conflict Resolution*.
 Dr Jelena Martinović, *Psihoseksualni problemi omladine*.

Gostovanje predstavnika Bostonskog teološkog instituta

Dr Rodni Pitersen, *Bostonski teološki institut i njegova misija*, okrugli sto.
 Dr Rejmond Helmik, *Bostonski teološki institut i njegova misija*, okrugli sto.
 Dr Refik Šećibović, *Religijski sukobi u graničnim zonama*.
 Dr Predrag Marković, *Verski sukobi na Balkanu*.
 Slobodan Marković, *Religioznost Srba u XIX i XX veku*.

Program evropskih integracija u saradnji sa Institutom Evropskog univerziteta iz Firence

Federika (Federica) Biki (Bicchi), *Zajednička spoljna politika Evropske unije*.
 Arne Niman (Niemann), *Zajednička spoljna politika Evropske unije*.
 Jesika (Jessica) Almkvist (Almqvist), *Zaštita ljudskih prava i prava manjina u Evropi*.
 Katarina (Katharina) Špis (Spiess), *Zaštita ljudskih prava i prava manjina u Evropi*.
 Serena Đusti (Giusti), *Šta je Evropa a šta je Evropska unija?*

Program radikalnih ekonomskih reformi G 17

Mr Mladan Dinkić, *Neophodnost radikalnih ekonomskih reformi*.
 Prof. dr Mirosljub Labus, *Scenarij mogućeg razvoja Jugoslavije*.
 Mr Mladan Dinkić, *Makroekonomska stabilizacija i liberalizacija*.
 Dr Danica Popović, *Politika deviznog kursa*.
 Dr Ivan Vujačić, *Rešavanje problema spoljnog i unutrašnjeg duga*.
 Dr Ivan Ivanović, *Privatizacija i preduzetništvo*.
 Prof. dr Ljubomir Madžar, *Obnova poverenja i privatizacija*.
 Mr Mihail Arandarenko, *Borba protiv nezaposlenosti (restrukturiranje tržišta rada) i siromaštva*.

Nebojša Medojević, *Privatizacija i korupcija*.

Dr Milan Kovačević, *Inostrane investicije u Jugoslaviji*.

Prof. dr Boško Živković, *Reforma bankarskog sistema*.

Mirovne studije

Dr Dragan Popadić, *Dinamika sukoba i načini rešavanja*.

Mr Sanja Pečujlić-Mastilović, *Mirovni pokreti i civilno društvo*.

Mr Snježana Mrše, *Mirovni pokreti i civilno društvo*.

Dr Tinde (Tünde) Kovač (Kovacs)-Cerović, *Obrasci razmišljanja o konfliktima i njihovom rešavanju*.

Dr Lin (Lynn) Džouns (Jones), *Dinamika nenasilnih aktivnosti*.

Dr Tinde (Tünde) Kovač (Kovacs)-Cerović, *Dinamika nenasilnih aktivnosti*.

Mr Snježana Mrše, *Obrasci razmišljanja o konfliktima i njihovom rešavanju*.

Psihološke radionice I i II

Tijana Nedeljković, *Psihološke radionice*.

Engleski jezik I i II

Dragana Ilić, *Engleski jezik*.

Akadska 1998/99. godina

GLAVNI PROGRAM

Gradansko društvo I

Prof. dr Ilija Vujačić, *Vrednost i značaj gradanskih autonomija i nevladinih organizacija*.

Prof. dr Vukašin Pavlović, *Društveni pokreti i demokratizacija društva*.

Mr Snježana Milivojević, *Nezavisni mediji i javno mnjenje*.

Prof. dr Anđelka Milić, *Porodica, žene i svakodnevnica*.

Akademik Vojislav Stanovčić, *Gradansko društvo i mogućnost preobražaja u otvoreno društvo*.

Prof. dr Zagorka Golubović, *Tradicionalizam i autoritarnost kao prepreke razvoju gradanskog društva u Srbiji*.

Dr Branimir Stojković, *Multikulturalnost, intelektualnost i mnogostrukost identiteta*.

Dr Karel van der Klin (Kleeun), *Dijalog u filozofiji*.

Tim predavača iz Paks Kristija Flandrije (Pax Christi Vlaaderen), *Etnički konflikti*.

Prof. dr Ilija Vujačić, *Gradansko društvo, jednakost pred zakonom i ustavnost*.

Tržišna privreda

Dr Goran Pitić, *Osnovna načela i mehanizmi tržišne privrede*.

Mr Dejan Šoškić, *Osnovna načela i mehanizmi tržišne privrede*.

Mr Nikola Fabris, *Modeli tranzicije u zemljama Centralne i Istočne Evrope*.

Branko Radulović, *Modeli tranzicije u zemljama Centralne i Istočne Evrope*.

Prof. dr Ljubomir Madžar, *Jugoslavija i tranzicija*.

Prof. dr Jurij Bajec, *Sistemske pretpostavke za razvoj tržišne privrede*.

Prof. dr Danijel Cvjetičanin, *Sistemske pretpostavke za razvoj tržišne privrede*.

Dr Goran Pitić, *Ekonomska politika u tržišnoj privredi*.

Dr Bojan Dimitrijević, *Ekonomska politika u tržišnoj privredi*.

Prof. dr Boško Živković, *Finansijska tržišta i banke*.

Mr Dejan Šoškić, *Finansijska tržišta i banke*.
 Prof. dr Nebojša Jančijević, *Nacionalna kultura i srpski menadžment*.
 Dr Dejan Erić, *Nacionalna kultura i srpski menadžment*.
 Dr Branko Rakita, *Marketing i globalizacija*.
 Dr Goran Petković, *Marketing i globalizacija*.
 Dr Blagoje Paunović, *Preduzetništvo i inovativnost*.
 Dr Dejan Erić, *Preduzetništvo i inovativnost*.
 Dr Miroslav Prokopijević, *Razvoj tržišta rada*.
 Mr Mihail Arandarenko, *Razvoj tržišta rada*.
 Mr Biljana Bogićević, *Restrukturiranje preduzeća u tranziciji*.
 Mr Dejan Šoškić, *Restrukturiranje preduzeća u tranziciji*.
 Dr Goran Pitić, *Ekonomska situacija u SRJ*.

Veštine I

Prof. dr Ljubiša Rajić, *Poslovna kultura* (ciklus predavanja i vežbi).
 Ljubivoje Tadić, *Retorika* (ciklus vežbi).
 Inž. Milan Marković, *Retorika*.

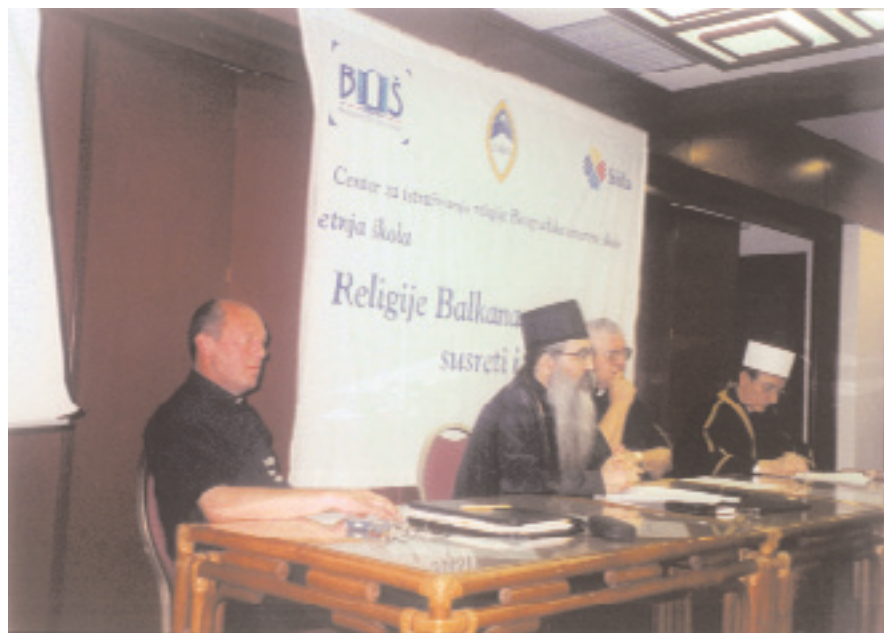
Finansijska tržišta i berzansko poslovanje

Dr Dejan Erić, *Pojam, značaj i podela finansijskih tržišta – upoznavanje sa radom i podela zadataka*.
 Dr Dejan Erić, *Osnovni elementi finansijskog tržišta*.
 Milko Štimac, *Pojam, nastanak i razvoj berzi*.
 Mr Dejan Šoškić, *Učesnici na finansijskom tržištu i igrači na berzi*.
 Mr Dejan Šoškić, *Najznačajnije svetske berze*.
 Dr Dejan Erić, *Dugoročne hartije od vrednosti*.
 Dr Goran Pitić, *Vlasnička transformacija i razvoj finansijskog tržišta u Jugoslaviji*.
 Dr Goran Petković, *Robne berze i berzanska roba*.
 Dr Dejan Erić, *Terminsko trgovanje na berzi i izvedene hartije od vrednosti*.
 Dr Dejan Šoškić, *Berzansko poslovanje – elementarno o portfolio menadžmentu*.
 Dr Dejan Šoškić, *Analiza filma „Kolo sreće”*.

Vera i razum

Prof. dr Đuro Šušnjić, *Šta ni/je religija?*
 Prof. dr Đuro Šušnjić, *Religija i nauka*.

Prof. dr Đuro Šušnjić, *Religija i nacija*.
 Prof. dr Đuro Šušnjić, *Religija i porodica*.
 Prof. dr Đuro Šušnjić, *Religija i nasilje*.
 Prof. dr Đuro Šušnjić, *Svete ličnosti*.
 Prof. dr Đuro Šušnjić, *Sveti obredi*.
 Prof. dr Đuro Šušnjić, *Svete zajednice*.
 Prof. dr Đuro Šušnjić, *Sveto mesto*.
 Prof. dr Đuro Šušnjić, *Sveto vreme*.

Ekologija i društvo

Prof. dr Vukašin Pavlović, *Načela ekologije*.
 Prof. dr Nikola Tucić, *Ravnoteža prirodnih resursa i tehnološki razvoj – strategija opstanka*.
 Prof. dr Goran Milićević, *Ekonomija i ekologija – cena zagađenja*.
 Dr Vid Vukasović, *Pravni vidovi zaštite okoline*.
 Prof. dr Đuro Šušnjić, *Ekologija i religija, tribina*.

Prof. dr Vukašin Pavlović, *Ekologija i religija*, tribina.
 Ivan Zafirović, *Ekologija i politika*, tribina.
 Nenad Živković, *Ekologija i politika*, tribina.
Prof. dr Fedor Zdanski, *Ekologija i tehnika*.
 Dr Refik Šećibović, *Ekološka simulacija*.

Zimska škola računara u Petnici

Tim predavača Istraživačke stanice Petnica.

Gradansko društvo II

Dr Miroslav Prokopijević, *Vlasnička prava, ekonomske slobode i demokratija*.
 Prof. dr Kosta Čavoški, *Ljudska prava i ustavna jemstva*.
 Prof. dr Ilija Vujačić, *Moderna racionalnost i oblici političkog vladanja*.
 Slobodan Vučetić, *Vladavina prava, ustavnost i demokratija*.
 Mr Aleksandar Simić, *Vladavina prava, ustavnost i demokratija*.
 Dr Miroslav Prokopijević, *Pravo na samoopredeljenje*.
 Prof. dr Ljubiša Rajić, *Manipulacija medijima*.
 Prof. dr Vukašin Pavlović, *Rat i civilno društvo*.
 Prof. dr Žarko Trebješanin, *Koreni, priroda i oblici agresivnosti*.
 Prof. dr Mijat Damjanović, *Razvoj i budućnost lokalne samouprave*.
 Prof. dr Zagorka Golubović, *Gde smo sada?*
 Prof. dr Čedomir Čupić, *Da li je pluralizam naša sudbina*, tribina.
 Marinko Vučinić, *Da li je pluralizam naša sudbina*, tribina.
 Lazar Marićević, *Da li je pluralizam naša sudbina*, tribina.

Evropske studije

Mr Branislava Alendar, *Proširenje EU*.
 Dr Slobodan Samardžić, *Nacionalni karakter EU*.
 Dr Vladimir Vereš, *Rusija i Evropa*.
 Mr Dimitrije Stanković, *Monetarna politika EU*.
 Dr Jelica Minić, *Industrijska politika*.
 Dr Jelica Minić, *„Maršalov plan” obnove Jugoistočne Evrope*.
 Dr Predrag Simić, *Putevi razrešavanja krize*.
 Ivan Vejvoda, *Ko je pobednik u hladnom ratu?*

Veštine II

Prof. dr Aleksandar Kostić, *Prezentacija* (ciklus predavanja i vežbi).
 Ljubivoje Tadić, *Retorika* (ciklus predavanja i vežbi).

Kulturna antropologija

Prof. dr Zagorka Golubović, *Socio-kulturna antropologija kao nauka*.
 Prof. dr Đuro Šušnjić, *Čovek kao nagonsko biće*.
 Prof. dr Ratko Božović, *Čovek kao kulturno biće*.
 Prof. dr Bojan Jovanović, *Magija – magija kod Srba*.
 Prof. dr Čedomir Čupić, *Čovek kao političko biće*.
 Dr Milan Vukomanović, *Čovek kao religijsko biće*.
 Prof. dr Đuro Šušnjić, *Čovek i simbol*.
 Prof. dr Jelena Đorđević, *Mit i mitologija – odnos tradicije i modernosti*.
 Dr Refik Šećibović, *Čovek kao moralno biće, simulacija*.

Program radikalnih ekonomskih reformi G 17

Mr Mladen Dinkić, *Program radikalnih ekonomskih reformi – uvodni čas.*

Prof. dr Veselin Vukotić, *Privatizacija i preduzetništvo.*

Mr Mladen Dinkić, *Politika deviznog kursa.*

Milko Štimac, *Akcionarstvo i demokratija.*

Prof. dr Ivan Vujačić, *Rešavanje problema spoljnog i unutrašnjeg duga.*

Dr Mihail Arandarenko, *Borba protiv nezaposlenosti i siromaštva.*

Mr Mladen Dinkić, *Perspektive jugoslovenske privrede nakon rata.*

Dr Srboľjub Antić, *Dan posle.*

Psihologija – drugi i ja

Prof. dr Sulejman Hrnjica, *Šta je psihologija?*

Prof. dr Nikola Tucić, *Osnovne karakteristike razvoja.*

Mr Lazar Tenjević, *Šta psiholozi mere?*

Prof. dr Sulejman Hrnjica, *O zrelosti ličnosti.*

Prof. dr Dobrivoje Radovanović, *Da li su kriminalci genetski i psihološki različiti od nas?*

Zorica Marić, *RET – terapija.*

Mr Ana Pešikan, *Aktivno učenje i nastava.*

Psihološke radionice I i II

Tijana Miladinović, *Psihološke radionice.*

Engleski jezik I i II

Mirjana Šundeka, *Engleski jezik.*

OTVORENI PROGRAM

Urbanizam i društvo

Prof. dr Sreten Vujović, *Urbanizam i njegovi savremeni tokovi.*

Prof. dr Goran Milićević, *Urbanizam i ekonomija.*

Prof. dr Ljubinko Pušić, *Urbanizam i politika.*

Prof. dr Ljubinko Pušić, *Urbanizam i umetnost.*

Prof. dr Sreten Vujović, *Grad, spektakl i identitet.*

Prof. dr Ksenija Petovar, *Urbana obnova.*

Prof. dr Ranko Radović, *Čitanje sila u prostoru gradova.*

Prof. dr Sreten Vujović, *Urbani socijalni pokreti i sukobi.*

Psihoanaliza i kultura

Prof. dr Žarko Trebješanin, *Psihoanaliza i kultura.*

Prof. dr Slavoljub Radonjić, *Psihoanaliza i psihologija.*

Akademik Vladeta Jerotić, *Psihoanaliza i religija.*

Akademik Nikola Milošević, *Psihoanaliza i filozofija.*

Prof. dr Milan Popović, *Psihoanaliza i kulturna antropologija.*

Prof. dr Josip Berger, *Psihoanaliza i psihodijagnostika.*

Dragan Vukotić, *Psihoanaliza i jezik.*

Prof. dr Slavoljub Radonjić, *Psihoanaliza i umetnost.*

Prof. dr Ljubomir Erić, *Psihoanaliza i likovna umetnost.*

Prof. dr Žarko Trebješanin, *Psihoanaliza i literatura.*

Sukob civilizacija

Prof. dr Ratko Božović, *Pojam civilizacije*.

Akademik Slobodan Dušanić, *Heleni i spoljni svet*.

Prof. dr Radivoje Radić, *Vizantijski komonvelt*.

Dr Dušan T. Bataković, *Verski ratovi u Evropi*.

Akademik Jovanka Kalić, *Srbija između istoka i zapada*.

Dr Refik Šećibović, *Sukob civilizacija*, tribina.

Dr Predrag Marković, *Sukob civilizacija*, tribina.

Prof. dr Čedomir Čupić, *Sukob civilizacija*, tribina.

Dr Slobodan Samardžić, *Globalizacija i suverenitet*.

Prof. dr Jovica Trkulja, *Autoritarni poredak i rat*.

Dr Dušan T. Bataković, *Sukob civilizacija na delu – rat u Jugoslaviji*.

Izazovi i mogućnosti tranzicije

Prof. dr Petar Đukić, *Liberalizam, ekonomske slobode ili politička demokratija*.

Dr Miroslav Prokopijević, *Liberalizam, ekonomske slobode ili politička demokratija*.

Prof. dr Nebojša Savić, *Koncept i mehanizam tranzicije u društvenu privredu*.

Prof. dr Ivan Vujačić, *Stabilizacija, liberalizacija i rast*.

Prof. dr Radovan Kovačević, *Stabilizacija, liberalizacija i rast*.

Mr Biljana Bogićević, *Privatizacija i rast finansijskih tržišta*.

Dr Dejan Šoškić, *Privatizacija i rast finansijskih tržišta*.

Dr Ognjen Pribićević, *Značaj razvoja malih i srednjih preduzeća*.

Aleksandar Denda, *Značaj razvoja malih i srednjih preduzeća*.

Prof. dr Ljubomir Madžar, *Dobitnici i gubitnici u tranziciji*.

Dr Gordana Matković, *Humani razvoj*.

Prof. dr Vojin Dimitrijević, *Humani razvoj*.

Dr Goran Pitić, *Mogućnosti i ograničenja popravaka jugoslovenske privrede*.

Akadska 1999/2000. godina

GLAVNI PROGRAM

Građansko društvo I

Dr Miroslav Prokopijević, *Teorijske i praktične osnove građanskog društva*.

Prof. dr Vladimir Goati, *Populizam, monizam, pluralizam u politici*.

Prof. dr Milan Podunavac, *Forme demokratije i društava u tranziciji*.

Prof. dr Čedomir Čupić, *Tradicionalizam i autoritarizam kao prepreke za uspostavljanje demokratije i razvoja civilnog društva*.

Dr Slobodan Samardžić, *Moderna država i podeljeni suverenitet*.

Dr Zoran Slavujević, *Mediji i javno mnjenje*.

Prof. dr Silvio Devetak, *Uslovi za manjine u Evropi – napredak i dileme*.

Prof. dr Vojin Dimitrijević, *Korišćenje sile i nasilja u politici*.

Prof. dr Đuro Šušnjić, *Dijalog i tolerancija u politici*.

Prof. dr Milan Podunavac, *Autonomije i građansko društvo*.

Dr Slobodan Samardžić, *Budućnost Jugoslovenske federacije*, tribina.

Slobodan Vučetić, *Budućnost Jugoslovenske federacije*, tribina.
Prof. dr Vojin Dimitrijević, *Haški tribunal i međunarodno pravo*.

Tržišna privreda

Dr Dejan Šoškić, *Osnovni principi i mehanizmi tržišne ekonomije*.
Prof. dr Danijel Cvjetičanin, *Prednosti tržišne ekonomije*.
Prof. dr Ljubomir Madžar, *Nacionalizacija, privatizacija i tranzicija*.
Dr Bojan Dimitrijević, *Ekonomska politika – borba za održivi rast*.
Dr Dejan Šoškić, *Finansijska tržišta*.
Dr Jugoslav Mijatović, *Tržište rada – menadžment ljudskim resursima*.
Dr Dejan Erić, *Menadžment – umetnost upravljanja*, tribina.
Prof. dr Nebojša Janičijević, *Menadžment – umetnost upravljanja*, tribina.
Mr Jelena Perović, *Pravo u tržišnoj ekonomiji*.
Dr Goran Pitić, *Jugoistočna Evropa na svom putu prema Evropskoj uniji*.
Prof. dr Goran Petković, *Marketing – kult tržišta*.
Prof. dr Boško Živković, *Centralna i komercijalne banke*.

Grad, politika, društvo

Prof. dr Sreten Vujović, *Gradovi i tipologija gradova u zavisnosti od političkog i društvenog sistema*.
Prof. dr Ranko Radović, *Fizička forma grada i naslede*.
Prof. dr Goran Milićević, *Ekonomski razvoj grada*.
Prof. dr Ljubinko Pušić, *Kultura i multikulturalna integracija u gradovima*, tribina.
Borka Pavićević, *Kultura i multikulturalna integracija u gradovima*, tribina.
Prof. dr Vladimir Macura, *Urbana restauracija*.
Prof. dr Ksenija Petovar, *Participacija građana, urbana administracija i urbano planiranje*.
Prof. dr Sreten Vujović, *Urbana društvena kretanja i konflikti*, tribina.
Mr Dragan Ilić, *Urbana društvena kretanja i konflikti*, tribina.
Prof. dr Sreten Vujović, *Grad i rat*.
Prof. dr Jelena Đorđević, *Grad, političke proslave i rituali*.
Prof. dr Ksenija Petovar, *Nove politike življenja*.
Dr Mina Petrović, *Grad tranzicije*.

Veštine I

Ljubivoje Tadić, *Retorika* (ciklus predavanja i vežbi).
Prof. dr Ljubiša Rajić, *Poslovna kultura* (ciklus predavanja i vežbi).
Prof. dr Aleksandar Kostić, *Prezentacija* (ciklus predavanja i vežbi).

Zimska škola akademskog čitanja i pisanja

Prof. dr Ljubiša Rajić, *Kurs akademskog čitanja i pisanja*.

Građansko društvo II

Prof. dr Ilija Vujačić, *Zakonska sloboda, vladavina prava i demokratije*.
Slobodan Vučetić, *Ljudska prava i ustavne garancije*.
Dr Dragan Lakićević, *Pravo na samoopredeljenje: ideje i posledice*.
Mr Dragan Radulović, *Pravo na život – smrtna kazna: za i protiv*.
Prof. dr Mijat Damjanović, *Modernizacija lokalne zajednice: savremene države i perspektive*.
Mr Zoran Stojiljković, *Slobodni i poštteni izbori*.
Mr Lars Šmit (Shmidt), *Švedski model demokratije*.
Prof. dr Jovica Trkulja, *Nacionalizam i demokratija*, tribina.
Dr Slobodan Samardžić, *Nacionalizam i demokratija*, tribina.
Mr Zoran Lutovac, *Izrada zakona o pravima nacionalnih manjina*, simulacija.
Mr Snježana Milivojević, *Kreiranje javnog mnjenja*.
Dr Branimir Stojković, *Sukobi identiteta u multietničkim društvima*.
Dr Miroslav Prokopijević, *Imovinska prava, ekonomska sloboda i demokratija*.

Evropa i Balkan

Dr Jovan Teokarević, *Evropska i balkanska bezbednost u postbipolarnoj eri*.
Dr Jovan Teokarević, *Balkan i postkomunistička tranzicija u Evropi*.
Dr Slobodan Samardžić, *Evropska unija – model integracije za Balkan*.
Prof. dr Ivo Visković, *Nova spoljna politika SRJ prema EU*.
Mr Branislav Milinković, *Evropske organizacije i rešavanje etničkih sukoba*.
Mr Branislava Alendar, *Proširenje EU i Balkan*.
Prof. dr Radovan Vukadinović, *Približavanje jugoslovenskih zakona zakonima Evropske unije*.

Dr Branimir Stojković, *Za evropeizaciju Balkana i protiv balkanizacije Evrope.*
 Dr Ivan Vejvoda, *Za evropeizaciju Balkana i protiv balkanizacije Evrope.*
 Dr Mirjana Vasović, *Stav jugoslovenske javnosti prema Evropi i njenim vrednostima.*
 Prof. dr Bora Kuzmanović, *Stav jugoslovenske javnosti prema Evropi i njenim vrednostima.*
 Prof. dr Ivo Visković, *Srbija, Crna Gora, vlada i opozicija: različite spoljne politike.*
 Prof. dr Predrag Simić, *Srbija, Crna Gora, vlada i opozicija: različite spoljne politike.*
 Dr Jelica Minić, *Pakt za stabilnost Jugoistočne Evrope.*
 Dr Goran Pitić, *Pakt za stabilnost Jugoistočne Evrope.*

Finansijska tržišta i berzansko poslovanje

Prof. dr Dejan Erić, *Koncept, značaj i klasifikacija finansijskih tržišta.*
 Milko Štimac, *Koncept, poreklo i razvoj tržišta hartija od vrednosti.*
 Dr Dejan Erić, *Glavne komponente finansijskih tržišta.*
 Dr Dejan Šoškić, *Pregled najznačajnijih tržišta hartija od vrednosti u svetu.*
 Dr Dejan Šoškić, *Učesnici na finansijskim tržištima i igrači na tržištima hartija od vrednosti.*
 Dr Dejan Erić, *Dugoročne hartije od vrednosti.*
 Prof. dr Goran Petković, *Tržišta hartija od vrednosti i trgovina.*
 Dr Goran Pitić, *Privatizacija i razvoj finansijskih tržišta u Jugoslaviji.*
 Dr Dejan Erić, *Fjučersi i opšensi.*
 Dr Dejan Šoškić, *Uvod u portfolio menadžment.*
 Dr Dejan Erić, *Trenutni razvoj finansijskih tržišta u Jugoslaviji.*

Program radikalnih ekonomskih reformi G 17

Branko Radulović, *Neophodnost radikalnih ekonomskih reformi.*
 Mr Mladan Dinkić, *Makroekonomska stabilizacija.*
 Prof. dr Miroljub Labus, *Stabilizacioni program buduće vlade.*
 Dr Gradimir Kožetinac, *Nezavisnost nacionalne banke.*
 Prof. dr Ljubomir Madžar, *Slom jugoslovenske privrede.*
 Dr Boško Živković, *Reforma bankarskog sistema.*
 Prof. dr Dejan Popović, *Poreski sistem.*
 Dr Aleksandra Jovanović, *Ekonomski efekti privrednih zakona.*
 Dr Milan Kovačević, *Strane investicije.*
 Milko Štimac, *Deoničarstvo i demokratija, tribina.*

Rade Rakočević, *Deoničarstvo i demokratija, tribina.*
 Dr Milan Kovačević, *Rekonstrukcija i razvoj privrede.*

Psihologija – Mi i drugi

Prof. dr Sulejman Hrnjica, *Šta je svrha psihologije.*
 Prof. dr Nikola Tucić, *Kako smo genetski determinisani .*
 Prof. dr Nada Ignjatović Savić, *Veštine komuniciranja.*
 Dr Mirjana Vasović, *Politička socijalizacija.*
 Mr Dejan Lalović, *Testovi inteligencije: znamo kako mere, ali da li znamo šta mere.*
 Prof. dr Dragan Popadić, *Imate li predrasude.*
 Mr Goran Knežević, *Kako psiholozi objašnjavaju ličnost.*
 Mr Goran Knežević, *Test ličnosti – praktična upotreba.*
 Prof. dr Ratko Jankov, *Kako rade alkaloidi.*
 Prof. dr Dobrivoje Radovanović, *Psihološki profil kriminalaca.*
 Dragan Sakan, *Psihologija u marketingu.*

Socio-kulturna antropologija

Prof. dr Zagorka Golubović, *Jedinstvenost socijalno kulturne antropologije kao nauke.*

Prof. dr Marija Bogdanović, *Specifičnost metoda izučavanja ličnosti i kulture.*

Dr Refik Šećibović, *Religija, individua, prostor.*

Prof. dr Ivan Ivić, *Čovek / žena kao „animal symbolicum”.*

Dr Vladimir Bilandžić, *Budućnost Balkana.*

Dr Zagorka Golubović, *Praksa kao teoretska kategorija za definisanje čoveka.*

Prof. dr Žarana Papić, *Kultura kao istinska „ljudska priroda”.*

Prof. dr Bora Kuzmanović, *Autoritarni i demokratski tipovi ličnosti.*

Prof. dr Ratko Božović, *Masovno društvo i masovna kultura, tribina.*

Mr Snježana Milivojević, *Masovno društvo i masovna kultura, tribina.*

Prof. dr Čedomir Čupić, *Društvo, država, individua.*

Ivan Vejvoda, *Moderno društvo i ličnost.*

Dr Nebojša Popov, *Individua i kolektivni identitet, tribina.*

Prof. dr Zagorka Golubović, *Individua i kolektivni identitet, tribina.*

Psihološke radionice I i II

Tijana Miladinović, *Psihološke radionice.*

Engleski jezik I i II

Mirjana Šundeka, *Engleski jezik.*

Škola računara I i II

Aleksandar Kostadinović, *Škola računara.*

Debatovanje I i II

Mr Đorđe Pavićević, *Debatni klub Otvorena komunikacija.*

Mr Miodrag Jovanović, *Debatni klub Otvorena komunikacija.*

Letnja škola timskog rada – Lepenski vir

Vesna Đukić-Šećibović, *Radionice.*

Lazar Marićević, *Radionice.*

Galjina Ognjanov, *Trening.*

Milorad Bjeletić, *Trening.*

Dr Refik Šećibović, *Simulacije.*

OTVORENI PROGRAM

Sukob civilizacija

Dr Dušan T. Bataković, *Sukob civilizacija.*

Akademik Slobodan Dušanić, *Polis, imperija, federalna država. Politički, konstitucionalni i kulturni kontrasti antičkog sveta.*

Dr Radivoje Radić, *Vizantija i otomanski Turci.*

Akademik Jovanka Kalić, *Srbija između istoka i zapada.*

Mr Trivo Indić, *Stari i novi svet.*

Dr Nikola Samardžić, *Evropa i otomanska ekspanzija.*

Dr Smilja Marjanović Dušanić, *Rex i vasilus. Zapadni i vizantijski uticaji na vladarsku ideologiju dinastije Nemanjić.*

Prof. dr Dragoljub Živojinović, *Evropa i Amerika u XX veku*.

Dr Dušan T. Bataković, *Verski ratovi u Evropi*.

Miodrag Perišić, *Sukob civilizacija, globalizacija vodeće geopolitičke tendencije u svetu*.

Dr Predrag Marković, *Globalizacija i nacionalni identitet*, tribina.

Dr Vladimir Cvetković, *Globalizacija i nacionalni identitet*, tribina.

Mr Slobodan Marković, *Globalizacija i nacionalni identitet*, tribina.

Ličnost i demokratija

Prof. dr Žarko Trebješanin, *Psihološko izučavanje odnosa ličnosti i društva*.

Prof. dr Sulejman Hrnjica, *Ljudske potrebe i demokratija*.

Dr Mirjana Vasović, *Psihološki problemi učenja demokratskog ponašanja*.

Dr Dragan Popadić, *Politička socijalizacija*.

Prof. dr Žarko Trebješanin, *Autoritarna ličnost i građansko ponašanje*.

Prof. dr Bora Kuzmanović, *Autokratski i demokratski menadžment*.

Prof. dr Radojica Bojanović, *Demokratska ličnost i demokratska vlada*.

Prof. dr Nikola Rot, *Ljudska priroda i ideologija*.

Prof. dr Ratko Božović, *Ličnost i masovna kultura*.

Akademik Nikola Milošević, *Psihologija i psihopatologija nedemokratskih lidera (Marks, Lenjin, Staljin, Hitler)*.

Prof. dr Žarko Trebješanin, *Psihološka odbijanja demokratizacije društva*.

Izazovi i mogućnosti tranzicije

Mr Jelena Galić, *Osnovni mehanizmi tranzicije*, tribina.

Dr Goran Pitić, *Osnovni mehanizmi tranzicije*, tribina.

Prof. dr Nebojša Savić, *Liberalizacija, stabilizacija i rast*, tribina.

Mr Nikola Fabris, *Liberalizacija, stabilizacija i rast*, tribina.

Dr Biljana Bogičević, *Privatizacija i razvoj finansijskih tržišta*, tribina.

Dr Dejan Šoškić, *Privatizacija i razvoj finansijskih tržišta*, tribina.

Prof. dr Ivan Vujačić, *Ekonomski liberalizam i politička demokratija*, tribina.

Prof. dr Ilija Vujačić, *Ekonomski liberalizam i politička demokratija*, tribina.

Mr Maja Radovanović, *Mala i srednja preduzeća*, tribina.

Aleksandar Denda, *Mala i srednja preduzeća*, tribina.

Prof. dr Juri Bajec, *Uloga vlade u modernoj privredi*, tribina.

Slobodan Vučetić, *Uloga vlade u modernoj privredi*, tribina.

Prof. dr Ljubomir Madžar, *Dobitnici i gubitnici u tranziciji*, tribina.

Prof. dr Srđan Bogosavljević, *Dobitnici i gubitnici u tranziciji*, tribina.

Prof. dr Mladen Lazić, *Društvena cena tranzicije*, tribina.

Božo Prelević, *Društvena cena tranzicije*, tribina.

Prof. dr Vojin Dimitrijević, *Ljudski razvoj*.

Prof. dr Nebojša Janićijević, *Menadžment i organizaciona kultura u tranziciji*.

Ivan Vejvoda, *Evropska unija i zemlje u tranziciji*, tribina.

Prof. dr Radovan Kovačević, *Evropska unija i zemlje u tranziciji*, tribina.

Poslovna etika

Prof. dr Jovan Babić, *Poslovna etika – glavni problemi i etičke teorije*.

Prof. dr Jovan Babić, *Odgovornost u poslu*.

Prof. dr Jovan Babić, *Profit i društvena odgovornost*.

Prof. dr Jovan Babić, *Marketing i oglašavanje*.

Prof. dr Jovan Babić, *Konflikt interesa: duvanje u pištaljku*.

Prof. dr Jovan Babić, *Štrajkovi*.
 Prof. dr Jovan Babić, *Crno tržište i etika*, tribina.
 Dr Boško Mijatović, *Crno tržište i etika*, tribina.
 Prof. dr Jovan Babić, *Tržište i etika*, tribina.
 Dr Božo Stojanović, *Tržište i etika*, tribina.
 Prof. dr Jovan Babić, *Međunarodni biznis i multinacionalne korporacije*.
 Prof. dr Aleksandar Jokić, *Theoris of Product Liability*.
 Prof. dr Jovan Babić, *Kompjuterska etika*.

Timski rad

Vesna Đukić-Šećibović, *Radionice*.
 Lazar Marićević, *Radionice*.
 Galjina Ognjanov, *Trening*.
 Milorad Bjeletić, *Trening*.
 Dr Refik Šećibović, *Simulacije*.

Akademski 2000/01. godina

GLAVNI PROGRAM

Građansko društvo I

Dr Miroslav Prokopijević, *Teorijski, vrednosni i praktični temelji građanskog društva*.
 Prof. dr Čedomir Čupić, *Tradicionalizam i autoritarizam kao prepreke za uspostavljanje demokratije i razvoja civilnog društva*.
 Dr Vladimir Goati, *Populizam, monizam, pluralizam u politici*.
 Dr Slobodan Samardžić, *Moderna država i podijeljeni suverenitet*.
 Prof. dr Vojin Dimitrijević, *Demokratski procesi i granice slobode: upotreba sile i nasilja u politici*.
 Prof. dr Milan Podunavac, *Oblici demokratije i društva u tranziciji*.
 Prof. dr Vukašin Pavlović, *Građansko i civilno društvo*, tribina.
 Majk (Mike) Starešinić (Staresinich), *Građansko i civilno društvo*, tribina.
 Franklin de Vrize (Vrieze), *Kosovo – iskustva diplomatije*.
 Prof. dr Sreten Vujović, *Grad i građanin*, tribina.
 Prof. dr Ranko Radović, *Grad i građanin*, tribina.
 Prof. dr Đuro Šušnjić, *Dijalog i tolerancija u politici*.
 Prof. dr Snježana Milivojević, *Masovni mediji i javno mnjenje*, tribina.
 Gordana Suša, *Masovni mediji i javno mnjenje*, tribina.
 Dr Brana Gontije (Gonthier) Pešić, *Razvoj moralnog mišljenja ličnosti – demokratsko i totalitarno društvo*.
 Prof. dr Zagorka Golubović, *Autonomije i autonomija univerziteta u građanskom društvu*.

Tržišna privreda

Prof. dr Danijel Cvjetičanin, *Osnovni principi i mehanizmi tržišne privrede*.
 Dr Dejan Šoškić, *Finansijsko tržište – novac i kapital*.
 Dr Miroslav Prokopijević, *Tržište rada – menadžment ljudskim resursima*.
 Mr Zoran Bogetić, *Trgovina u tržišnoj privredi*.
 Prof. dr Boško Živković, *Centralna banka i poslovne banke*.
 Dr Dejan Šoškić, *Ekonomski politika – borba za održivi rast*.
 Prof. dr Goran Petković, *Marketing – kult tržišta*, tribina.
 Prof. dr Srđan Bogosavljević, *Marketing – kult tržišta*, tribina.

Prof. dr Nebojša Jančićević, *Menadžment – umetnost poslovanja*, tribina.
 Dr Dejan Erić, *Menadžment – umetnost poslovanja*, tribina.
 Dr Danica Popović, *Optimalni režim deviznog kursa u Jugoslaviji*.
 Grejem (Graham) Setl (Setle), *Uloga MFC u tržišnoj privredi*.
 Prof. dr Ljubomir Madžar, *Nacionalizacija, privatizacija, tranzicija*, tribina.
 Dr Dejan Šoškić, *Nacionalizacija, privatizacija, tranzicija*, tribina.
 Prof. dr Branislav Pelević, *Spoljnotrgovinska politika zemalja u tranziciji*.
 Mr Jelena Perović, *Pravo i tržišna privreda*.

Sukob civilizacija

Akademik Slobodan Dušanić, *Antički Grci i spoljni svet*.
 Akademik Jovanka Kalić, *Srbija između istoka i zapada*.
 Dr Smilja Marjanović Dušanić, *Vladarske ideologije na Istoku i Zapadu*.
 Prof. dr Radivoje Radić, *Vizantijski komonvelt i Zapadni svet*.
 Dr Dušan T. Bataković, *Verski ratovi u Evropi: istorija i politika*.

Dr Nikola Samardžić, *Prodor Turaka na Balkan*.
 Akademik Jovanka Kalić, *Srbija i Evropa*.
 Dr Vladimir Cvetković, *U potrazi za identitetom – između nacionalnog i nadnacionalnog*, tribina.
 Mr Gojko Tešić, *U potrazi za identitetom – između nacionalnog i nadnacionalnog*, tribina.
 Prof. dr Dragoljub Živojinović, *SAD i Evropa u XX veku*.
 Dr Dušan T. Bataković, *Balkan – raskršće ili limes*.
 Mr Slobodan Marković, *Sukob kultura – viđenje drugog*.

Igra kao temelj kulture

Prof. dr Ratko Božović, *Definicija igre*, tribina.
 Dr Divna Vuksanović, *Definicija igre*, tribina.
 Prof. dr Ratko Božović, *Klasifikacija igre*.
 Dr Zorica Tomić, *Komunikacija kao igra: jezički i nejezički kodovi*.
 Prof. dr Milena Dragičević-Šešić, *Igra i kultura*.
 Dr Divna Vuksanović, *Igra i umetnost*.
 Prof. dr Ranko Radović, *Igranje grada*.
 Prof. dr Đuro Šušnjić, *Obred: tajna koja se igra*.
 Prof. dr Jelena Đorđević, *Ritual: između pravila i slobode*.
 Prof. dr Čedomir Čupić, *Politička igra*, tribina.
 Slobodan Vučetić, *Politička igra*, tribina.

Ličnost i demokratija

Prof. dr Čedomir Čupić, *Ljudska priroda, potrebe i demokratija*.
 Prof. dr Žarko Trebješanin, *Psihološki otpor demokratizaciji društva*.
 Dr Mirjana Vasović, *Politička socijalizacija dece i omladine*.
 Lazar Marićević, *Globalizacija, ličnost i demokratija*.
 Prof. dr Sulejman Hrnjica, *Nacionalni identitet i demokratija*, tribina.
 Prof. dr Žarko Trebješanin, *Nacionalni identitet i demokratija*, tribina.
 Prof. dr Radojica Bojanović, *Autoritarna i demokratska ličnost i demokratski odnosi*.
 Mr Srećko Mihailović, *Ličnost i pripadnost političkim strankama*, tribina.
 Lazar Marićević, *Ličnost i pripadnost političkim strankama*, tribina.
 Prof. dr Bora Kuzmanović, *Autokratsko i demokratsko rukovođenje*.
 Akademik Nikola Milošević, *Psihologija i psihopatologija nedemokratskih vođa*.
 Prof. dr Ratko Božović, *Masovna kultura, ličnost i demokratija*.

Dr Mirjana Vasović, *Psihologija konformizma*, tribina.
Prof. dr Dragan Popadić, *Psihologija konformizma*, tribina.

Veštine I

Ljubivoje Tadić, *Retorika* (ciklus predavanja i vežbi).
Prof. dr Ljubiša Rajić, *Poslovna kultura* (ciklus predavanja i vežbi).
Prof. dr Aleksandar Kostić, *Prezentacija* (ciklus predavanja i vežbi).

Zimska škola timskog rada – Velika Plana

Milorad Bjelečić, *Trening*.
Vesna Đukić-Šećibović, *Radionice*.
Lazar Marićević, *Radionice*.
Galjina Ognjanov, *Trening*.
Dr Refik Šećibović, *Simulacije*.

Građansko društvo II

Prof. dr Ilija Vujačić, *Sloboda pod zakonom, vladavina prava i demokratija*.
Dr Miroslav Prokopijević, *Vlasnička prava, ekonomske slobode i demokratija*.
Slobodan Vučetić, *Ljudska prava i ustavna jemstva*.
Mr Zoran Stojiljković, *Slobodni i poštjeni izbori*.
Mr Zoran Lutovac, *Napišimo zakon o nacionalnim manjinama*, simulacija.
Dr Miroslav Prokopijević, *Pravo na samoopredeljenje: ideje i posledice*.
Mr Dragan Radulović, *Pravo na život – smrtna kazna: za i protiv*.
Dr Slobodan Samardžić, *Nacionalizam i demokratija*, tribina.
Prof. dr Jovica Trkulja, *Nacionalizam i demokratija*, tribina.
Prof. dr Mijat Damjanović, *Modernizacija lokalne zajednice: stanje i perspektive*.
Prof. dr Branimir Stojković, *Sukob identiteta u multietničkim društvima*.
Prof. dr Kosta Čavoški, *Pojam suvereniteta i ljudskih prava u XXI veku*, tribina.
Nataša Novaković, *Pojam suvereniteta i ljudskih prava u XXI veku*, tribina.
Prof. dr Miomir Despotović, *Nepismenost kao prepreka razvoju građanskog društva u Srbiji*.

Finansijska tržišta i berzansko poslovanje

Dr Dejan Erić, *Pojam, značaj i podela finansijskih tržišta – upoznavanje sa radom i podela zadataka*.
Milko Štimac, *Podela, nastanak i razvoj berzi*.

Prof. dr Veroljub Dugalić, *Osnovni elementi finansijskog tržišta*, tribina.
Dr Dejan Erić, *Osnovni elementi finansijskog tržišta*, tribina.
Dr Dejan Šoškić, *Prikaz najznačajnijih svetskih berzi*.
Rade Rakočević, *Učesnici na finansijskom tržištu i berzanski igrači*, tribina.
Aleksandar Jović, *Učesnici na finansijskom tržištu i berzanski igrači*, tribina.
Dr Dejan Erić, *Dugoročne hartije od vrednosti – obveznice-akcije*.
Dr Goran Pitić, *Transformacija i razvoj finansijskog tržišta u Jugoslaviji*.
Prof. dr Goran Petković, *Robne berze i berzanska roba*, tribina.
Mr Žaklina Stojanović, *Robne berze i berzanska roba*, tribina.
Dr Goran Pitić, *Transformacija i razvoj finansijskog tržišta u Jugoslaviji*.
Mr Nikola Fabris, *Opcije, fjučersi i hedžing*, tribina.
Igor Tadić, *Opcije, fjučersi i hedžing*, tribina.

Dr Dejan Erić, *Teorija portfolio menadžmenta*, tribina.
Aleksandar Jović, *Teorija portfolio menadžmenta*, tribina.

Pravni temelji modernog demokratskog društva

Prof. dr Dragor Hiber, *Svojina u modernom društvu*.
Prof. dr Dragor Hiber, *Ugovor i njegova uloga u modernom pravu*.
Prof. dr Dragor Hiber, *Odgovornost za štetu i njeno savremeno uređenje*.
Dr Zorica Mršević, *Krivica i kazna u modernom društvu*.
Prof. dr Marija Draškić, *Porodica kao pravna ustanova i njen najnoviji razvitak*.
Dr Zorica Mršević, *Uloga suda i pravosuđa u modernim društvima*.
Dr Zoran Mirković, *Monarhija ili republika*, tribina.
Prof. dr Radmila Vasić, *Monarhija ili republika*, tribina.
Prof. dr Radmila Vasić, *Moderna država i njeni oblici*.
Prof. dr Vojin Dimitrijević, *Međunarodna zajednica i njeno savremeno uređenje*.

Dr Branko Rakić, *Mogućnosti ekstradicije*, tribina.
Prof. dr Radmila Vasić, *Mogućnosti ekstradicije*, tribina.
Prof. dr Kosta Čavoški, *Haški Tribunal*.

Religija i društvo

Dr Refik Šećibović, *Susreti i prožimanja religija u savremenom društvu*.
Dr Milan Vukomanović, *Religija, sukob, pomirenje*.
Prof. dr Sreten Petrović, *Pravoslavlje i srpska paganska tradicija*.
Rabin Isak Asijel, *Islam i judaizam na Bliskom istoku*, tribina.
Prof. dr Drako Tanasković, *Islam i judaizam na Bliskom istoku*, tribina.
Prof. dr Dragoljub Đorđević, *Tradicionalne crkve i novi religijski pokreti*.
Prof. dr Đuro Šušnjić, *Religija i ekologija*.
Prof. dr Jelena Đorđević, *Religija i mediji*.
Dejan Sretenović, *Transcendentalna slika u pravoslavlju i tibetanskom budizmu*.
Dr Milan Vukomanović, *Raznolikost religijskih iskustava*.
Dr Milan Vukomanović, *Vera i razum*, tribina.
Mr Bojan Popović, *Vera i razum*, tribina.
Dr Milan Vukomanović, *Religijski i naučni pogled na svet*, seminar.

Akademsko pisanje u Evropskim studijama

Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Cilj i publika*.
Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Organizacija i raspored informacija*.
Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Debata o globalizaciji*.
Prof. dr Džozef (Joseph) Džulijan (Julian), *Debata o globalizaciji*.
Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Prateće pismo*.
Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Kvalitativni i kvantitativni metod istraživanja*.
Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Curriculum Vitae*.
Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Pisanje preporuka*.
Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Pisanje poslovnih ponuda*.
Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Pisanje apstrakta (prvi deo)*.
Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Pisanje apstrakta (drugi deo)*.
Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Pisanje apstrakta (treći deo)*.

Program reformi G 17+

Dr Branko Milanović, *Uzroci nejednakosti u svetu i Jugoslaviji.*

Dr Milan Kovačević, *Privatizacija.*

Prof. dr Ljubomir Madžar, *Privatno vlasništvo kao materijalna osnova demokratskog poretka.*

Milko Štimac, *Akcionarstvo i demokratija.*

Mr Branko Radulović, *Demokratija i privredni rast u zemljama u tranziciji.*

Prof. dr Mijat Damjanović, *Novi zakon o lokalnoj samoupravi.*

Dr Vladimir Goati, *Političke partije u Srbiji i Crnoj Gori.*

Prof. dr Milica Uvalić, *Evropske integracije.*

Dr Mirosinka Dinkić, *Socijalni aspekt tranzicije.*

Milan Pajević, *Pakt za stabilnost Jugoistočne Evrope.*

Mr Branko Radulović, *O tranziciji.*

Psihološke radionice I i II

Tijana Miladinović, *Psihološke radionice.*

Engleski jezik I i II

Mirjana Šundeka, *Engleski jezik.*

Maja Grgurović, *Engleski jezik.*

Škola računara I i II

Aleksandar Kostadinović, *Škola računara.*

Debatovanje I i II

Mr Đorđe Pavićević, *Debatni klub Otvorena komunikacija.*

Mr Miodrag Jovanović, *Debatni klub Otvorena komunikacija.*

Zorica Ražić, *Debatni klub Otvorena komunikacija.*

EVROPSKA UNIJA I BALKAN

Evropa i Balkan

Dr Jovan Teokarević, *Evropska i balkanska bezbednost u postbipolarnoj eri.*

Dr Jovan Teokarević, *Balkan i postkomunistička tranzicija u Evropi.*

Dr Slobodan Samardžić, *Evropska unija – model integracije za Balkan.*

Mr Branislava Alendar, *Evropska i druge regionalne ekonomske integracije – koje je rešenje za Balkan?*

Prof. dr Branimir Stojković, *Kulturni diverzitet, multikulturalnost i nasleđe etnonacionalizma: Evropa i Balkan.*

Ivan Vejvoda, *Nacionalni sukobi, tranzicija i „evropeizacija” Balkana.*

Dr Mirjana Vasović, *Stav jugoslovenske javnosti prema Evropi i njenim vrednostima.*

Prof. dr Predrag Simić, *Regionalna politička saradnja – perspektive i pretpostavke.*

Mr Branislav Milinković, *Evropske organizacije i rešavanje etničkih sukoba.*

Prof. dr Ivo Visković, *Nova evropska spoljna politika SRJ, tribina.*

Dr Nina Dobrković, *Nova evropska spoljna politika SRJ, tribina.*

Dr Laslo Sekelj, *Za evropeizaciju Balkana i protiv balkanizacije Evrope, tribina.*

Dr Božidar Jakšić, *Za evropeizaciju Balkana i protiv balkanizacije Evrope, tribina.*

Evropska unija: nastanak i razvoj

Mr Vladimir Đerić, *Preduslovi za članstvo u Evropskoj uniji.*

Prof. dr Dragoljub Popović, *Razvojna uloga Evropskog parlamenta.*

Mr Milica Delević-Đilas, *Evropska komisija.*

Mr Milica Delević-Đilas, *Savet evropskih ministara.*

Mr Dragana Marković, *Saradnja u oblasti pravosuda i unutrašnjih poslova.*

Dr Nina Dobrković, *Zajednička spoljna i bezbednosna politika Evropske unije.*

Dr Vida Čok, *Evropsko državljanstvo i gradanstvo.*

Prof. dr Obrad Račić, *Primarno i sekundarno pravo EU.*

Prof. dr Obrad Račić, *Uloga evropskog suda pravde.*

Prof. dr Dragoljub Popović, *Evropsko ustavno pravo.*

Mr Milica Delević-Đilas, *Reforme institucija EU u svetlu mogućeg proširenja Unije, tribina.*

Prof. dr Dragoljub Popović, *Reforme institucija EU u svetlu mogućeg proširenja Unije, tribina.*

Evropska unija i svetska trgovina

Dr Stevo Kovačević, *Stvaranje evropske monetarne unije i svetska trgovina.*

Mr Branislava Alendar, *EU, regionalizacija i svetska trgovina.*

Prof. dr Radovan Kovačević, *Euro i svetska trgovina.*

Dr Marijana Vidas Bujanja, *Globalizacija svetske ekonomije.*

Prof. dr Radovan Kovačević, *Proširenje na istok i struktura trgovine.*

Prof. dr Branislav Pelević, *Iskustva EU na polju intraindustrijske trgovine i posledice na svetsku trgovinu.*

Prof. dr Veroljub Dugalić, *Mobilnost kapitala između zemalja članica EU i svetska banka.*

Dr Petar Đukić, *Faktori mobilnosti na tržištu, EU i svetska trgovina.*

Prof. dr Vujo Vukmirica, *Svetska tržišta, EU i svetska trgovina.*

Dr Radmilo Pešić, *Prilagodavanje zemalja u tranziciji jedinstvenom evropskom tržištu električne energije.*

Prof. dr Radovan Kovačević, *Perspektive EU i eura.*

Evropska ideja i evropske integracije: istorijski koreni i političke posledice

Dr Dušan T. Bataković, *Lagana pojava evropske ideje: od srednjeg veka do prosvetiteljstva*.

Dr Dušan T. Bataković, *Evropski poredak i romantični nacionalizam*.

Prof. dr Dragoljub Živojinović, *Državni sistem protiv ideje o jedinstvu Evrope (1848–1914)*.

Dr Dušan T. Bataković, *Nacionalizam, internacionalizam i evropska ideja tokom 19. veka – evropske ideje i balkanski narodi*.

Dr Lidija Merenik, *Evropske ideje u srpskom slikarstvu*.

Akademik Andrej Mitrović, *Prvi svetski rat i posledice: prvi panevropski projekat (1919–1929)*.

Saša Radojević, *Evropska ideja i evropska kultura*.

Dr Slobodan Samardžić, *Stvaranje Zapadne Evrope: od ekonomske saradnje do političke zajednice – proširenje, promene, izazovi*.

Prof. dr Predrag Simić, *Ljudska prava i odbrana: srž evropskog identiteta – Sporazum u Mastrihtu i nakon toga*.

Zimska škola timskog rada

Milorad Bjeletić, *Trening*.

Vesna Đukić-Šećibović, *Radionice*.

Lazar Marićević, *Radionice*.

Galjina Ognjanov, *Trening*.

Dr Refik Šećibović, *Simulacije*.

Eurotranzicija

Dr Goran Pitić, *Šanse i opasnosti tranzicije u zemljama Jugoistočne Evrope*, tribina.

Prof. dr Radovan Kovačević, *Šanse i opasnosti tranzicije u zemljama Jugoistočne Evrope*, tribina.

Prof. dr Nebojša Savić, *Modeli rekonstrukcije zemalja Jugoistočne Evrope*.

Dr Milica Bisić, *Izgradnja institucija kao neophodan preduslov održivog razvoja*.

Mr Jelena Galić, *Međunarodna finansijska arhitektura i njen uticaj na finansijske sisteme u JIE*.

Prof. dr Radovan Kovačević, *Liberalizacija tokova roba i kapitala*.

Prof. dr Nebojša Savić, *Eurizacija JIE i zemalja u tranziciji*.

Prof. dr Branislav Pelević, *Šta je moderna unija: razlozi nastanka, primeri za i protiv*.

Prof. dr Branislav Pelević, *Evropska monetarna unija – istorija, karakter i faze razvoja*.

Dr Dejan Šoškić, *Harmonizacija pravila u bankarstvu i na finansijskim tržištima kao osnovni preduslov EMU*, tribina.

Dr Dejan Erić, *Harmonizacija pravila u bankarstvu i na finansijskim tržištima kao osnovni preduslov EMU*, tribina.

Mr Milena Galić, *Razvoj moderne unije u zemljama JIE: ometajući faktori i prednosti moderne unije*, tribina.

Mr Nikola Fabris, *Razvoj moderne unije u zemljama JIE: ometajući faktori i prednosti moderne unije*, tribina.

Prof. dr Branislav Pelević, *Da li smo spremni za tržište EMU i stav prema regionalnoj monetarnoj uniji*, okrugli sto.

Dr Jovan Teokarević, *Da li smo spremni za tržište EMU i stav prema regionalnoj monetarnoj uniji*, okrugli sto.

Elementi prava EU i institucije

Mr Gordana Ilić, *Koreni stvaranja EU – od federalizma do funkcionalizma.*

Prof. dr Radovan Vukadinović, *Pojam i izvori prava EU.*

Prof. dr Radovan Vukadinović, *Odnos prava EU prema pravnim sistemima država članica.*

Dr Slobodan Samardžić, *Nacionalni karakter EU.*

Dr Vesna Knežević-Predić, *Međunarodnopravni subjektivitet EU.*

Mr Tanja Mišćević, *Koncept državljanstva/gradžanstva EU.*

Mr Gordana Ilić, *Ključne institucije EU kroz prizmu njene institucionalne reforme.*

Mr Gordana Ilić, *Evropski parlament i demokratski deficit EU.*

Dr Duško Lopandić, *Stranci u pravu EU.*

Dr Vid Vukasović, *Pravo na ekološku informaciju u zakonodavstvu EU.*

Prof. dr Predrag Simić, *Spoljna politika EU.*

Trgovina na evropskim finansijskim tržištima

Rade Rakočević, *Istorijski prikaz berzi, tržišnog materijala i glavnih finansijskih centara.*

Goran Blagojević, *Trgovina na finansijskim i robnim tržištima.*

Prof. dr Džozef (Joseph) Džulijan (Julian), *Globalizacija.*

Rade Rakočević, *Trgovina na jugoslovenskom finansijskom tržištu.*

Tadeuš Žijenkević, *Privatizacija u Poljskoj.*

Mr Siniša Mali, *Praktična primena iskustava EU u Jugoslaviji.*

Mr Siniša Mali, *Perspektive finansijskog tržišta u Jugoslaviji.*

Prof. dr Branko Vasiljević, *Finansijsko tržište i akcionarstvo.*

Nemanja Mijić, *Investiciono bankarstvo.*

Svetlana Cerović, *Poslovanje na Beogradskoj berzi.*

Danilo Đurović, *Reuters sistem elektronske trgovine.*

Komunikacija, kultura, društvo: razmena preko kulturnih granica

Dr Jasmina Moskovljević, *Komunikacija u savremenom društvu: sistemi znakova i kodova i modusi njihove interpretacije.*

Mr Ivana Spasić, *Društvo kao simbolička interakcija.*

Prof. dr Branimir Stojković, *Afirmacija društvenih vrednosti kroz ceremonije i rituale.*

Dr Dragan Popadić, *Socijalna konstrukcija sebe i drugog.*

Dr Jasmina Moskovljević, *Interkulturalna komunikacija.*

Dr Aleksandar Baucal, *Kulturne posebnosti u podizanju dece.*

Dr Dijana Plut, *Kultura i pojedinac: vigotskijanska perspektiva.*

Mr Jelena Pešić, *Ka dijaloškom diskursu u obrazovanju.*

Dr Ivan Čolović, *Politički mitovi.*

Prof. dr Branimir Stojković, *Mediji i politički proces.*

Mr Branko Dimitrijević, *Kreiranje događaja u vizuelnim medijima.*

Psihološke radionice I i II

Tijana Miladinović, *Psihološke radionice.*

Engleski jezik I i II

Mirjana Šundeka, *Engleski jezik.*

Maja Grgurović, *Engleski jezik.*

Škola računara I i II

Aleksandar Kostadinović, *Škola računara.*

Debatovanje I i II

Mr Đorđe Pavićević, *Debatni klub Otvorena komunikacija.*

Mr Miodrag Jovanović, *Debatni klub Otvorena komunikacija.*

Zorica Ražić, *Debatni klub Otvorena komunikacija.*

Akademska 2001/2002. godina

GLAVNI PROGRAM

Građansko društvo I

Dr Miroslav Prokopijević, *Teorijski, vrednosni i praktični temelji građanskog društva.*

Dr Vladimir Goati, *Populizam, monizam, pluralizam u politici.*

Prof. dr Vojin Dimitrijević, *Demokratski procesi i granice slobode: upotreba sile i nasilja u politici.*

Mr Snježana Milivojević, *Masovni mediji i javno mnjenje.*

Prof. dr Čedomir Čupić, *Tradicionalizam i autoritarizam kao prepreke za uspostavljanje demokratije i razvoja civilnog društva.*

Prof. dr Milan Podunavac, *Oblici demokratije i društva u tranziciji*.
Prof. dr Vukašin Pavlović, *Građansko i civilno društvo*.
Prof. dr Sreten Vujović, *Grad i građanin*, tribina.
Prof. dr Ranko Radović, *Grad i građanin*, tribina.
Prof. dr Zagorka Golubović, *Autonomije i autonomija univerziteta u građanskom društvu*.
Prof. dr Đuro Šušnjić, *Dijalog i tolerancija u politici*.
Dr Slobodan Samardžić, *Moderna država i podjeljeni suverenitet*.

Tržišna privreda

Prof. dr Danijel Cvjetičanin, *Osnovni principi i mehanizmi tržišne privrede*.
Dr Dejan Šoškić, *Finansijsko tržište – novac i kapital*.
Dr Miroslav Prokopijević, *Tržište rada – menadžment ljudskim resursima*.
Prof. dr Boško Živković, *Centralna banka i poslovne banke*.
Mr Zoran Bogetić, *Trgovina u tržišnoj privredi*.
Dr Bojan Dimitrijević, *Ekonomska politika – borba za održivi rast*.
Mr Grejem (Graham) Setl (Settle), *Velike ekonomske zablude*.
Prof. dr Goran Petković, *Marketing – kult tržišta*.
Dr Dejan Erić, *Menadžment – umetnost posloводства*.
Prof. dr Ljubomir Madžar, *Nacionalizacija, privatizacija, tranzicija*.
Prof. dr Marta Bazler-Madžar, *Uključivanje SRJ u evropske integracione procese*.
Prof. dr Branko Vasiljević, *Ekonomске i finansijske krize*.

Evropske integracije

Dr Mark Dauns, *Evropska unija – politički sistem ali ne država*.
Dr Mark Dauns, *Evropska komisija*.
Dr Mark Dauns, *Evropski parlament*.
Dr Mark Dauns, *Teorija evropskih integracija – nastanak i razvoj*.
Dr Mark Dauns, *Demokratski deficit u Evropskoj uniji – da li je EU zatvoren i elitistički sistem*.
Mr Džejms Denser, *Evropska monetarna unija – britanski aspekt*.
Dr Mark Dauns, *Javna sfera u Evropskoj uniji*.
Dr Mark Dauns, *Proširenje Evropske unije, problemi i perspektive*.
Dr Mark Dauns, *Ovaj dom podržava rani prijem FRJ u Evropsku uniju*, debata.
Lin Smit, *Ovaj dom podržava rani prijem FRJ u Evropsku uniju*, debata.

Ričard Čembers, *Ovaj dom podržava rani prijem FRJ u Evropsku uniju*, debata.
Dr Rori Kin, *Ovaj dom podržava rani prijem FRJ u Evropsku uniju*, debata.
Džejms Denser, *Ovaj dom podržava rani prijem FRJ u Evropsku uniju*, debata.
Dr Mark Dauns, *Da li EU treba da ima zajedničku spoljnu i bezbednosnu politiku i da li je trenutna struktura adekvatna*.
Dr Mark Dauns, *Proširenje Evropske unije, Mediteran i Balkan*.

Igra kao temelj kulture

Prof. dr Ratko Božović, *Definicija igre*, tribina.
Dr Divna Vuksanović, *Definicija igre*, tribina.
Prof. dr Ratko Božović, *Klasifikacija igre*, tribina.
Dr Divna Vuksanović, *Klasifikacija igre*, tribina.
Prof. dr Milena Dragičević-Šešić, *Igra i kultura*.
Prof. dr Ranko Radović, *Igranje grada*.
Dr Zorica Tomić, *Igra i komunikacija*.
Prof. dr Đuro Šušnjić, *Dijalog: igra pitanja i odgovora*.
Prof. dr Jelena Đorđević, *Ritual: između pravila i slobode*.
Prof. dr Đuro Šušnjić, *Obred: tajna koja se igra*.
Prof. dr Jelena Đorđević, *Umetnost i igra*.
Slobodan Vučetić, *Pravo i igra*.
Prof. dr Čedomir Čupić, *Politička igra*.
Slobodan Vučetić, *Politička igra*.

Ličnost i demokratija

Dr Mirjana Vasović, *Politička socijalizacija dece i omladine*.
Prof. dr Bora Kuzmanović, *Demokratsko i autokratsko rukovođenje*.
Prof. dr Žarko Trebješanin, *Psihološki koreni otpora demokratiji*.
Akademik Nikola Milošević, *Psihologija i psihopatologija nedemokratskih lidera (Marks, Lenjin, Staljin, Hitler)*.
Prof. dr Čedomir Čupić, *Ljudska priroda, potrebe i demokratija*, tribina.
Prof. dr Radojica Bojanović, *Od autoritarne do demokratske ličnosti*.
Prof. dr Žarko Trebješanin, *Koliko smo autoritarni?*, radionica.
Prof. dr Sulejman Hrnjica, *Nacionalni identitet i demokratija*.

Lazar Marićević, *Globalizacija, ličnost i demokratija*.

Dr Jovan Mirić, *Razvoj moralnog mišljenja*.

Akademik Nikola Milošević, *Priroda i oblici konformizma*, tribina.

Prof. dr Dragan Popadić, *Priroda i oblici konformizma*, tribina.

Veštine I

Ljubivoje Tadić, *Govorništvo* (ciklus predavanja i vežbi).

Prof. dr Ljubiša Rajić, *Poslovna kultura* (ciklus predavanja i vežbi).

Prof. dr Aleksandar Kostić, *Prezentacija* (ciklus predavanja i vežbi).

Zimska škola timskog rada – Zlatibor

Milorad Bjeletić, *Trening*.

Vesna Đukić-Šećibović, *Radionice*.

Lazar Marićević, *Radionice*.

Vladimir Pavićević, *Trening*.

Dr Refik Šećibović, *Simulacije*.

Građansko društvo II

Prof. dr Ilija Vujačić, *Sloboda pod zakonom, vladavina prava i demokratija*.

Mr Dragan Radulović, *Pravo na život – smrtna kazna: za i protiv*.

Dr Zoran Stojiljković, *Političke partije i nevladin sektor: mogućnosti koordinacije*.

Prof. dr Kosta Čavoški, *Haški tribunal – pro et contra*, tribina.

Matias Helman, *Haški tribunal – pro et contra*, tribina.

Prof. dr Branimir Stojković, *Sukob identiteta u multietničkim društvima*.

Prof. dr Srbijanka Turajlić, *Institucionalne reforme u domenu visokog obrazovanja: evropeizacija univerziteta*.

Dr Miroslav Hadžić, *Reforme u vojsci Jugoslavije*.

Branislav Lečić, *Reforme u kulturi: šta je urađeno nakon 5. oktobra*.

Borka Pavićević, *Reforme u kulturi: šta je urađeno nakon 5. oktobra*.

Akademik Vojislav Stanovčić, *Decentralizacija i regionalizacija kao preduslovi demokratskog razvoja Srbije*.

Dr Miroslav Prokopijević, *Vlasnička prava, ekonomske slobode i demokratija*.

Diplomatsko viđenje: Srbija i Crna Gora u očima drugih

Desimir Tošić, *Zapadna viđenja titoizma*.

Pol Denig, *Sjedinjene Američke Države i Srbija i Crna Gora*.

Hans Šreder, *Svetska banka i Srbija i Crna Gora*.

Tomas Er, *Svetski pravni standardi i Srbija i Crna Gora*.

Mihael Vajhert, *Nemačka i Srbija i Crna gora*.

Jan Viljem Blankert, *EU i Srbija i Crna Gora – skorašnji sporazum*.

Nj. E. prof. dr Mihael Salin, *Skandinavija i Srbija i Crna Gora*.

Nj.E. Stefano Sanino, *Misija OEBS u Srbiji i Crnoj Gori*.

Pukovnik Vitek Novošelski, *Odbrambena diplomatija*.

Mr Slobodan Marković, *Angloamerička viđenja Srbije u XIX i XX veku*.

Religija i društvo

Dr Milan Vukomanović, *Šta je religija?*.

Prof. dr Sreten Petrović, *Pravoslavlje i srpska paganska tradicija*.

Dr Refik Šećibović, *Susreti i prožimanja religija u savremenom društvu*.

Župnik Jakob Pfeifer, *„Tradicionalne” crkve i novi religijski pokreti*, tribina.

Prof. dr Dragoljub Đorđević, *„Tradicionalne” crkve i novi religijski pokreti*, tribina.

Živica Tucić, *„Tradicionalne” crkve i novi religijski pokreti*, tribina.

Dr Milan Vukomanović, *Religijske zajednice i država*.

Dr Dubravka Valić-Nedeljković, *Religije i mediji*.

Dr Đuro Šušnjić, *Religija i ekologija*.

Prof. dr Jelena Đorđević, *Političke svetkovine i religijski rituali*.

Dr Ivan Čolović, *Religijske predrasude*, tribina.

Prof. dr Zorica Kuburić, *Religijske predrasude*, tribina.

Prof. dr Đuro Šušnjić, *Religijske predrasude*, tribina.

Dr Milan Vukomanović, *Religija i svet*, seminar.

Dr Milan Vukomanović, *Mit, simbol, ritual*, seminar.

Sukob civilizacija

Dr Vladimir Cvetković, *Postoji li sukob civilizacija?*, tribina.

Mr Ivana Kronja, *Postoji li sukob civilizacija?*, tribina.

Prof. dr Jovica Trukulja, *Postoji li sukob civilizacija?*, tribina.

Akademik Slobodan Dušanić, *Grci i spoljni svet.*

Dr Radivoje Radić, *Strah u Vizantiji.*

Akademik Jovanka Kalić, *Srbija, Balkan, Zapad.*

Dr Nikola Samardžić, *Evropa i svet.*

Prof. dr Dragoljub Živojinović, *Amerika i svet.*

Prof. dr Momčilo Spremić, *Nastanak građanske Evrope.*

Prof. dr Miroslav Pečujlić, *Osnovni pojmovi globalizacije.*

Dr Milan Subotić, *Rusija i Evropa.*

Prof. dr Ljubodrag Dimić, *Jugoslavija i sukob civilizacija.*

Akademsko pisanje u Evropskim studijama

Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Cilj i publika.*

Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Organizacija i raspored informacija I.*

Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Organizacija i raspored informacija II.*

Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Reference i fusnote.*

Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Curriculum Vitae.*

Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Pisanje istraživačkog nacrt.*

Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Prateće pismo.*

Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Pisanje projekta.*

Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Kvalitativni i kvantitativni metod istraživanja.*

Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Pisanje apstrakta I.*

Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Pisanje apstrakta II.*

Psihološke radionice I i II

Tijana Miladinović, *Psihološke radionice.*

Engleski jezik I i II

Mirjana Šundeka, *Engleski jezik.*

Maja Grgurović, *Engleski jezik.*

Škola računara I i II

Aleksandar Kostadinović, *Škola računara.*

Debatovanje I i II

Mr Đorđe Pavićević, *Debatni klub Otvorena komunikacija.*

Sonja Stojanović, *Debatni klub Otvorena komunikacija.*

Dragan Mihajlović, *Debatni klub Otvorena komunikacija.*

Dušan Đorđević, *Debatni klub Otvorena komunikacija.*

Nemački jezik I i II

Dr Tomas (Thomas) Gradvol (Gradwohl), *Nemački jezik za alumniste BOŠ-a.*

Letnja škola predstavljanja završnih studentskih radova – Zlatibor

EVROPSKA UNIJA I BALKAN

Evropa i Balkan

- Dr Jovan Teokarević, *Evropska i balkanska bezbednost u postbipolarnoj eri*.
Dr Jovan Teokarević, *Balkan i postkomunistička tranzicija u Evropi*.
Dr Miroslav Prokopijević, *Evropska unija – model ekonomske integracije za Balkan*.
Prof. dr Predrag Simić, *Regionalna politička saradnja – prepreke i perspektive*.
Dr Slobodan Samardžić, *Evropska unija – model ekonomske integracije za Balkan*.
Milan Pajević, *Pakt za stabilnost – učinci i perspektive*, tribina.
Mina Jarvenpa, *Pakt za stabilnost – učinci i perspektive*, tribina.
Mr Zoran Lutovac, *Evropski standardi manjinskih prava na Balkanu*.
Prof. dr Vesna Rakić-Vodinelić, *Metodi harmonizacije jugoslovenskog prava na Balkanu*.
Ivan Vejvoda, *Evrpoeizacija i globalizacija Balkana*.
Dr Armin Lašet, *Kako ubrzati proces pridruživanja Savetu Evrope i Evropskoj uniji*.
Dr Leopold Maurer, *Kako ubrzati proces pridruživanja Savetu Evrope i Evropskoj uniji*.
Dr Vladimir Vereš, *Prioriteti evropske spoljne politike SR Jugoslavije*.
Dr Mirjana Vasović, *Javno mnjenje Srbije o Evropi i „evropskim vrednostima”*.

Evropska unija i svetska trgovina

- Dr Stevo Kovačević, *Stvaranje evropske monetarne unije i svetska trgovina*.
Prof. dr Radovan Kovačević, *Euro i svetska trgovina*.
Prof. dr Radovan Kovačević, *Proširenje EU na istok i struktura trgovine*.
Dr Marijana Vidas Bubanja, *EMU i globalizacija svetske ekonomije*.
Dr Petar Đukić, *EU, regionalizacija i svetska trgovina*.
Prof. dr Branislav Pelević, *Iskustva EU na polju intraindustrijske trgovine i posledice na svetsku trgovinu*.
Prof. dr Branislav Pelević, *Faktori mobilnosti na tržištu, EU i svetska trgovina*.
Prof. dr Veroljub Dugalić, *Mobilnost kapitala između zemalja članica EU i svetska trgovina*.
Života Ristić, *Nastupi domaćih banaka u zemljama u tranziciji*.
Dr Snežana Avrić, *Svetska trgovinska organizacija (STO)*.
Prof. dr Vujo Vukmirica, *Svetska tržišta, EU i svetska trgovina*.

Međunarodni odnosi i međunarodne institucije

- Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Šta predstavlja evropska integracija?*, tribina.
Prof. dr Luk Ešvort, *Šta predstavlja evropska integracija?*, tribina.
Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Uvod u međunarodne odnose*.
Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Liberalinternacionalizam i realizam*.
Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Neorealizam i funkcionalizam*.
Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Neofunkcionalizam*.
Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Kritička teorija i teorija roda*.
Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Postmoderna teorija*.
Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Slučaj Bosne*.
Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Zajednička spoljna i bezbednosna politika Evropske unije*.
Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Mirovne misije UN*.
Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Interaktivno predavanje – radionica*.

Evropska unija: institucije i politike

- Mr Milica Delević-Đilas, *EU – jedinstvena međunarodna organizacija*.
Prof. dr Obrad Račić, *Savet evropskih ministara*.
Prof. dr Obrad Račić, *Evropski sud pravde*.
Mr Milica Delević-Đilas, *Evropska komisija*.
Prof. dr Vojin Dimitrijević, *Evropski parlament*.
Prof. dr Branislav Pelević, *Ekonomska unija*.
Prof. dr Boško Živković, *Monetarna unija*.
Mr Dragana Marinković, *Saradnja u oblasti pravosuđa i unutrašnjih poslova*.
Prof. dr Predrag Simić, *Zajednička spoljna i bezbednosna politika*.
Mr Tanja Mišćević, *Socijalna i regionalna politika*.
Dr Vida Čok, *Evropsko državljanstvo i građanstvo*.

Zimska škola timskog rada – Zlatibor

- Milorad Bjeletić, *Trening*.
Vesna Đukić-Šećibović, *Radionice*.
Lazar Marićević, *Radionice*.
Vladimir Pavićević, *Trening*.
Dr Refik Šećibović, *Simulacije*.

Eurotranzicija

Dr Goran Pitić, *Šanse i opasnosti tranzicije u zemljama Jugoistočne Evrope.*

Prof. dr Nebojša Savić, *Modeli rekonstrukcije zemalja Jugoistočne Evrope.*

Mr Jelena Galić, *Međunarodna finansijska arhitektura i njen uticaj na finansijske sisteme u zemljama Jugoistočne Evrope.*

Dr Boris Begović, *Gradenje institucija kao neophodna pretpostavka održivog rasta.*

Prof. dr Radovan Kovačević, *Liberalizacija tokova roba i kapitalnih tokova.*

Prof. dr Mihailo Crnobrnja, *Proširenje Evropske unije: perspektive i dometi.*

Mr Jelena Galić, *Monetarni standardi u zemljama Jugoistočne Evrope, tribina.*

Mr Nikola Fabris, *Monetarni standardi u zemljama Jugoistočne Evrope, tribina.*

Zoran Jeremić, *Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, Harmonizacija pravila u bankarstvu i na finansijskim tržištima kao osnovni preduslov EMU.*

Prof. dr Radovan Kovačević, *EURO – izazovi i mogućnosti, tribina.*

Prof. dr Radovan Vukadinović, *EURO – izazovi i mogućnosti, tribina.*

Mr Nikola Fabris, *Strane direktne investicije.*

Prof. dr Mihailo Crnobrnja, *Strategija SRJ za ulazak u Evropsku uniju.*

Trgovina na evropskim finansijskim tržištima

Mr Sladana Barjaktarević, *Uvod u finansijsko tržište.*

Rade Rakočević, *Trgovina na finansijskim tržištima I.*

Dragoslav Veličković, *Trgovina na finansijskim tržištima II.*

Rade Rakočević, *Trgovina na finansijskim tržištima u Jugoslaviji.*

Svetlana Cerović, *Funkcionisanje Beogradske berze, tribina.*

Siniša Krneta, *Funkcionisanje Beogradske berze, tribina.*

Saša Aleksić, *Primer rada brokerske kuće u Beogradu.*

Vladimir Glišović, *Primer rada brokerske kuće u Beogradu.*

Dr Miodrag Zec, *Otvorena pitanja tranzicije.*

Dr Miodrag Zec, *Iskustvo Jugoslavije – privatizacija realnog sektora.*

Vuk Delibašić, *Privatizacija u Jugoslaviji – tender i aukcija.*

Rade Rakočević, *Organizacija brokerskih kuća u Evropskoj uniji.*

Pavle Kavran, *Trgovina na finansijskim tržištima SAD.*

Komunikacija, kultura, društvo: razmena preko kulturnih granica

Dr Jasmina Moskovljević, *Komunikacija u savremenom društvu; interkulturalna komunikacija.*

Prof. dr Branimir Stojković, *Afirmacija društvenih vrednosti kroz ceremonije i rituale.*

Mr Ivana Spasić, *Oblici socijalne interakcije – gofmanovska perspektiva.*

Prof. dr Dragan Popadić, *Socijalna konstrukcija sebe i drugog.*

Dr Aleksandar Baucal, *Kulturne posebnosti u podizanju dece.*

Mr Jelena Pešić, *Diskurs u obrazovanju.*

Dr Dijana Plut, *Kultura i pojedinac: vigotskijanska perspektiva.*

Mr Ivana Stepanović, *Savremene tendencije u obrazovanju: kritičko mišljenje.*

Dr Đorđe Vukadinović, *Konstrukcija političkih mitova.*

Dr Vesna Polovina, *Jezička stereotipizacija etničkih i kulturnih manjina, tribina.*

Dr Jasmina Moskovljević, *Jezička stereotipizacija etničkih i kulturnih manjina, tribina.*

Mr Branko Dimitrijević, *„Ovo je savremena umetnost!“: turbo-folk versus druga Srbija.*

Dr Stjuart (Stuard) Grejem (Graham), *Evropski identitet?*
Dr Stjuart (Stuard) Grejem (Graham), *Institucije EU.*
Dr Stjuart (Stuard) Grejem (Graham), *Demokratski deficit u EU.*
Dr Stjuart (Stuard) Grejem (Graham), *Evropska unija, države članice i regioni.*
Dr Stjuart (Stuard) Grejem (Graham), *Politika ekonomske i monetarne unije.*
Dr Stjuart (Stuard) Grejem (Graham), *Nejednakost u EU.*
Dr Stjuart (Stuard) Grejem (Graham), *Evropa kao globalni igrač.*
Dr Stjuart (Stuard) Grejem (Graham), *Proširenje Evropske unije.*
Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Da li Turska treba da se priključi Evropskoj uniji*, debata.
Dr Mark Dauns (Downes), *Da li Turska treba da se priključi Evropskoj uniji*, debata.
Dr Beri (Barry) Rajan (Ryan), *Da li Turska treba da se priključi Evropskoj uniji*, debata.
Krisi (Chrissie) Hirst, *Da li Turska treba da se priključi Evropskoj uniji*, debata.

Igra kao temelj kulture

Prof. dr Ratko Božović, *Definicija igre.*
Prof. dr Ratko Božović, *Klasifikacija igre.*
Dr Divna Vuksanović, *Klasifikacija igre.*
Prof. dr Đuro Šušnjić, *Dijalog: igra pitanja i odgovora.*
Prof. dr Žarko Trebješanin, *Dijalog: igra pitanja i odgovora.*
Prof. dr Milena Dragičević-Šešić, *Igra i kultura medijskog doba.*
Dr Zorica Tomić, *Igra i komunikacija.*
Dr Divna Vuksanović, *Igra i zavođenje.*
Prof. dr Ranko Radović, *Grad – najživotnija igra koju je čovek izmislio.*
Prof. dr Đuro Šušnjić, *Obred: tajna koja se igra.*
Slobodan Vučetić, *Pravi i igra.*
Prof. dr Veljko Radović, *Teatarska igra.*
Prof. dr Čedomir Čupić, *Političke igre.*

Ličnost i demokratija

Prof. dr Mirjana Vasović, *Politička socijalizacija dece.*
Prof. dr Bora Kuzmanović, *Autoritarno i demokratsko rukovođenje.*
Nataša Hanak, *Ljudska priroda, potrebe i demokratija.*
Prof. dr Ratko Božović, *Ljudska priroda, potrebe i demokratija.*

Akademik Nikola Milošević, *Psihologija i psihopatologija nedemokratskih lidera (Marks, Lenjin, Staljin, Hitler).*
Prof. dr Žarko Trebješanin, *Nacionalni identitet i demokratija.*
Prof. dr Sulejman Hrnjica, *Nacionalni identitet i demokratija.*
Prof. dr Radojica Bojanović, *Autoritativna i demokratska ličnost.*
Prof. dr Žarko Trebješanin, *Koliko smo autoritarni?*, radionica.
Prof. dr Jovan Mirić, *Moralni razvoj i demokratija.*
Lazar Marićević, *Globalizacija, demokratija i ličnost.*
Mr Srećko Mihajlović, *Politika i ličnost.*
Prof. dr Dragan Popadić, *Psihologija konformizma.*

Veštine I

Ljubivoje Tadić, *Govorništvo* (ciklus predavanja i vežbi).
Prof. dr Ljubiša Rajić, *Poslovna kultura* (ciklus predavanja i vežbi).
Prof. dr Aleksandar Kostić, *Prezentacija* (ciklus predavanja i vežbi).

Zimska škola timskog rada – Zlatibor

Milorad Bjeletić, *Trening.*
Vesna Đukić-Šećibović, *Radionice.*
Lazar Marićević, *Radionice.*
Vladimir Pavićević, *Trening.*
Dr Refik Šećibović, *Simulacije.*

Građansko društvo II

Prof. dr Ilija Vujačić, *Sloboda pod zakonom, vladavina prava i demokratija.*
Prof. dr Vukašin Pavlović, *Promene odozgo ili odozdo.*
Mr Zoran Stojiljković, *Političke partije i NVO sektor – mogućnosti kooperacije.*
Dr Miroslav Prokopijević, *Reforme u Srbiji i Crnoj Gori – indeks razvoja.*
Prof. dr Ilija Vujačić, *Kriminalitet i demokratija.*
Mr Dragan Radulović, *Prohibicija droga.*
Prof. dr Srbijanka Turajlić, *Reforma visokog školstva u Srbiji.*
Prof. dr Branimir Stojković, *Konflikti identiteta u multietničkom društvu.*
Prof. dr Ilija Vujačić, *Decentralizacija i regionalizacija kao preduslov za demokratski razvoj Srbije.*
Prof. dr Slobodan Samardžić, *Ustavna rekonstrukcija Srbije.*

Finansijska tržišta i berzansko poslovanje

Prof. dr Dejan Erić, *Pojam, značaj i podela finansijskih tržišta.*

Prof. dr Dejan Erić, *Savremena finansijska tržišta.*

Milko Štimac, *Podela, nastanak i razvoj berzi.*

Dr Dejan Šoškić, *Prikaz najznačajnijih svetskih berzi.*

Prof. dr Veroljub Dugalić, *Finansijski sistem – osnovni elementi – tržišta i institucije.*

Rade Rakočević, *Učesnici na finansijskom tržištu i najvažniji berzanski igrači.*

Prof. dr Dejan Erić, *Dugoročne hartije od vrednosti – obveznice – akcije.*

Dr Goran Pitić, *Tranzicija, vlasnička transformacija i izgradnja finansijskog tržišta u Jugoslaviji.*

Prof. dr Dejan Erić, *Finansijski derivati i elementarno o hedžingu.*

Aleksandar Jović, *Elementarno o portfolio menadžmentu – praktični aspekti.*

Prof. dr Dejan Erić, „Aktuelni trenutak razvoja finansijskih tržišta u Jugoslaviji“, tribina.

Prožimanje civilizacija

Prof. dr Ratko Božović, *Pojam civilizacije.*

Akademik Slobodan Dušanić, *Heleni nasuprot varvarima.*

Akademik Slobodan Dušanić, *Rimski limes – granica dugog trajanja.*

Dr Tibor Živković, *Vizantijsko viđenje Slovena.*

Akademik Jovanka Kalić, *Vizantijski svet i Zapad.*

Prof. dr Ratko Božović, *Da li se civilizacije sukobljavaju ili prožimaju?*, tribina.

Akademik Slobodan Dušanić, *Da li se civilizacije sukobljavaju ili prožimaju?*, tribina.

Prof. dr Dragoljub Živojinović, *Da li se civilizacije sukobljavaju ili prožimaju?*, tribina.

Akademik Jovanka Kalić, *Zapadni horizonti srpske istorije.*

Mr Slobodan Marković, *Orijentalizam – zapadno viđenje otomanskog nasleđa.*

Mr Slobodan Marković, *Zapadno viđenje Balkana.*

Dr Jovan Teokarević, *Kako Balkanci vide jedni druge?*

Mr Slobodan Marković, *Da li je Balkan deo Evrope?*, tribina.

Dr Predrag Marković, *Da li je Balkan deo Evrope?*, tribina.

Dr Jovan Teokarević, *Da li je Balkan deo Evrope?*, tribina.

Religija

Dr Milan Vukomanović, *Šta je religija?*

Prof. dr Sreten Petrović, *Pravoslavlje i srpsko pagansko nasleđe.*

Dr Aleksandar Bošković, *Religijski mitovi.*

Dr Aleksandar Bošković, *Antropologija i filozofija religije*, tribina.

Dr Milan Vukomanović, *Antropologija i filozofija religije*, tribina.

Dr Refik Šećibović, *Susreti i prožimanja religija u savremenom društvu.*

Dr Dubravka Valić-Nedeljković, *Religija i mediji.*

Prof. dr Đuro Šušnjić, *Religija i ekologija.*

Živica Tucić, „*Tradicionalne*“ crkve i novi religijski pokreti.

Prof. dr Dragoljub Đorđević, „*Tradicionalne*“ crkve i novi religijski pokreti.

Dr Milan Vukomanović, *Zapad i islam.*

Dr Milan Vukomanović, *Religija i film.*

Dr Milan Vukomanović, *Religije i konflikti*, radionica.

Akademsko pisanje

Prof. dr Dejvid (David) Heč (Hatch), *Cilj i metoda modula.*

Prof. dr Dejvid (David) Heč (Hatch), „*Kako koristiti reč*“.

Prof. dr Dejvid (David) Heč (Hatch), *Argumenti i komunikacija.*

Prof. dr Dejvid (David) Heč (Hatch), *Elegancija kao princip komunikacije.*

Prof. dr Dejvid (David) Heč (Hatch), *Varijeteti i teorije dokaza.*

Prof. dr Dejvid (David) Heč (Hatch), *Postavljanje problema i njihovi izvori.*

Prof. dr Dejvid (David) Heč (Hatch), *Skeptičan stav.*

Prof. dr Dejvid (David) Heč (Hatch), *Akademsko pisanje kao žanr.*

Prof. dr Dejvid (David) Heč (Hatch), *Veštine i strategije istraživanja.*

Prof. dr Dejvid (David) Heč (Hatch), *Organizacija i prezentacija argumenata u akademskom kontekstu.*

Alumni modul

Dr Irina Aleksandra Nikolić, *Pisanje CV-a i poslovni intervju*, radionica.

Dr Irina Aleksandra Nikolić, *Korporativno upravljanje i modelovanje idealne srpske korporacije.*

Bojan Vračević, *Odnos Srbije i Crne Gore u svetlu evropskih integracija.*

Ivana Pantelić, *Promena položaja žene u savremenom srpskom društvu sa istorijskom perspektivom početka XX veka.*

Sonja Milojević, *Oblik grada kao slika društvenog poretka – primer Beograda.*

Nemački jezik I i II

Dr Tomas (Thomas) Gradvol (Gradwohl), *Nemački jezik za alumniste BOŠ-a.*

Psihološke radionice I i II

Tijana Miladinović, *Psihološke radionice*.

Engleski jezik I i II

Mirjana Šundeka, *Engleski jezik*.

Škola računara I i II

Aleksandar Kostadinović, *Škola računara*.

Debatovanje I i II

Mr Đorđe Pavićević, *Debatni klub Otvorena komunikacija*.

Mr Miodrag Jovanović, *Debatni klub Otvorena komunikacija*.

Letnja škola predstavljanja završnih studentskih radova – Zlatibor

EVROPSKA UNIJA I BALKAN

Evropa i Balkan

Dr Miroslav Prokopijević, *Evropska unija – model ekonomske integracije za Balkan?*

Prof. dr Slobodan Samardžić, *Evropska unija – model ekonomske integracije za Balkan*.

Dr Jovan Teokarević, *Evropska i balkanska bezbednost u postbipolarnoj eri*.

Dr Jovan Teokarević, *Proširenje EU i postkomunistička tranzicija u balkanskim državama*.

Jovan Ratković, *Pakt za stabilnost Jugoistočne Evrope i perspektive*.

Dr Vladimir Vraneš, *Prioriteti evropske spoljne politike SR Jugoslavije*.

Dr Duško Lopnadić, *Prioriteti evropske spoljne politike SR Jugoslavije*.

Akademik Vojislav Stanovčić, *Evropski standardi manjinskih prava na Balkanu*.

Dr David Florian Biber, *Kulturni diverzitet, multikulturalnost i nasleđe etnonacionalizma*.

Dr Oliver Nikolić, *Metodi harmonizacije sa pravom Evropske unije*.

Prof. dr Predrag Simić, *Regionalna saradnja balkanskih država*.

Ivan Vejvoda, *Evropeizacija i globalizacija Balkana*.

Vladimir Pavićević, *Evropa na putu ka ustavu*.

Vladimir Tojagić, *Predlog ustava Evrope*.

Evropska unija i svetska trgovina

Prof. dr Radovan Kovačević, *Euro i svetska trgovina*.

Prof. dr Radovan Kovačević, *Proširenje EU na istok i struktura trgovine*.

Prof. dr Vujo Vukmirica, *EU, regionalizacija i svetska trgovina*.

Prof. dr Marijana Vidas Bujanja, *EMU i globalizacija svetske ekonomije*.

Mr Jovan Protić, *Stvaranje EMU i svetska trgovina*.

Prof. dr Branislav Pelević, *Iskustva EU na polju intraindustrijske trgovine i posledice na svetsku trgovinu*.

Prof. dr Petar Đukić, *EU, regionalizacija i svetska trgovina*.

Prof. dr Veroljub Dugalić, *Savremene tendencije na međunarodnim finansijskim tržištima*.

Dr Snežana Popović-Avrić, *Izgledi svetske trgovine u svetlu odnosa EU i svetske trgovinske organizacije (STO)*.

Prof. dr Života Ristić, *Razlozi, način i uslovi nastupa na jugoslovensko finansijsko tržište iz ugla inostranih banaka.*

Dr Bojan Dimitrijević, *Pristupanje Jugoslavije Evropskoj uniji.*

Međunarodni odnosi i međunarodne institucije

Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Uvod u međunarodne odnose.*

Kol (Col) Kolkoul (Colclough), *Međunarodne organizacije na delu.*

Dr Mark Dauns (Downes), *Od hladnog rata do bušizma.*

Dr Beri (Barry) Rajan (Ryan), *Razvijenost i nerazvijenost.*

Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Od realizma do danas.*

Dr Beri (Barry) Rajan (Ryan), *Mir i promena.*

Dr Mark Dauns (Downes), *EU i multipluralnost.*

Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Evropa – gde je i da li postoji?.*

Dr Rori (Rory) Kin (Keane), *Da li Turska treba da se priključi Evropskoj uniji, debata.*

Dr Mark Dauns (Downes), *Da li Turska treba da se priključi Evropskoj uniji, debata.*

Dr Beri (Barry) Rajan (Ryan), *Da li Turska treba da se priključi Evropskoj uniji, debata.*

Krisi (Chrissie) Hirst, *Da li Turska treba da se priključi Evropskoj uniji, debata.*

Krisi (Chrissie) Hirst, *Lako naoružanje.*

Evropska unija: institucije i politike

Mr Milica Delević-Đilas, *Evropska unija – klasična međunarodna organizacija ili federacija u nastajanju?*

Prof. dr Obrad Račić, *Savet ministara EU.*

Mr Milica Delević-Đilas, *Evropska komisija.*

Prof. dr Obrad Račić, *Uloga evropskog suda pravde.*

Mr Vladimir Medak, *Razvojna uloga evropskog parlamenta.*

Prof. dr Predrag Simić, *Zajednička spoljna i bezbednosna politika.*

Prof. dr Branislav Pelević, *EU kao ekonomska unija.*

Dr Vida Čok, *Državljanstvo i evropsko građanstvo.*

Prof. dr Boško Živković, *EU kao monetarna unija.*

Dr Tanja Mišćević, *Regionalna i socijalna politika EU.*

Dr Tanja Mišćević, *Proširenje EU.*

Trgovina na evropskim finansijskim tržištima

Mr Sladana Barjaktarević, *Uvod u finansijsko tržište.*

Rade Rakočević, *Primeri trgovanja na evropskim tržištima.*

Pavle Kavran, *Trgovanje na berzama u SAD.*

Pavle Kavran, *Analize investicija na svetskim tržištima.*

Siniša Krneta, *Aktuelni trenutak berzanskog poslovanja u Srbiji.*

Rade Rakočević, *Trgovanje na finansijskom tržištu u Srbiji.*

Mr Siniša Mali, *Privatizacija.*

Dragoslav Veličković, *Investiranje i privatizacija.*

Katarina Ivanović, *Državne hartije – funkcionisanje trezora.*

Uporedne politike zapadnoevropskih zemalja

Dr Stjuart (Stuard) Grejem (Graham), *Politikološki koncepti.*

Dr Stjuart (Stuard) Grejem (Graham), *Komparativni pristup.*

Dr Stjuart (Stuard) Grejem (Graham), *Zapadnoevropski model i novi izazovi.*

Dr Stjuart (Stuard) Grejem (Graham), *Evropska politika i društvo*.
 Dr Stjuart (Stuard) Grejem (Graham), *Predsednici i vlade*.
 Dr Stjuart (Stuard) Grejem (Graham), *Parlamenti u Evropi*.
 Dr Stjuart (Stuard) Grejem (Graham), *Partijski sistemi u Evropi*.
 Dr Stjuart (Stuard) Grejem (Graham), *Porodice partija*.
 Dr Stjuart (Stuard) Grejem (Graham), *Izborni sistemi*.
 Dr Stjuart (Stuard) Grejem (Graham), *Interesne grupe i vanparlamentarna politika*.
 Dr Stjuart (Stuard) Grejem (Graham), *Izgradnja predstavničkih vlada u postkomunističkoj Evropi*.

Eurotranzicija

Dr Goran Pitić, *Šanse i opasnosti tranzicije u jugoistočnoj Evropi*.
 Mr Jelena Galić, *Međunarodna finansijska arhitektura i njen uticaj na finansijske sisteme u zemljama JIE*.
 Prof. dr Radovan Kovačević, *Liberalizacija tokova robe i kapitala*.
 Dr Nikola Fabris, *Alternativni modeli tranzicije*.
 Prof. dr Boško Živković, *Uvođenje evra – izazovi i mogućnosti*.
 Prof. dr Zoran Jeremić, *Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, Harmonizacija regulativa u bankarstvu i na finansijskim tržištima*.
 Dr Dobrosav Milovanović, *Reforma uprave*.
 Prof. dr Mihailo Crnobrnja, *Proširenje EU*.
 Dr Nikola Fabris, *Podsticanje stranih investicija*.
 Marko Davinić, *Proces stabilizacije i pridruživanja*.
 Milanka Davidović, *Proces stabilizacije i pridruživanja*.
 Prof. dr Branislav Pelević, *Proširenje EU*.

Komunikacija, kultura, društvo

Dr Jasmina Moskovljević, *Komunikacija u savremenom društvu*.
 Dr Ivana Spasić, *Obrasci socijalne interakcije: gofmanovska perspektiva*.
 Prof. dr Dragan Popadić, *Socijalna konstrukcija sebe i drugog*.
 Mr Ivana Stepanović, *Kultura i pojedinac: vigotskijanska perspektiva*.
 Dr Vesna Polovina, *Jezička stereotipizacija etničkih i kulturnih manjina*.
 Dr Aleksandar Baucal, *Kulturne posebnosti u podizanju dece*.
 Mr Jelena Pešić, *Ka dijaloškom diskursu u obrazovanju*.
 Dr Branimir Stojković, *Afirmacija društvenih vrednosti kroz ceremonije i rituale*.
 Mr Ivana Stepanović, *Nove tendencije u obrazovanju: kultura kritičkog mišljenja*.

Dr Đorđe Vukadinović, *Konstrukcija političkog mita*.
 Mr Branislav Dimitrijević, *Ideologija kreiranja događaja u vizuelnim medijima*.

Psihološke radionice I i II

Tijana Miladinović, *Psihološke radionice*.

Engleski jezik I i II

Mirjana Šundeka, *Engleski jezik*.

Škola računara I i II

Aleksandar Kostadinović, *Škola računara*.

Debatovanje I i II

Dragan Mihajlović, *Debatni klub
Otvorena komunikacija*.

Milana Vojinović, *Debatni klub Otvorena komunikacija*.

Letnja škola predstavljanja završnih studentskih radova – Zlatibor

Tutori

1998/99.

Mr Branislava Alendar, Institut za međunarodnu politiku i privredu, *Menadžment u zemljama Evropske unije i zemljama centralne i istočne Evrope*.
 Prof. dr Jurij Bajec, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Evro – novac dvadeset-prvog veka*.
 Dr Dušan T. Bataković, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Komparativna analiza nacionalne ideologije Narodne radikalne stranke i Srpske radikalne stranke*.
 Prof. dr Vesna Besarević, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, *Evropski standardi televizijskog emitovanja i sloboda informisanja*.
 Prof. dr Vesna Besarević, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, *Mesto pravne zaštite intelektualne svojine u tržišnoj privredi*.

- Prof. dr Kosta Čavoški, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, *Ustav Bosne i Hercegovine prema Dejtonskom mirovnom sporazumu.*
- Prof. dr Čedomir Čupić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Gradanska neposlušnost kao prometejska krivica.*
- Akademik Slobodan Dušanić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Boginja Atena u Eshilovoj „Orestiji” – antropološki aspekti.*
- Dr Dejan Erić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Menadžer – čovek za 21. vek (interdisciplinarni karakter menadžmenta).*
- Prof. dr Nebojša Jovanović, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, *Obveznica.*
- Prof. dr Nebojša Jovanović, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, *Uporednopravni sistemi organizovanja berzi.*
- Prof. dr Mladen Lazić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Vladajuća elita u post-socijalističkoj transformaciji.*
- Dr Predrag Marković, Institut za savremenu istoriju, *Predstave o rasprostranjenosti Srba i odnosu prema ostalim južnim Slovenima u školskim udžbenicima u Srbiji u 19. veku.*
- Dr Boško Mijatović, Ekonomski institut, Beograd, *Liberalizam vs. intervencionizam.*
- Prof. dr Goran Petković, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Funkcionisanje berze.*
- Dr Goran Pitić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Investicioni fondovi – osnove njihovog funkcionisanja na Zapadu i uloga u procesu privatizacije u Republici Češkoj.*
- Dr Goran Pitić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Osnovne stvari o berzi koje niste znali, a ne biste želeli da ostanete neobrazovani u tome.*
- Dr Goran Pitić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Tranzicija, Evropa i mi.*
- Dr Dragan Popadić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Nacionalizam kao socijalnopsihološki fenomen.*
- Mr Radmila Popović, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Fossilization.*
- Dr Miroslav Prokopijević, Institut za evropske studije, *Uloga države u ekonomiji.*
- Mr Danka Radulović, Institut za sociološka i kriminološka istraživanja, *Značaj ispitivanja stavova u marketinškom proučavanju ponašanja potrošača.*
- Dr Vuk Stambolović, Medicinski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Žiža.*
- Dr Dejan Šoškić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Financial Derivates.*
- Prof. dr Đuro Šušnjić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Kvantna teorija i religija.*
- Prof. dr Đuro Šušnjić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Osnove pravoslavlja.*
- Prof. dr Đuro Šušnjić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Snevač u lavirintu.*
- Dr Ivana Trbojević-Milošević, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Anglicizam u poslovnom životu.*
- Prof. dr Ivo Visković, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Međunarodno društvo i/ili međunarodna zajednica.*
- Prof. dr Ilija Vujačić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Hajekovo shvatanje vladavine prava.*

1999/2000.

- Dr Dušan T. Bataković, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Kosovo. Može li se živeti zajedno?*
- Dr Dušan T. Bataković, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Modernizacija srpske države u devetnaestom veku.*
- Prof. dr Kosta Čavoški, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, *Granice mešanja države u sfere neprikosnovanih ljudskih sloboda.*
- Dr Ivan Čolović, Etnografski institut u Beogradu, *„Model sveta” u folku.*
- Dr Ivan Čolović, Etnografski institut u Beogradu, *Ritualna komunikacija između vode i naroda.*
- Prof. dr Čedomir Čupić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Republikanski autoritarizam u političkom životu Srbije.*
- Prof. dr Mijat Damjanović, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Menadžer nevladine organizacije u Jugoslaviji.*
- Prof. dr Vojin Dimitrijević, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, *Humanitarna intervencija u sukobu sa ovlašćenjima Saveta bezbednosti (slučaj Jugoslavije).*
- Prof. dr Milena Dragičević-Šešić, Fakultet dramskih umetnosti u Beogradu, *Zamena za advertajzing.*
- Prof. dr Dejan Erić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Ograničenja i mogućnosti razvoja finansijskog tržišta u Jugoslaviji.*
- Prof. dr Nebojša Janićijević, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Nacionalna kultura kao izvor organizacione kulture.*
- Prof. dr Nebojša Janićijević, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Organizaciona kultura – faktor uspešnosti preduzeća na tržištu.*
- Dr Gordana Jovanović, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Svest, postmoderna.*
- Prof. dr Žarana Papić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Epistemologija post-modernog feminizma.*

Prof. dr Dubravka Pavličić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Kognitivni aspekti odlučivanja u pregovorima*.

Prof. dr Goran Petković, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Robna berza u YU privredi – potreba ili hir*.

Dr Ksenija Petovar, Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Problemi istraživanja siromaštva – šta je siromaštvo i kako se istražuje*.

Dr Goran Pitić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Borba moneta: dolar, jen ili evro*.

Dr Goran Pitić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Da li je Jugoslavija u (Jugoistočnoj) Evropi? Jugoslavija u procesu tranzicije zemalja JIE*.

Prof. dr Dragoljub Popović, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, *Podela vlasti sa posebnim osvrtom na egzekutivu*.

Prof. dr Dejan Popović, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, *Pristupanje SRJ Evropskoj uniji – otvorena pitanja i dinamika ulaska*.

Prof. dr Milan Prodanović, Arhitektonski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, *Centar za promociju održivog razvoja u Beogradu – koncepcija održivog grada*.

Dipl. ing. Radovan Redžić, Institut za arhitekturu i urbanizam, *Snabdevanje Beograda vodom*.

Mr Predrag Stanojević, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Komika farse*.

Prof. dr Irina Subotić, Akademija umetnosti u Novom Sadu i Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Teorijska rasprava o počecima konceptualne umetnosti*.

Dr Dejan Šoškić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Investicioni fondovi visoke tehnologije*.

Dr Dejan Šoškić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *NYSE, članovi i funkcionisanje Njujorške berze*.

Bogdan Tirnanić, publicista, *Frensis Ford Kopola: kako sam sistematski shvaćen od idiota*.

Prof. dr Žarko Trebješanin, Defektološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Mogućnosti psihoanalitičkog metoda u tumačenju Kafkinog Preobražaja*.

Prof. dr Ilija Vujačić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Gradanska neposlušnost (o pravu građanina da bude neposlušan)*.

Prof. dr Ilija Vujačić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Pravednost pre-raspodele društvenog bogatstva*.

Dr Milan Vukomanović, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Rano hrišćanstvo i počeci monaštva u Egiptu*.

2000/01.

Prof. dr Sima Avramović, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, *Pravna zaštita spomenika kulture*.

Dr Dušan T. Bataković, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Srbi i Jugoslavija u očima Zapada: britansko viđenje 1918–1941*.

Dr Ivan Čolović, Etnografski institut u Beogradu, *Zločin i kazna u političkoj retorici ili još jednom o Hagu*.

Prof. dr Čedomir Čupić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Mogućnosti građanske (civilne) političke kulture u Srbiji – granice liberalizacije*.

Prof. dr Jerko Denegri, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Lik Modesti Blejz u stripu*.

Prof. dr Vojin Dimitrijević, Beogradski centar za ljudska prava, *Haški tribunal – karakteristike i kontraverze*.

Akademik Slobodan Dušanić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Vojnska u Gornjoj Meziji*.

Dr Dejan Erić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Banke i rizici u njihovom poslovanju (posmatrano kroz prizmu domaćeg zakonodavstva)*.

Dr Dejan Erić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Moral i etika u savremenom menadžmentu*.

Dr Gordana Ilić-Popov, Pravni fakultet u Beogradu, *Iskustva u reformama poreskih sistema zemalja u tranziciji*.

Prof. dr Nebojša Janićijević, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Promena strukture moći u preduzećima u Srbiji u procesu privatizacije*.

Dr Nebojša Jovanović, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, *Antimonopoly Commission and Its Role in Yugoslav Law*.

Prof. dr Džozef (Joseph) Džulijan (Julian), Syracuse University, SAD, *The Influence of Internet in the Election Campaign*.

Mr Dragana Knežić-Popović, Institut za uporedno pravo, Beograd, *Uporedno-pravna analiza organizacione strukture regulatornih tela evropskih medija*.

Akademik Nikola Milošević, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Frojdovo tumačenje Hamletovog lika*.

Akademik Nikola Milošević, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Kolektivna krivica i odgovornost*.

Dr Goran Petković, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Fjučersi na berzanske indekse*.

Dr Goran Pitić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *The Role of EBRD in Developing Albania and Croatia*.

Prof. dr Ljubiša Rajić, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Legitimizacija destrukcije u drami Heda Gabler*.

Prof. dr Ratko Božović, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Olimpijske igre antike i modernog doba*.

Prof. dr Milan Ristović, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Prepreke emancipaciji žena u Kraljevini Jugoslaviji (1931–1933)*.

Prof. dr Snežana Simić, Medicinski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Analitički pristup decentralizaciji u sistemu zdravstvene zaštite, sa predlogom mogućeg modela za Republiku Srbiju*.

Dr Dejan Šoškić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Berzansko i vanberzansko poslovanje*.

Dr Dejan Šoškić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Brokersko-dilerske kuće*.

Prof. dr Đuro Šušnjić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Nacionalizam i mediji*.

Prof. dr Žarko Trebješanin, Defektološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Posttraumatski stresni poremećaj kod ratnih veterana i vidovi prevencije*.

Prof. dr Žarko Trebješanin, Defektološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Shvatanje Vilhema Rajha o formiranju i karakteristikama autoritarne ličnosti*.

Prof. dr Jovica Trkulja, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, *Upoznajte ombudsman*.

Dr Mirjana Vasović, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Konformizam i političko opredeljivanje*.

Dr Jelena Vilus, Evropski centar za mir i razvoj (ECPD), Beograd, *Dematerijalizacija međunarodnog dokumentarnog akreditiva*.

Prof. dr Ivan Vujačić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Reforma bankarskog sistema Jugoslavije*.

Dr Divna Vuksanović, Fakultet dramskih umetnosti u Beogradu, *Uticaj medijske globalizacije na nacionalne kulture*.

Dr Nevenka Žarkić-Joksimović, Fakultet organizacionih nauka Univerziteta u Beogradu, *Privatizacija, prvi korak ka efikasnoj privredi*.

Prof. dr Boško Živković, BK Univerzitet, *Devizno tržište*.

2001/02.

- Dr Ljiljana Baćević, Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje Instituta društvenih nauka, *Utvrdjivanje imidža radija Slobodna Evropa metodom fokus grupa*.
- Dr Ivan Čolović, Etnografski institut u Beogradu, *Konstrukcija identiteta jednog fudbalskog kluba na primeru FK Obilić*.
- Prof. dr Jerko Denegri, Fakultet dramskih umetnosti u Beogradu, *Angažovanost na beogradskoj umetničkoj sceni krajem devedesetih*.
- Prof. dr Vojin Dimitrijević, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beogradski centar za ljudska prava, *Eksacerbacija*.
- Prof. dr Vojin Dimitrijević, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beogradski centar za ljudska prava, *Terorizam u 3 skice – pojam, kratka istorija i naša sudbina*.
- Prof. dr Jelena Đorđević, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Govor vlasti i opozicije na srpskoj političkoj sceni*.
- Prof. dr Jelena Đorđević, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Religija postindustrijskog društva*.
- Prof. dr Milena Dragičević-Šešić, Fakultet dramskih umetnosti u Beogradu, *Mogućnost uspostavljanja tržišta dela vizuelnih umetnosti u Srbiji; Posrednici o tržištu*.
- Prof. dr Mirjana Drakulić, Fakultet organizacionih nauka Univerziteta u Beogradu, *Cyber grupe – hakeri*.
- Akademik Slobodan Dušanić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Cyrus' Persian Expedition of 401 BC: Why the Greeks Survived?*
- Dr Dejan Erić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Fjučersi kao instrument hedžinga*.
- Prof. dr Ratko Jankov, Hemijski fakultet Univerziteta u Beogradu, *O potrebi uvođenja efikasnih sistema statistike, evaluacije i merenja interne efikasnosti u obrazovanju*.
- Prof. dr Petar Jovanović, Fakultet organizacionih nauka Univerziteta u Beogradu, *Metodologija za pripremu i ocenu investicionih projekata Evropske banke za obnovu i razvoj*.
- Prof. dr Vesna Knežević-Predić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Komisija u susret novoj Evropskoj uniji: postignuća i izazovi*.
- Nebojša Medojević, Centar za tranziciju u Podgorici, *Masovna vaučerska privatizacija*.
- Dr Lidija Merenik, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Kako Internet razmišlja u slikama*.

- Akademik Andrej Mitrović, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *U senci Mefista; nemačka inteligencija i nacionalsocijalizam*.
- Mr Vojin Nedeljković, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Hristijanizacija latinskog rečnika*.
- Prof. dr Miodrag Orlić, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, *Novčana naknada neimovinske štete*.
- Mr Goran Peković, Fakultet dramskih umetnosti u Beogradu, *Marketing i televizija*.
- Prof. dr Goran Petković, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Etička i pravna ograničenja u trgovini*.
- Prof. dr Goran Petković, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Upravljanje markom*.
- Dr Miroslav Prokopijević, Institut za evropske studije, *Uticaj stepena privrednih sloboda na visinu direktnih stranih ulaganja u tranzicionim zemljama*.
- Prof. dr Predrag Simić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Razvoj zajedničke evropske bezbednosne i odbrambene politike od dogovora u Sen Malou do Evropskog saveta u Nici*.
- Prof. dr Dragan Stupar, Farmaceutski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Razvoj lekovitih oblika na tlu Jugoslavije od hilendarskog medicinskog kodeksa do savremene farmakopeje*.
- Dr Dejan Šoškić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Market mejing na finansijskom tržištu*.
- Dr Jovan Teokarević, Institut za evropske studije, *Od diktature do demokratije: primer Španije, Grčke i Portugalije*.
- Dr Zorica Tomić, Filološki fakultet i Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Kultura, jezik, pismo, znak: kineska paradigma*.
- Dr Zorica Tomić, Filološki fakultet i Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Poslovna komunikacija – sfera neverbalnog*.
- Prof. dr Žarko Trebješanin, Defektološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Penelopa Moli i Nauskija Gerti: dve čitateljke i dva lica animusa*.
- Prof. dr Ilija Vujačić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Hajekovo opravdanje slobode*.
- Dr Milan Vukomanović, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Hrišćanstvo, moral, politika*.
- Prof. dr Boško Živković, BK Univerzitet, *Rekonstrukcija bankarskog sistema zemalja u tranziciji*.

Prof. dr Boško Živković, BK Univerzitet, *Uloga investicionih banaka na tržištu hartija od vrednosti.*

2002/03.

Prof. dr Danilo Basta, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, *Značaj Kantove ideje saveza naroda za savremene međunarodne odnose.*

Dr Svetlana Čizmić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Stakleni plafon i šta sa njim.*

Mr Bata Davidović, UNDP, *UNDP as a Learning Organization.*

Prof. dr Dejan Erić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Obveznice stare štednje.*

Prof. dr Dejan Erić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Problems in Decision Making Process.*

PhD Stuart Graham, Civic Education Project, *How Sweet is Swiss Chocolate?*

PhD Stuart Graham, Civic Education Project, *The New Europe: Lessons Learned from the Roman Empire.*

Prof. dr Gordana Ilić-Popov, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, *Prednosti i mane uvođenja poreza na dodatnu vrednost u fiskalni sistem Srbije.*

Prof. dr Nebojša Janićijević, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Moć kao izvor organizacione kulture.*

Dr Ljubica Joksimović, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Analiza finansijskih kriza u zemljama u razvoju. Asimetrične informacije: moralni hazard i štetna selekcija.*

Dr Zorka Kašić, Defektološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Simbolička jezička funkcija i „nasilje” nad jezikom.*

Prof. dr Luka Knežić, Rudarsko-geološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Analognost bioloških i industrijskih ekosistema (kao osnova daljeg privrednog razvoja).*

Dr Predrag J. Marković, Institut za savremenu istoriju, *America in the Works of Some Slavic Writers of the 20th Century.*

Dr Predrag J. Marković, Institut za savremenu istoriju, *Nazivi beogradskih ulica i trgova kao ogledalo ideologija vladajućih sistema (1848–2003).*

Dr Boško Mijatović, Ekonomski institut, Beograd, *The Hungarian Pension Reform.*

Dr Jovan Mirić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Zasnovanost Turijelove kritike Kolbergove teorije moralnog razvoja.*

Prof. dr Radmila Nakarada, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Ekonomska nerazvijenost i etničke tenzije: slučaj Sandžaka.*

Prof. dr Radmila Nakarada, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *UN i problemi u njihovom funkcionisanju kao paradigma savremene međunarodne prakse.*

Dr Jelena Perović, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Ugovor o finansijskom lizingu.*

Prof. dr Goran Petković, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Problemi elektronske trgovine u SCG i njihovo prevazilaženje.*

Dr Petar Pijanović, Institut za književnost i jezik, *Bolest kao roman. Odnos tematske građe i kompozicije u romanu „Besnilo”, B. Pekića.*

Prof. dr Slobodan Samardžić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Uloga političkih partija u Evropskom parlamentu.*

Dr Svetozar Sindelić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Strela vremena i antropički pristup u kosmologiji.*

Dr Dejan Šoškić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Importance of Investment Funds.*

Dr Dejan Šoškić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *The Securities and the Budget Deficit.*

Prof. dr Đuro Šušnjić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Hegelova filozofija religije – kritički osvrt.*

Prof. dr Miško Šuvaković, Fakultet muzičkih umetnosti Univerziteta u Beogradu, *Čija muzika, kakva tela: fatalna paradigma turbo-folka u svetlu žanrovskih transformacija.*

Prof. dr Ljiljana Tasić, Farmaceutski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Farmaceut i njegova misija u društvu.*

Prof. dr Ljiljana Tasić, Farmaceutski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Pacijent/gradjanin u sistemu primarne zdravstvene zaštite.*

Dr Jovan Teokarević, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Evropske studije.*

Prof. dr Mirjana Vasović, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Ratna propaganda i mediji.*

Pukovnik dr Vladimir Grujić, Vojna Akademija, *Uticao interpersonalnih odnosa na borbeni moral brodskih kolektiva.*

Dr Dragan Vukmirović, Fakultet organizacionih nauka Univerziteta u Beogradu, *Marketinška istraživanja.*

Dr Ljubomir Žiropada, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Games in Foreign Language Learning.*

Prof. dr Dragoljub Živojinović, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Nacionalni rad Mihajla Pupina u Americi 1908–1919.*

Najbolje ocenjeni predavači Odeljenja za napredne dodiplomske studije

Akadska 1996/97. godina

Mr Branislava Alendar, Institut za međunarodnu politiku i privredu, *Evropske institucije i Jugoslavija*.

Mr Mlađan Dinkić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Ekonomija destrukcije*.

Dr Nina Dobrković, Institut za međunarodnu politiku i privredu, *Evropske institucije i Jugoslavija*.

Mr Dejan Erić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Novi koncepti u strateškom marketingu*.

Mr Dejan Erić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Timovi i timski rad*.

Mr Dejan Erić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Uloga berzi u razvoju privatnog biznisa*.

Dr Vladimir Goati, Institut društvenih nauka, *Izbori i izborni sistem*.

Dragana Ilić, Beogradska otvorena škola, *Engleski jezik*.

Prof. dr Ivan Ivić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Neverbalna komunikacija*.

Akademik Vladeta Jerotić, Bogoslovski fakultet Srpske pravoslavne crkve, *Alfred Adler ili o inferiornosti*.

Dr Leon Kojen, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Liberalizam*.

Dr Ksenija Kondić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Prvih 10 godina života*.

Prof. dr Aleksandar Kostić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Prezentacija*.

Mr Branko Milinković, Institut za međunarodnu politiku i privredu, *Evropske institucije i Jugoslavija*.

Dr Jelica Minić, Evropski pokret u Srbiji, *Oblici subregionalne saradnje u Evropi*.

Miloš Mitić, advokat, *Pravni oblici male privrede*.

Dr Aleksandar Molnar, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Političke stranke i njihove ideologije*.

Tijana Nedeljković, Beogradska otvorena škola, *Psihološke radionice*.

Dr Goran Petković, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Marketing u malim preduzećima*.

Nenad Popović, advokat, *Pravni oblici male privrede*.

Mr Dragan Radulović, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Pravo na život – smrt – na kazna: za i protiv*.

Prof. dr Ljubiša Rajić, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Poslovna kultura I i II*.

Dr Slobodan Samardžić, Institut za evropske studije, *Heterogena društva i njihova politička organizacija*.

Ljubivoje Tadić, Narodno pozorište, *Retorika*.

Prof. dr Jovica Trkulja, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, *Politički sistemi predstavničke demokratije*.

Prof. dr Nikola Tucić, Prirodno-matematički fakultet Univerziteta u Beogradu, *Genetika*.

Prof. dr Jelena Vlajković, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Životne krize i njihovo prevazilaženje*.

Branko Vuksan, privatni preduzetnik, *Praksa u malim preduzećima*.

Akadska 1997/98. godina

Mr Džesika (Jessica) Almqvist (Almqvist), Institut evropskog univerziteta (European University Institute), Firenca, Italija, *Ljudska prava i prava manjina – situacija u Jugoslaviji*.

Dr Slobodan Antić, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, *Predgradanski politički sistemi*.

- Prof. dr Radovan Bigović, Bogoslovski fakultet Srpske pravoslavne crkve, *Šta je pravoslavno hrišćanstvo*.
- Dr Srbobran Branković, Institut za političke studije, *Ponašanje birača*.
- Mr Mladan Dinkić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Makroekonomska stabilizacija i liberalizacija*.
- Prof. dr Milena Dragičević-Šešić, Fakultet dramskih umetnosti Akademije umetnosti, *Kulturni tokovi u Srbiji*.
- Dr Dejan Erić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Timovi i timski rad*.
- Dr Dejan Erić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Dugoročne hartije od vrednosti*.
- Prof. dr Sulejman Hrnjica, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Šta je psihologija?*
- Prof. dr Sulejman Hrnjica, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Pamćenje*.
- Mr Petar Ivanović, Centar za preduzetništvo, Podgorica, *Privatizacija i preduzetništvo*.
- Prof. dr Nebojša Janićijević, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Preduzetništvo, inovativnost i menadžment preduzeća*.
- Akademik Vladeta Jerotić, Bogoslovski fakultet Srpske pravoslavne crkve, *Čovek kao religiozno biće*.
- Akademik Vladeta Jerotić, Bogoslovski fakultet Srpske pravoslavne crkve, *Individuacija i obož enje*.
- Prof. dr Aleksandar Kostić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Prezentacija*.
- Prof. dr Panta Kovačević, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Šta je inteligencija? Da li je moguće uspešno meriti inteligenciju?*
- Prof. dr Miroljub Labus, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, *Scenario mogućeg razvoja Jugoslavije*.
- Dr Nebojša Medojević, Centar za tranziciju, Podgorica, *Privatizacija i korupcija*.
- Dr Jelica Minić, Evropski pokret u Srbiji, *Novi regionalizam*.
- Tijana Nedeljković, Beogradska otvorena škola, *Psihološke radionice*.
- Prof. dr Marijana Pajvančić, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, *Izborna zakonodavstvo u SRJ*.
- Dr Blagoje Paunović, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Alternativni postupak utvrđivanja stava prema riziku*.
- Mr Ana Pešikan, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Šta je psihologija?*.
- Mr Ana Pešikan, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Problemi obrazovnog sistema*.
- Dr Goran Pitić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Makroekonomska politika*.
- Dr Goran Pitić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Vlasnička transformacija i razvoj finansijskog tržišta u Jugoslaviji*.
- Prof. dr Dragan Popadić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Uvod u mirovne studije*.
- Prof. dr Dragan Popadić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Socijalna percepcija*.
- Dr Danica Popović, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Politika deviznog kursa*.
- Dr Ognjen Pribićević, Institut za društvene nauke, *Društveni preduslovi demokratije*.
- Prof. dr Dobrovoje Radovanović, Kriminološki institut, *Da li su kriminalci genetski i psihološki različiti od nas?*
- Prof. dr Ljubiša Rajić, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Poslovna kultura*.
- Rade Rakočević, Preduzeće MV Investment, *Razgovor sa brokerom*.
- Dr Refik Šećibović, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Simulacija postizborne koalicije*.
- Dr Refik Šećibović, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Geografija religije u Evropi*.
- Mr Aleksandar Simić, advokat, *Podela vlasti*.
- Mr Katarina (Katharina) Špis (Spiess), Institut evropskog univerziteta (European University Institute), Firenca, Italija, *Ljudska prava i prava manjina – međunarodni standardi*.
- Mr Zoran Stojiljković, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Infrastruktura demokratskog društva*.
- Prof. dr Đuro Šušnjić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Šta je to čovek?*.
- Prof. dr Đuro Šušnjić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Teorije nauke: logični snovi o svetu*.
- Prof. dr Đuro Šušnjić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Metodologija naučnog rada*.
- Ljubivoje Tadić, Narodno pozorište, *Retorika*.
- Prof. dr Nikola Tucić, Prirodno matematički fakultet Univerziteta u Beogradu, *Osnovne odlike razvoja: genetika ili sredina. Čiji je uticaj presudan?*
- Dr Vladimir Vereš, Institut za međunarodni politiku i privredu, *Rusija i Evropa*.
- Slobodan Vučetić, Ustavni sud, *Ustav kao jamac demokratije*.
- Dr Ivan Vujačić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Rešavanje problema spoljnog i unutrašnjeg duga*.

Akadska 1998/99. godina

Dr Dušan Bataković, Balkanološki institut, *Verski ratovi u Evropi*.

Mr Biljana Bogićević, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Restrukturiranje preduzeća u tranziciji*.

Prof. dr Čedomir Čupić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Čovek kao političko biće*.

Prof. dr Mijat Damjanović, Palgo centar, *Razvoj i budućnost lokalne samouprave*.

Mr Mlađan Dinkić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Politika deviznog kursa*.

Akademik Slobodan Dušanić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Heleni i spoljni svet*.

Prof. dr Jelena Đorđević, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Mit i mitologija – odnos tradicije i modernosti*.

Dr Dejan Erić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Osnovni elementi finansijskog tržišta*.

Prof. dr Ljubomir Erić, Medicinski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Psihoanaliza i likovna umetnost*.

Prof. dr Zagorka Golubović, Institut za društvene nauke, *Tradicionalizam i autoritarnost kao prepreke razvoju građanskog društva u Srbiji*.

Prof. dr Zagorka Golubović, Institut za društvene nauke, *Socio-kulturna antropologija kao nauka*.

Prof. dr Sulejman Hrnjica, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *O zrelosti ličnosti*.
Akademik Jovanka Kalić, Srpska akademija nauka i umetnosti, *Srbija između istoka i zapada*.

Prof. dr Aleksandar Kostić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Prezentacija*.

Prof. dr Ljubomir Madžar, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Dobitnici i gubitnici u tranziciji*.

Dr Goran Milićević, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Ekonomija i ekologija – cena zagađenja*.

Tijana Nedeljković, Beogradska otvorena škola, *Psihološke radionice*.

Prof. dr Vukašin Pavlović, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Ekologija i religija*.

Mr Ana Pešikan, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Aktivno učenje i nastava*.

Dr Ksenija Petovar, Arhitektonski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, *Urbana obnova*.

Dr Goran Pitić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Ekonomska situacija u SRJ*.

Dr Goran Pitić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Vlasnička transformacija i razvoj finansijskog tržišta u Jugoslaviji*.

Dr Goran Pitić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Mogućnosti i ograničenja oporavka jugoslovenske privrede*.

Dr Miroslav Prokopijević, Institut za evropske studije, *Vlasnička prava, ekonomske slobode i demokratija*.

Dr Miroslav Prokopijević, Institut za evropske studije, *Liberalizam, ekonomske slobode ili politička demokratija*.

Prof. dr Ljubinko Pušić, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, *Urbanizam i umetnost*.

Prof. dr Slavoljub Radonjić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Psihoanaliza i psihologija*.

Prof. dr Dobrovoje Radovanović, Kriminološki institut, *Da li su kriminalci različiti od nas?*

Prof. dr Ranko Radović, Arhitektonski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, *Čitanje sila u prostoru gradova*.

Prof. dr Ljubiša Rajić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Poslovna kultura*.

Prof. dr Slobodan Samardžić, Institut za evropske studije, *Nadnacionalni karakter EU*.

Dr Nebojša Savić, Ekonomski institut, *Koncept i mehanizmi tranzicije u društvenu privredu*.

Dr Predrag Simić, Institut za međunarodnu politiku i privredu, *Putevi razrešavanja krize*.

Mr Dimitrije Stanković, Delegacija Evropske komisije u Beogradu, *Moderna politika EU*.
 Dr Branimir Stojković, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Multi-kulturalnost, interkulturalnost i mnogostrukost identiteta*.
 Dr Refik Šećibović, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Ekološka simulacija*.
 Mr Dejan Šoškić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Restrukturiranje preduzeća u tranziciji*.
 Mr Dejan Šoškić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Najznačajnije svetske banke*.
 Mr Dejan Šoškić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Privatizacija i rast finansijskih tržišta*.
 Ljubivoje Tadić, Narodno pozorište, *Retorika*.
 Prof. dr Žarko Trebješanin, Defektološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Psihoanaliza i literatura*.
 Prof. dr Nikola Tucić, Prirodno matematički fakultet Univerziteta u Beogradu, *Ravnoteža prirodnih resursa i tehnološki razvoj – strategija opstanka*.

Ivan Vejvoda, Fond za otvoreno društvo, *Ko je pobednik u hladnom ratu*.
 Prof. dr Ilija Vujačić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Gradansko društvo, jednakost pod zakonom i ustavnost*.
 Dr Ivan Vujačić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Rešavanje problema spoljnog i unutrašnjeg duga*.
 Prof. dr Veselin Vukotić, Ekonomski fakultet Univerziteta Crne Gore, *Privatizacija i preduzetništvo*.

Akadska 1999/00. godina

Dr Dušan Bataković, Balkanološki institut, *Sukob civilizacija*.
 Prof. dr Radojica Bojanović, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Demokratska ličnost i demokratska vlada*.
 Prof. dr Ratko Božović, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Masovno društvo i masovna kultura*.
 Prof. dr Vojin Dimitrijević, Beogradski centar za ljudska prava, *Korišćenje sile i nasilja u politici*.
 Mr Mladen Dinkić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Makroekonomska stabilizacija*.
 Dr Dejan Erić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Koncept, značaj i podela finansijskih tržišta*.
 Prof. dr Vladimir Goati, Institut za društvene nauke, *Populizam, monizam i pluralizam u politici*.
 Prof. dr Ratko Jankov, Hemijski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Kako funkcionišu alkaloidi?*
 Mr Goran Knežević, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Kako psiholozi opisuju ličnost?*
 Prof. dr Aleksandar Kostić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Prezentacija*.
 Dr Milan Kovačević, G17+, *Rekonstrukcija i razvoj privrede*.
 Prof. dr Miroljub Labus, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, *Stabilizacioni program buduće Vlade*.
 Mr Zoran Lutovac, Institut društvenih nauka, *Hajde da napravimo Zakon o pravima nacionalnih manjina*, simulacija.
 Tijana Nedeljković, Beogradska otvorena škola, *Psihološke radionice*.
 Borka Pavićević, Centar za kulturnu dekontaminaciju, *Kultura i multikulturalna integracija u gradovima*.

Miodrag Perišić, Demokratska stranka, *Sukob civilizacija, globalizacija, glavne geopolitičke tendencije u svetu.*

Prof. dr Goran Petković, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Marketing – kult tržišta.*

Dr Goran Pitić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *JIE na svom putu ka EU.*

Dr Nebojša Popov, Institut društvenih nauka, *Individualni i kolektivni identitet.*

Dr Miroslav Prokopijević, Institut za evropske studije, *Imovinska prava, ekonomske slobode i demokratija.*

Prof. dr Dobrivoje Radovanović, Kriminološki institut, *Psihološki profil kriminalaca.*

Prof. dr Ranko Radović, Arhitektonski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, *Fizički oblik grada i nasleđe.*

Mr Dragan Radulović, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Pravo na život – smrt na kazna: za i protiv.*

Prof. dr Ljubiša Rajić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Poslovna kultura.*

Rade Rakočević, preduzeće MV Investment, *Deoničarstvo i demokratija.*

Dr Slobodan Samardžić, Institut za evropske studije, *Nacionalizam i demokratija.*

Mr Zoran Stojilković, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Slobodni i fer izbori.*

Dr Refik Šećibović, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Religija, individua, prostor.*

Dr Dejan Šoškić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Osnovni principi i mehanizmi tržišne ekonomije.*

Dr Dejan Šoškić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Pregled najznačajnijih svet-skih tržišta hartija od vrednosti.*

Prof. dr Đuro Šušnjić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Dijalog i tolerancija u politici.*

Ljubivoje Tadić, Narodno pozorište, *Retorika.*

Dr Jovan Teokarević, Institut za evropske studije, *Balkan i post-komunistička tranzicija u Evropi.*

Prof. dr Žarko Trebješanin, Defektološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Psihološko izučavanje i odnos između ličnosti i društva.*

Dr Mirjana Vasović, Institut društvenih nauka, *Psihološki problemi učenja demokratskog ponašanja.*

Dr Mirjana Vasović, Institut društvenih nauka, *Stav jugoslovenskog javnog mnjenja prema Evropi i njenim vrednostima.*

Dr Mirjana Vasović, Institut društvenih nauka, *Politička socijalizacija.*

Prof. dr Ivo Visković, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Nova spoljna politika SRJ prema EU.*

Prof. dr Boško Živković, BK Univerzitet, *Centralna i komercijalne banke.*

Akademsko 2000/01. godina

Dr Dušan Bataković, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Verski ratovi u Evropi: istorija i politika.*

Dr Zoran Bogetić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Trgovina u tržišnoj ekonomiji.*

Prof. dr Srđan Bogosavljević, Strategic Marketing, *Marketing – kult tržišta.*

Prof. dr Ratko Božović, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Podela igara.*

Mr Milica Delević-Đilas, Beogradski centar za ljudska prava, *Evropska komisija.*

Prof. dr Sulejman Hrnjica, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Nacionalni identitet i demokratija.*

Akademik Jovanka Kalić, Srpska akademija nauka i umetnosti, *Srbija između istoka i zapada.*

Prof. dr Radovan Kovačević, Institut za spoljnu trgovinu, *Evro i svetska trgovina.*

Mr Slobodan Marković, Beogradska otvorena škola, *Sukob civilizacija – gledište drugih.*

Mr Srećko Mihajlović, Institut društvenih nauka, *Ličnost i pripadnost političkim strankama.*

Tijana Nedeljković, Beogradska otvorena škola, *Psihološke radionice.*

Dr Radmilo Pešić, Poljoprivredni fakultet Univerziteta u Beogradu, *Prilagodavanje zemalja u tranziciji svetskom tržištu energenata.*

Prof. dr Goran Petković, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Marketing – kult tržišta.*

Prof. dr Dragoljub Popović, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, *Razvojna uloga Evropskog parlamenta.*

Saša Radivojević, dnevne novine Blic, *Evropska kultura i evropska ideja.*

Prof. dr Ranko Radović, Arhitektonski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, *Grad i građanin.*

Prof. dr Ljubiša Rajić, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Poslovna kultura.*

Dr Slobodan Samardžić, Institut za evropske studije, *Moderna država i podeljeni suverenitet.*

Dr Slobodan Samardžić, Institut za evropske studije, *Uspostavljanje Zapadne Evrope: od ekonomske saradnje do političke zajednice; proširenje, promene, izazovi.*

Biljana Sribljanić, Fakultet dramskih umetnosti Akademije umetnosti, *Parateatarska igra.*

Prof. dr Branimir Stojković, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Kulturni diverzitet, multikulturalizam i nasleđe nacionalizma: Evropa i Balkan.*

Dr Dejan Šoškić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Finansijska tržišta – novac i kapital.*

Prof. dr Đuro Šušnjić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Dijalog i tolerancija u politici.*

Ljubivoje Tadić, Narodno pozorište, *Retorika.*

Prof. dr Žarko Trebješanin, Defektološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Psihološki otpor demokratizaciji društva.*

Dr Mirjana Vasović, Institut društvenih nauka, *Politička socijalizacija dece i mladih.*

Dr Mirjana Vasović, Institut društvenih nauka, *Stav jugoslovenskog javnog mnjenja prema Evropi i njenim vrednostima.*

Dr Ivan Vejvoda, Fond za otvoreno društvo, *Etnički konflikti, tranzicija i „evropeizacija” Balkana.*

Prof. dr Ivo Visković, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Nova spoljna politika SRJ prema EU.*

Prof. dr Vujo Vukmirica, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Svetsko tržište, EU i svetska trgovina.*

Prof. dr Dragoljub Živojinović, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Državni sistem vs. ideja o jedinstvu Evrope.*

Akadska 2001/02. godina

Dr Zoran Bogetić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Trgovina u tržišnoj privredi.*

Prof. dr Ratko Božović, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Definicija igre.*

Svetlana Cerović, Beogradska berza, *Poseta Beogradskoj berzi.*

Mr Milica Delević-Đilas, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, *EU – jedinstvena međunarodna organizacija.*

Mr Branko Dimitrijević, Centar za savremenu umetnost, *„Ovo je savremena umetnost”: turbo folk vs. druga Srbija.*

Dr Mark Dauns (Downes), Civic Education Project, Budimpešta, *Academic Reading and Writing.*

Dr Dejan Erić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Menadžment – umetnost posloводства.*

Mr Jelena Galić, Ekonomski institut, *Međunarodna finansijska arhitektura i njen uticaj na finansijske sisteme u zemljama JIE.*

Dr Vladimir Goati, Institut za društvene nauke, *Populizam, monizam i pluralizam u političkom životu.*

Akademik Jovanka Kalić, Srpska akademija nauka i umetnosti, *Srbija, Balkan, Zapad.*

Dr Rori (Rory) Kin (Keane), Civic Education Project, Budimpešta, *International Relations.*

Dr Rori (Rory) Kin (Keane), Civic Education Project, Budimpešta, *Academic Reading and Writing.*

Prof. dr Aleksandar Kostić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Prezentacija.*

Prof. dr Radovan Kovačević, Institut za spoljnu trgovinu, *Evro i svetska trgovina.*

Prof. dr Radovan Kovačević, Institut za spoljnu trgovinu, *Evro: izazovi i mogućnosti.*

Akademik Nikola Milošević, Srpska akademija nauka i umetnosti, *Psihologija i psihopatologija nedemokratskih vođa: Lenjin, Staljin, Hitler*.

Dr Jovan Mirić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Razvoj moralnog mišljenja*.

Mr Tatjana Mišćević, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Socijalna i regionalna politika*.

Dr Jasmina Moskovljević, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Komunikacija u savremenom društvu: interkulturalna komunikacija*.

Tijana Nedeljković, Beogradska otvorena škola, *Psihološke radionice*.

Milan Pajević, Pakt za stabilnost Jugoistočne Evrope, *Pakt stabilnosti – učinci i perspektive*.

Prof. dr Branislav Pelević, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Faktori mobilnosti na tržištu, EU i svetska trgovina*.

Prof. dr Goran Petković, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Marketing – kult tržišta*.

Dr Goran Pitić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Šanse i opasnosti tranzicije u zemljama JIE*.

Prof. dr Dragan Popadić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Priroda i oblici konformizma*.

Prof. dr Dragan Popadić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Socijalna konstrukcija sebe i drugog*.

Dr Miroslav Prokopijević, Institut za evropske studije, *Terijski, vrednosni i praktični temelji građanskog društva*.

Dr Miroslav Prokopijević, Institut za evropske studije, *Vlasnička prava, ekonomske slobode i demokratija*.

Prof. dr Ranko Radović, Arhitektonski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, *Igranje grada*.

Prof. dr Ljubiša Rajić, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Poslovna kultura*.

Prof. dr Vesna Rakić-Vodinelić, Institut za uporedno pravo, *Metodi harmonizacije jugoslovenskog prava sa pravom EU*.

Rade Rakočević, preduzeće Senzal, *Trgovina na finansijskim tržištima*.

Prof. dr Života Ristić, Ekonomski fakultet, *Nastupi domaćih banaka u zemljama u tranziciji*.

Dr Slobodan Samardžić, Institut za evropske studije, *Moderna država i podeljeni suverenitet*.

Prof. dr Nebojša Savić, Ekonomski institut, *Modeli rekonstrukcije zemalja JIE*.

Prof. dr Predrag Simić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Zajednička spoljna i bezbednosna politika*.

Akademik Momčilo Spremić, Srpska akademija nauka i umetnosti, *Nastanak građanske Evrope*.

Prof. dr Branimir Stojković, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Afirmacija društvenih vrednosti*.

Dr Refik Šećibović, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Susreti i prožimanja religija u savremenom svetu*.

Dr Dejan Šoškić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Finansijsko tržište – novac i kapital*.

Ljubivoje Tadić, Narodno pozorište, *Retorika*.

Prof. dr Žarko Trebešanin, Defektološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Psihološki koreni otpora demokratiji*.

Prof. dr Srbijanka Turajlić, Alternativna akademska obrazovna mreža, *Institucionalne reforme u domenu visokog obrazovanja: evropeizacija univerziteta*.

Prof. dr Mirjana Vasović, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Javno mnjenje Srbije o Evropi i „evropskim vrednostima“*.

Prof. dr Ilija Vujačić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Slobodan pod zakonom, vladavina prava i demokratija*.

Dr Milan Vukomanović, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Religijske zajednice i država*.

Dr Divna Vuksanović, Fakultet dramskih umetnosti Akademije umetnosti, *Klasifikacija igre*.

Akadska 2002/03. godina

Prof. dr Mihailo Crnobrnja, Ministarstvo za ekonomske veze sa inostranstvom, *Evropski integracioni procesi*.

Prof. dr Čedomir Čupić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Tradicionalizam i autoritarizam kao prepreke uspostavljanju demokratije i razvoju građanskog društva*.

Dr Mark Dauns (Downes), Civic Education Project, Budimpešta, *International Relations and International Organizations*.

Prof. dr Milena Dragičević-Šešić, Fakultet dramskih umetnosti Akademije umetnosti, *Igra i kultura medijskog doba*.

Prof. dr Veroljub Dugalić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu, *Savremene tendencije na međunarodnim finansijskim tržištima*.

Prof. dr Dejan Erić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Menadžment – umetnost posloводства*.

Dr Stjuart (Stewart) Grejem (Graham), Civic Education Project, Budimpešta, *European Integrations*.

Dr Rori (Rory) Kin (Keane), OEBS, misija u Beogradu, *European Integrations*.

Dr Rori (Rory) Kin (Keane), OEBS, misija u Beogradu, *International Relations and International Organizations*.

Prof. dr Radovan Kovačević, Institut za spoljnu trgovinu, *Evro i svetska trgovina*.

Lazar Marićević, Centar za razvoj Srbije, *Globalizacija, demokratija i ličnost*.

Dr Jovan Mirić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Moralni razvoj i demokratija*.

Mr Tatjana Mišćević, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Regionalna i socijalna politika EU*.

Tijana Nedeljković, Beogradska otvorena škola, *Psihološke radionice*.

Vladimir Pavićević, Beogradska otvorena škola, *Evropeizacija i globalizacija Balkana. Evropa na putu ka ustavu. Predlog ustava Evrope*.

Prof. dr Dragan Popadić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Psihologija konformizma*.

Dr Miroslav Prokopijević, Institut za evropske studije, *Teorijski, vrednosni i praktični temelji građanskog društva*.

Dr Miroslav Prokopijević, Institut za evropske studije, *EU – model ekonomske integracije za Balkan?*

Mr Jovan Protić, Ministarstvo za javnu upravu, *Stvaranje EMU i svetska trgovina*.

Prof. dr Obrad Račić, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, *Savet ministara EU*.

Prof. dr Ranko Radović, Arhitektonski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, *Grad – najživotnija igra koju je čovek izmislio*.

Prof. dr Ljubiša Rajić, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Poslovna kultura*.

Prof. dr Predrag Simić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Zajednička spoljna i bezbednosna politika*.

Dr Dejan Šoškić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Finansijsko tržište – novac i kapital*.

Prof. dr Đuro Šušnjić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, *Dijalog i tolerancija u politici*.

Ljubivoje Tadić, Narodno pozorište, *Retorika*.

Dr Jovan Teokarević, Institut za evropske studije, *Evropska i balkanska bezbednost u postbipolarnoj eri*.

Dr Zorica Tomić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, *Igra i komunikacija*.

Prof. dr Žarko Trebješanin, Defektološki fakultet Univerziteta u Beogradu, *Nacionalni identitet i demokratija*.

Slobodan Vučetić, Ustavni sud, *Pretpostavke i ograničenja sudske nezavisnosti*.

Saradnici Centra za obuku i trening

Obrazovanje za demokratiju

Milorad Bjeletić, Beogradska otvorena škola.

Prof. dr Čedomir Čupić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu.

Vesna Đukić-Šećibović, Beogradska otvorena škola.

Andrej Eror, Beogradska otvorena škola.

Prof. dr Aleksandar Kostić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.

Lazar Marićević, Beogradska otvorena škola.

Angelina Marković, Beogradska otvorena škola.

Mr Slobodan Marković, Beogradska otvorena škola.

Tijana Nedeljković-Miladinović, Beogradska otvorena škola.

Mr Vladimir Pavićević, Beogradska otvorena škola.

Dr Refik Šećibović, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu.

Boris Tadić, Centar za razvoj političkih veština.

Ljubivoje Tadić, Narodno pozorište.

Anda Tadić, Narodno pozorište.

Andreja Vražalić, Beogradska otvorena škola.

Timski rad

Milorad Bjeletić, Beogradska otvorena škola.

Vesna Đukić-Šećibović, Beogradska otvorena škola.

Mr Iskra Maksimović, Catholic Relief Services – Katolička služba za pomoć, Beograd.

Lazar Marićević, Beogradska otvorena škola.

Mr Galjina Ognjanov, Beogradska otvorena škola.

Mr Vladimir Pavićević, Beogradska otvorena škola.

Dr Refik Šećibović, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu.

NGO Menagment

Milorad Bjeletić, Beogradska otvorena škola.

Vesna Đukić-Šećibović, Beogradska otvorena škola.

Mr Iskra Maksimović, Catholic Relief Services – Katolička služba za pomoć, Beograd.
Lazar Marićević, Beogradska otvorena škola.
Mr Sanja Nikolin, Međunarodna pravoslavna dobrotvorna organizacija.
Mr Galjina Ognjanov, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu.
Žarko Paunović, Centar za razvoj neprofitnog sektora.
Mr Vladimir Pavićević, Beogradska otvorena škola.
Dr Refik Šećibović, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu.
Ivona Simić, Centar za volontere.

Industrijski odnosi

Dr Mihail Arandarenko, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu.
Dr Darko Marinković, UGS „Nezavisnost”.
Milan Nikolić, UGS „Nezavisnost”.
Mr Zoran Ristić, UGS „Nezavisnost”.

Programi za manjine

Mr Goran Bašić, Srpska akademija nauka i umetnosti.
Prof. dr Dragoljub Đorđević, Mašinski fakultet Univerziteta u Nišu.
Prof. dr Sulejman Hrnjica, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
Prof. dr Božidar Jakšić, Institut za filozofiju i društvenu teoriju.
Prof. dr Anđelka Milić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
Prof. dr Vladimir Milić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
Prof. dr Aleksandra Mitrović, Društvo za unapređenje romskih naselja.
Prof. dr Đurđica Petrović, Društvo za unapređenje romskih naselja.
Prof. dr Milan Podunavac, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu.
Akademik Vojislav Stanovčić, Srpska akademija nauka i umetnosti.

Obuka za rad na računarima

Aleksandar Kostadinović, Beogradska otvorena škola.

Saradnici Centra za istraživanja religije

Marijana Ajzenkol, Centar za međureligijski dijalog, Beograd.
Moric Albahari, Internacionalni multireligijski interkulturni centar, Sarajevo, Bosna i Hercegovina.
Rabin Isak Asiel, Savez jevrejskih opština Srbije i Crne Gore, Beograd.
Prof. dr Milica Bakić-Hayden, University of Pittsburgh, Pittsburgh, SAD.
Prof. dr Dušan Bandić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
Mr Goran Bašić, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd.
Prof. dr Radovan Bigović, Bogoslovski fakultet Srpske pravoslavne crkve, Beograd.
Prof. dr Aleksandar Birviš, Jugoslovensko udruženje za verske slobode, Beograd.
Krstan Bjeljac, Internacionalni multireligijski interkulturni centar, Sarajevo, Bosna i Hercegovina.
Dr Mirko Blagojević.
Prof. dr Ratko R. Božović, Filozofski fakultet Univerziteta u Nikšiću.
Prof. dr Ratko Božović, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu.
Dr Saša Brajović, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
Dr Klaus Buhenau (Buchenau), Osteuropa-Institut der Freien Universitaet, Berlin, Nemačka.
Episkop bački Irinej Bulović, Episkopija bačka, Srpska pravoslavna crkva.
Dr Kit (Keith) Clements (Clements), Council of European Churches – Evropski savet crkava, Ženeva, Švajcarska.
Prof. dr Ivan Cvitković, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Bosna i Hercegovina.
Prof. dr Čedomir Čupić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu.
Dr Mirjana Detelić, Srpska akademija nauka i umetnosti, Balkanološki institut, Beograd.
Mevlud Dudić, Islamska verska zajednica, Novi Pazar.
Prof. dr Nikola Dugandžija, Filozofski fakultet Univerziteta u Zagrebu, Hrvatska.
Dr Tomislav Dulić, Centre for Multiethnic Research, Univerzitet u Upsali, Švedska.
Prof. dr Dragoljub Đorđević, Mašinski fakultet Univerziteta u Nišu, Katedra za društvene nauke.
Prof. dr Jelena Đorđević, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu.
Mirko Đorđević, publicista, časopis Republika.
Marko Đurić, filozof.

Mr Jelena Erdeljan, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.

Dr Tarik Haverić, Internacionalni multireligijski interkulturni centar, Sarajevo, Bosna i Hercegovina.

Olivera Ivanović, Grupa 484, Beograd.

Mr Slavica Jakelić, University of Boston, Boston, SAD.

Akademik Vladeta Jerotić, Srpska akademija nauka i umetnosti, Bogoslovski fakultet Srpske pravoslavne crkve, Beograd.

Prof. dr Petar Jevremović.

Dr Momir Jović, Univerzitet u Prištini.

Prof. Aleksandra Jovičević, Fakultet dramskih umetnosti Univerziteta umetnosti, Beograd.

Mr Marjan Jukić, Katolička služba za pomoć – Catholic Relief Services.

Prof. dr Džozef (Joseph) Džulijan (Julian), Syracuse University, Sirakuza, SAD.

Muftija Hamdija Jusufspahić, Islamska verska zajednica, Beograd.

Prof. dr Dimitrije Kalezić, Bogoslovski fakultet Srpske pravoslavne crkve, Beograd.

Mr Andrija Kopilović, Katehetski institut Rimokatoličke crkve, Subotica.

Dr Boško Kovačević, Otvoreni univerzitet, Subotica.

Dr Andrija Krešić, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd.

Prof. dr Zorica Kuburić, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu.

Prof. dr Kjell (Kjell) Magnuson (Magnusson), Univerzitet u Upsali, Švedska.

Mr Dragan Makojević, Čovekoljublje, dobrotvorni fond Srpske pravoslavne crkve, Beograd.

Dr Predrag Marković, Institut za savremenu istoriju, Beograd.

Fra Ivo Marković, Oči u oči, Sarajevo, Bosna i Hercegovina.

Mr Slobodan Marković, Balkanološki institut, Beograd.

Mr Siniša Milatović, Katolička služba za pomoć – Catholic Relief Services.

Dr Milena Milin, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd.

Mr Belmondo Miliša, Centar za mirovne studije, Zagreb, Hrvatska.

Jezdimir Milošević, NGO Protektor, Sarajevo, Centar za edukaciju mladih za mirovne aktivnosti, Tuzla, Bosna i Hercegovina.

Prof. dr Aleksandar Molnar, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.

Imam vojvođanski Fadil Murati, Islamska verska zajednica u Vojvodini, Novi Sad.

Slave Nikolovski Katin, Ministarstvo iseljenika, Skoplje, Makedonija.

Rudiger (Rudiger) Nol (Noll), Council of European Churches – Evropski savet crkava, Ženeva, Švajcarska.

Fra Marko Oršolić, Internacionalni multireligijski interkulturni centar, Sarajevo, Bosna i Hercegovina.

Anamarija Oštrić, Centar za mirovne studije, Zagreb, Hrvatska.

Mr Vladimir Pavićević, Odeljenje za napredne dodiplomske studije, Beogradska otvorena škola.

Biskup Ivan Penzeš, Rimokatolička biskupija u Subotici.

Dr Rodni (Rodney) Peterson, Bostonski teološki institut, SAD.

Otac Jakob Fajfer (Pfeifer), RKT Župni ured – S. Mihaela, Odžaci.

Mr Bojan Popović, Galerija fresaka.

Kardinal Vinko Puljić, kardinal Rimokatoličke crkve, Sarajevo, Bosna i Hercegovina.

Prof. dr Radosav Pušić, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.

Prof. dr Goran Radenković.

Dr Radmila Radić, Institut za noviju istoriju, Beograd.

Prof. dr Radomir Rakić, Bogoslovski fakultet Srpske pravoslavne crkve, Beograd.

Prof. dr Drago Roksandić, Centralnoevropski univerzitet, Budimpešta, Mađarska.

Prof. dr Dragomir Sando, Bogoslovski fakultet Srpske pravoslavne crkve, Beograd.

Prof. dr Adnan Silajdžić, Fakultet islamskih nauka, Sarajevo, Bosna i Hercegovina.

Akademik Vojislav Stanovčić, Srpska akademija nauka i umetnosti.

Dr Dejvid (David) Stil (Steele), Center for Strategic and International Studies, Vašington, SAD.

Prof. dr Branimir Stojković, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu.

Lazar Stojšić, Evandelski savez Srbije, Beograd.

Dr Refik Šećibović, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu.

Prof. dr Bogoljub Šijaković, Filozofski fakultet Univerziteta u Nikšiću.

Mr Zilka Šiljak, Internacionalni multireligijski interkulturni centar, Sarajevo, Bosna i Hercegovina.

Prof. dr Đuro Šušnjić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.

Prof. dr Miško Šuvaković, Muzička akademija Akademije umetnosti, Beograd.

Prof. dr Darko Tanasković, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Ambasador Srbije i Crne Gore u Vatikanu.

Prof. dr Žarko Trebješanin, Defektološki fakultet Univerziteta u Beogradu.

Živica Tucić, urednik časopisa „Pravoslavlje”.

Dr Dubravka Valić Nedeljković, Novosadska novinarska škola, Novi Sad.

Prof. dr Srđan Vrcan, Univerzitet u Splitu, Hrvatska.

Prof. dr Slobodan Vukićević, Filozofski fakultet Univerziteta u Nikšiću.

Dr Milan Vukomanović, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
Mr Bojan Zečević, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu.

Saradnici Centra za razvoj obrazovanja

Dr Aleksandar Bogojević, Institut za fiziku, Beograd.
Prof. dr Ivan Ivić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
Prof. dr Ratko Jankov, Hemijski fakultet Univerziteta u Beogradu.
Vigor Majić, Istraživačka stanica Petnica.
Mr Iskra Maksimović, Catholic Relief Services – Katolička služba za pomoć, Beograd.
Dr Ana Pešikan, Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
Dr Dijana Plut, Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
Prof. dr Ljubiša Rajić, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.
Dr Refik Šećibović, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu.
Prof. dr Srbijanka Turajlić, Alternativna akademska obrazovna mreža.
Prof. dr Gordana Zindović, Geografski fakultet Univerziteta u Beogradu.

Saradnici Centra za proučavanje informacionih tehnologija

Dr Vladimir Cvetković, Institut za društvene nauke, Beograd.
Dr Vladislava Gordić Petković, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
Dr Dejan Hinić, „Hinić & Co“.
Mr Tanja Jovanić, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
Dr Miodrag Jovanović, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
Mr Ivana Kronja, Fakultet dramskih umetnosti, Beograd.
Mr Lazar Marićević, Centar za razvoj Srbije, Beograd.
Mr Slobodan Marković, Institut za evropske studije.
Jasmina Ninkov, Biblioteka „Milutin Bojić“.
Mr Vladimir Pavićević, Odeljenje za napredne dodiplomske studije Beogradske otvorene škole.
Mr Jovan Protić, UNDP, Beograd.
Mr Biljana Radić, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
Slobodan Reljić, nedeljnik NIN, Beograd.
Milan Sitarski, Diplo centar, Beograd.

Dejan Sretenović, Muzej savremene umetnosti.
Zoran Stefanović, Projekat Rastko.
Lazar Šestović, Svetska banka, kancelarija u Beogradu.
Mr Toma Tasovac, Harvard University, SAD.
Dr Zorica Tomić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu.
Prof. dr Žarko, Trebješanin, Defektološki fakultet Univerziteta u Beogradu.
Dr Dušan Vitas, Prirodno matematički fakultet Univerziteta u Beogradu.

Saradnici Centra za evropske i američke studije

Mr Branislava Alendar, Institut za međunarodnu politiku i privredu.
Mr Džesika (Jessica) Almkvist (Almqvist), Institut evropskog univerziteta (European University Institute), Firenca, Italija.
Dr Dušan Bataković, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.

Nj. E. Džefri (Geoffrey) Beret (Barrett), Delegacija Evropske komisije u Beogradu.
 Mr Federika (Federica) Biki (Bicchi), Institut evropskog univerziteta (European University Institute), Firenca, Italija.
 Jan Vilem (Jan Willem) Blankert, Delegacija Evropske komisije u Beogradu.
 Milica Bogdanović, Beogradska otvorena škola.
 Žan Pjer (Jean-Pierre) Dibek (Diebuyck), Ambasada Kraljevine Belgije.
 Dr Alan Djuks (Dukes), Evropski pokret u Republici Irskoj.
 Dr Nina Dobrković, Institut za međunarodnu politiku i privredu.
 Mr Serena Đusti (Giusti), Institut evropskog univerziteta (European University Institute), Firenca, Italija.
 Marija Janjatović, Beogradska otvorena škola.
 Prof. dr Vladeta Janković, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
 Dr Rori (Rory) Kin (Keane), Beogradska otvorena škola.
 Hugo Klajn (Klijn), Ambasada Kraljevine Holandije.
 Bojan Komnenović, Beogradska otvorena škola.
 Dragiša Lekić, Sosijete Ženeral banka (Societe Generale Bank).
 Nj. E. Kurt Leonberger, Ambasada Savezne Republike Nemačke.
 Branko Lukovac, Ministar spoljnih poslova u Vladi Crne Gore.
 Prof. dr Ljubomir Madžar, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu.
 Srđan Majstorović, Beogradska otvorena škola.
 Vladimir Međak, Beogradska otvorena škola.
 Dr Jelica Minić, Evropski pokret u Srbiji.
 Mr Arne Niman (Niemann), Institut Evropskog univerziteta (European University Institute), Firenca, Italija.
 Milan Pajević, Pakt za stabilnost Jugoistočne Evrope.
 Jelena Pajović, Beogradska otvorena škola.
 Mr Vladimir Pavićević, Beogradska otvorena škola.
 Dr Dušan Pavlović, Institut za evropske studije.
 Dr Goran Pitić, ministar za ekonomske veze sa inostranstvom, Ekonomski institut, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu.
 Akademik Čedomir Popov, Srpska akademija nauka i umetnosti.
 Prof. dr Dragoljub Popović, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
 Dr Miroslav Prokopijević, Institut za evropske studije.
 Milovan Protić, Beogradska otvorena škola.
 Nj. E. dr Mikael (Michael) Salin (Sahlin), Ambasada Kraljevine Švedske.
 Dr Slobodan Samardžić, Institut za evropske studije.

Prof. dr Nebojša Savić, Ekonomski institut.
 Zoran Skopljak, Beogradska otvorena škola.
 Dr Božo Stojanović, Institut za evropske studije.
 Prof. dr Branimir Stojković, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu.
 Mr Goran Svilanović, ministar spoljnih poslova SR Jugoslavije.
 Lazar Šestović, Beogradska otvorena škola.
 Nj. E. Joakim (Joachim) Šmit (Schmidt), Ambasada Savezne Republike Nemačke.
 Mr Katarina (Katharina) Špis (Spiess), Institut Evropskog univerziteta (European University Institute), Firenca, Italija.
 Nj. E. Borut Šuklje, Ambasada Republike Slovenije.
 Dr Jovan Teokarević, Institut za evropske studije.
 Desimir Tošić, Demokratski centar.
 Nj. E. dr Ivailo Trifonov, Ambasada Republike Bugarske.
 Ivan Vejvoda, Fond za otvoreno društvo, savetnik predsednika Vlade Srbije.
 Prof. dr Radovan Vukadinović, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu.

Studenti

Prva generacija 1993/94.

Glavni program

Goran Baković
Biljana Bogičević
Slađana Branković
Ivana Bučković
Ana Čukić
Andrej Eror
Nikola Fabris
Jelena Galić
Zoran Grubišić
Dragan Ilić
Slađana Jelić
Aleksandra Kalaver
Vesna Krstić
Katarina Marić
Tijana Nedeljković
Slađana Petković
Rade Rakočević
Ivan Savić
Roza Trajčevski
Strahinja Tucaković
Gordana Vojvodić

Druga generacija 1994/95.

Glavni program

Milorad Bjeletić
Jelena Blagojević

Vuk Delibašić
Vesna Gulin
Aleksandar Ilić
Aleksandra Ivić
Dejan Janković
Aleksandar Jeremić
Ivana Kirović
Mario Knežević
Slavko Kostić
Ljiljana Lazović
Ljudmila Lazzari
Siniša Mali
Aleksandar Marić
Radivoje Marjanović
Slobodan Marković

Saša Matić
Zoran Miladinović
Vladimir Mladenović
Irina Aleksandra Nikolić
Saša Nikolić
Angelina Njeguš

Oreta Novaković
Krsto Perović
Đorđe Petrić
Larisa Petrović
Dragana Petrović
Tijana Popović
Deana Rakas
Tatjana Šapilova
Vladimir Šarić
Aleksandar Šević
Milan Sitarski
Marija Sokić
Maja Stepanović
Dejan Šušnjar
Katarina Todorović
Milan Vidaković
Jovica Vranjković
Tanja Vukosavljević
Dragoljub Zdravković

Treća generacija 1995/96.

Glavni program

Saša Aleksić
Saša Aleksić
Olgica Beguš
Mirjana Božić
Ksenija Tatjana Bojović
Dragana Bolčić
Nevena Ceković
Vladimir Cerović
Dubravka Dujmović
Aleksandra Đorđević

Aleksandar Đurišić
 Miša Đurković
 Radmila Filipović
 Jelena Gazivoda
 Jelena Ivić
 Tatjana Jankelić
 Predrag Jelačić
 Aleksandra Jerinić
 Jela Jokić
 Miodrag Jović
 Tatjana Karakaš

Goran Kovrlija
 Gabi Kozlovački
 Nenad Maksić
 Kaća Malavražić
 Rajko Mandić
 Maja Marinković
 Nataša Milojević
 Vladimir Minić

Jasmina Murić
 Nataša Novaković
 Lazarela Pavlović
 Ljiljana Rađenović
 Dragana Radojević
 Radomir Radojičić
 Dragijana Radonjić Petrović
 Branko Radulović
 Ivana Ramadanović
 Vesna Stevanović
 Slobodan Stokić
 Vojislav Stokić
 Aleksandra Stupar
 Milan Šušić
 Nebojša Tojagić
 Miroslav Tomić
 Dejan Tufegdžić
 Jelena Udicki
 Jelena Vešović
 Saša Veljković
 Aleksandar Žurić

Četvrta generacija 1996/97.

Glavni program

Saša Branković
 Valentina Čulibrk
 Željko Čulibrk
 Aleksandra Drašković
 Milorad Grbović
 Zorica Jablanović
 Predrag Jelača

Elvira Kazić
 Bojan Komnenović
 Jelena Krstić
 Marija Makević (Bjelogrić)
 Vladimir Miletić
 Zlata Miletić
 Bojana Milošević
 Nataša Moravčević
 Galjina Ognjanov
 Zorica Pivarski
 Gorana Pobrić
 Jakša Popović
 Anamaria Suknović
 Maja Vujičić-Čubrić

Peta generacija 1997/98.

Glavni program

Ivan Babačev
 Saša Blagojević
 Jelena Bogdanović
 Vladan Božanović

Vladimir Božić
 Branislava Ćurčić
 Ana Drašković
 Novak Gajić
 Dušica Gaković
 Kristina Hemela
 Marija Janjatović
 Nebojša Knežević

Silvia Koso
 Jasmina Kuka
 Srđan Majstorović
 Marko Malović
 Mila Marinković
 Bojan Marković
 Ana Mijalković
 Olivera Mijušković
 Biljana Miladinović
 Julije Miladinović
 Aleksandra Milešević
 Bogdan Milojković
 Branislava Milošević

Julijana Mogoš
 Bojan Nakalamić
 Dragana Nikitović
 Ivana Novković
 Sanja Omčikus
 Milka Pavlović
 Nebojša Petrović
 Nikola Petrović
 Ivana Pražić
 Ilija Protić
 Ognjen Radojić
 Jelena Radosavljević
 Ivana Rajković
 Ivan Samardžić
 Nebojša Stanković
 Aleksandra Stefanović
 Igor Stević
 Jelena Stojićević
 Predrag Stojkov
 Vladimir Todorčić
 Siniša Volarević
 Tamara Ždrnja

Šesta generacija 1998/99.

Glavni program

Aleksandar Backović
 Milica Bogdanović
 Ivan Čakarević
 Uroš Ćemalović
 Srđan Cvijić
 Biljana Dakić
 Kristina Dragović

Ana Firtel
 Maja Grgurović
 Ivana Ivković
 Jelena Ivković
 Čedomir Kokanović
 Dušan Kovačević
 Dragan Krznarić
 Jelena Lukić
 Aleksandar Marinković
 Uroš Miloradiović

Nives Papović
Lara Petrićević
Ljubica Petrović
Marija Petrović
Gordana Popović
Jovan Protić
Milovan Protić
Ivana Radu
Jovan Ratković
Aleksandra Sekulić
Lazar Šestović
Jelena Ševo
Miodrag Shrestha
Zoran Skopljak
Jelena Stanković
Žarko Šunderić
Nina Tutnjević
Bojana Vuleta

Otvoreni program

Samija Amar
Miloš Babović
Branka Bjeličić
Andrea Brbaklić
Tamara Eger
Aleksandra Kraguljević
Aleksandra Gojković
Svetlana Jovičić
Maja Kirin
Jasmina Koprivica
Aleksandar Kovačević
Milena Kozomora
Dragan Luković
Jadranko Matić

Milica V. Matijević
Jelisaveta Mihajlović
Dragana Milin
Sandra Mitrović
Jelena Nikolić
Zoran Nikolić
Aleksandra Nojković
Slobodan Obradović
Stanković Ognjen
Borjana Peruničić
Žarko Petrović
Tijana Popović
Snežana Postolović
Vladimir Radan
Čedomir Radnić
Boris Raduka
Ana Ristović
Ana Starčević
Marija Stojanović
Maja Trajković
Vesna Živanović

Sedma generacija 1999/2000.

Glavni program

Radoslav Čebić
Boris Delibašić
Aleksandra Đerić
Dušan Dincić
Milan Dobričić
Emil Džudžević
Nenad Golčevski

Suzana Ignjatović
Ivana Ilić
Jelena Jelić
Ivan Knežević
Tamara Maričić
Aleksandra Marković
Marija Martić
Vladimir Međak
Jovana Mehandžić
Jelisaveta Mihajlović
Goran Milovanović
Aleksandar Mirčov
Ivana Mitić
Tatjana Mitić
Jelena Pajović
Vladimir Pavićević
Branko Popović
Katarina Radić

Vladimir Rajović
Obrad Ranković
Ivan Sekulović
Mihajlo Spasojević

Ivana Stanković
 Dragan Stojković
 Seleni Totić
 Aleksandra Verbić
 Predrag Vuković
 Ivan Živanov

Otvoreni program

Draško Adžić
 Ivan Banković
 Dušan Đorđević
 Filip Ejđus
 Stefana Janićijević
 Vladan Janković
 Dragan Jovanović
 Ivan Jovanović
 Nemanja Karan
 Lidiya Kljakić
 Aleksandra Kojić
 Uroš Lalicki
 Žarko Lelovac
 Sonja Lučić

Nikola Markov
 Pavle Markov
 Dragan Mihajlović
 Dušan Mišković
 Miodrag Mitrović
 Sonja Mitrović
 Tijana Mladenović
 Časlav Obradović
 Ivana Pantelić
 Dejan Pavlović
 Radmila Pejić
 Irena Pešić
 Bogdan Pijevčević
 Vladimir Radan
 Vladica Rakić
 Dejan Vuk Stanković
 Darko Stojaković
 Katarina Stojićević
 Milica Subotić
 Jelena Terzić
 Aleksandra Trenkoski
 Vukša Veličković
 Adriana Zaharijević

Osma generacija 2000/01.

Glavni program

Milena Anđelić
 Martina Andrić
 Oliver Bačić
 Ivan Bakić
 Jelena Đolović
 Dušan Đorđević

Nikola Gavrilov
 Miroslav Gordić
 Petar Grujić
 Katarina Ivanović
 Jelena Jerinić
 Tatjana Jovanić
 Ivan Kalafatić
 Đorđe Krstić
 Igor Lončarević
 Boris Majstorović

Jelena Marinković
 Dragan Mihajlović
 Jelena Milošević
 Danica Minić
 Jovanka Mrdović
 Ivana Pantelić
 Dejan Pavlović
 Radmila Pejić
 Jelena Pešić
 Igor Pucarević

Miloš Radaković
 Ljiljana Radošević
 Tanja Šarenac
 Jasmina Šikmanović
 Sonja Stojanović
 Tatjana Vlah
 Tamara Vlastelica
 Bojan Vračević
 Kristijan Vukojić

Program „EU i Balkan“

Sanja Božović
 Dušica Cvijanović
 Dragan Cvijić
 Mirjana Dimitrijević
 Danijela Drašković
 Aleksandra Drobnjak
 Bojan Đurić
 Marija Filipović
 Hana Gluhbegović
 Tamara Gojković

Vladimir Hale
 Andrija Janičijević
 Vladan Janković
 Ana Jevtić
 Vladislav Jović

Zagorka Kalentić
 Milena Kekić
 Srđan Kokotović
 Uroš Lalicki
 Nebojša Matijašević
 Goran Medić
 Jovana Mijušković Stepanović
 Sonja Milojević
 Miodrag Milosavljević
 Saša Milosavljević
 Neda Mirilović
 Tijana Mladenović
 Darko Natalić
 Željko Obradović
 Radmila Petrović
 Miloš Plečaš
 Dragan Psodorov

Tamara Raftović
 Miloš Samardžić
 Jelena Savić
 Sanja Stanković
 Marija Strenka
 Smiljana Tanasijević
 Marko Tasić
 Ljubica Uzelac
 Vukša Veličković
 Milana Vojinović
 Radovan Vučićević

Deveta generacija 2001/02.

Glavni program

Tijana Andrić
 Milan Dakić
 Dejan Dragojević
 Ivana Garić
 Radomir Glišović
 Zia Gluhbegović

Milica Jevremović
 Igor Jovanović
 Jelena Jovanović
 Miloš Jovanović
 Jelena Lompar
 Uroš Marković
 Goran Medić
 Ivan Mehmedović
 Miodrag Milosavljević
 Sanja Nešić
 Darko Ninkov
 Nina Ostrogonac
 Jelena Pantelić
 Miljana Pantović
 Vladimir Pavlović
 Jadranka Pejak
 Marko Perović
 Nevenka Petrović
 Vladimir Petrović
 Jasmina Radičević
 Nataša Radović
 Tamara Raftović
 Marina Simić
 Dušan Stojaković
 Smiljana Tanasijević
 Marko Tasić
 Ivan Vilotijević
 Andreja Vražalić
 Aleksandar Zatezalo

Program „EU i Balkan“

Ivana Bojović
 Vasilije Četković

Bojan Čorokalo
 Mladen Dodig
 Vuk Drašković
 Srđan Đurović
 Katarina Gudurić
 Vladimir Ilić
 Milica Isakov
 Milena Jovanović
 Emilija Katić
 Ana Kopren
 Jelena Marinković
 Milan Marinković
 Vesna Marinković
 Marija Mijatović
 Tatjana Milić
 Jadranka Milovac
 Irena Mitrović
 Uroš Nedić
 Tamara Popić
 Milica Popović
 Zoran Sarafijanović
 Ivana Smiljanić
 Milan Stanković
 Sanja Štrbac
 Radomir Tanasijević
 Tamara Todorović
 Vladimir Tojagić
 Radovan Tomić
 Milica Trifunović
 Aleksandar Vajagić
 Jasna Vasić
 Srđan Vidović
 Aleksandar Zarić
 Vojin Živković

Deseta generacija 2002/03.

Glavni program

Tamara Antić
 Luka Bastić
 Tatjana Čosović
 Svetlana Cvetičanin
 Branko Drčelić
 Vladimir Dulović
 Marija Janković
 Nebojša Jocković
 Svetislav Kostić
 Milan Marinković
 Jelena Marković
 Dušan Mihajilović
 Marija Milošević
 Milica Milošević
 Jelena Mladenović
 Ljubica Naumović
 Iva Nenić
 Ana Petrović
 Milina Petrović
 Tamara Popić
 Rastko Radoičić
 Ivan Raković
 Marko Savković
 Milan Sekuloski
 Bogdan Simatović
 Jelena Smiljanić
 Draško Stijović
 Marija Stojanović
 Mirjana Stožinić
 Zlata Terzić
 Vladimir Tojagić

Bojan Topalović
Milica Trifunović
Jelena Vojinović
Aleksandar Zarić

Program „EU i Balkan“

Nikola Aleksić
Katarina Crnjanski
Jelena Damjanović

Kaja Damjanović
Mirko Dautović
Dragan Dragičević
Radomir Glišović
Zora Ilić
Danijela Jevdić
Dragana Jevdić
Marko Kmezić
Marija Knežević
Maja Kosić
Marko Kronja
Srbo Lapčević
Ivana Lazarević
Danijela Ljubić

Christian Ludmann
Vesna Lukić
Jelena Maksimović
Nenad Maslovara
Vladimir Mikić
Aleksandra Milošević
Ljiljana Nišić

Rade Pavićević
Maja Popović
Milica Popović
Ivana Radić
Srđan Radojević
Maja-Katarina Sandić
Milica Saračević
Danilo Šarenac
Zoran Savić
Uroš Siljanović
Nikola Vračar
Marko Vujačić
Jovana Vukotić
Marija Žarković

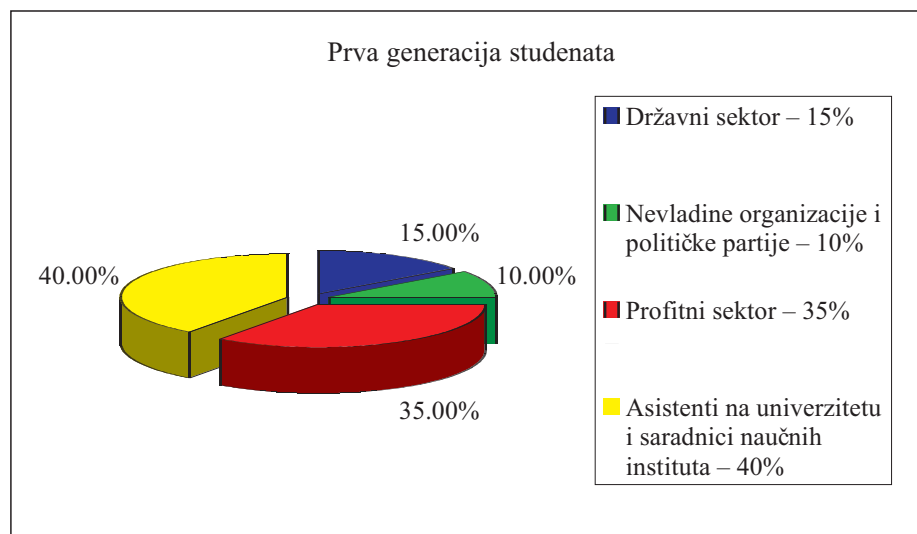
Struktura Alumni organizacije Beogradske otvorene škole (Šta rade bivši studenti BOŠ-a?)

Alumni organizacija Beogradske otvorene škole je osnovana 1998. godine i danas okuplja oko 600 svršenih studenata BOŠ-a. Najveći deo njih dolazi sa fakulteta društvenih i humanističkih nauka, mada je poslednjih godina povećano interesovanje studenata i prirodnih, tehničkih i biomedicinskih nauka. Cilj Alumni organizacije je da poveže studente različitih generacija kako bi ojačala mrežu ljudi koji su trenutno (ili će biti u bliskoj budućnosti) aktivni, profesionalni učesnici u društvenom, političkom i ekonomskom životu naše zemlje. Nakon završetka studija na svojim matičnim fakultetima i dodiplomskih studija u BOŠ-u, članovi Alumni organizacije BOŠ-a započinju svoje karijere i nalaze svoje mesto u različitim oblastima društva. Upravo činjenica da su pohađali nastavu Beogradske otvorene škole predstavlja izuzetnu preporuku ovim mladim ljudima, pa studenti BOŠ-a lako nalaze zaposlenje, uprkos teškim ekonomskim okolnostima u kojima se nalazi SCG. Diploma BOŠ-a se pokazala kao odlična preporuka za zapošljavanje u ministarstvima, vladinim agencijama, međunarodnim i nevladinim organizacijama. Diploma Škole potvrđuje da se radi o osobi koja poseduje snažne intelektualne kapacitete, koja je otvorena, radoznala, demokratski orijentisana, sposobna da se nosi sa izazovima društva u tranziciji i spremna da učini promene u svom okruženju.

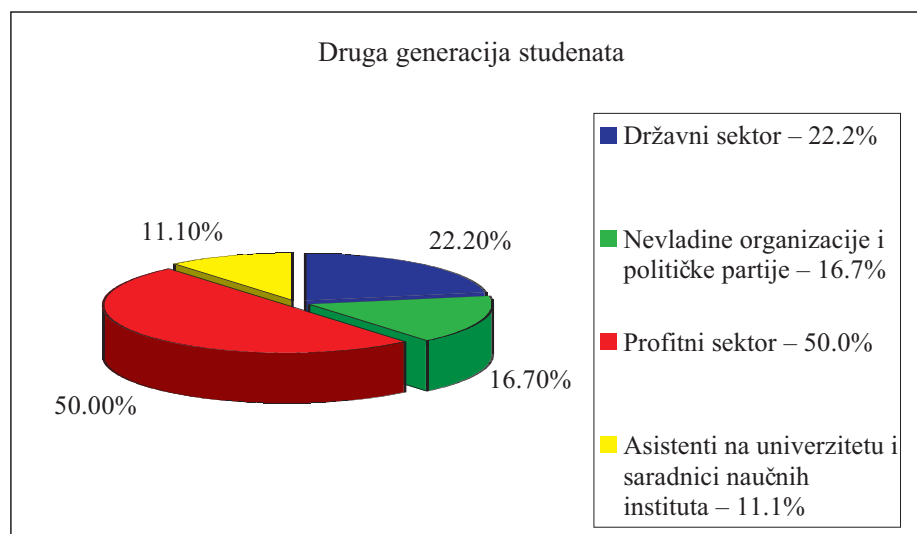
Sledećih deset grafikona (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 i 10) pokazuju, po generacijama, gde su i šta rade bivši studenti BOŠ-a.

Iz grafikona se može videti tendencija rasta učešća BOŠ-ovih studenata u nevladinim organizacijama i političkim partijama. Jedan od ciljeva BOŠ-a jeste da osnaži učešće mladih u društveno-političkom životu, te mnogi studenti odlučuju da se angažuju u nevladinim organizacijama i političkim partijama.

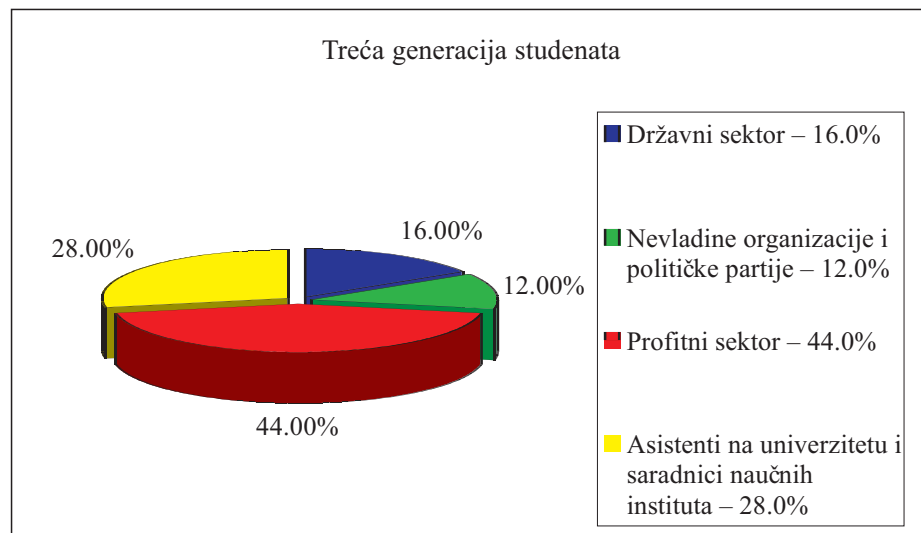
Grafik 1 Prva generacija

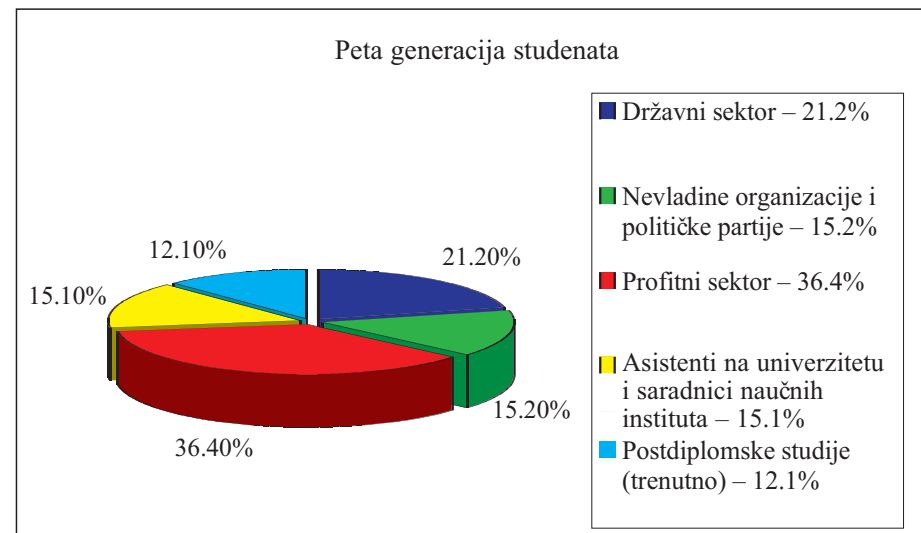
Grafik 2 Druga generacija

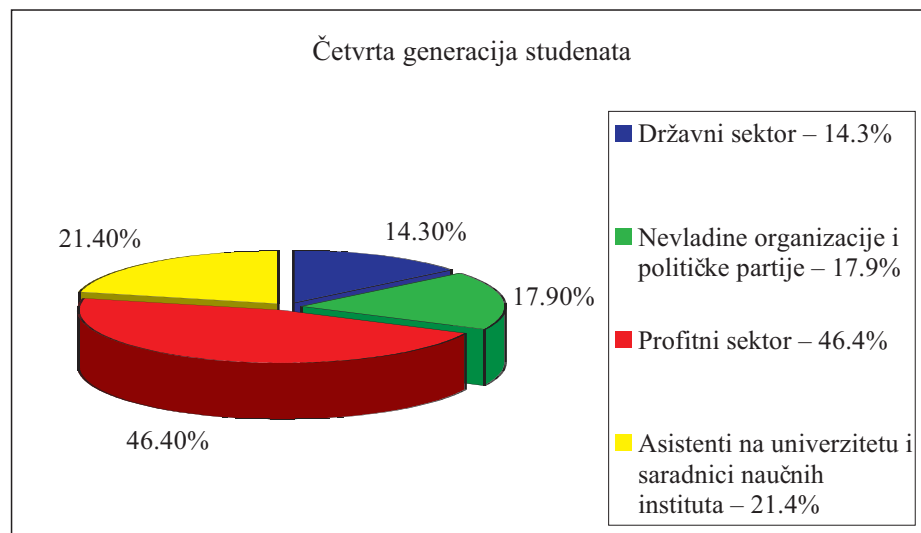
Grafik 3 Treća generacija

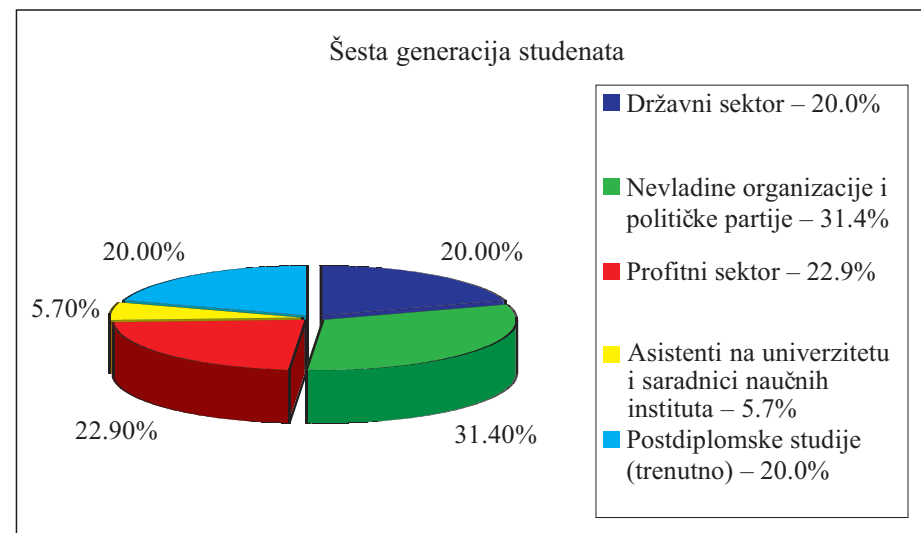
Grafik 5 Peta generacija

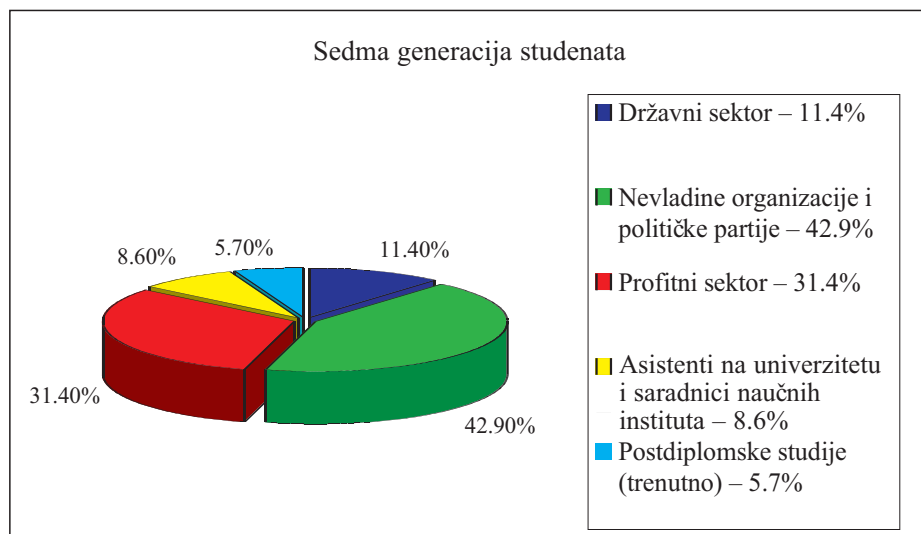
Grafik 4 Četvrta generacija

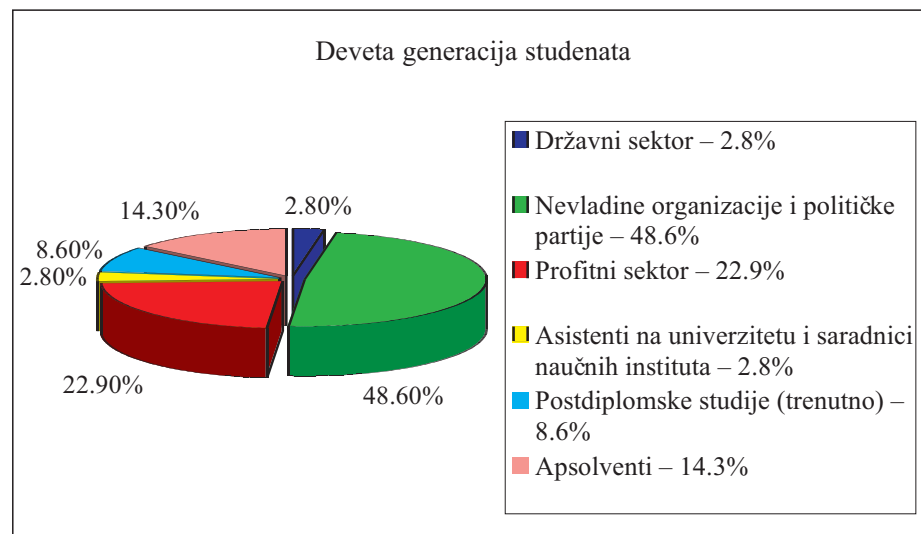
Grafik 6 Šesta generacija

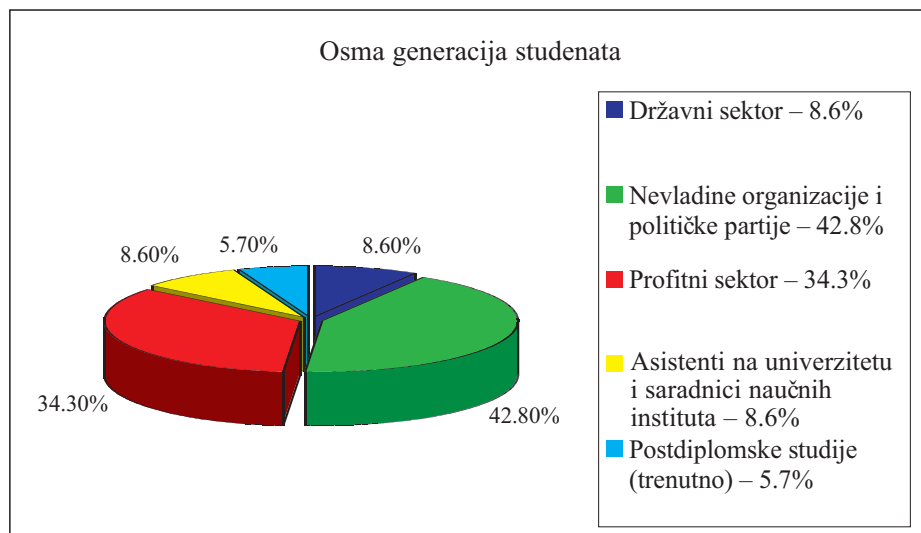
Grafik 7 Sedma generacija

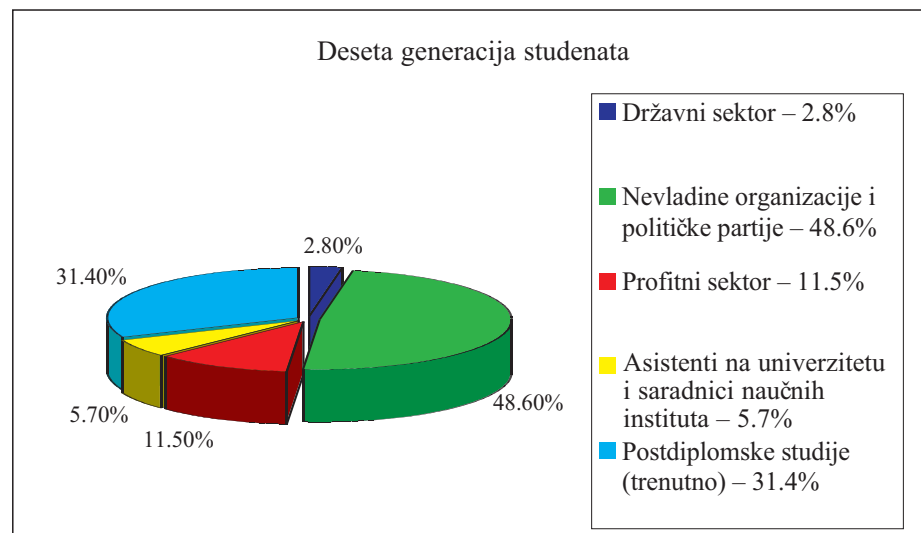
Grafik 9 Deveta generacija

Grafik 8 Osmu generacija

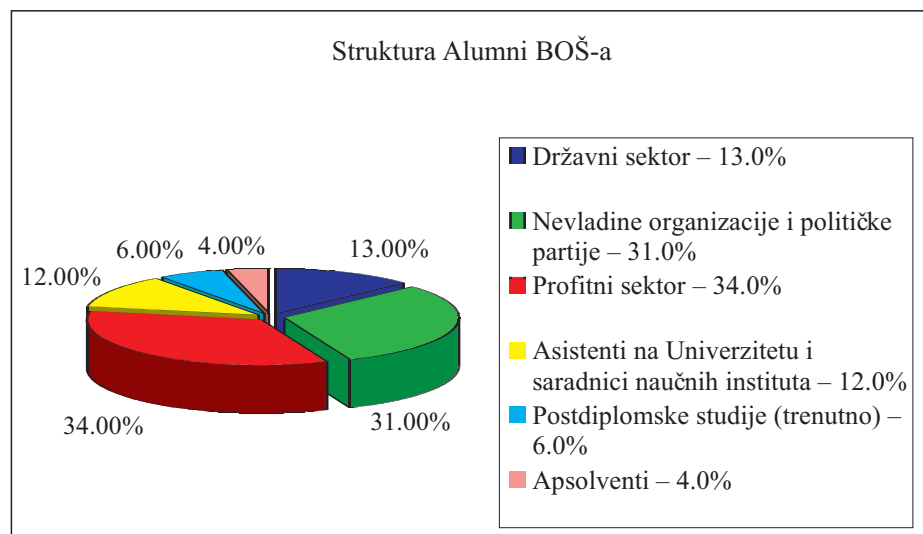

Grafik 10 Deseta generacija

Sledeći grafikon pokazuje ukupan raspored svih deset generacija studenata BOŠ-a.

Grafik 11

Posle demokratskih promena u zemlji, značajan broj alumnista BOŠ-a (13%) daje svoj doprinos razvoju i reformisanju srpskog društva radom u ministarstvima, državnim institucijama, sudstvu i ambasadama. Trenutno bivši BOŠ-ovi studenti, članovi Alumni organizacije, rade u Ministarstvu finansija i ekonomije (4), Ministarstvu za ekonomske odnose sa inostranstvom (2), Ministarstvu prosvete i sporta (2), Ministarstvu za privatizaciju (1), Agenciji za privatizaciju (3), Ministarstvu za rad i zapošljavanje (1), Agenciji za unapređenje državne uprave (1), Narodnoj banci (2), u ambasadama, sudovima i drugim institucijama državne uprave. Takođe, nacionalni koordinator Pakta za stabilnost Jugoistočne Evrope je bivši student BOŠ-a.

Značajan broj alumnista (31%) su aktivisti nevladinih organizacija i političkih partija. Oni su bili posebno aktivni tokom izborne kampanje 2000. godine. Uspostavljanjem demokratske vlade u državi, jedan deo njih je prešao u državnu upravu. Pojedini od njih učestvuju u lokalnoj vlasti, a jedan student je odbornik u

Skupštini grada. Nakon završetka BOŠ-a, pojedini studenti su se odlučili da i sami osnuju nevladine organizacije, što je i razumljivo kada se uzme u obzir da je misija Škole da njeni studenti postanu aktivni građani u društvu.

Takođe, BOŠ-ovi studenti rade i u međunarodnim organizacijama, kao što su Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, Međunarodni tribunal za ratne zločine u Hagu, Svetska banka, Regionalni ekološki centar itd.

Najveći broj bivših BOŠ-ovih studenata (34%) radi u profitnom sektoru. Oni rade u vodećim bankama, konsultantskim kućama, brokerskim kućama, farmaceutskoj industriji, građevinskim preduzećima, izdavačkim kućama, advokatskim kancelarijama. BOŠ-ovi alumnisti grade svoje karijere u firmama kao što su PricewaterhouseCoopers, McKinsy&Co, Microfinance Bank, Societe General Bank, Reiffaisen Bank, DELTA korporacija. Neki od njih su osnovali firme koje su postale vodeće na tržištu.

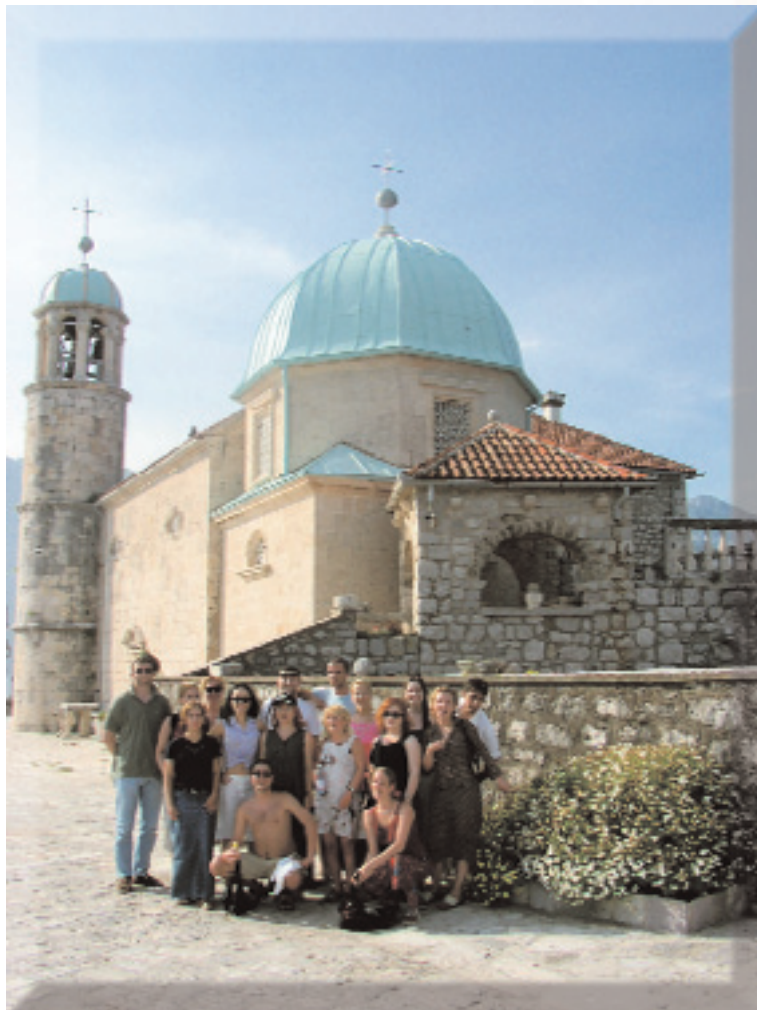
Značajan broj BOŠ-ovih alumnista (12%) predaje na univerzitetu i saradnici su naučnih instituta. Ova činjenica ne iznenađuje, jer su oni najtalentovaniji studenti univerziteta u SCG. Oni su u poziciji da, šireći drugačije metode rada, utiču na razvoj i osavremenjavanje univerziteta. BOŠ-ovi studenti su asistenti i docenti na Ekonomskom fakultetu (5), Pravnom fakultetu (3), Filozofskom fakultetu (3), Filološkom fakultetu (2), Arhitektonskom fakultetu (1), Elektrotehničkom fakultetu (1), Rudarsko-geološkom fakultetu (1) i Fakultetu fizičke kulture (1).

Trenutno se na postdiplomskim studijama nalazi 6% studenata. Do sada je 30,3% studenata završilo postdiplomske studije, od toga 10% u inostranstvu. Značajan broj alumnista su Ron Brown stipendisti koji su postdiplomske studije završili u Sjedinjenim Američkim Državama, dok su ostali to učinili u Velikoj Britaniji (Kembridž, Oksford, Birmingen), Italiji (Evropski univerzitet u Firenci, Univerzitet u Bolonji), Mađarskoj (Centralno-evropski univerzitet), Belgiji (Evropski koledž u Brižu), Holandiji, Švedskoj, Austriji, Nemačkoj. Nakon završenih studija, oni se vraćaju u zemlju i predaju na univerzitetima ili rade u državnoj upravi i profitnom sektoru.

Jedan broj studenata devete i desete generacije trenutno završava svoje osnovne studije na univerzitetu.

Beogradsku otvorenu školu upravo je završila deseta generacija studenata. Oni će uskoro započeti svoje karijere i postati deo Alumni organizacije.

Organizovanjem Alumni organizacije, Beogradska otvorena škola ispunjava svoju misiju – ulaganje u ljudske resurse i stvaranje mreže mladih obrazovanih lidera koji će zauzeti značajne pozicije u različitim sektorima društva i na taj način oblikovati proces tranzicije ka demokratiji i tržišnoj privredi.

Domaći donatori i partneri

Alternativna akademska obrazovna mreža – AAOM
Anglo-jugoslovenska škola demokratije
Beogradska berza
Beogradski centar za ljudska prava
Beogradski krug
Biblioteka grada Beograda
Biblioteka Medija centra
Biser, Pančevo
Centar za kulturnu dekontaminaciju
Centar za proučavanje alternativa
Centar za razvoj neprofitnog sektora
Centar za slobodne izbore i demokratiju – CESID
Centar za unapređenje pravnih studija – CUPS
Centar za ženske studije
Čigoja štampa
Čovekoljublje, dobrotvorni fond SPC
Danas, dnevne novine
Debatni klubovi
Demokratska stranka
Društvo za unapređivanje romskih naselja
EKO Centar
Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu
Episkopija bačka Srpske pravoslavne crkve
Evropski pokret u Srbiji
Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu
Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Fond centar za demokratiju
Fond za otvoreno društvo, Srbija
Foto Vojn
G17 plus
Građanske inicijative
Institut G17 plus
Institut za evropske studije, Beograd
Islamska verska zajednica u Novom Pazaru
Istraživačka stanica Petnica
Izdavačka kuća Dosije
Kulturni centar Rex
Media Works
Ministarstvo prosvete i sporta Vlade Republike Srbije
Miross, turistička agencija
MOST
Mreža Nansen centara
Narodna biblioteka Srbije
Narodno pozorište u Beogradu
Narodni pokret Otpor!
Novosadska novinarska škola
Otvorena komunikacija
Otvoreni univerzitet u Subotici
Radio B92
Radio Index
Sindikat „Nezavisnost“
Škola za društvenu akciju
Skupština grada Beograda
Skupština opštine Budva
Skupština opštine Stari grad
Studentska unija Srbije
Studentski kulturni centar
Teološko-katehetski institut Subotičke biskupije Rimokatoličke crkve

Univerzitetska biblioteka „Svetozar Marković“
Urban in, Novi Pazar
Volonterski centar
Vreme, nedeljni magazin
Zavod za tržište rada Republike Srbije

Strani donatori i partneri

AEGEE iz Holandije, Turske i Slovenije
Ambasada Egipta u Srbiji i Crnoj Gori
Ambasada Kanade u Srbiji i Crnoj Gori
Ambasada Kraljevine Švedske u Srbiji i Crnoj Gori
Ambasada Republike Slovenije u Srbiji i Crnoj Gori
Ambasada Savezne Republike Nemačke u Srbiji i Crnoj Gori
Ambasada Sjedinjenih Američkih Država u Srbiji i Crnoj Gori
Ambasada Velike Britanije u Srbiji i Crnoj Gori
Američki univerzitet u Blagoevgradu, Bugarska
Američko udruženje pravnika (American Bar Association – ABA)
Bostonski teološki institut (Boston Theological Institute)
Britanski savet (British Council)
Centar za građansko obrazovanje (Center for Civic Education), Sjedinjene Američke Države
Dadalos – Udruženje za građenje mira i pedagoški rad, Sarajevo, Bosna i Hercegovina
Delegacija Evropske komisije u Srbiji i Crnoj Gori
Demokratska inicijativa mladih – DIM, Hrvatska
Društvo za razvoj Jugoistočne Evrope (Gesellschaft für die Entwicklung Südosteuropas e.V. – GESO), Bosna i Hercegovina
Evreregionalni centar za demokratiju (Euro Regional Center for Democracy), Rumunija
Evropska asocijacija za obrazovanje odraslih (European Association for the Education of Adult – EAEA)
European Training Foundation, Torino, Italija
Evropska Komisija, Generalni direktorat za obrazovanje i kulturu (European Commission, Directorate-General for Education and Culture)

Institut Evropskog univerziteta u Firenci, Italija
 Fondacija Fridrih Ebert (Friedrich Ebert Stiftung), Nemačka
 Fondacija Konrad Adenauer (Konrad Adenauer Stiftung), Nemačka
 Freedom House, Sjedinjene Američke Države
 Institut za međunarodnu saradnju nemačkih visokih narodnih škola (Institut für Internationale Zusammenarbeit des Deutschen Volkshochschul-Verbandes e.V. – IIZ/DVV)
 Institut za otvoreno društvo – Program podrške visokom obrazovanju (Open Society Institute – Higher Education Support Program – HESP), Mađarska
 Internacionalni multireligijski interkulturni centar Zajedno, Sarajevo, BiH
 Istočnoevropski centar za demokratsko obrazovanje i vladavinu, Univerzitet Sirakuza (Joint Eastern Europe Center for Democratic Education and Governance, University of Siracuse), Sjedinjene Američke Države
 Katolička služba pomoći (Catholic Relief Services – CRS), Sjedinjene Američke Države
 Katering fondacija (Kettering Foundation), Sjedinjene Američke Države
 Know How Fund, Velika Britanija
 Kultur Kontakt, Austrija
 Međunarodna pravoslavna humanitarna organizacija (International Orthodox Christian Charities – IOCC), Sjedinjene Američke Države
 Međunarodni republikanski institut (International Republican Institute – IRI), Sjedinjene Američke Države
 Međunarodni centar Ulof Palme (Olof Palme International Center), Švedska
 Ministratsvo prosvete, nauke i kulture Republike Austrije
 Nacionalni demokratski institut (National Democratic Institute for International Affairs – NDI), Sjedinjene Američke Države
 Nansen akademija (Nansen Akademi Lillehammer), Norveška
 Nemačko društvo za tehničku saradnju (Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit GmbH – GTZ)
 Next Stop Serbia, Danska
 Organizacija UN za obrazovanje, nauku i kulturu (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – UNESCO)
 Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (Organization for Security and Cooperation in Europe-OSCE)

Pakt stabilnosti Jugoistočne Evrope (Stability Pact)
 Paks Kristi Holandija (Pax Christi Netherlands)
 Projekat građanskog obrazovanja (Civic Education Project – CEP)
 Škola za lidere (Szkola Liderow), Varšava, Poljska
 Švedska agencija za međunarodni razvoj (Swedish International Development Agency – SIDA)
 Švedski institut (Svenska Institutet), Švedska

A photograph of a classroom full of students, overlaid with a semi-transparent orange filter. The students are seated at desks, some looking towards the camera and others looking away. The text is centered over the image.

Non scholae, sed vitae discimus!

